MICHAEL STÜRMER

Putin

şi noua Rusie

INTERNATIONAL Bestseller

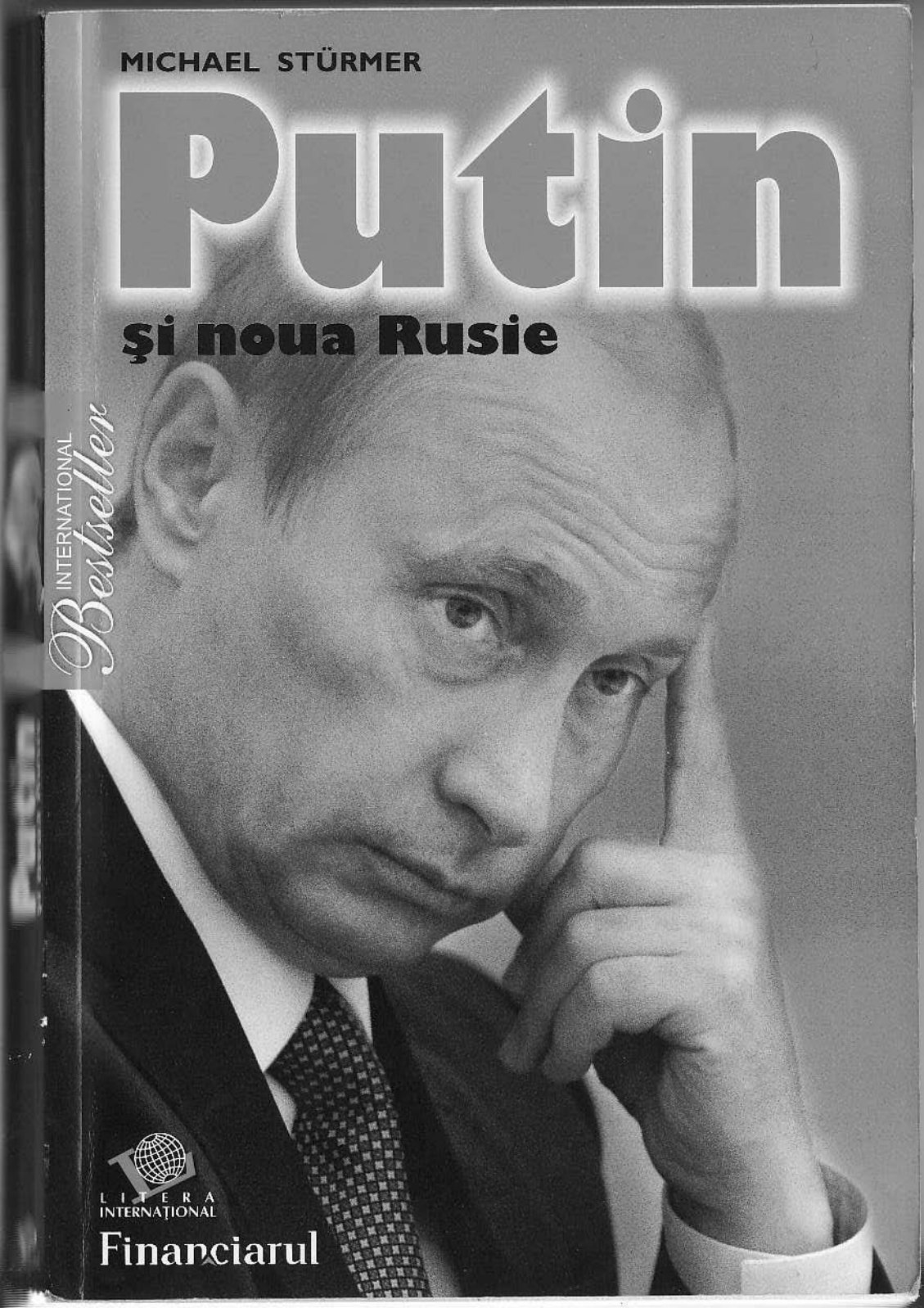

LITERA INTERNAȚIONAL

Financiarul

Editura „Litera Internaţional"
O. P. 53; C.P. 212, sector 4, Bucureşti, România
tel./fax (021) 3196390; email: comenzi@litera.ro

Traducere: Alexandru Suter

Copyright© Michael Stürmer 2008

Copyright©2009, Litera Internaţional
pentru versiunea în limba română.
Toate drepturile sunt rezervate

Ne puteţi vizita pe

Editor: Vidraşcu şi fiii
Redactor: Luca Ioan
Tehnoredactare şi prepress: Ofelia Coşman

Tipărit la G Canale, Bucureşti

Descrierea CIP a Bibliotecii Naţionale a României
STÜRMER, MICHAEL
Putin şi noua Rusie / Michael Stürmer - Bucureşti:
Litera Internaţional, 2009
ISBN 978-973-675-562-0

I. Suter, Alexandru (trad.)

94(47)"19"Putin,V.
929 Putin, V.

CUPRINS

Cuvânt de mulţumire al autorului 9
Cronologie 13
Introducere 17
1 Un moment al adevărului 21
2 Despre serviciile secrete 33
3 Întâlniri cu dl Putin 57
4 Oamenii lui Putin 83
5 Declinul Rusiei 94
6 O armată umilită 110
7 Semiluna înălţându-se deasupra Kazanului 130
8 Gazprom şi noile valute forte ale puterii 148
9 Puterea şi poporul 168
10 Plăcerea de a face afaceri cu Rusia 183
11 În căutarea unei politici externe 201
12 Epilog: Cum se creează un preşedinte 240
Abrevieri 253
Bibliografie 255

Putin – 1994: „Ceea ce se întâmplă cu etnicii ruși din exteriorul frontierelor noastre este o chestiune existențială pentru noi."

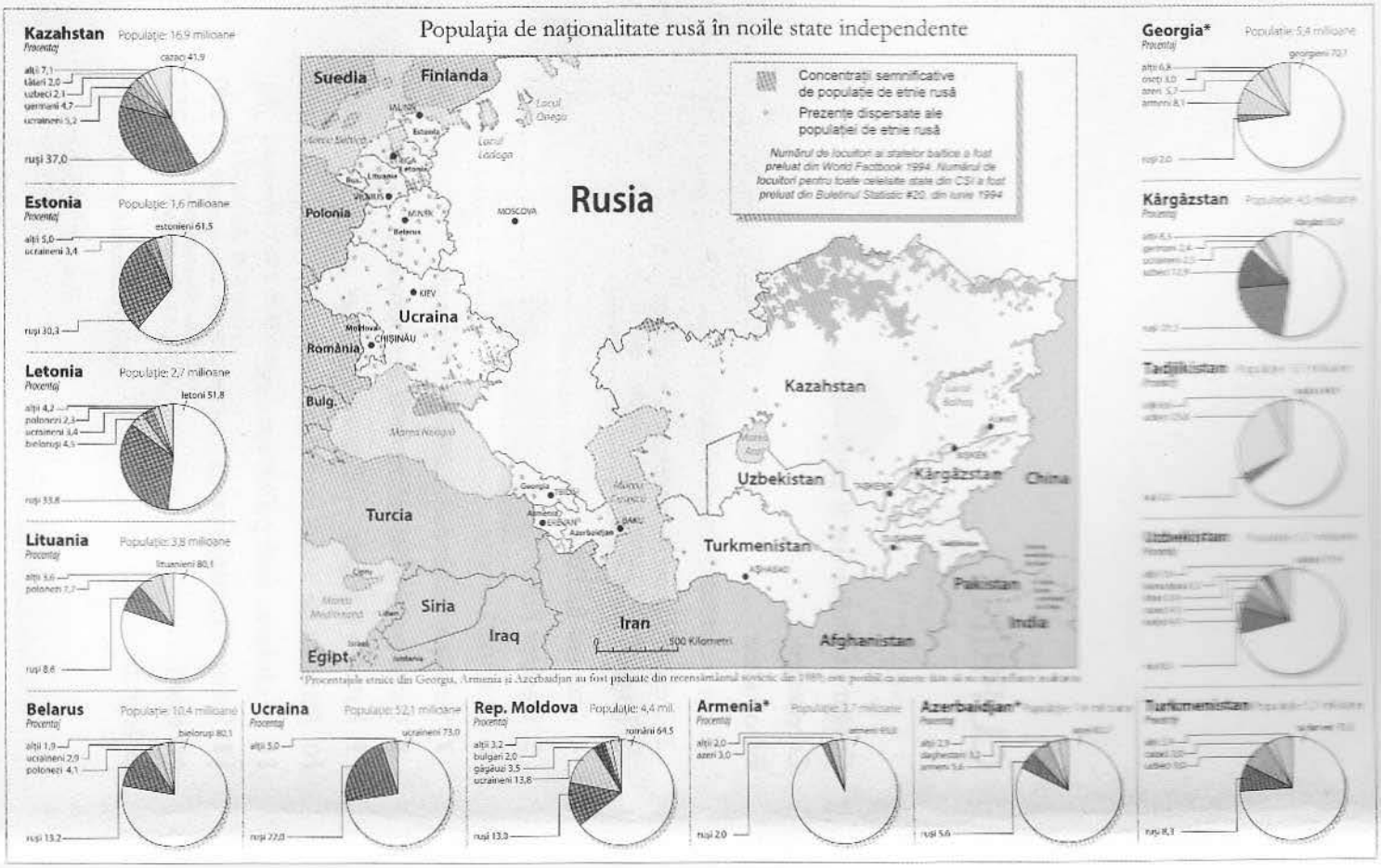

*Procentajele etnice din Georgia, Armenia și Azerbaidjan au fost preluate din recensământul sovietic din 1989, este posibil ca aceste date să nu mai reflecte realitatea

Noile valute forte ale puterii: gaz și gazoducte pentru imperiu. Țința: piața europeană

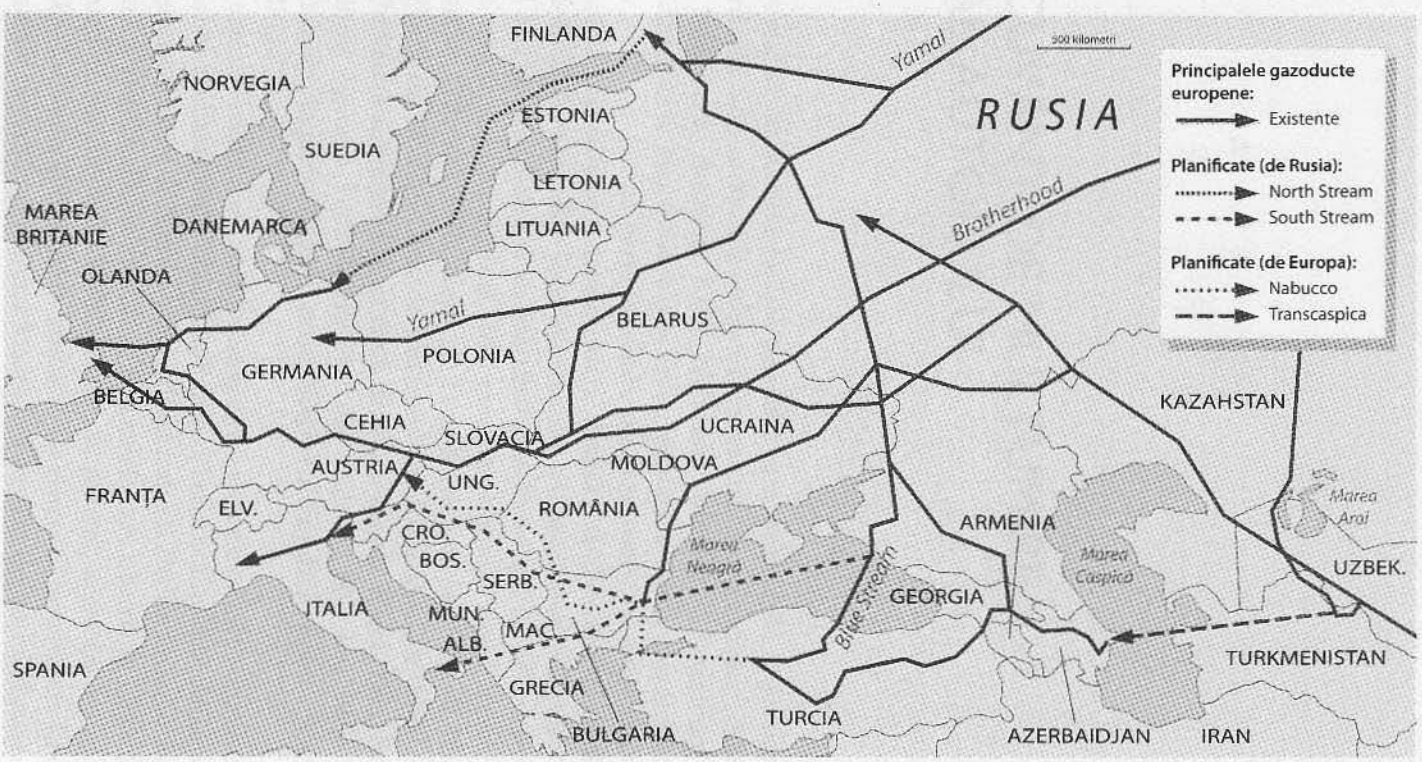

CRONOLOGIE

7 octombrie 1952: Putin se naște la Leningrad; crește într-un cartier muncitoresc.

1953: Moare Stalin.

1975: Putin devine absolvent al Facultății de Drept a Universității de Stat din Leningrad (lucrând, în același timp, pentru Direcția KGB din Leningrad).

1973 – 1974: Primul salt al prețului petrolului.

1975: Actul Final de la Helsinki.

1978 – 1979: Al doilea salt al prețului petrolului; criză în întregul Occident.

1982 – 1983: Iuri Andropov, șef la Kremlin.

Iulie 1982: În războiul din Liban, forțele aeriene ale Israelului doboară 70 de MIG-uri din dotarea Siriei, fapt care șochează Moscova.

1985: Prețul petrolului scade – un câștig pentru Vest, un dezastru pentru Rusia.

1985: Putin lucrează pentru Direcția Generală 1 a KGB (spionaj extern).

1986: Explozia de la Cernobîl; Gorbaciov promovează perestroika și glasnost.

1987: Acorduri de mare importanță între URSS și SUA privind controlul armamentelor.

9 noiembrie 1989: Căderea Zidului Berlinului.

1990: Negocierile „Doi plus Patru" privind reunificarea Germaniei; Putin devine consilier pentru probleme internaționale al primarului

Leningradului, Anatoli Sobceak (după ce a lucrat, din 1985, în cadrul KGB, la Dresda).

Iunie 1991 – 1996: Șef al administrației în cadrul Biroului Primarului din Sankt Petersburg.

Iunie 1996 – martie 1997: Putin intră în Administrația Prezidențială a Rusiei, ca adjunct al șefului Direcției Generale de Control, Departamentul Management al Domeniului Prezidențial.

1998: Putin este numit director adjunct al Administrației Prezidențiale.

1998 – 1999: Putin devine directorul Serviciului Federal de Securitate (FSB).

Vara 1998: Criza financiară din Rusia, prețul petrolului coboară la 10 USD.

August 1998: Colapsul financiar.

Septembrie 1998: Elțîn îl numește prim-ministru pe Evgheni Primakov.

Primăvara 1999: Situație politică tensionată în Rusia. Kremlinul pierde controlul asupra evenimentelor.

1999: Vladimir Putin este numit secretar al Consiliului Național pentru Securitate.

August 1999: Luptători ceceni, conduși de Șamil Basaiev, invadează nordul Republicii Daghestan.

August 1999: Parlamentul confirmă numirea lui Putin ca prim-ministru.

Septembrie 1999: Începe cel de al doilea „război" cecen.

Decembrie 1999: Elțîn îl nominalizează pe Putin ca succesor la președinția Rusiei.

1999: Lărgirea NATO, incluzând state din fostul Tratat de la Varșovia.

Martie 2000: Putin este ales președinte al Rusiei.

August 2000: Pierderea submarinului *Kursk*; criză a conducerii lui Putin.

Noiembrie 2000: Restricționarea mass-mediei independente.

Martie 2001: Serghei Ivanov este numit ministru al apărării.

Primăvara 2001: Proclamarea „democrației manageriate", cunoscută și sub numele de „democrație suverană".

Iunie 2001: Crearea Organizației pentru Cooperare de la Shanghai (China, Rusia, Kazahstan, Kârgâzstan, Tadjikistan, Uzbekistan).

Toamna 2001: Rusia cooperează cu SUA în războiul împotriva talibanilor din Afghanistan.

Decembrie 2001: Statele Unite se retrag din Tratatul pentru Limitarea Rachetelor Antibalistice.

Octombrie 2002: Atac terorist la Teatrul „Dubrovka" din Moscova. Tentativa de salvare se soldează cu 120 de victime.

Noiembrie 2002: Summit UE-Rusia, la Bruxelles.

Martie 2003: Războiul din Golf.

Mai 2003: Summit UE-Rusia, la Sankt Petersburg: definirea a patru „spații comune" de cooperare între Rusia și Uniunea Europeană.

Octombrie 2003: Mihail Hodorkovski, director executiv al companiei YUKOS, este arestat și condamnat la opt ani de închisoare pentru presupuse fraude fiscale.

Noiembrie 2003: „Revoluția Trandafirilor" din Georgia și reacția negativă a Moscovei.

Februarie 2004: Putin îl demite pe prim-ministrul Mihail Kasianov.

Septembrie 2004: Atac terorist asupra școlii din Beslan.

Noiembrie–decembrie 2004: „Revoluția Portocalie" din Ucraina; răcirea relațiilor dintre Rusia și grupul lui Iușcenko.

Ianuarie 2005: Proteste de stradă împotriva preconizatei reforme a „monetarizării" beneficiilor sociale.

Decembrie 2005: Gazprom crește prețul gazelor pentru Ucraina, tăind, pentru scurt timp, livrarea combustibilului.

Iulie 2006: Summitul G8, la Sankt Petersburg.

August 2006: Confruntări etnice în orașul Kondopoga din Karelia.

Octombrie 2006: Anna Politkovskaia, ziaristă cu vederi independente de la *Novaia Gazeta*, este ucisă.

10 februarie 2007: Conferința pentru Securitate de la München; Putin la poziție.

30 noiembrie 2007: Șvarțman face dezvăluiri despre Kremlin, într-un interviu apărut în *Kommersant.*

2 decembrie 2007: Alegeri pentru Duma de Stat.

12 decembrie 2007: Putin îl propune pe Dmitri Medvedev ca succesor la președinție.

2 martie 2008: Dmitri Medvedev este ales președinte al Federației Ruse.

7 mai 2008: Instalarea în funcție a președintelui Dmitri Medvedev.

INTRODUCERE

„După ce treci granița și intri pe pământul rușilor, vezi pe loc că ordinea socială pe care și-au întocmit-o nu li se potrivește decât lor. Trebuie să fii rus ca să trăiești în Rusia, deși, la o primă vedere, lucrurile par să decurgă la fel ca oriunde altundeva. Diferența stă în elementele care constituie fundația."

Marchizul de Custine, *Scrisori din Rusia*

Pe când mergeam grăbit prin gara Kazan din Moscova, cu ocazia unei recente vizite în Rusia, ochii mi-au căzut pe o mică monedă aurie. Oprindu-mă să o ridic, mi-am dat seama că este prea ușoară pentru a fi valoroasă, doar zece copeici, adică mai nimic. Era însă o monedă lucrată foarte frumos, prezentându-l pe Sfântul Gheorghe călare ucigând balaurul. Nici urmă de obsedantul simbol al secerii și ciocanului care să înspăimânte lumea, nici de stelele roșii care să ilumineze universul – Rusia ortodoxă s-a reimpus, iar imaginea venerată a învingătorului sfânt poate fi văzută acum peste tot, împodobind uniformele rusești, ba chiar și călimara din malahit a domnului Putin. Sfântul Gheorghe este chemat să apere palatele prezidențiale împotriva intrușilor și să semnaleze, sub forma unei trimiteri la trecut, o călătorie în necunoscut. Nu poți să nu te întrebi ce ar fi gândit Lenin – a cărui imensă statuie din bronz tronează în continuare în piața centrală din Kazan, capitala Tatarstanului (se trăgea dintr-un loc din apropiere, numit Ulianovsk), unde pare să predice încă unor mase de oameni invizibile – despre această revenire a Sfântului Gheorghe în Rusia. Nu este pentru prima dată, în ultimele două secole, când Rusia ridică semnul întrebării cu privire la destinul ei. Ea este în continuare, în ciuda pierderilor pricinuite de implozia Imperiului Sovietic, o țară enormă, care

acoperă zece zone temporare, de la regiunea Kaliningrad situată la Marea Baltică, până la îndepărtata insulă Sahalin din est; este un ținut plin de mari spații nepopulate, care are un potențial imens și o populație de peste 140 de milioane de oameni, dintre care 15 milioane musulmani. Aceștia din urmă se uită mai curând la semilună decât la cruce și stele, îndoindu-se că Sf. Gheorghe ar putea să le fie prieten sau protector. Rusia este o putere cu enorme resurse militare, între care mai mult de 10 000 de diverse arme nucleare; este un gigant energetic, cu rezerve de petrol care, în ritmul actual de exploatare, pot dura peste treizeci de ani, gazul natural ajungând pentru mai bine de 180 de ani. Să nu uităm nici de vechea ambiguitate rusească de natură culturală și geopolitică vizând imaginea Europei și a Asiei, nici de noua oscilație dintre elementele slabe ale democrației și, invariabil, cele puternice ale autocrației. În ceea ce privește problematicile globale, te poți întreba pe bună dreptate dacă Rusia face parte dintr-un echilibru multipolar emergent sau dacă se străduie să aibă cuvântul său de spus – în primul rând unul de veto în toate problemele care apar pe glob, cu precădere în Europa de Est, Caucaz, Orientul Mijlociu Extins și Asia Centrală. Poate Rusia să fie convinsă să susțină, în afară de interesele sale manifeste, acele elemente ale *pax americana*, care continuă să fie componentele-cheie ale globalizării, cum ar fi Organizația Mondială a Comerțului (WTO), Banca Mondială, Fondul Monetar Internațional? Va sprijini Rusia ceea ce a rămas din ordinea lumii după dispariția Războiului Rece și a sistemului global nuclear și bipolar? Într-un cuvânt: va deveni puterea revoluționară de ieri stabilizatorul formei de organizare globală industrială și postindustrială, așa cum a dat semne că ar putea-o face după căderea Uniunii Sovietice? Rusia are, în mod evident, potențialul de a merge într-o direcție sau în cealaltă, de a fi o forță de stabilitate sau una producătoare de turbulență. Până acum, se pare că liderii Rusiei nu s-au hotărât încă ce cale să urmeze. Direcția pe care o vor alege depinde, nu într-o mică măsură, de Vest, de coeziunea acestuia, de arta sa de a guverna și de capacitatea de a înțelege Rusia. Ne întoarcem la întrebarea care a fost exprimată, în octombrie 1939, în Marea Britanie, într-un moment în care continentul european aparținea dictatorilor. Iată faimosul citat din discursul ținut de Winston Churchill la Radio BBC: „Nu pot să vă spun cum va acționa Rusia. Este o ghicitoare învesmântată într-un mister înăuntrul unei enigme." Și prim-ministrul britanic a adăugat, aproape ca un gând care tocmai îi venise: „Singura cheie este interesul național al Rusiei."

Astfel, întrebarea „Care este astăzi interesul național al Rusiei?" rămâne una deschisă, la fel ca și aceea care se pune referitor la omul (sau oamenii) care să definească și să implementeze acest interes național. În perioada când cel de al doilea mandat al lui Putin urma să se încheie, nu doar rușii se temeau de o recrudescență a instabilității și a insecurității, după opt ani de venituri crescânde de pe urma petrolului și gazelor, care, e drept, nu au dus decât la câștiguri modeste pentru mulți și bogății imense pentru puțini. Dar și lumea dinafara Rusiei se întreabă ce va urma după Putin: poate el, după o perioadă, să reapară, eventual într-o nouă poziție? Oricare ar fi răspunsul, Rusia trece printr-un moment definitoriu. Cârmaciul părăsește nava – încotro se va duce el, încotro nava? Și care sunt implicațiile pentru restul lumii?

În epoca post-1989, cea mai mare încercare pentru fostele părți antagonice a fost să creeze împreună un sistem echitabil, în care Rusia să aibă locul ei într-o nouă ordine mondială – așa cum promisese primul președinte Bush în urma Războiului din Golf din 1990–1991. Acest deziderat nu a fost împlinit în timpul decadei în care Vestul a fost puternic și Rusia slabă. Avem astăzi Rusia pe care ne-o meritățm? Pentru Europa de astăzi, ar fi într-adevăr fatal să fie prinsă între o Rusie resurgentă și o *pax americana* în declin, iar pentru Alianța Atlantică ar constitui o imensă dificultate.

Este târziu, dar poate nu prea târziu, să sperăm la o conciliere între forțe. În fond, ascensiunea Chinei în Orientul Îndepărtat – care nici nu este atât de îndepărtat când este privit din Siberia, de unde vine marea parte a petrolului și a gazului natural pentru Europa – constituie o provocare majoră. Lucru valabil și în cazul amenințării islamismului radical din Orientul Mijlociu, fie sub forma ambițiilor nucleare ale iranienilor, fie sub cea a rezultatelor terorismului. În plus, mai trebuie amintite schimbarea dramatică a climei și răspândirea – greu controlabilă – armelor de distrugere în masă, terorismul și țările neguvernabile, războiul cibernetic și crima organizată. Toate aceste spectre, care bântuie lumea, sunt o problemă la fel de mare atât pentru Rusia, cât și pentru națiunile occidentale.

Istoria este din nou în mișcare. Dar nu suntem confruntați cu o soartă inexorabilă, ci cu un viitor deschis, plin de provocări. Rusiei îi va reveni în această conjunctură complexă un rol-cheie.

CAPITOLUL 1

UN MOMENT AL ADEVĂRULUI

„Țarul Rusiei este comandantul militar suprem, fiecare dintre zilele sale fiind o bătălie."

Marchizul de Custine, *Scrisori din Rusia*

Data – 10 februarie 2007, în plină desfășurare a carnavalului de la München. Locul – *Bayerischer Hof*, un hotel de cinci stele, unde anual se ține, timp de două zile, „Conferința pentru Securitate de la München", un eveniment la nivel înalt. Această întrunire a comunității strategice a fost inițiată de Ewald von Kleist, un om care l-a susținut pe contele Stauffenberg în atentatul împotriva lui Hitler, din iulie 1944. Lui von Kleist i-a succedat Horst Teltschik, care a fost, pentru mulți ani, cel mai apropiat consilier pe probleme de politică externă al lui Kohl. În 2007, l-a invitat pe liderul rus să țină o alocuțiune. Nimeni dintre cei prezenți, persoanele invitate sau duzinile de jurnaliști care urmăreau evenimentul din camere alăturate, nu au bănuit că vor fi martori ai unui moment esențial în relațiile dintre Rusia cu Statele Unite și cu Vestul. Într-adevăr, după această reuniune de la München, anumite linii de demarcare, estompate până atunci din cauza aroganței, ignoranței sau speranțelor irealiste, au devenit foarte clare – linii pe care șeful de la Kremlin le dorea respectate în Europa de Est, Balcani și în Asia Centrală. În dimineața zilei în care a luat apoi cuvântul președintele Rusiei, a vorbit cancelarul german, Angela Merkel. Cei care stăteau în apropierea lui Putin au putut vedea cum acesta făcea modificări pe manuscrisul ce i-l dăduseră membrii

staffului său, tăind paragrafe întregi și inserând altele, făcându-și note pe margine și, din când în când, dând din cap parcă a supărare, neluând aproape deloc în seamă ceea ce spunea Numărul Unu german conducătorilor lumii, experților în apărare și analiștilor politici adunați în acea sală de bal cu aer condiționat și puternic iluminată. Era absolut clar și dincolo de orice îndoială că Putin, care se afla așezat în primul rând, nu avea nevoie ca cineva să îi aprobe discursul pe care tocmai urma să îl țină și, cu atât mai puțin, pentru stabilirea cursului pe care îl vor urma relațiile Rusiei cu Vestul, în general, și cu Statele Unite, în particular. Putin era, în mod evident, stăpân pe situație – nu doar pentru următoarele treizeci și ceva de minute, ci și în ceea ce privea problemele externe și de securitate ale Rusiei. Când a urcat pe podium, Putin nu a arătat nici un dram de emoție, ci doar o hotărâre tăioasă. Nu a vorbit tare, ci reținut, aproape că nu a făcut vreun gest, emoțiile sale fiind riguros controlate. Desigur, a vorbit în rusă. Tradiția conferinței, și-a avertizat el ascultătorii cu o nuanță de sarcasm, „îmi permite să renunț la o politețe excesivă".

Fără politețuri excesive

Ceea ce a avut de spus celor circa 200 de experți reuniți în sală, alocuțiunea sa fiind transmisă live de televiziunile din toată lumea, nu a fost, într-adevăr, o lecție de finețe diplomatică. Nu a făcut niciun secret din faptul că simțea, ca întreaga Rusie, că Vestul a exploatat unilateral și fără a fi prea *fair* dificultățile prin care au trecut de curând moștenitorii Uniunii Sovietice. Că, în loc să ofere compensații pentru pierderile suferite de Rusia, Vestul a făcut ce i-a stat în putință pentru a câștiga un avantaj geopolitic în întreaga Europă de Est și în cea mai mare parte a Asiei Centrale. Că relația cu NATO era, în cel mai bun caz, una încordată. Că rușii se simt înconjurați, de la Marea Baltică până în Uzbekistan. Că nu este de acord cu „expansiunea" NATO în Europa de Est – referindu-se la Polonia, Republica Cehă, Ungaria și Slovacia, care fuseseră înainte sateliți sovietici în cadrul Pactului de la Varșovia –, dar și în țările baltice, care fuseseră înainte parte integrantă din Uniunea Sovietică, ca și Ucraina, Belarus, Republica Moldova și Georgia. Că Statele Unite nu au onorat cecul de bunăvoință inclus în acordurile privind Germania în procesul de aplanare a Războiului Rece sau în ajutorul oferit și primit după 11 septembrie 2001. Că Vestul nu își dă seama cât de mare este miza din Cecenia – deși Putin nu a nominalizat în mod expres acea provincie problematică. Concluzia: ursul a ieșit din vizuină și lucrurile urmează să se schimbe. Dacă europenii erau văzuți ca având doar niște vini minore, iar țările satelit ale fostei Uniuni

Sovietice, ca fiind doar iritante, Statele Unite au fost ținta unui atac de amploare, marea putere aspirantă confruntându-se cu puterea globală aflată în declin. În discursul său a existat o notă de dezamăgire și cu privire la faptul că Rusia este exclusă din Europa. Putin se simțea abandonat de Vest și acuza națiunile occidentale de „stereotipii ideologice, standarde duble și alte aspecte tipice gândirii din epoca Războiului Rece". Dar mânia sa s-a revărsat asupra Statelor Unite ale Americii. Să fi fost iritat că George W. Bush și „compania" îi tot țineau predici despre democrație și despre deficitele Rusiei în ceea ce privește societatea civilă? Sau să fi vrut să adâncească ruptura dintre Europa și SUA? Ori poate că era supărat pentru că fusese în general ignorat, atât la ONU, cât și în alte foruri, și că nu a fost recunoscut ca un jucător global și un partener de prim ordin de către Statele Unite?

Putin a vorbit ca un profesor de științe politice, dar nu fără a sublinia contradicții evidente. După ce a afirmat că „lumea unipolară propusă după Războiul Rece" nu s-a materializat, a continuat prin a ataca Statele Unite tocmai pentru aspirațiile lor către o asemenea ordine mondială, care ar urma să fie condusă de la Washington. „Ce este o lume unipolară? Oricât de frumos am prezenta termenul, în cele din urmă el se referă la un anume tip de situație, respectiv, la un singur centru al autorității, la un singur centru de forță, la un singur centru decizional."

Rusia vrea să fie respectată

Liderul unui imperiu destrămat avertiza Statele Unite că ordinea unipolară a viselor de după Războiul Rece depășea capacitățile de care dispun: „Ar fi o lume în care nu există decât un singur stăpân, un singur suveran. Ceea ce, în cele din urmă, este dăunător pentru toți cei care fac parte din acest sistem, dar și pentru puterea suverană, pentru că se distruge pe sine dinăuntru."

Să fi fost aceasta lecția pe care fostul ofițer de informații, cândva rezident KGB la Dresda, în Germania de Est, unde a putut să vadă controlul imperial de aproape, o transmitea Statelor Unite și tuturor națiunilor care se încred în SUA ca fiind ultimul lor recurs pentru asigurarea securității lor? Mesajul era unul clar: nu vă încredeți în SUA, căci, mai devreme sau mai târziu, va avea soarta tuturor imperiilor de până acum. Verdictul a fost la fel de clar ca atenționarea dinainte: „Modelul unipolar nu numai că nu este acceptabil, dar nici nu este realizabil în lumea de astăzi. Acțiuni unilaterale și, de multe ori, ilegitime nu au reușit să rezolve problemele". Putin a continuat apoi să prezinte Rusia ca fiind în fruntea curentului

care urmărește susținerea legii internaționale împotriva Statelor Unite. „Ceea ce vedem astăzi este o tot mai mare desconsiderare a principiilor legilor internaționale. Iar normele juridice independente se apropie, de fapt, tot mai mult de cele ale unui sistem statal. Un stat, înainte de toate SUA, a trecut peste pragul granițelor sale naționale prin toate modalitățile posibile." Ceea ce i-a displăcut lui Putin nu a fost doar forța brută a SUA, ci și toate variantele sale de forță *soft*, adică neagresivă, pe care Rusia nu ar putea spera niciodată să le egaleze: „Acest lucru se vădește în abordările de natură economică, politică, culturală și educațională, care sunt impuse celorlalte națiuni."

Avertizând asupra procesului de „militarizare" a spațiului, în primul rând prin instalarea de armament pe orbită – ceea ce nu poate să facă decât SUA în viitorul previzibil – Putin a declarat că atât Rusia, cât și SUA au interese convergente în ceea ce privește securitatea mondială, lucru care este cel mai evident în domeniul neproliferării armelor nucleare. Rămânerea la oligarhia nucleară existentă, așa cum este exprimată în Tratatul de Neproliferare din 1968, a constituit politica după care s-au ghidat super-puterile în timpul Războiului Rece și, cu siguranță, Putin nu era dispus să renunțe, pentru niște câștiguri de scurtă durată, la această strategie esențială. Fără a numi în mod explicit Coreea de Nord, Iranul sau alte state care ar putea încălca această stare de fapt existentă, el a subliniat că SUA și Rusia au în continuare interese strategice comune.

Conflict şi competiție

Dar conflictul și competiția au constituit leitmotivul relației dintre cele două părți, și nu înțelegerile strategice, care sunt oricum inevitabile în viitor, fiind impuse de tehnologie și de necesitate. În mod special, Putin a declarat-o pe tonul cel mai tranșant, o separare în viitor a regiunii Kosovo de Serbia va fi combătută cu toată puterea de către Rusia. Kremlinul va recurge la dreptul său de veto în Consiliul de Securitate al ONU, ceea ce însemna o lovitură fatală dată Planului Ahtisaari susținut de ONU, plan care fusese prezentat doar cu câteva zile înainte Consiliului de Securitate și care prevedea o rezolvare controlată și pașnică a crizei, sub formula unei „suveranități supervizate". Este evident că Putin nu a acordat multă importanță încercărilor făcute de trioul pentru Kosovo (format din diplomați ai SUA, Rusiei și ai UE) de a dezactiva această bombă care amenința să explodeze, din nou, în Balcani. Putin a subliniat că intervenția militară a NATO și războiul aerian din primăvara lui 1999 pentru a stopa purificarea etnică inițiată de Slobodan Miloșevici împotriva albanezilor

din Kosovo nu numai că nu au fost uitate, dar nici [illegible] o formulă mai bună, sau mai sustenabilă, pentru rea[illegible] Balcani, dar Kosovo era unul dintre punctele din agend[illegible] Putin a vrut să demonstreze, fără a lăsa vreo urmă de în[illegible] poate face practic nimic împotriva voinței Rusiei. Serbia, trad[illegible] peste albanezii kosovari, a fost o veche aliată și protejată a [illegible] din vremea războaielor purtate de țari împotriva Imperiului [illegible] și a rivalităților cu Austria, fiind văzută ca un teren din sfera de [illegible]nfluență a Rusiei, unde națiunile vestice ar trebui să păsească cu multă atenție. La un nivel mai ridicat, respectiv, la întâlnirea G8 care a fost organizată în vara anului 2007, în Heiligendamm, o stațiune balneară aflată pe coasta Mării Baltice, Putin a mers până acolo încât să avertizeze națiunile vestice că a permite regiunii Kosovo separarea de Serbia ar însemna acceptarea înfrângerii „creștinătății" în lupta sa epopeică împotriva Islamului – reamintind cu această ocazie rolul de protector pe care Rusia l-ar fi avut de-a lungul secolelor față de toate țările ortodoxe. Mânia țarului nu s-a domolit însă după această admonestare legată de Kosovo. A urmat un atac împotriva proiectului Statelor Unite de a realiza un sistem balistic defensiv împotriva rachetelor intercontinentale nucleare ale Iranului. Radarul gigantic care ar urma să fie plasat undeva în sudul orașului Praga, în Republica Cehă, menit să controleze traiectoria unor eventuale rachete intercontinentale iraniene trimise peste Europa spre SUA, a fost un blestem pentru Putin, ca, de altfel, și propunerea instalării unor rachete suplimentare în nordul Poloniei, care ar urma să asigure posibilitatea neutralizării oricăror amenințări balistice venite din sud. Putin a susținut că aceste măsuri ale SUA nu sunt decât amenințări voalate împotriva Rusiei. A făcut legătura dintre acest plan și recenta retragere a SUA din Tratatul Rachetelor Antibalistice încheiat în 1973, care interzicea super-puterilor să amplaseze instalații antirachetă. Respectivul tratat fusese anulat de administrația Bush, cu doi ani înainte, spre nemulțumirea și îngrijorarea rușilor. Dar președintele Rusiei trebuie să fi știu, din sursele sale informative militare că noul proiect, aflat încă într-o fază incipientă, nu avea capacitatea să răstoarne echilibrul, în mare măsură abstract, dintre SUA și Rusia în ceea ce privește rachetele cu focos nuclear.

Respingerea proiectului sistemelor antirachetă

Dacă așa stau lucrurile, de ce a ridicat Putin problema sistemelor antirachetă? Par să existe trei cauze principale pentru această luare de poziție. În primul rând, Rusia dorea să fie consultată – și nu a fost, nici

în Consiliul NATO-Rusia, și nici în cadrul contactelor la nivel înalt – iar Putin știa, evident, că la Casa Albă nu au fost făcute prea multe eforturi pentru a supune această problemă consiliilor NATO, ci că s-a ales calea bilaterală de negociere cu țările est-europene vizate în proiect. În al doilea rând, amplasarea unor instalații antirachetă în foste state-satelit ale Uniunii Sovietice apărea în ochii rușilor ca fiind o evidentă încălcare, dacă nu în litera, atunci cel puțin în spiritul Tratatului Doi Plus Patru privind Germania și amplasamentele NATO. În al treilea rând, Putin trebuie să fi simțit că acest proiect va duce la ample proteste în întreaga Europă împotriva Statelor Unite, mai ales în Germania, unde social-democrații și verzii de vârstă mijlocie ar fi dorit să își retrăiască tinerețea și să readucă la viață criza INF (Intermediate Nuclear Forces[1]) de la sfârșitul anilor '70 și de la începutul anilor '80. Aceasta a fost ultima confruntare majoră care a avut loc în cadrul Războiului Rece, confruntare care a dus în mod substanțial nu doar la ascensiunea verzilor în Germania, ci și la căderea guvernului Schmidt-Genscher, în toamna anului 1982, și a venirii la putere a cancelarului Helmut Kohl. Acestea fiind datele, de ce să nu recurgi la o asemenea problematică pentru a semăna discordia între țările NATO și SUA, pe de o parte, și restul statelor, pe de alta?

Poate că acesta a fost un pas tactic de scurtă durată, accentuat însă de anunțul grandilocvent al unui general rus, care anunța că aceste locații iritante din Europa de Est vor fi trecute printre prioritățile potențialelor ținte ale rachetelor rusești. O mișcare tactică, pentru că, după acea confruntare de la München, nu au trecut decât puține luni până când Kremlinul a oferit Statelor Unite posibilitatea de a folosi o fostă bază radar sovietică din Azerbaidjan, la câteva sute de kilometri distanță de granița iraniană. Experții Pentagonului, trimiși să examineze locația, au găsit instalația într-o stare jalnică, sistemul de procesare a datelor diferit de cele americane, și zona prea apropiată de sursa potențialei amenințări pentru a putea asigura eficiența de apărare necesară. Dar, după un timp, alți experți americani au descoperit și elemente pozitive în această propunere. Mai mult decât atât, oferta rusească avea darul de a calma spiritele în Europa de Vest, și ar trebui să fie, în ciuda limitelor de ordin tehnic, inclusă într-un viitor sistem antirachetă.

În termeni strategici, rușii nu au urmat planul fundamental al americanilor de a construi o defensivă antirachetă împotriva Iranului cu mult înainte ca iranienii să aibă o capacitate nucleară operațională și de a putea lansa și dirija rachete intercontinentale. Nu este, așadar, de mirare

[1] Forțe Nucleare cu Rază Medie (*n. trad.*)

că planurile SUA au fost privite cu suspiciune la Moscova. Rușii cred în continuare în descurajare. De ce, se întreabă ei, ar risca un guvern iranian, odată ce are controlul asupra unor arme nucleare, să pericliteze însăși existența țării lansând rachete nucleare împotriva SUA – sau asupra unor centre populate din Israel, precum Tel Aviv sau Haifa – pentru a atrage un răspuns care să îi anihileze în același timp?

Ironia sorții a vrut ca, doar cu câteva ore înainte ca Putin să își țină discursul său la München, ministrul rus al apărării, Serghei Ivanov, în acea perioadă aproape un *alter ego* al lui Putin, să mă invite pentru a-mi acorda un interviu exclusiv privind tematica aceleiași conferințe. În timpul discuției noastre, Ivanov a declarat în mod oficial că orice ar plănui americanii să instaleze în Republica Cehă și în Polonia, nu ar constitui – „dacă, Doamne ferește, se ajunge la o confruntare armată" – o problemă pentru forțele balistice superioare ale Rusiei. Aceste cuvinte erau pronunțate de către persoana responsabilă pentru apărarea Rusiei și evident că nu era la curent cu versiunea alarmistă care urma să fie expusă puțin mai târziu de către președintele său. Dar Ivanov se întreba, de asemenea, de ce cu mult înainte ca iranienii să fi avut destul material fisionabil măcar pentru o singură bombă, ca să nu mai vorbim de stăpânirea tehnologiei producerii de arme nucleare, Statele Unite au semnalat deja că nu mai pot spera ca iranienii să se conformeze restricțiilor stipulate în Tratatul de Neproliferare. În ceea ce privește rachetele iraniene, Ivanov a declarat că, potrivit serviciilor secrete ruse, raza maximă de acțiune a acestora este de circa 1 700 de kilometri și că Iranul are nevoie de mult timp pentru a putea produce rachete intercontinentale. Ivanov a mai dezvăluit că rușii erau și ei îngrijorați de ceea ce pune la cale regimul iranian. Îngrijorarea sa venea din faptul că Iranul, cu actualul său arsenal de rachete, nu are doar capacitatea de a lovi ținte aflate în Israel, dar și unele de pe teritoriul Rusiei.

Dacă această poziție a fost o ofertă implicită adresată SUA pentru a dezvolta un sistem comun antirachetă în viitor, cu siguranță că ea nu a fost reluată ca atare la München, și nici în perioada care a urmat. Problematica și incertitudinile legate de Rusia nu au fost niciodată luate în considerație profund de către Casa Albă. Lucru care este valabil și pentru NATO, căci cancelarul Angela Merkel a cerut, curând după conferința de la München, o analiză realmente eficientă. Această problemă continuă să persiste, creând tensiuni nu doar între Rusia și SUA, dar și între SUA și majoritatea statelor din NATO. Chiar și în Polonia, amplasarea de rachete americane antirachetă este extrem de controversată, iar cehii nu sunt nici ei prea liniștiți în această privință. Promotorii locali văd însă în acest proiect, oricare ar fi meritele sau minusurile sale, șansa de a face

din Polonia sau din Republica Cehă un al cincizeci și unulea stat onorific al SUA. Astfel încât nu este de mirare că rușii iau și ei în considerare această dimensiune simbolică – și că nu le este deloc pe plac situația care se prefigurează.

Curând după această întrunire de la München, Brent Scowcroft, care a lucrat ani îndelungați sub președinții Nixon, George H.W. Bush și, apoi, din nou, sub G.W. Bush, în cadrul administrației Statelor Unite, pe probleme de securitate, a considerat că întregul proiect este prematur. „Nu ar fi trebuit să mergem înainte în acest caz" a declarat el în biroul său din Washington, în vara anului 2007. „Iranienilor le vor lua mulți ani ca să dezvolte un sistem intercontinental, iar atunci când vor fi aproape de a-l realiza, am putea, eventual cu rușii, să instalăm un contra-sistem de apărare balistică."

Aveți nevoie de un inamic?

La o abordare în mare a lucrurilor, se remarcă două reorientări principale, mult mai importante decât mișcările tactice ale politicii de zi cu zi, Putin lăsându-și amprenta asupra ambelor. Una este aceea privind China și viitoarele relații dintre China și Rusia, cealaltă vizează poziția și rolul Rusiei în Eurasia.

În ceea ce privește China, Putin nu a amintit, la München, niciodată această putere care continuă să crească pe vastele întinderi ale Siberiei. Nici nu a dorit să descrie în vreo formă sistemul multipolar pe care pare să îl promoveze în defavoarea unei dominări unice exercitate de Statele Unite ale Americii. China, în mod surprinzător, nu a fost menționată în viziunea asupra lumii prezentată la München, deși ea este, în mod evident, inclusă în strategia de lungă durată a Rusiei. Nu a fost făcută nici o trimitere la politica Rusiei față de China în viitor; doar că atunci când s-a ajuns la criticarea Americii, s-a specificat că Beijingul și Moscova vor acționa la unison. Pe termen lung, SUA vor ajunge însă să fie în mod evident partenerul preferat pentru păstrarea unui echilibru față de China continentală, care face dovada unui potențial de creștere constant.

Nu voi uita niciodată ce au spus generalii ruși din Ministerul Apărării și din Statul Major de la Moscova, spre sfârșitul anului 1993, în fața interlocutorilor și omologilor lor germani din Fundația pentru Știință și Politică, un *think tank*[1] al guvernului german pe probleme de strategie,

[1] Termen ce desemnează o asociație sau o organizație care oferă, de regulă gratuit, informații necesare pentru a crea sau optimiza un anumit compartiment funcțional al societății (*n. red.*)

cu sediul în Ebenhausen, după ce tocmai introduseseră ultimele rectificări și nuanțe în prezentarea doctrinei strategice a Rusiei pentru perioada imediată următoare încheierii Războiului Rece. NATO? Cu privire la Alianța Transatlantică, păreau să fie destul de relaxați, era doar o amenințare, nimic mai mult. În acea perioadă, cu mult înainte ca lărgirea NATO către est să se transforme dintr-un vis polonez și est-european într-o prioritate a politicii americane, Rusia, cândva un inamic, nu mai constituia o amenințare prezentă sau pentru viitorul apropiat. Pericolele reale, au spus generalii ruși, fără să-și ascundă temerile pentru o perioadă de lungă durată, ar fi de așteptat din Est – nu se refereau la Coreea de Nord, ci la China – și din Sud, începând cu Cecenia și apoi mai departe. De zece ani erau traumatizați de pierderile sovietice suferite în Afganistan și de înfrângerea marii Armate Roșii de către niște luptători jihad dotați cu arme high-tech.

Desigur că acei generali ruși erau extrem de conștienți de faptul că toate bogățiile Rusiei se află în Est, dincolo de Munții Urali. De o parte, dincolo de hotarul trasat de Amur și Ussuri, lipsa de populație și toate bogățiile, iar dincoace o populație numeroasă și nici un dram de minereuri: o ecuație strategică care nu poate dura la nesfârșit, în ciuda asigurării de prietenie și cooperare transmise liderilor Chinei, a expresiei convingerilor multipolare și a bogatei retorici anti-americane, cât și a manevrelor militare comune și a intențiilor recent formulate de Organizația de Cooperare de la Shanghai[1].

Fiecare general rus, mi-a spus unul dintre cei care au participat la evenimentul de la Ebenhausen, este în sinea sa un istoric – ceea ce înseamnă că sunt obișnuiți să privească lucrurile într-un context de lungă durată. Știau destule despre zona Caucazului, pentru a anticipa recrudescența islamistă și pentru a se îngrijora cu privire la ceea ce rușii, începând de la cucerirea Kazanului de către Ivan cel Groaznic, consideră partea vulnerabilă din sud a imperiului. Sudul este, până în ziua de astăzi, o regiune unde o graniță este socotită ca fiind sigură doar când pe ambele ei părți se află trupe rusești. Își amintesc de „Marele Joc" – cum i-a spus Rudyard Kipling – când armatele țarului și regimentele Imperiului Britanic, fără a mai vorbi de aventurieri, spioni și agenți secreți, se aflau în competiția pentru a prelua controlul asupra vastelor întinderi ale Asiei Centrale, Afganistanului, trecătorii Khyber și a stăpâni accesul spre apele calde ale Oceanului Indian. Către sfârșitul secolului al XX-lea a devenit tot mai clar că acele țări au rezerve neexploatate de petrol și gaze naturale și că erau amplasate ideal din punct de vedere strategic pentru construirea unor

[1] Shanghai Cooperation Organisation (*n. trad.*)

conducte importante, acestea pe lângă faptul că deținеau și resurse bogate de minereuri. După destrămarea Uniunii Sovietice, a devenit clar că spațiul pustiu al Asiei Centrale urma să devină terenul unui nou Mare Joc, de data aceasta într-o configurație triunghiulară, în competiția pentru energie, conducte, influență și putere aflându-se rușii, chinezii și americanii. Afganistanul, inospitalier ca totdeauna, constituie tradiționala placă turnată.

Suntem o națiune europeană

Mai important însă este locul pe care îl ocupă Rusia în Europa. „Suntem o națiune europeană", a spus recent Putin, într-un mod provocator și demonstrativ la întrunirea de la Soci, adăugând că Rusia insistă să i se recunoască un rang de primă mărime la nivel mondial. Desigur, el este conștient de vocația de neocolit a Rusiei pentru Eurasia și nu ar renunța niciodată la vreuna dintre posesiile asiatice ale Rusiei. Războiul pe care l-a purtat în Cecenia, în timp ce viza să îl moștenească pe Elțîn, apărând îmbrăcat într-o uniformă militară și luând o postură eroică, nu face decât să confirme acest fapt. Raționamentul ar fi că odată ce renunți la ceva, unde vei ajunge? În 1917, în 1941 și 1942, cât și în 1991, imperiul „exterior" s-a năruit, lucru care a avut ample repercusiuni asupra imperiului „interior". Putin nu a uitat, cu siguranță, începutul anilor '90, când un alt război cecen amenința să aprindă scânteia și în Tatarstanul bogat în petrol, la aproape 1 000 de kilometri spre nord. Dar, în același timp, Putin și majoritatea celor din anturajul său provin din Sankt Petersburg, fereastra tradițională a Rusiei – și portul naval – dinspre Vest. O capitală europeană de secol XVIII la Marea Baltică, un vis transformat cu brutalitate în realitate de către Petru cel Mare, care și-a petrecut anii de ucenicie imperială călătorind prin Europa și care a încercat, apoi, să corecteze greșelile pe care le-a făcut Dumnezeu când le-a dăruit rușilor un tărâm înghețat într-un Est pierzându-se în nesfârșit.

Prin comparație, cele patru turnuri gigantice ridicate de Stalin pentru a delimita limitele Moscovei te duc cu gândul la unele imperii asiatice și la vastitatea stepei. De abia acum, când nou răsăriții zgârie-nori încep să depășească fanteziile brutale ale lui Stalin, Moscova își reia alura arhitecturală și simbolica vestică.

„Casa noastră comună, Europa" – acest slogan a apărut cu mult înaintea lui Putin. A fost rostit pentru prima dată de către Gorbaciov în 1985, în faza timpurie a glasnostului și perestroikăi. Gorbaciov nu este uitat astăzi, însă este asociat cu declinul și implozia imperiului. Oricum, sintagma sa

exprimă sentimente rusești profunde. De fapt, e vorba de un element-cheie al identității rusești, care este etern divizată între materialismul și sofisticarea Europei de Vest și eroismul tăcut și spiritualitatea Estului, între confortul atrăgător de la Baden-Baden și întinderile înghețate ale Sahalinului.

Cât de europeană va fi Rusia? Întrebarea nu este doar una teoretică. În contextul mai larg, locul Rusiei în lume și aspirațiile sale de lungă durată nu pot fi disociate de curentele culturale din zilele de astăzi. Oricare va fi fost supărarea exprimată de către Putin la München și oricare va fi fost iritarea de natură strategică dintre Rusia și Vest în ultimul deceniu, factorii determinanți pentru o viitoare relație se regăsesc nu atât în arsenalele geostrategice, ci în izvoarele profunde ale identității. În această privință, Putin încearcă să găsească un echilibru euroasiatic. „Suntem o națiune europeană, dar trăim deopotrivă în Europa și în Asia, formând, de asemenea, o societate multiculturală și multireligioasă", a declarat el de curând. Aceasta este o afirmație politică, o afirmație „politically correct" și drămuită cu mare grijă. Chiar dacă provine din sistemul serviciilor de informații, el pare să știe că un om are nevoie mai mult decât doar de mâncare și că Rusia viitorului are nevoie de rădăcini mai puternice decât supermarketurile strălucitoare înșirate de-a lungul șoselei Leningradskaia din Moscova și a buticurilor acum la modă, care împodobesc vechile clădiri ale magazinelor *GUM*, care se află vizavi de pereții din cărămidă ai Kremlinului. Alianța lui Elțîn și apoi aceea a lui Putin cu Biserica Ortodoxă constituie un exemplu al instituirii acestei încrederi în valorile culturale.

O viziune asupra ordinii mondiale?

Mergând de curând cu mașina spre Moscova dinspre aeroportul Sheremetievo, am observat pe locul unde se află monumentul plin de rugină ridicat acolo unde trupele naziste au fost oprite din înaintarea lor, la începutul lui decembrie 1941 un panou imens, care îi saluta pe vizitatorii sosiți din Vest. Pe acest panou se putea vedea portretul unui om în vârstă. Nu era altul decât Aleksandr Soljenițîn, cândva socotit un disident și un dușman al sistemului sovietic, pentru ca apoi să ajungă un refugiat în America, iar, în ultima perioadă, printr-o nostalgică întorsătură, un refugiat plecat din America: în fond, un ghid cu alură de sfânt, care să îndrume spre o reînnoire spirituală bazată pe tradițiile și vechile obiceiuri ale Rusiei, pe limba și literatura ei. După lungul său exil în America, Soljenițîn s-a întors, în cele din urmă, în patria sa și a încheiat, nu fără reținere, o pace cu moștenitorii sistemului sovietic. Între timp, mașinile Porsche, BMW și Mercedes ale „noilor ruși" vâjâiau pe autostrăzile cu opt benzi – cum

să demonstrezi mai bine eterna ambiguitate a Rusiei pendulând între spiritualitatea chinuită a Estului și materialismul inteligent al Vestului?

Viitorii istorici ai chestiunilor mondiale își vor aminti discursul lui Putin ținut la în München ca fiind momentul de turnură de la o acomodare greoaie la o înfruntare exprimată cu măsură. La München, Vestul a fost anunțat cu privire la ceea ce Putin nu dorește să se întâmple. Dar știa oare Putin, în schimb, ceea ce ar vrea să se întâmple? În timp ce liderul rus lua o atitudine extrem de clară privind faptul că Rusia nu va ajunge niciodată în orbita SUA și că era împotriva dominării lumii de către SUA și a excluderii Rusiei, nu a reușit să ofere decât o viziune de-abia schițată a unei ordini a lumii dincolo de perioada care a urmat Războiului Rece și a celei de după evenimentele din 9 septembrie 2001. Nici nu a sugerat cum să fie controlată instabilitatea și insecuritatea într-o lume plină de probleme, în care *pax americana* se apropie de asfințitul ei.

CAPITOLUL 2
DESPRE SERVICIILE SECRETE

„Toți rușii și toți cei care doresc să trăiască în Rusia își impun o tăcere necondiționată. Aici nu se spune nimic, dar totul este bine știut. Conversațiile secrete ar trebui să fie foarte interesante, dar cine își permite o asemenea plăcere? Să gândești, să ai o părere, acestea te fac să devii suspect."

Marchizul de Custine, *Scrisori din Rusia*

După momentul München, când unda de șoc s-a diminuat, a devenit clar că Rusia nu mai putea fi socotită o invariabilă, nici că Putin ar mai putea fi considerat un omolog cooperant pentru liderii din Vest. Din nou, ca în 1999, când a apărut parcă atât de neașteptat, mai întâi fiind promovat ca șef al vastei mașinării a FSB-ului – Serviciul Federal de Securitate –, pentru ca apoi să devină prim-ministrul lui Elțîn, lumea s-a tot întrebat ce talente și forțe l-au adus pe acest om la Kremlin, pentru ca, în cele din urmă, să ajungă în poziția inatacabilă și neatacată de a fi noul țar.

Cine este domnul Putin?

În timp ce problema succesiunii domina viața politică, economică și agenda de securitate a Rusiei, a apărut în mod inevitabil întrebarea: Cine este Vladimir Vladimirovici Putin, omul care era aproape necunoscut cu opt ani în urmă și care acum este, cel puțin în triunghiul puterii format din serviciile de informații rusești, sistemul birocratic de stat și oligarhi, cel mai important jucător? Un personaj atât de important, încât alegerile

sunt o simplă șaradă, o piesă kabuki[1] postsovietică, jucată pentru străinătatea neîncrezătoare și pentru o audiență mută de uimire înăuntrul țării. Agenții KGB, fie ei activi sau pensionați, nu obișnuiesc să divulge nimic despre ei înșiși, și cu atât mai mult să ofere vreun dram de informații mai mult decât minimumul strict necesar.

Educația este un lucru care iese totdeauna la iveală, iar Putin a scris următoarele cuvinte: „O dată cekist, pentru totdeauna cekist." Este vorba de extrem de temuta poliție politică revoluționară, cunoscută sub acronimul de CEKA, aceea care, sub conducerea lui Felix Edmundovici Dzerjinski, a fost urmașa nemiloasei Ohrana țaristă. Dar CEKA a însemnat mult mai mult decât și-ar fi putut imagina cineva sub regimul țarist, a fost însăși inima sistemului sovietic, elita cea mai loială, cu sute de mii de ochi și urechi și având mijloacele de a înspăimânta pe toată lumea, chiar și pe cel mai înflăcărat și încercat revoluționar. Imperiul său se întindea de la Lubianka, aflată în centrul Moscovei, până în cele mai ucigătoare lagăre ale Gulag-ului din nordul pustiu al Siberiei. Dar și KGB-ul a fost, de asemenea, prin accesul său aproape neîngrădit la informația obținută la prima mână, creierul sistemului. Aceasta era lumea care a impulsionat ambiția, patriotismul și eforturile lui Vladimir Putin, chiar și înainte de a absolvi școala pe care a urmat-o la Leningrad, astăzi Sankt Petersburg. Atât orașul său natal, cel mai vestic oraș rusesc și cel mai european în același timp, care fusese construit din voința unui împărat absolutist, cât și educarea sa timpurie în cadrul serviciilor secrete i-au modelat viața lui Putin, maniera de a se purta și morala, viziunea asupra lumii, a felului în care trebuie să urmărești loialități și să construiești politici. Munca în serviciile secrete a devenit pentru el un mod special de a trăi și de fi, asemenea preoților din biserica romano-catolică.

A fost un comunist? Răspunsul este unul afirmativ – dar numai până la un punct. Pentru că, mai presus de toate, fusese crescut în spiritul patriotismului, a naționalismului rus, iar atunci când a înțeles că regimul comunist a ruinat țara pe care o iubea atât de mult, s-a disociat de comunism, fie el de factură veche sau nouă. Drepturile omului, democrația, transparența, existența unei opoziții? Respectul pentru demnitatea ființei umane? Dacă acestea pot duce la o Rusie mai puternică, minunat. Dacă nu, își va întoarce privirea spre alte stele promițătoare, cum ar fi democrația de tip rusesc, condusă de sus și controlată de către o elită luminată, un sistem pe care el îl numește „verticala puterii". Viziunea sa nu este aceea a unei renașteri sovietice, ci aceea a unei administrații pe care filozoful

[1] Gen de teatru tradițional japonez (*n. red.*)

prusac G.F.W. Hegel ar fi considerat-o înrudită ca factură cu un sistem rațional, ierarhizat; Hegel chiar a afirmat că absolutismul luminat este, de fapt, momentul ultim al istoriei și că de aceea are puterea de a rezista timpului.

Motivele și viziunile lui Putin își au obârșia într-un trecut mai timpuriu decât istoria lipsită de glorie a Uniunii Sovietice, a cărei decădere și corupere a putut să o urmărească de aproape. Visele sale provin dintr-un trecut al Rusiei presovietice, fiind împodobite cu unele elemente de iluminism al Europei de Vest. Dacă democrația are capacitatea de a asigura bagheta magică prin care se asigură reconstrucția Rusiei și se poate reface pierduta ei putere și glorie – atunci este bine venită. Dacă însă democrația va însemna pentru Rusia slăbiciune, diversitate și disensiuni interne, atunci autocrația – Putin ar numi-o, probabil, absolutism luminat – administrată de către elita serviciilor secrete, ar constitui și ea o soluție. Iar dacă Vestul nu ar fi de acord cu această ultimă variantă, oare chiar ar conta? În atmosfera xenofobică a Rusiei, un dram de distanțare ar putea chiar să îl facă mai atractiv pe Putin în ochii compatrioților săi.

Unul dintre primii biografi ai lui Putin, Alexander Rahr, care i-a urmărit întregul parcurs, a observat două caracteristici ale caracterului său. Este, mai presus de toate, un perfecționist și nu poate accepta dezordinea și lipsa de disciplină. Încă de pe când era un adolescent „se dădea înapoi în fața spontaneității, a riscului și a improvizației."[1]

În clasa a șasea, tânărul Volodia a intrat în rândurile pionierilor, dar profesorii lui nu erau entuziasmați de performanțele lui: prea emotiv și înclinat să vorbească urât. După opt ani de școlarizare într-o instituție de învățământ obișnuită, părinții săi l-au înscris la Școala 281, specializată în formarea de viitori chimiști. Fiul lor era un elev dotat, dar în nici un caz și unul model. Pare să fi fost tipicul „băiat drăguț" și surâzător, dar care nu depunea prea mult efort.

În afara orelor de curs, tânărul elev era interesat de muzica vestică. Cânta la ghitară și, din când în când, dădea recitaluri. Era fascinat de literatură, le citea colegilor de clasă poezii, dar și texte politice interzise. Științele sociale l-au atras mai mult decât cele ale naturii; a devenit membrul unui club politic. Nu a fost niciodată un disident. Dimpotrivă, în vara anului 1970, când avea abia șaptesprezece ani, a bătut la ușa sediului local al KGB-ului. Șeful său a relatat, după ani de zile, în *Komsomolskaia Pravda,* cum au decurs lucrurile: „Dorința lui Putin de a lucra în cadrul serviciilor

[1] A. Rahr, *Vladimir Putin*, 2000, p. 34–36.

secrete datează dacă nu din copilăria sa, atunci cu siguranță de când era adolescent. De îndată ce a absolvit liceul a venit la noi la administrație și a întrebat: «Cum pot deveni agent KGB?»"

Era o cerere excepțională din orice punct de vedere. Ofițerul cu experiență care s-a ocupat de el l-a sfătuit pe tânărul Putin să mai aștepte puțin și să obțină mai întâi o diplomă universitară. Acest sfat l-a îndreptat spre studii de drept, pe care le-a început după o pregătire temeinică, la elitista Facultate de Drept din Leningrad.

Intrarea în corpul de elită

Se gândea să ajungă unul dintre acei funcționari cu o figură ștearsă, care îi spionează pe ceilalți concetățeni sau care să conducă o mică parte din vastul Arhipelag Gulag? Alexander Rahr presupune că ceea ce îl tenta mai tare era ambiția de a fi înăuntrul acelui sistem, de a avea accesul la informație și puterea care decurge de aici. Putin nu a trebuit să își petreacă ani de zile ca soldat, dar a luat parte la exerciții pre-militare sub auspiciile Institutului pentru Afaceri Militare, absolvindu-le cu gradul de locotenent. A practicat, de asemenea, sambo, o artă marțială sportivă, și a devenit un judoka recunoscut pentru valoarea sa.

Viața sa la universitate a luat o turnură importantă în primul an de studii, când l-a cunoscut pe profesorul Anatoli Sobceak. Acesta avea reputația de a fi într-o oarecare măsură un disident. Lucrarea sa de doctorat – în vremea regimului sovietic – se ocupa de un subiect cel puțin excentric, nici mai mult și nici mai puțin decât de de-monopolizarea proprietății de stat. Să te gândești la ceea ce nu era de conceput nu îți asigura un prea mare succes pe vremea lui Brejnev, așa că lui Sobceak i-au trebuit zece ani pentru a obține, în cele din urmă, titlul de doctor. Mai târziu, profesorul și studentul său urmau să se întâlnească din nou, primul în postura de primar al Sankt Petersburgului, iar Putin ca administrator.

Spre sfârșitul celui de al doilea an de studii la Facultatea de Drept, lui Putin i s-a îndeplinit cea mai fierbinte dorință, aprobându-i-se intrarea în rândurile KGB. Era o poziție bine plătită, care promitea, de asemenea, posibilitatea unor cursuri de formare ulterioare și a promovării. Înainte cu câțiva ani, ofițerii responsabili cu recrutarea de cadre l-au contactat pe dr. Sobceak să se înroleze în KGB, dar acesta a refuzat.

Putin nu a devenit un James Bond sovietic, ci a rămas în Leningrad și a ajuns un funcționar în sistemul administrativ al KGB. În autobiografia sa, Putin menționează că avea mari rețineri față de modul în care KGB-ul era folosit pentru a elimina orice formă de artă disidentă și de a-i persecuta

pe anumiți artiști. Considera, probabil, că această activitate era sub demnitatea unui serviciu a cărui menire era aceea de a salva patria în fața amenințării adevăraților ei dușmani de pe frontul secret. Fiind un entuziast al sportului și un bun cunoscător al limbilor străine – vorbește fluent germana, engleza și franceza – a fost ales să însoțească și să supervizeze vizitatori străini, delegații de peste hotare, ba chiar să călătorească împreună cu grupuri sovietice în străinătate, pentru a le apăra de orice influență dușmănoasă. Poate că astfel a reușit să capete o viziune mai cuprinzătoare asupra lumii decât cea pe care o putea avea un absolvent oarecare al unei universități rusești din acea vreme. Dar a trebuit să facă și alte lucruri, precum să însoțească procesiuni religioase și să se asigure că nu se întâmplă nimic nedorit. După un an de instruire specială la Moscova, Putin a fost promovat în domeniul contrainformațiilor. Aceasta fusese totdeauna unitatea de elită a KGB-ului, în rândurile ei regăsindu-se progeniturile înaltei nomenclaturi de partid. Putin era, indiscutabil, un outsider, dar, în același timp, era conștient și de faptul că i s-a oferit o poziție privilegiată. Pentru a dovedi că este tare din fire a trebuit să sară cu parașuta din avion și pentru a-și arăta loialitatea a fost nevoit să intre în Partidul Comunist al Uniunii Sovietice. Apoi a trebuit să îndeplinească acțiuni de supraveghere la Sankt Petersburg, în rândul colegilor săi de universitate și să încerce să recruteze prin orice mijloace vizitatori străini ca să lucreze pentru KGB. Era o muncă ternă, probabil nu ceea ce ar fi dorit Putin să facă în visele sale pline de patriotism. Trebuia să forțeze oamenii să spioneze, el însă prefera metode mai blânde de persuadare.

Trebuie să fi vorbit mult cu vesticii care veneau în Uniunea Sovietică despre pericolul războiului nuclear și despre atractivitatea stării de pace, dar și despre cât de important este pentru tinerii doritori de pace să lucreze într-un scop nobil pentru „firmă" – care, de altfel, îi va remunera generos și discret. În memoriile sale însă, Putin face o remarcă interesantă despre ce a învățat în acei ani: „a avea de a face cu oamenii" sau, într-un singur cuvânt, comunicarea. Nu se știe cu exactitate dacă a reușit să înființeze într-adevăr o întreagă rețea de spioni, sau doar să recruteze câțiva agenți – în acest sens se fac doar speculații. În cel de al optulea an ca președinte, a omagiat pe unii dintre cei mai redutabili spioni ruși din trecut, plătind astfel o datorie morală față de ceea ce rușii numesc și astăzi „firma".

Dresda

În 1985 s-a creat un moment de mare tensiune între Est și Vest din pricina problemei poziționării rachetelor nucleare de către NATO și de

către Uniunea Sovietică, moment care a avut repercusiuni dramatice în majoritatea țărilor occidentale și, cu precădere, în Germania. Acesta este anul în care Putin a fost trimis la Dresda, al doilea oraș ca importanță din Germania de Est – excelenta cunoaștere a limbii germane fiind un argument puternic în favoarea sa. Era însă și momentul în care imensul, supradimensionatul edificiu sovietic dădea semne serioase de oboseală și de slăbiciune, promova politici disfuncționale, iar populația era cuprinsă într-o mare măsură de resemnare. „Omul sovietic" nu a devenit o realitate și era tot mai puțin probabil ca să se întrupeze în cele din urmă. Este adevărat că trimiterea de petrol și gaz prin conducte imense spre Vest la prețuri riscante a părut să funcționeze în favoarea sistemului sovietic. Însă deziluzia privind paradisul muncitorilor și țăranilor, risipa și rămânerea în urmă din punct de vedere tehnologic, eșecul din Afganistan și umilirea la nivel internațional, la care s-a mai adăugat puterea revigorată a Europei de Vest față de reînnoita amenințare sovietică – toate aceste elemente au dus la așa-numiții „ani de plumb", care au caracterizat epoca lui Brejnev. O stare care s-a prelungit apoi și după dispariția acestuia – un sentiment de disoluție inevitabilă, de pierdere a direcției, de dezastre inevitabile. Și, într-adevăr, nu a durat mult până când acestea au devenit realitate.

În acest timp, Putin făcea parte din corpul de elită care era situat cel mai bine pentru a putea înțelege problemele serioase care amenințau întregul sistem sovietic. În Dresda trebuie să fi înțeles, uitându-se în jur și având informații de prima mână, că până și ceea ce se prezenta ca un model al socialismului, Republica Democrată Germană, se îndrepta împleticit spre propriul ei mormânt. Acolo a putut vedea, jumătate de dinăuntru, jumătate dinafară, declinul Republicii Democrate Germane și, implicit, începutul sfârșitului dominației sovietice în Europa de Est. Odată cu dezmembrarea imperiului extern – căderea Zidului Berlinului din noaptea de 9 noiembrie 1989 a fost considerată atât ca eveniment istoric, cât și, prin încărcătura sa simbolică, momentul de ruptură – nu ar mai fi existat nici o cale, decât cea de a încerca o ultimă rezistență disperată, prin trimiterea tancurilor pentru a reuși păstrarea intactă a imperiului intern.

Pierderea unui imperiu

Aceasta nu a fost însă soluția aleasă de Gorbaciov. El știa, cum o știau de altfel și generalii, că o intervenție militară precum cele întreprinse în Ungaria și Polonia în 1956 și în Cehoslovacia în 1968 nu mai puteau fi repetate, iar o nouă strângere a șurubului în Polonia nu era nici ea o soluție

viabilă. Asemenea soluții ar fi ruinat relațiile cu Statele Unite, ar fi forțat Rusia să intre într-o altă cursă a înarmărilor și ar fi făcut ca reformele interne să fie irealizabile. Și, oricum, odată cu scăderea drastică a prețului petrolului, care a avut loc în 1985, nu mai existau fonduri pentru extravaganțe militare.

Aceleași forțe care vor destrăma CAER (Consiliul pentru Ajutor Economic Reciproc) și Tratatul de la Varșovia nu au putut fi oprite să destrame sistemul sovietic chiar și în interiorul granițelor Uniunii. De fapt, experiența căpătată la Dresda, în fond trauma sa personală, a fost aceea care să îl facă pe fostul locotenent-colonel KGB, ajuns țar al tuturor rușilor, să se refere acum în repetate rânduri la pericolele pe care le presupune o Rusie care se destramă. Putin trebuie să fi perceput paralizia în care intrase regimului Honecker. Și, desigur, trebuie să fi auzit de nenumărate ori discursuri despre rolul strategic pentru sistemul sovietic al Republicii Democrate Germane, care găzduia, de altfel, peste douăzeci de divizii de elită ale Armatei Roșii. În acea vreme ducea o viață modestă împreună cu soția sa și cu cele două fiice într-un mic apartament aflat în ceea ce germanii numesc, fără nici o simpatie, *Plattenbau* – acele clădiri cenușii, considerate ca fiind rezervate pentru privilegiații din acea vreme. Din punct de vedere profesional, anii petrecuți în Dresda au fost dedicați, cu deja cunoscutul său perfecționism și seriozitate, îndeplinirii unor activități specifice KGB-ului, precum controlarea de la distanță a Securității Statului a RDG, cunoscută și sub denumirea de Stasi, sau recrutarea de agenți operativi și agenți-în-așteptare pentru cauza Uniunii Sovietice.

Germania, chiar și în versiunea estică, foarte modestă și restricționată, i-a oferit lui Putin o experiență formativă nu numai în ceea ce privește sfârșitul unui imperiu, ci și în modul său de a privi viața. La începutul anilor '80, Republica Democrată Germană era adesea lăudată de simpatizanții ei ca fiind cel mai strălucit învățăcel din cadrul CAER-ului.

O lume cosmetizată

Un element important pentru această prezentare a RDG l-a constituit faptul că, în mod continuu, informațiile erau cosmetizate la o scară realmente fantastică, lucru acceptat în bună măsură de către Vest. Din punct de vedere statistic, Germania de Est mărșăluia din triumf în triumf. La această situație au contribuit două elemente: Günter Mittag, șeful planificării de stat, cerea să se îndeplinească și să se depășească anumiți parametrii, chiar dacă aceștia erau total absurzi, dar aceste raportări asigurau tot felul de beneficii atât pentru directori, cât și pentru personal, astfel

încât s-a ajuns ca statisticile să nu fie doar aduse din condei, ci să fie de-a dreptul mincinoase, toată lumea învățând să trăiască în această minciună a pretinselor realizări. Ar fi interesant de văzut cum arătau rapoartele trimise de Putin acasă; dată fiind capacitatea sa de a surprinde slăbiciunile umane, trebuie să fi detectat, cu mai mare acuitate decât mulți alții, faptul că RDG aducea pe zi ce trece tot mai mult cu o casă din cărți de joc. I-a atenționat pe superiorii săi că problemele cresc continuu și că *Titanicul* sovietic se îndrepta inexorabil spre iceberg? Germanii din RDG aveau un mod mai pragmatic de a descrie starea în care se afla statul lor: „Noi ne facem că lucrăm, ei se prefac că ne plătesc."

Chiar dacă retrospectiv sună ciudat, majoritatea observatorilor din Vest nu au priceput ce se întâmpla, iar cei care au înțeles au fost grijulii să nu ajungă să fie acuzați că ar susține Războiul Rece prin minimalizarea realizărilor glorioase ale „socialismului înfăptuit", cum suna sloganul oficial de atunci. Între timp, simptomele declinului, de fapt ale decăderii și disperării, deveneau tot mai vizibile. În 1982, când guvernul Schmidt–Genscher era pe punctul să cadă și Helmut Kohl se pregătea să preia puterea, liderii RDG au cerut, în mod discret, un credit stand-by în valoare de un miliard de mărci vest-germane, creditare care a fost aprobată fără multă vâlvă odată ce Kohl a ajuns cancelar. Creditarea s-a făcut prin intermediul cancelariei de stat din München, unde veghea Franz Josef Strauss. Acest lucru ar fi trebuit să tragă un semnal de alarmă în întregul Vest, dar și în rândul observatorilor sovietici care monitorizau RDG, printre ei aflându-se și Vladimir Putin. Cum se poate ca Germania de Est să ceară „inamicului de clasă" ajutorul, dacă nu s-ar afla într-o stare de totală disperare? De fapt, după acest flirt financiar, care s-a derulat prin Bayerische Hypotheken-und Wechselbank, nevoia i-a împins pe est-germani chiar mai departe. Au început să se gândească, câteodată chiar declarându-și intențiile, că poate ar fi interesantă o confederare minimală, a cărei scop ar fi fost înființarea unui cordon ombilical de credite și subsidii pentru industria fără speranțe a Germaniei de Est – totul în numele păcii și stabilității. A înțeles oare Putin ce gen de *Ostpolitik* se derula între vechii staliniști din Berlinul de Est și guvernul Kohl–Genscher de la Bonn? Acest joc politic îl depășea probabil, iar Dresda nu era cu siguranță locul cel mai prielnic pentru a urmări desfășurarea acestei piese jucate la nivel înalt.

Dar, dacă locotenent-colonelul din Dresda a ignorat cumva semnele prevestitoare ale dezastrului, el nu a fost în nici un caz singurul să o facă. RDG dezvoltase un sistem miraculos de cosmetizare a informațiilor, insistând ca fiecare marcă est-germană – pe care gospodinele din Germania de Est o botezaseră cu sarcasm drept „jeton de aluminiu" – trebuie să fie

considerată ca fiind echivalentă cu o marcă vest-germană, redutabila valută de dincolo de graniță. Realitatea te izbea însă atunci când ajungeai să schimbi „jetoanele de aluminiu" pe „bani adevărați", adică pe dolari sau, preferabil, pe mărci vest-germane. Rata de schimb de pe piața neagră nu era constantă, dar arareori se ajungea la șase jetoane de aluminiu pentru o marcă adevărată. *Die Geige*, vioara, așa numeau est-germanii bancnota de 20 de mărci vest-germane, pe care era reprezentat nu doar minunatul portret al lui Elsbeth Tucher făcut de Dürer, dar și o vioară. Era cuvântul codat al est-germanilor pentru „banii adevărați", care îți pot asigura servicii și tot soiul de bunuri de proveniență vestică, la care omul de pe stradă nu avea altminteri acces.

Putin trebuie să își fi dat seama de existența acestor standarde duble, de cosmetizarea informațiilor, de năruirea viitorului, de găunoșenia regimului. A sesizat oare și pericolul mortal care amenința însăși proiectul sistemului sovietic? Ar fi interesant să aflăm nu numai ce gândește astăzi despre acele mișcări tectonice care au avut loc sub privirea sa, dar de asemenea cum a perceput – sau cum nu a reușit să perceapă – ceea ce urma să se întâmple. Vorbea excelent germana. Educația sa privind toate domeniile lumii germane i-ar fi permis să simtă că pământul de sub puterea sovietică se mișcă. Destrămarea Uniunii Sovietice este considerată de el ca cea mai mare catastrofă geopolitică a secolului al XX-lea, un secol în care destrămările de state și dezastrele au abundat. Ceea ce s-a întâmplat în și în jurul anului 1989 a fost pentru Putin și prietenii săi o avertizare care s-a transformat încet, dar inexorabil, într-o catastrofă. Deschiderea Zidului Berlinului în data de 9 noiembrie 1989 nu a însemnat doar un moment al incertitudinii cu privire la viitorul lumii, dar și unul privind viitorul personal al ofițerului KGB și al familiei sale.

De la Leningrad la Sankt Petersburg

Fiind totdeauna un realist, Putin nu a ținut să mai aștepte, pentru ca să vadă încheierea procesului de disoluție a dominației sovietice din Germania de Est, și a cerut permisiunea de a se întoarce la Leningrad. În acele vremuri dificile, trebuie să se fi întrebat dacă nu a pariat cumva pe calul care nu avea să iasă câștigător. În 1990, Putin a reînnodat vechea sa relație cu profesorul Anatoli Sobceak, care în perioada sovietică fusese mai mult un outsider din pricina educației sale mai cosmopolite și a stilului său. Pe măsură ce umbre tot mai sumbre cuprindeau sistemul sovietic, figura lui Sobceak se impunea tot mai mult ca una care își va avea locul printre liderii noii Rusii. Ca atare, deși avea puțină experiență administrativă,

acesta a fost ales primar al Leningradului, un oraș de cinci milioane de oameni, afectat de toate simptomele declinului Uniunii Sovietice: șomaj, lipsă de resurse, decădere industrială, lipsuri pe toate planurile, de la mâncare până la speranță. Erau, într-adevăr, timpuri dificile. Putin, un leningrădean care își cunoștea orașul și concetățenii, nu a pierdut timpul jelind trecutul, ci i s-a alăturat lui Sobceak încă din 1990, devenind activ în domeniul contactelor și comunicării internaționale, lucru desigur facilitat de buna sa cunoaștere a germanei, francezei și englezei, dar și de experiența acumulată în Germania de Est. După standardele ex-sovietice, Putin era un expert în domeniul afacerilor externe și al relațiilor cu străinătatea.

În curând a ajuns, sub Sobceak, succesorul lui Anatoli Ciubais în ceea ce Alexander Rahr descria în biografia sa drept „motorul reformei aflat în metropola de pe Neva". În 1996 însă, Sobceak, care era descris de către diplomații străini din acea vreme ca fiind o personalitate charismatică, a făcut greșeala de a nu investi în campania sa când a dorit să fie reales și a trebuit să se retragă. Putin a rămas în Sankt Petersburg, dar își îndrepta privirea spre Moscova. A suferit o dezamăgire atunci când Ciubais l-a ales pe Alexei Kudrin ca adjunct al Administrației Prezidențiale, acesta din urmă având reputația unui tehnocrat în sfera financiară, preferându-l lui Putin, care era recunoscut pentru talentul său organizatoric.

La chemarea Moscovei

Dată fiind însă penuria de talente considerate ca fiind de încredere de către clasa politică ex-KGB-istă, Putin nu a trebuit să aștepte prea mult pentru a primi propunerea de a ocupa un post pe măsura ambițiilor sale. Odată instalat în noul său birou din clădirea fostului Politbiro, aflată lângă Kremlin, Putin a devenit, în câteva săptămâni, un expert în ceea ce privește toate tranzacțiile și problemele de afaceri ale administrației Kremlinului. Însărcinarea sa cea mai importantă a fost aceea de a crea un holding pentru toate bunurile din străinătate deținute de către Ministerul de Comerț Exterior al Rusiei.

Grație perioadei petrecute în administrația Sankt Petersburgului, Putin era foarte versat în mânuirea unor sume de bani imense, astfel că a fost însărcinat cu administrarea tuturor bunurilor Federației Ruse, atât din interior, cât și din exterior. În interior se estimau per total circa 600 miliarde USD, iar în străinătate bunurile Rusiei s-ar fi ridicat la 50 de miliarde de USD. Împreună cu Pavel Borodin, Putin controla sute de clădiri administrative, companii, spitale de lux și centre de reabilitare, cât și proprietăți ale statului rus aflate în nu mai puțin de 78 de țări. Putin și-a

găsit rapid locul în cadrul administrației Kremlinului datorită calităților sale personale; Rahr îl descria ca fiind „loial și demn de încredere, cu siguranță, fără setea de putere, dar, în același timp, eficient". Mai mult decât atât, Putin nu făcea parte din clanurile moscovite, care se luptau pentru a avea o cât mai mare influență și a-și asigura cât mai multe funcții la Kremlin, printre cei care trăgeau ițele remarcându-se primarul Moscovei, Iuri Lujkov.

Dar, în mod inevitabil, lupta pentru supraviețuirea celui mai puternic, care s-a dezlănțuit în și în jurul Kremlinului, l-a prins și pe Putin în vâltoarea ei. Cine va fi urmașul lui Elțîn? Lujkov, generalul Lebed, Cernomîrdin sau Ciubais? Putin a reușit să devină un insider când era vorba de influență și control, dar nu a intrat și în sfera celor corupți, de care s-a ținut totdeauna departe. Această atitudine l-a ajutat, peste câțiva ani, atunci când scandalul a izbucnit în Kremlin. El era o excepție rară, deoarece, de-a lungul anilor, nu a fost suspectat niciodată de canalizarea fondurilor de stat în interes propriu.

În cadrul administrației Kremlinului, Putin era atât un insider, cât și un outsider. Era un outsider pentru că nu făcea parte din clanurile care se impuseseră la Moscova –, dar un insider, pentru că s-a făcut indispensabil în îndeplinirea sarcinilor sale privind averea națională și internațională a Kremlinului.

Șocul deteriorării economiei

În 1996, Elțîn a fost reales președinte, însă economia mergea din rău în mai rău. Cernomîrdin, care pe atunci deținea funcția de prim-ministru, a urmat sfaturile primite de la Fondul Monetar Internațional și a încercat să diminueze inflația, să obțină finanțare pentru nevoile țării din exporturile de hidrocarburi și să disciplineze puternicele monopoluri care controlau economia, instituind o politică fiscală mai riguroasă, limitarea subsidiilor pentru domeniile industriale și încurajarea investițiilor și firmelor private. Chiar dacă toate aceste intenții erau lăudabile din punctul de vedere al vesticilor, ele nu au funcționat însă în Rusia. La începutul anului 1997, finanțele Rusiei erau într-o stare lamentabilă, țara se confrunta cu probleme severe, erau posibile chiar și revolte de masă. Pensiile și salariile nu mai puteau fi plătite, țara era aproape paralizată. Pentru a înrăutăți lucrurile, prețul petrolului a început să scadă și, de la jumătatea anului 1997, a căzut și mai mult, din cauza unei ușoare recesiuni care a avut loc în Orientul Îndepărtat. Creșterea Chinei a absorbit, începând de la începutul anilor '90, orice surplus de petrol de pe o piață care nu oferea decât un spațiu

de manevră strâmt: chiar și o mică creștere a cererii ar fi dus la creșterea prețului, iar o diminuare infimă a cererii ar fi avut drept consecință imediata scădere a prețului. La începutul anului 1998 prețurile ajunseseră să fie extrem de scăzute, iar economia Rusiei nu putea să nu sufere din această cauză.

Drept urmare, Elțîn a concentrat puterea în jurul lui Ciubais și Nemzov, cel dintâi fiind prim-ministru iar cel de al doilea secondându-l ca adjunct, ideea fiind că ei doi se vor contrabalansa unul pe altul. Valentin Yumașev, un jurnalist și fost scriitor de discursuri pentru Elțîn, a devenit șeful administrației Kremlinului – calificarea sa principală pentru această poziție-cheie datorându-se atât legăturii pe care o avea cu fiica lui Elțîn, Tatiana, cât și relației strânse cu Berezovski și ziarul acestuia, *Ogoniok*. Putin, care împlinise între timp patruzeci și patru de ani și era colonel în rezervă al KGB, a fost promovat pe tabla de șah a Kremlinului. Un ucaz prezidențial datând din 26 martie 1997 l-a numit director adjunct al Administrației Prezidențiale și șef al controlului financiar. Ajunsese unul dintre cei douăzeci de șefi de departament din ierarhia Kremlinului, un lup singuratic, rezervat, bun profesionist, indispensabil, eficient și extrem de abil. Putin știa acum tot ce era de știut despre universul de capă-și-spadă dinăuntrul Kremlinului, fără să se fi angrenat în această lume. Se pare că era văzut de către președinte și de „familie" – cum au ajuns rușii să numească, nu după multă vreme, anturajul lui Elțîn – ca un inginer al puterii, dar ca unul care nu ar aspira să preia controlul.

Această încredere în el și în modestia sa a dus la încă o promovare. Pentru a combate crima organizată și, mai ales, delicvența financiară de amploare, Elțîn a instituit o comisie a Consiliului Național pentru Securitate, ale cărei puteri se extindeau asupra întregului sistem de instituții de stat. Secretarul adjunct al Consiliului Național pentru Securitate nu era nimeni altul decât Berezovski. Putin a fost însărcinat să verifice practicile ciudate de afaceri pe care le practica cea mai importantă firmă de armament rusească, rămasă neschimbată de pe vremea Uniunii Sovietice. Raportul pe care l-a prezentat a dus la una dintre cele mai mari furtuni ale celei de a doua administrații Elțîn. Putin descoperise că persoane din conducerea firmei vânduseră în mod ilegal armament Armeniei și că au deturnat uriașe sume de bani, ce erau destinate pentru plata soldelor. Când a aflat că raportul său strict secret trecea din mână în mână, Putin s-a supărat. Viața în lupta cu crima organizată a devenit una complicată, periculoasă și frustrantă. În memoriile sale, publicate patru ani mai târziu, Putin sugerează că s-ar fi gândit un timp să părăsească slujba de la Kremlin și să își deschidă o consultanță pentru investiții străine directe în Rusia –

o idee deloc rea având în vedere capabilitățile sale în ceea ce privește limbile străine, relațiile sale în sfera politicului, experiența sa acumulată la Sankt Petersburg și cunoașterea sa inestimabilă în privința mecanismelor reale care domină viața economică a Rusiei. În acea perioadă se pornise un adevărat val de privatizări. Dar în loc ca de aceste privatizări să beneficieze bugetul de stat suferind al Rusie, pachetele de acțiuni majoritare ajungeau în mâinile amicilor Kremlinului, cei mai mulți dintre acești beneficiari devenind noua rasă de oligarhi postsovietici. Putin nu a avut nici o participare vizibilă în aceste tranzacții, dar s-a aflat printre puținii care îi cunoșteau pe jucătorii cei mai importanți și care înțelegea care sunt regulile jocului – și nu i-a plăcut ce a văzut.

În loc să își încerce norocul într-un sector privat în plină expansiune, Putin a rămas înăuntrul pereților din cărămidă roșie ai Kremlinului. Odată cu deteriorarea economiei avea loc și o deteriorare serioasă a sănătății lui Elțîn, care se datora, în parte, devoțiunii sale de neoprit pentru vodcă. Întrebarea care îi bântuia pe toți membrii „familiei" era cum să se procedeze pentru a duce mai departe conceptul de reformă al lui Elțîn și, de asemenea, cum s-ar putea apăra averea familiei împotriva unor întrebări deranjante, odată ce sceptrul va fi trecut unui succesor. Nici Lujkov, primarul Moscovei, nici Ziuganov, liderul comuniștilor din Dumă, nu păreau să fie dezirabili ca succesori ai lui Elțîn, care, în ciuda reprizelor în care bea mult și a comportării sale câteodată necontrolate, nu a fost doar omul care a acordat o șansă democrației în Rusia postsovietică și a asigurat relații amiabile cu Vestul, dar a fost și cel care i-a adus pe mulți în poziții de putere, pe care aceștia nu au vrut să le piardă – Putin numărându-se printre ei.

Elțîn l-a numit pe Kirijenko, care avea în acel moment 35 de ani, în funcția de prim-ministru, în asentimentul poporului, care se pare că îl plăcea pe managerul plin de succes, deschis și cinstit – dar care a fost, din păcate, doar o soluție de scurtă durată și un luptător de categorie ușoară.

Urcând încă o treaptă

O lună după ce Kirijenko a format un guvern, Putin a mai urcat o treaptă pe scara puteri. A fost numit prim-director adjunct al Administrației Prezidențiale, care prelua continuu tot mai multă putere din mâinile guvernului. Cel mai important este faptul că Putin a fost cel căruia i-a revenit răspunderea de a arbitra în cazul grevei minerilor, care amenința să iasă de sub control atunci când protestatarii au blocat liniile ferate trans-siberiene și au cerut să le fie plătite salariile pe care nu le primiseră de luni de zile. Kirijenko, cu ajutorul lui Putin, a reușit să calmeze situația.

Putin trebuia, de asemenea, să supravegheze cele 89 de regiuni ale Federației Ruse, dintre care unele aspirau spre autonomia față de Moscova. El a strâns relațiile cu Iumașev, șeful aparatului prezidențial și confidentul lui Berezovski și și-a asigurat un acces permanent la Elțîn – un element-cheie în foarte personalizata luptă pentru putere, cu un Elțîn suferind, pe de o parte, și cu lupii înfometați, pe de alta. Mișcarea lui a fost să-și aducă propriii oameni în poziții-cheie. Majoritatea erau prieteni sau colegi pe care îi cunoștea din perioada sa de la Sankt Petersburg și în care putea să aibă încredere în confruntarea cu clanurile moscovite. Notabil printre acei prieteni a fost Nikolai Patrușev, care mai târziu a ajuns șeful FSB. Se cunoșteau din 1975, au păstrat totdeauna contactul între ei și își erau reciproc indispensabili. Patrușev ajunsese în anii '90 șeful contraspionajului din FSB, după care a ocupat funcția de șef al resurselor umane. Pentru Putin, competența și cunoștințele lui Patrușev în toate domeniile de importanță pentru FSB au făcut din acesta un sfătuitor de încredere, dar și un mentor, care îi prezenta modul de a gândi al FSB, dacă acest lucru mai era cumva necesar pentru steaua aflată în ascensiune.

Între timp, prețul petrolului a continuat să scadă, veniturile au scăzut la rândul lor dramatic și situația financiară a Rusiei s-a înrăutățit tot mai mult. Datoriile globale ale statului se ridicau la 200 de miliarde USD, 44% din buget fiind folosit pentru plătirea dobânzilor la împrumuturile contractate, în cea mai mare majoritate în străinătate. Banca Centrală a introdus dobânzi ridicate, pentru a stăvili ieșirea de capital din țară. Nivelul taxelor a rămas mult în urma dobânzilor care trebuiau să fie plătite. Rezervele de valută s-au micșorat continuu, ajungând să nu depășească 15 miliarde USD. La bursă, companii de primă mână, precum Gazprom sau Lukoil, au pierdut jumătate din valoarea lor în câteva săptămâni. În timp ce guvernul aproape că nu mai plătea salariile și pensiile, populația, în marea ei majoritate, nu își plătea taxele. Funcționarii din sistemul de taxe s-au răzbunat și au impus firmelor prezentarea de statistici financiare autentice, obligativitatea ținerii contabilității și plăți regulate. Marile companii au fost amenințate cu confiscarea, dacă nu își virează sumele pe care le datorau statului. Guvernul lupta împotriva clanurilor financiare, dar și a conducătorilor locali. Era o situație disperată, care avea loc într-un moment în care nu se întrevedea nici o posibilitate ca prețul petrolului să crească.

La apogeul crizei, spre surprinderea străinătății, Putin a fost numit, la 25 iulie 1997, șef al FSB (Serviciul Federal pentru Securitate) de unde provenise și unde își avea rădăcinile personale și ideologice. Ajunsese acum într-o poziție-cheie, dar era departe de a fi în siguranță, iar viitorul său

nu era nici el unul sigur. Îi datora prea mult lui Elțîn, a cărui conducere era în mod evident în declin și care urma, oricum, să se încheie în curând, moment în care lucrurile ar fi putut să ia o întorsătură neplăcută pentru toți cei care fuseseră asociați ai țarul democrat. Putin însuși a afirmat că nu a fost entuziasmat de această numire a sa în fruntea FSB-ului. Și nici nu avea de ce.

Era doar un locotenent-colonel trecut în rezervă în 1990, în timp ce existau o mulțime de generali, care considerau că sunt mult mai îndreptățiți să ajungă la conducerea Serviciului. Orice organizație militară sau cvasimilitară are o reacție de furie și de frustrare, dacă nu și una de obstrucționare fățișă, față de cei care sunt promovați peste rând de către stăpânii politici. Putin a fost un jucător destul de experimentat pentru a nu subestima pericolele care îl amenințau. Cu toate acestea, a demis nu mai puțin de o treime din cei 6 000 de angajați ai Serviciului, trimițându-i, de asemenea, pe alții în provincie – manevră prin care s-a impus și a câștigat respect. Dar pentru cât timp? În mod inevitabil, FSB și noul său șef au fost atrași de circumstanțe în lupta acerbă pentru succesiunea lui Elțîn. Sfârșitul – respectiv, ținerea departe de pârghiile puterii pe Lujkov și Ziuganov – a justificat mijloacele care au fost folosite.

Spre sfârșitul verii anului 1997 criza ajunsese să ia proporții. Duma de Stat a refuzat să anuleze toate programele sociale care nu mai puteau fi suportate de buget, iar sfera finanțelor nu se arăta deloc una încurajatoare. Problema fundamentală era, ca și în 1985, căderea prețului gazelor și a petrolului. Prim-ministrul Kirijenko a fost obligat să anunțe un moratoriu de trei luni în ceea ce privea plata creditelor pe care Rusia le datora în străinătate. Populația trecuse printr-o experiență similară în 1992 și în 1994, când rubla a pierdut deodată o treime din valoare și, deci, din puterea de cumpărare. De data aceasta, nimeni nu a mai vrut să fie luat prin surprindere. Băncile au fost asaltate. Toată lumea schimba rublele în dolari, ceea ce a dus la căderea dezastroasă a monedei naționale. După câteva zile, nu numai că nu mai existau bani, dar nici un sistem bancar viabil – doar disperare, dezorientare și o datorie în continuă creștere. Magazinele erau goale, statul era falimentar. Inflația era galopantă. Sistemul neocapitalist fusese neantizat. Ceea ce a făcut ca și speranța pentru o reînnoire democratică și liberală să pălească dramatic. Autoritatea de stat se năruia și ea. Putin, care era acum șeful FSB, a decis dezarmarea anumitor unități militare speciale din Moscova. În mod evident, existau zvonuri privind o iminentă tentativă de lovitură de stat.

La sfârșitul lunii august 1997, Elțîn l-a demis pe tânărul Kirijenko și l-a propus experimentatului și mai vârstnicului Cernomîrdin să devină

prim-ministru. Generalul Lebed, care ajunsese guvernator al Krasnoiarskului, și a cărui reputație atât ca militar de succes, cât și de bun diplomat, ar trebui să calmeze spiritele înfierbântate, a fost rechemat din fieful său din Siberia, pentru a se alătura noii echipe. Era vorba de o tentativă de a rezolva cumva lucrurile, nu de un plan clar. Comuniștii și aliații lor de stânga au văzut o șansă de a realiza acum ceea ce nu reușiseră în 1992–1993: să îl elimine pe Elțîn, să anuleze reformele deja întreprinse și să transforme Rusia într-un sistem parlamentar, avându-i pe comuniști stăpâni asupra pârghiilor puterii. Atunci când Cernomîrdin a fost blocat de Dumă, iar Lujkov continua să fie considerat ca inacceptabil pentru Elțîn, „familia" s-a văzut deodată incapabilă să aducă o altă piesă pe tabla de șah. Prețul petrolului era în continuare catastrofal de scăzut, așa că nu putea aduce nici o îmbunătățire situației generale. Criza financiară continua și, în plus, jucătorii politici de la Moscova își pierduseră direcția. Timpuri într-adevăr dificile pentru noul om din fruntea FSB-ului. Asemenea crize deschise, trebuie să își fi promis Putin sie însuși, nu mai trebuie să aibă loc niciodată. Dar se poate să fi ajuns la concluzia că doar într-o criză de mari proporții un om ca el, apărut de niciunde, ar putea avea șansa de a ajunge la vârf.

Dintre oamenii președintelui, Grigori Yavlinski a fost cel care a sugerat numele unui candidat de compromis. Numele acestuia era Evgheni Primakov. Un arabist corpolent și un fost jurnalist, Primakov își făcuse un nume ca rezident KGB în Orientul Mijlociu, înainte de a ajunge să lucreze la IMEMO (Institutul pentru Economie Mondială și Relații Internaționale) – în timpul Uniunii Sovietice, cel mai important *think tank* al Kremlinului – unde a ajuns să fie influentul director al acestei instituții. Primakov a acceptat poziția care i s-a propus, dar, având sentimentul că nu este considerat decât ca o soluție temporară, a insistat să li se acorde și comuniștilor un rol în viitorul guvern, pentru ca astfel să se asigure de un vot fără probleme în Dumă.

Aceasta nu a fost doar o mișcare tactică. Ea reflecta, din nou, adevărul tragic că majoritatea poporului rus – caz întâlnit și în alte țări post-comuniste – accepta reforma democratică, dar refuza să accepte dificultățile inerente modernizării și economiei de piață: „pierduți în tranziție", pentru ca să citez cartea scrisă de Lilia Shevțova despre moștenirea lăsată de Elțîn și Putin.

Managementul de criză

Încă nu sosise vremea lui Putin. Programul lui Primakov viza limitarea dezastrului, în special prin plătirea de salarii și pensii unei populații exasperate, fără ca să aibă aproape deloc ajutoare externe. Primakov miza pe compromis, în timp ce în străinătate încrederea în Rusia aproape că dispăruse cu totul, investițiile externe fiind tot mai neînsemnate. Nimeni nu putea să-și imagineze faptul că prețul petrolului va crește în foarte scurt timp și că puternicele vânturi care au început să bată în velele corabiei statului rusesc o vor împinge spre un viitor mai bun și vor face ca guvernul să rămână stăpân pe situație. Între timp însă, Primakov a făcut două greșeli strategice. S-a aliat cu cea mai puternică persoană a Moscovei, Lujkov, o relație care nu a fost văzută cu ochi buni de către „familie". Și s-a luat de Berezovski, patronul Kremlinului, învinuindu-l de o proastă administrare financiară și de afaceri dubioase. În această luptă, Primakov a destituit din aparatul de la Kremlin câțiva dintre apropiații clanurilor financiare și, în buna tradiție a serviciilor secrete, și-a pus proprii oameni în loc, aduși din serviciul de informații externe.

Reacția „familiei" a fost să îl înconjoare pe Primakov cu persoane care nu îi erau apropiate, în scopul de a preîntâmpina posibilitatea de a ajunge președinte. Nikolai Bordiuja a devenit secretar al Consiliului Național pentru Securitate; Vladimir Putin, rămânând în continuare șeful FSB, a devenit membru plin al Consiliului. Toate ministerele importante au fost trecute sub controlul direct al președintelui, reducându-se, astfel, puterea lui Primakov. În timp ce unii dintre membrii anturajului lui Elțîn treceau de partea lui Lujkov, iar alții erau convinși că vor fi stăpânii de mâine, Putin a pătruns, în sfârșit, în cercul interior. Era acum, după cum scrie Alexander Rahr, omul care urma să salveze viitorul „familiei" lui Elțîn. „Aveau încredere în el, vedeau în șeful FSB cel mai important aliat și protector al intereselor lor strategice". Între timp, Putin a reorganizat serviciul, a pus și alți vechi prieteni de ai săi din Sankt Petersburg în poziții-cheie, i-a marginalizat pe oamenii lui Primakov și a extins rețeaua pe care începuse să o creeze pe când lucra în Administrația Prezidențială. Generalul Victor Cerkasov, de exemplu, cândva coleg de studenție al lui Putin la Sankt Petersburg și un vechi prieten din vremea copilăriei, care a avut o carieră oarecum similară cu Putin în KGB, a fost promovat șef-adjunct al FSB, având responsabilități în special în domeniul combaterii crimei economice.

Serghei Ivanov, un alt fost general KGB, provenind de asemenea din Sankt Petersburg, a fost numit șeful departamentului pentru analiză și strategie; mai târziu, în timpul președinției lui Putin, a apărut ca ministru al apărării, iar la jumătatea anului 2008 a fost numit adjunct al primului ministru.

Între timp sănătatea lui Elțîn se deteriora, iar moara de zvonuri moscovită nu înceta să îi anunțe sfârșitul apropiat de fiecare dată când apărea la televizor. Era evident că sănătatea sa nu va putea rezista pentru totdeauna valurilor de votcă pe care o bea, câteodată, chiar și dimineața. Între timp, „familia" lui Elțîn a analizat toate opțiunile politice posibile și i-a eliminat de pe listă pe toți posibilii prim-miniștrii care păreau mai reformatori. Nu le rămăsese decât să parieze pe bunul și vechiul KGB și pe reîncarnarea lui actuală. Această opțiune la pus pe noul șef al FSB într-o poziție-cheie. El a strâns în mâna sa toate elementele disparate, pentru că trebuie să își fi dat seama că, în situația sa, miza era una foarte mare: să câștigi sau să pierzi, fără să existe prea multe posibilități între aceste două variante radicale. Și nu exista nici un dubiu că el vroia să câștige.

Câștigi sau pierzi

Însă Primakov, încurajat de popularitatea sa internă, a început să renunțe la neutralitatea sa și să exercite presiuni asupra oligarhilor. Ceea ce însemna că va intra și în sfera de afaceri cu care era asociată „familia". Spălarea de bani și corupția au fost unele dintre acuzațiile făcute împotriva unora dintre proprietarii puternicelor concerne. Se spune că procurorul general Skuratov ținea în seiful său o listă cu conturile deschise în bănci din străinătate pe numele unor înalți demnitari de la Kremlin. Elțîn i-a ordonat, împotriva unui vot al Dumei, să pună capăt investigațiilor. A fost un erou sau un gangster? Cum ar putea lumea să își facă o părere în acest sens? Ceea ce se petrecea era o luptă pentru putere, iar miza era tot atât de mare pe cât era și potențialul câștig. Retrospectiv, totul arată ca și cum ar fi fost o luptă pentru acapararea puterii în sine, luptă care nu a urmat nici un scenariu prestabilit. Atunci când era în plină desfășurare, arăta ca un roman de capă și spadă care depășea orice imaginație, iar despre o analiză amănunțită din afară nici nu poate fi vorba.

Una dintre figurile-cheie a fost Berezovski, care ar fi putut fi arestat, dacă nu ar fi beneficiat de protecția acordată de FSB , mai exact de către șeful acestui serviciu. Berezovski era un apropiat al lui Elțîn, iar dacă Berezovski ar fi căzut, Elțîn ar fi avut și el mult de suferit. Putin, însă, a fost alături de oligarhi și de „familie". Poziție care a dus apoi la o nouă promovare. În martie 1999, a fost numit șeful Consiliului Național pentru Securitate, nu însă fără a-și păstra și postul de șef al FSB.

În vreme ce criza succesiunii lua tot mai mult amploare, relațiile dintre Est și Vest s-au răcit. NATO a intervenit împotriva Serbiei, pentru a preveni genocidul sau, în termeni moderni, „epurarea etnică" în Kosovo.

Gherilele albaneze au luptat împotriva trupelor sârbești, iar un număr mare de albanezi s-au refugiat spre nord-vest, în Austria, Elveția și Germania. În Rusia exista pericolul ca simpatiile față de Serbia, care dăinuiau de generații, să dea în clocot, în timp ce Kremlinul recunoștea pericolul crescând pe care îl reprezenta o eventuală independență kosovară, deoarece aceasta ar fi constituit un precedent pentru alte grupuri etnice care militau pentru independență. Rușii nu uitaseră tentațiile separatiste ale multor minorități exprimate în primii ani ai lui Elțîn. Chiar și acolo unde se considera că asemenea aspirații nu vor putea fi niciodată traduse în realitate, faptul că trupe ale NATO pot ataca în ciuda opoziției Rusiei la ONU, care a fost pur și simplu ignorată, a creat un șoc și a contribuit, cu siguranță, substanțial la amplificarea naționalismului rusesc de atunci încoace. Kosovo a fost o experiență traumatică, care a făcut să dispară aura în care era văzută democrația occidentală și a încurajat soluțiile de rezolvare în forță a problemelor Rusiei, în primul rând în Caucazul de Nord. Dar, în timp ce Primakov încerca să folosească indignarea din Rusia pentru a-și consolida susținerea marii mase, „familia" a decis – și Putin a fost în mod evident de acord și el – că, dată fiind situația nefavorabilă creată de prețul scăzut al petrolului și de criza inevitabilă a succesiunii prezidențiale, s-ar impune mai curând o notă de discreție. Kosovo și viitorul brațului de fier al Serbiei, Slobodan Miloșevici, nu erau chiar cele mai presante puncte aflate pe agenda din acel moment.

Lupta pentru putere, aflată în plină desfășurare, a ajuns la punctul critic, urmat de un spectacol plin de dramatism și tensiune. Majoritatea Dumei, dominată de comuniștii lui Ziuganov, a sărit la jugulară și a pregătit cinci motive majore de punere sub acuzare a lui Elțîn, învinuindu-l de: înaltă trădare împotriva Uniunii Sovietice în 1991 și distrugerea armatei; lovitura de stat prin dizolvarea parlamentului în 1993, fapt care a dus la bombardarea „Casei Albe" aflată în centrul Moscovei; greșeli în guvernare, care au dus la începutul războiului din Cecenia în 1994; subminarea poporului rus prin reforme prost croite. Dacă Duma ar fi reușit, Elțîn, după ce și-ar fi pierdut în mare măsură puterea politică, deci legitimitatea sa, ar fi urmat să piardă și dreptul legal de a conduce Rusia. În termeni constituționali, legislativul și executivul se blocau reciproc. În termeni reali, spectrul fostei Uniuni Sovietice s-a ridicat din mormântul ei nu prea adânc, amenințând Rusia cea nouă, postsovietică.

În lupta care a început din acel moment, Elțîn a răspuns mișcării de deschidere a parlamentului prin demiterea lui Primakov, deși guvernul acestuia a realizat o minoră îmbunătățire a finanțelor statului, o reducere a inflației galopante, o modestă revenire economică și acordarea de către

Fondul Monetar Internațional a unor noi împrumuturi. Duma avea dreptul de a refuza de trei ori persoana nominalizată de Elțîn pentru postul de prim-ministru, dar, apoi președintele putea dizolva parlamentul; însă nu ar fi putut-o face decât dacă procesul de punere sub acuzare nu ar fi inițiat până în acel moment. La Moscova se vorbea chiar de război civil.

Erau vremuri dificile, mai ales pentru cel care conducea Consiliul Național pentru Securitate și FSB. Putin întârziase prea mult cumpănind în ce direcție să-și îndrepte loialitatea, dar, ca de obicei, a avut noroc, și de această dată. Punerea sub acuzare în cele cinci puncte a dispărut ca în ceață atunci când Duma, cu o infimă majoritate de voturi, a refuzat să deschidă procedura – oricare vor fi fost rațiunile care i-au determinat pe atât de mulți deputați să se răzgândească. Administrația Kremlinului reușise să învingă în această bătălie. Berezovski, care era pe atunci *eminența cenușie* a Kremlinului, s-a lăudat în fața comuniștilor: „Noi nu vă vom ceda niciodată puterea." Kremlinul avea din nou inițiativa. Noul prim-ministru era Serghei Stepașin, un fost general de poliție și, mai recent, prim-adjunct al primului ministru sub Primakov și ministru de interne, răspunzând astfel de cel mai puternic minister.

Stepașin era tipul funcționarului, nu cel al militarului cu noroi pe bocanci, în genul generalului Alexandr Lebed care, cu talentul său diplomatic considerabil și cu charisma sa, ar fi putut deveni un Pinochet rusesc, dacă ar fi avut șansa. Stepașin a fost, în perioada respectivă, un candidat de compromis, acceptabil pentru învingătorii din jurul președintelui, acceptabil și pentru învinșii din Dumă. Însărcinarea sa cea mai importantă a fost aceea – așa cum s-au exprimat probabil surâzând sardonic cei din anturajul lui Elțîn – „să vegheze asupra caracterului de legalitate al procesului electoral".

Din nou, alegerea trebuia făcută între întoarcerea la Uniunea Sovietică și la un regim de gen sovietic, sau la continuarea drumului spre un sistem sustenabil de guvernare mai mult sau mai puțin postsovietic. „Dumnezeu o să se milostivească", spusese un ministru al energiei într-o vizită făcută la Bonn, în 1998, când se referea la lipsa proviziilor de bază. Și Dumnezeu, sau arhanghelul care veghează asupra prețului petrolului, s-a milostivit într-adevăr.

Luând partea oligarhilor

În acea vară a anului 1999, prețul barilului de petrol a început să urce, încet, dar sigur, iar cei care conduceau Rusia puteau respira mai ușurați. Însă cabinetul care i-a fost impus lui Stepașin de către „familie" arăta mult prea mult cu un club format din oligarhi și din prințișorii lor. Berezovski a fost suspectat că și-a ales amicii, și, împreună cu tânărul Roman Abramovici, folosindu-se de petrolul din Siberia, părea să controleze toate chestiunile financiare realmente importante. Erau niște jucători care aveau multă putere, dar nici unul dintre ei nu a reușit să câștige încrederea „familiei" pentru a ieși învingători la alegerile care urmau să se țină. Premiul îi va reveni celui care va putea câștige încrederea totală a Kremlinului și care va face în așa fel, încât, după alegeri, să nu se pună întrebări supărătoare și, cu atât mai puțin, să se ajungă la inculpări penale de genul celor propuse, doar cu câteva luni în urmă, de către Dumă.

Numele lui Lujkov, primarul general al Moscovei, era pe lista pretendenților, bucurându-se de multă susținere din partea televiziunilor. Primakov putea profita de imaginea sa profesională și de aceea a unui fel de patriarh politic, fiind susținut de regiuni. În zona liberalilor de stânga se pregăteau Nemzov, Kirijenko, Gaidar, Yavinski. Cel mai periculos candidat, din punctul de vedere al „familiei", era Lujkov. A înființat o mișcare politică intitulată „Patria", al cărei scop era mai curând să promoveze un lider decât o ideologie anume. Mișcarea s-a bucurat de o susținere substanțială, inclusiv din partea puternicului președinte a Tatarstanului, Mintimer Șaimiev, care nu a venit doar cu resursele republicii sale bogate în petrol, dar și cu câteva milioane de simpatizanți musulmani. Comuniștii conduși de Ziuganov au făcut campanie împotriva președintelui, reluând acuzațiile lor brutale și promițând re-naționalizarea industriilor celor mai importante. Între timp, „familia" a intrat într-o ciudată stare de nervozitate și paralizie – un caz tipic de *fin de régime*. Singura veste bună venea de pe piețele petrolului: prețul creștea deopotrivă cu taxele.

Atacul rebelilor ceceni asupra Daghestanului a împins evenimentele până la punctul de criză. Era o rebeliune deschisă împotrivă Moscovei. Basaiev, conducătorul rebelilor, a promis că va instaura un stat islamist și a amenințat să taie legătura dintre Rusia și Marea Caspică, fapt care, în mod evident, ar afecta una dintre cele mai importante oleoducte ale Rusiei. Rebelii aveau bani și armament, în parte unul sofisticat. De unde proveneau banii și armele? Și cine erau luptătorii? Unii veniseră în mod indiscutabil din Pakistan, Afganistan și Arabia Saudită – ceea ce sugera un efort concertat al islamiștilor radicali de a construi un cap de pod înăuntrul Rusiei. Morișca de zvonuri din Moscova se învârtea de zor, se făceau tot soiul de scenarii posibile și imposibile, de la a face responsabilă problema prețului petrolului până la a vedea mâna neagră a Kremlinului organizând un spectru care să înfricoșeze populația și să justifice o politică a forței, cu ajutorul căreia să se asigure câștigarea alegerilor prezidențiale.

Trupele rusești trimise în provincie, marea majoritate proaspeți recruți fără experiență, au fost obligate să se retragă cu coada între picioare. Parte din armamentul capturat de la ei a fost apoi folosit împotriva lor.

Prim-ministru

Nu era deloc o perioadă pentru cei slabi de inimă. Kremlinul l-a demis pe Stepașin, a cărui management molatec al crizei făcuse ca lucrurile să se înrăutățească tot mai tare. Pe 9 august 1999, Vladimir Putin a fost numit prim-ministru. Să fi fost el încă un de șef de servicii secrete care să conducă guvernul? Rusia a avut cinci prim-miniștri în intervalul de șaptesprezece luni – de ce un personaj provenind din cercurile interne ale Kremlin și care era în mare parte necunoscut să fie diferit față de predecesorii săi?

Diferența a venit din partea lui Elțîn, care l-a desemnat pe Putin ca succesorul său la președinție. Lumea de pe stradă era sceptică în privința faptului că FSB conduce guvernul, dar Berezovski a venit cu o explicație potrivită: „În timpul tranziției, avem nevoie de măsuri autoritare pentru a proteja modelul nostru de capitalism. Aceasta este singura cale de a găsi o perspectivă pentru o ordine democratică a societății."

Unii oameni ajung în vârf pentru că îi depășesc pe toți ceilalți. Alții, pentru că sunt subestimați – iar acesta este cazul lui Putin. Duma a confirmat numirea sa fără să mai facă obișnuitele fasoane. Al nu se mai știe câtelea prim-ministru al lui Elțîn era considerat o soluție de moment și nu prea era luat în serios; toată lumea se concerta asupra zilei de poimâine, nu asupra celei de mâine. Dar cine știa despre ce este vorba, și aici trebuie numit în primul rând Berezovski, a pariat pe Putin. Berezovski, aflat în vizită la Deutsche Gesellschaft für Auswärtige Politik[1] din Berlin, a explicat punctul său de vedere privind situația de acasă: „Existau două criterii. Candidatul nostru trebuia să fie un reformator și să poată să își impună politicile" – cum îl citează Alexander Rahr, care a găzduit acea întrunire.

Dar nu au mai trecut decât puține luni până când acest în bună măsură necunoscut Putin a devenit un lider național proeminent, într-atât încât să îl învingă pe Lujkov și pe Primakov în alegeri. Războiul din Caucazul de Nord a fost un test de neocolit, dar unul foarte riscant. Putin nu a pierdut timpul, trimițând noi și noi trupe în luptă. Dorea ca, o dată pentru totdeauna, să se găsească un răspuns militar la o problemă politică. Mediile

[1] Societatea Germană pentru Politică Externă (*n. trad.*)

oficiale au relatat despre ceea ce se numea campania împotriva terorismului, dar nu a reușit să convingă marele public. Între timp, scadența se apropia, nu exista un partid al Kremlinului, iar în sondaje Putin nu apărea decât printre cei care „candidează și ei", neavând mai mult de un modest 5%. În plus, au apărut noi zvonuri despre corupția „familiei" și se spunea că oficiali de rang superior de la Kremlin ar fi canalizat mari sume primite de la FMI în conturile lor personale dinafara Rusiei.

În acest moment critic, războiul părea să bată la porțile Moscovei. Au explodat câteva bombe, una dintre ele distrugând apartamentele în care trăiau familiile ofițerilor trimiși în Caucazul de Nord, o alta aruncând în aer o clădire de opt etaje dintr-o suburbie din sud-estul Moscovei, numărul victimelor ridicându-se la 200 de oameni. Patru zile mai târziu, carnagiul s-a repetat și alte 130 de persoane au murit la Moscova într-un bloc de locuințe. Autoritățile au acuzat teroriștii ceceni pentru instigarea și coordonarea carnagiului, dar nu s-a prezentat niciodată vreo dovadă în acest sens. În schimb, un grup de locatari vigilenți dintr-un bloc din Riazan au prins un grup de ofițeri ai serviciilor secrete ascunzând în subsolul blocului saci de zahăr care erau umpluți cu explozibil. Serviciile, prinse la strâmtoare, s-au apărat, declarând că de fapt vroiau să testeze vigilența oamenilor.

Oricare va fi fost lanțul de responsabilități, rușii erau convinși că luptătorii din munții Caucazului erau hotărâți să le vină de hac, astfel încât populația a fost cuprinsă de o fervoare patriotică. Mizeria vieții cotidiene a fost convenabil uitată. Discursul public era dominat de chestiuni legate de viață și de moarte, iar serviciile secrete au apărut în lumina reflectoarelor datorită efortului lor patriotic de a salva poporul rus. S-a menționat numele lui Osama bin Laden, spunându-se că el ar fi finanțatorul din umbră al acestor evenimente, astfel trimițându-se un semnal și lumii din afară.

Putin i-a dat un ultimatum președintelui cecen Maskhadov, punându-i în vedere că trebuie să captureze și să extrădeze teroriștii – sau altminteri... Când nu s-a întâmplat nimic, Putin a ordonat bombardarea de sate și a unei mari părți a capitalei cecene Groznîi, care a fost făcută una cu pământul. Anna Politkovskaia a descris realitățile măcelului și ale cinismului.

Mântuitorul națiunii

Peste noapte, războiul a făcut din prim-ministru un erou, un mântuitor al nației ruse. Când, dincolo de existenta turbulență politică, Berezovski a mobilizat o campanie furibundă pe toate canalele de televiziune și când autoritățile din provincie au urmat îndrumările primite de la Kremlin,

postul de președinte nu mai părea să se piardă în depărtare. În vreme ce războiul lua amploare în Cecenia, s-a înființat un nou partid politic, Edinstvo [Unitate], având un urs – *medved* – drept siglă. Prețul petrolului urca, bugetul de stat se refăcea și, după catastrofica cădere din anii precedenți, acum se puteau prezenta rezultatele unei creșteri, chiar dacă încă modeste. Scena era pregătită pentru apariția în prim-plan a nu chiar secretului prinț de coroană al lui Elțîn. Alegerile pentru Dumă au plasat în *pole position* Edinstvo, copilul născut prematur de către oligarhi și de Kremlin, și au pregătit rampa de lansare pentru Putin.

Pe 26 martie 2000, Ziuganov a câștigat 29,4% din votul popular, Grigori Yavlinki s-a luptat foarte bine, dar nu a depășit cu mult nivelul de 5 procente, în timp ce 52,6% din totalul voturilor, la o rată de participare de peste 70 de procente dintre cei cu dreptul la vot, i-au revenit lui Putin, care a devenit astfel președintele Rusiei. Care a fost trecutul său? Care va fi viitorul său? Și care sunt implicațiile filozofiei sale politice? În septembrie 2004, a primit un grup format din experți pe probleme rusești, editorialiști și foști diplomați din SUA și Europa, care să-și prezinte punctele de vedere, de-a lungul unei discuții libere. Organizat prin RIA Novosti, acest experiment a fost repetat, de atunci, în fiecare septembrie, într-o casă de vacanță guvernamentală aflată la Soci. Întrevederea din 2004 a oferit rara oportunitate de a întâlni personal un om a cărui pregătire viza secretele, a cărui pasiune este comunicarea, a cărui patriotism este rusesc și a cărui fascinație este puterea.

CAPITOLUL 3
ÎNTÂLNIRI CU DL PUTIN

„Am observat, cu un fel de compasiune involuntară, că țarul nu poate zâmbi în același timp și cu ochii și cu buzele."

Marchizul de Custine, *Scrisori din Rusia*

În mijlocul unei bine întreținute zone de parcuri, la vest de Soci, se află palatul Bocharov Ruchey, ascuns după un drum șerpuitor și un semn de „Intrarea interzisă", zidurile sale vopsite în ocru amintind de perioada țaristă. Arcurile sale ample lasă să se vadă valurile gri ale Mării Negre, care se rostogolesc spre țărmurile tărâmului pe care grecii antici îl numeau Kolchis.

Aici, sub auspiciile misteriosului „Valdai International Discussion Club", prezidat de Serghei Karaganov, un restrâns grup de universitari occidentali, de jurnaliști și de specialiști din *think tank*-uri a fost invitat la un dineu la care urma să participe și dl Putin, invitații putând să-i pună întrebări. Mai întâi a intrat în sala de mese renumitul său câine cu blană întunecată. Apoi a apărut și stăpânul său, îmbrăcat foarte elegant într-un costum gri deschis italienesc, cămașa și cravata asortându-se foarte bine. Vladimir Vladimirovici i-a salutat pe rând pe toți oaspeții, dându-le mâna și privindu-i în ochi cu acea privire scrutătoare pe care a păstrat-o în mod evident de când a fost ofițer de informații. Atitudinea precaută a lui Putin, care își ține capul totdeauna puțin înclinat și privește în sus, nu dezvăluie mult despre el și despre sentimentele sale. În schimb, el vrea să știe, pe loc, totul despre persoana cu care are de a face.

În timpul zborului de două ore de la Moscova, plecând de pe ultra-modernul aeroport Domodedovo, mi-am amintit de întâlnirile precedente

cu bărbatul care, în toamna lui 2007, era, indiscutabil, personalitatea care conducea Rusia modernă și care, în ciuda tuturor sfaturilor disonante venite din partea anturajului său și a marii popularități de care se bucura, intenționa să respecte constituția și să se retragă de la președinție, după încheierea celui de al doilea mandat. Desigur, întrebarea privind felul în care o va face și încotro se va îndrepta în continuare era un lucru pe care îl păstra pentru sine. Multora le-a amintit de jucătorul de șah care se gândește dinainte la mai multe mutări pe care intenționează să le facă și care ar considera că nu este cazul să aleagă o anume combinație cu șaisprezece mutări înainte. Erau deschise multe opțiuni, iar Moscova era inundată de zvonuri și speculații. Însă o opțiune, anume aceea de a recurge la partidul Rusia Unită, care să schimbe constituția și să îi prelungească mandatul, sau să îi asigure șansa unui al treilea mandat consecutiv, a fost exclusă cu fermitate. Probabil că ceea ce spune și crede, atunci când declară în repetate rânduri: „Voi lăsa în urmă Kremlinul, dar nu și Rusia." Și, făcând o precizare: „Nu cred că poporul rus ar fi dispus să renunțe cu ușurință la experiența și la autoritatea mea."

În acele zile din septembrie 2007, supozițiile nu încetaseră – ca să nu mai vorbim că nu se ajunsese la o formă de rezolvare fermă. Funcțiile cele mai înalte din politica rusească pot fi redefinite, modificate – de exemplu, schimbarea sistemului prezidențial în așa fel încât să se asemene mai curând cu modelul britanic sau german de a concentra autoritatea în mâinile prim-ministrului. Desigur, Putin s-a jucat cu ideea de a conduce Rusia Unită, partidul Kremlinului, în timp ce s-ar afla, așa cum i se cuvine unui țar, deasupra partidului. Ar putea să fie pentru o vreme un prim-ministru mai puternic, care s-ar întoarce apoi la toate onorurile și puterile prezidențiale. Dar poate Rusia să trăiască având în același timp doi țari? Să ne reamintim renumita frază a lui Sir Walter Bagehot privind constituția englezească, în care se referea la partea ei protocolară și la cea eficientă. Unul în Kremlin, celălalt în Casa Albă a Moscovei? Și câtă vreme ar fi dispus un țar instalat ca un expedient să suporte doar mantia puterii, dar nu și puterea în sine? Între timp, Putin se va ține departe de politici partizane. În mitologia rusă, țarul nu poate și nu se raliază la vreuna din părți. El se ridică deasupra a tot ce este lumesc, răspunzând doar în fața Mamei Rusia și acelor forțe cerești care sunt reprezentate de crucile aurite ale Sfântului Andrei care se ridică spre cer de pe Kremlin – străpungând semiluna islamică care se află dedesubt.

În timp ce zburam spre Soci, gândurile mele s-au reîntors la o memorabilă seară din 1992, când mă aflam în Rheingau. Prințesa Tatiana Metternich, născută Vassilchikov, invitase un număr de industriași și politicieni la

Palatul Johannisberg, o fostă mănăstire secularizată în 1802 și dăruită de împăratul Austriei prințului Metternich, figura centrală a Congresului de la Viena. Lângă palat se află fabuloasele vii de Riesling, care se întind în josul reședinței abațiale, clădire care, de altfel, se afla într-o foarte bună stare. Când se ajunge să se vorbească de vinurile germane din soiul Riesling, cele produse la Johannisberg sunt socotite ca fiind de cea mai înaltă calitate, atât prin finețe cât și prin tărie. O prințesă din Rusia, care a fugit de turbulența revoluționară din 1917 mai întâi până la Kiev, apoi mai departe, ajungând la Berlin – e vorba de Tatiana Metternich – nu a renunțat niciodată la ideea unei Rusii eterne, a unei Rusii foarte diferite de dezastrul sângeros creat de bolșevici. La Berlin fiind, în anii '30, era admirată și lăudată ca o mare frumusețe, iar câteva decenii mai târziu continua să iradieze un șarm distinct de *ancien régime,* fiind în același timp o organizatoare uimitor de eficace a festivalului de la Rheingau, un manager remarcabil al proprietății pe care o deținea și o gazdă perfectă. De cum a dispărut Uniunea Sovietică, a făcut eforturi impresionante pentru a-i prezenta pe susținătorii de marcă ai unei Rusii pro-occidentale elitelor industriale și politice din Germania.

Acea seară memorabilă de la Johannisberg a decurs astfel: invitatul de onoare a fost profesorul Anatoli Sobceak, primarul ales al Leningradului, orașul care tocmai fusese rebotezat, într-un gest cu mare încărcătură simbolică, Sankt Petersburg – un gest care ce vroia, în fond, să spună? Desigur, o respingere a lui Lenin și a regimului său brutal – dar ce urma să vină în loc? Răspunsul era deschis atunci și va rămâne deschis în continuare pentru o lungă perioadă. Sobceak era un jurist specializat în constituționalism, care susținea la Sankt Petersburg și în alte părți crearea unui sistem parlamentar în locul introducerii unui surogat de țar, a unui erzaț-țar. Fiind extrem de respectat pentru că nu a fost pătat de trecut și nu a existat, în ceea ce îl privește, nici o suspiciune de corupție, se vorbea despre el ca despre unul dintre viitorii lideri ai Rusiei post-comuniste. Prințesa îl invitase, de asemenea, pe Rolf Magener, președintele board-ului de control al BASF, gigantul din domeniul chimiei din Ludwigshafen, pe care îl cunoscusem prin intermediul consiliului internațional al Băncii JP Morgan și prin profesorul Hans Lutz Merkle, fostul legendar director executiv al firmei Bosch, succesorul direct al fondatorului Robert Bosch în această funcție. În lumea corporatistă germană, Merkle era considerat zeul suprem, un telefon primit din partea lui ajungea pentru a lămuri probleme majore. Printre multele sale funcții publice, se număra și aceea de președinte al Stiftung Wissenschaft und Politik[1] din Ebenhausen, unde

[1] Fundația pentru Știință și Politică (*n. trad.*)

am fost director din 1988. Și mai era acolo un domn cu o alură tinerească, având o vârstă greu de stabilit și ochi de un albastru deschis, pe care Sobceak l-a prezentat, în engleză, ca fiind un membru al administrației din Sankt Petersburg. Rolul său era, în mod evident, să dea o mână de ajutor în ceea ce privea traducerea conversațiilor purtate acolo. Germana sa era remarcabil de bună și mi-am amintit că am întâlnit câțiva ofițeri ai KGB din Estonia care vorbeau o engleză impecabilă. Domnul în costum gri a contribuit doar puțin la conversația care s-a întins de la trecutul Rusiei până la posibilul ei viitor. Numele său, Vladimir Putin, nu mi-a spus nimic – l-am notat și apoi l-am uitat.

După doi ani, am primit o invitație din partea Bergedorfer Gesprächskreis[1], un fel de *think tank* mobil, care se bucură de o foarte mare apreciere pentru că lucrurile se spun deschis, mai ales între germanii din Vest și ruși. O asemenea întâlnire a avut loc și la Sankt Petersburg, în casa de oaspeți acoperită de zăpadă a Primăriei, condusă încă de profesorul Sobceak. Subiectul era, natural, viitorul Rusiei după destrămarea Uniunii Sovietice, temă care a fost dezbătută de gazdele germane împreună cu invitații lor americani, britanici, francezi și ruși. A fost remarcabil cât de puțină atenție a fost acordată cauzelor care au dus la declinul și dispariția Uniunii Sovietice – un fapt care nu era neimportant pentru orice predicție privind viitorul Rusiei. În schimb însă, erau programate pentru a fi discutate teme precum reforma economică, modernizarea în industrie, extinderea spre Est a Comunității Europene, viitorul Alianței Nord-Atlantice, rolul acesteia după Războiul Rece și viitoarele sale granițe. În jurul mesei de discuții se aflau circa treizeci de participanți, printre care, lângă profesorul Sobceak, care conducea lucrările, stătea bărbatul în costumul de flanel gri, pe care nu îl cunoștea nimeni. Mi-am amintit, cu toate acestea, de invitația Prințesei Metternich la Castelul Johannisberg. Omul misterios, care, între timp, se ocupa de relațiile externe ale primăriei din Sankt Petersburg, asculta cu atenție ce se spunea, fără să scoată un cuvânt, până în momentul în care discuția a ajuns la problema a ceea ce ruși denumeau pe atunci – recurgând la o sintagmă de o incertitudine amenințătoare – „străinătatea lor apropiată". Se făcea referire la provinciile pierdute din imperiu, în sud și în vest. Era evident că înțelepciunea celor din jurul mesei nu a reușit să îl impresioneze pe dl Putin. Trebuie să fi considerat că unele opinii exprimate privind rolul salvator al Comunității Europene și stabilizarea prin NATO aveau o notă mai curând provocatoare. Când a luat cuvântul, nu a disimulat în nici un fel faptul că vederile lui erau

[1] Cercul de Discuții Bergedorfer (*n. trad.*)

diferite, spunând că existau în acel moment două milioane de ruși care trăiau pe partea greșită a graniței. „Pentru noi, soarta lor este o problemă de război și pace." Un ton atât de tranșant și de deschis era neobișnuit pentru persoanele mai curând blând-reținute, care erau adunate în jurul mesei, făcând ca acel moment să fie unul într-adevăr memorabil. Să fi fost aceasta vocea autentică a noii Rusii? Și câtă greutate trebuie să se atribuie unor afirmații de acest gen? Oricum, majoritatea celor prezenți și-au notat numele acelui vorbitor: Vladimir Putin.

În 2001, după ce a fost promovat de către Boris Elțîn șef al informațiilor secrete și prim-ministru, ulterior devenind președinte al Rusiei și șeful Kremlinului, Putin s-a dus la Berlin. În clădirea aflată în reconstrucție a vechiului Reichstag, Bundestag-ul, parlamentul german, a ținut o sesiune plenară, în care Putin a rostit o cuvântare în germana sa impecabilă. Era perioada guvernării coaliției Schröder-Fischer. A vorbit, cum era de așteptat, despre relațiile Rusiei cu Europa de Vest, în general, și cu Germania, în particular – arătând puțină simpatie pentru SUA și pentru prezența lor ca o putere europeană. Prețul petrolului crescuse constant pentru o lungă perioadă aproape fără întreruperi, iar cel al gazului natural a urmat același curs. Nimeni nu știa mai bine decât Putin, care, în timpul în care se afla în Sankt Petersburg, își susținuse lucrarea de doctorat ce aborda tema rolului energiei pentru restabilirea poziției Rusiei în lume, că soarta îi fusese extrem de prielnică și că bogăția petrolieră poate fi tradusă în putere și influență politică.

Când a ajuns la tema geopoliticilor, Putin a citat o propoziție pe care o scrisesem eu cu câțiva ani în urmă, având curtoazia de a numi sursa: „Între Europa de Vest și Rusia nu se află decât câteva puncte de suspensie, în timp ce între Europa și America se află un ocean." Concluziile pe care le-a tras Putin au fost însă diferite de ale mele. El a vorbit despre o afinitate naturală dintre Rusia și Europa, Moscova și Berlinul fiind cele două centre de gravitație. Eu, pe de altă parte, ajunsesem la concluzia că, dată fiind distanța geografică peste Atlantic, era extrem de important să se investească multă energie și imaginație în relația atlantică, pentru ca să se prevină o înstrăinare între națiunile membre ale NATO. În momentul în care Putin m-a citat, uitasem ocazia care mă făcuse să gândesc acea propoziție. Doar după ani de zile, făcând ordine printre dosarele mele vechi, am dat de ciorna scrisă de mână pentru luarea de cuvânt la o întrunire a ambasadorilor NATO la Bruxelles, care nu era menită să fie publicată. Cel care i-a scris lui Putin discursul ținut în Reichstag avea, indiscutabil, darul unui umor negru.

În septembrie 2005, am avut o altă întâlnire cu dl Putin, aflat în acel moment la cel de al doilea mandat prezidențial al său, întâlnire care a

avut loc în Sala Ovală din Kremlin, botezată după numele Ecaterinei cea Mare, o capodoperă neoclasică cu proporții arhitectonice perfecte. Ecaterina, mica prințesă de Zerbst, care a devenit țarină după ce iubitul ei, prințul Orlov l-a ucis pe soțul ei copilăros, a devenit autocrata tuturor rușilor, poate și sfânta patroana a noii Rusii. În vremea domniei ei, voia să fie proslăvită drept Semiramida Nordului. Trimitea cadouri extrem de costisitoare intelectualilor parizieni iluminiști care o lăudau. Dar a și înăbușit fără milă revolta țărănească a lui Pugaciov. Gusturile ei au rămas fidele grației delicate a neo-clasicismului francez și german. Dacă urmașii ei contemporani cumpără produse ale firmelor Porsche, BMW sau Mercedes-Benz, ea a comandat la Paris și Augsburg argintărie guvernamentală pentru toate capitalele de provincie rusești, mobilă de la manufactura Roentgen din Neuwied am Rhein și tablouri din atelierul lui Philipp Hackert din Neapole. Putin a întârziat și șeful protocolului a trebuit să ceară scuze. Un diplomat al Kremlinului s-a oferit să ne arate și alte încăperi, inclusiv biroul oficial al președintelui.

„*Le style c'est l'homme*" – dacă acest vechi proverb are un sâmbure de adevăr, biroul lui Putin ne spunea câte ceva despre el. În centru se afla un șemineu mare, lângă care erau așezate două fotolii franțuzești aurite datând din *dix-huitième*, care ar fi făcut onoare și Palatului Élysée din Paris. În față se afla un birou în același stil, pe care trona o călimară grea din malahit. Acesta era vechiul stil rusesc, care mergea pe ideea „cu cât mai mare, cu atât mai bine". Mai impresionante erau statuile foștilor conducători ai Kremlinului, statui care depășeau jumătatea normală a unui om și care erau amplasate în toate cele patru colțuri ale încăperii sus, spre tavan, de unde priveau spre succesorii lor actuali. Petru cel Mare a fost autocratul modernizator, care a întors Rusia cu fața spre Vest și spre Sud, ordonând construirea orașului Sankt Petersburg și a unei flote puternice. Ecaterina II a extins imperiul, dar a fost de asemenea faimoasă pentru satele idilice, care însă nu au existat niciodată în fapt, fiind un miraj scenografic inventat de prințul Potemkin. Nicolai I a fost un tiran, care a pretins un *droit de regard* asupra Germaniei și Europei și care i-a trimis pe aristocrații rebeli și, mai ales, pe ofițerii decembriști pro-reformiști în exil intern în Siberia. Alexandru II a fost un reformator, însă a fost asasinat în scurt timp. Cum îl inspiră pe actualul ocupant al acestui birou aceste figuri de bronz, care își ațintesc privirea de sus asupra sa? Răspunsul său ar putea să ne lămurească mult mai bine decât descifrarea a mii de statistici despre cum va arăta viitorul Rusiei.

Stalin și Lenin erau complet absenți din sălile care ne-au fost arătate. Nu era nici cea mai mică urmă care să amintească de cei doi mari tirani, care mai bântuie încă memoria Rusiei. Lenin mai are numeroase statui de bronz în pieţele centrale ale multor orașe rusești, Stalin însă a devenit invizibil, excepție făcând orașul său natal din Caucaz. Din vremea lor nu am văzut decât un portret al mareșalului Jukov, o pictură mediocră realizată după o fotografie și impresionantă doar prin numărul imens de decorații militare etalate pe ambii piepți ai uniformei sale. Pe pereții lungilor coridoare erau atârnate guașe și picturi în ulei din secolul al XIX-lea. În eleganta sală de așteptare, în care se aflau multe piese de mobilier neatractive de un neorococo italienesc vopsite toate în alb, un majordom cu mănuși albe servea ceai și biscuiți, pentru a îi ajuta pe oaspeți să-și petreacă timpul până la venirea marelui om.

Apoi ne-am îndreptat spre Sala Ecaterinei. Erau pregătite ecusoane în engleză și rusă cu numele oaspeților, pentru ca președintele să-i poată identifica pe interlocutori. Deodată, a apărut neanunțat, salutându-i pe fiecare în parte în maniera sa caracteristică, cu capul puțin înclinat, cu ochii ca niște fascicule de laser, care îi examinau pe fiecare, pentru a ști dacă îi este prieten sau dușman. Le-a urat apoi bun venit tuturor și i-a invitat pe oaspeți să îi pună întrebări sau să facă comentarii. Față de uzanța din epoca sovietică, nici o întrebare nu a trebuit prezentată prealabil în scris. Fiecare dintre cei douăzeci și cinci de participanți era liber să întrebe orice, majoritatea întrebărilor fiind mai curând dificile. Dar lui Putin se pare că îi place o confruntare sportivă. Nu era nimeni prezent care să îi strecoare vreo notiță, nimeni care să adauge ceva la cele spuse de el sau să își aroge un aer de expert. Putin pare să agreeze acest gen de discuții, iar majoritatea participaților au avut considerația față de el de a nu deteriora atmosfera existentă prin întrebări inconvenabile cum ar fi, să zicem, trecutul și viitorul Ceceniei sau rezultatele slabe ale țării în prevenirea criminalității. Era vădit că președintelui îi plăcea rolul în care se afla.

Pentru mai bine de trei ore, Putin a explicat Rusia acestui cerc de universitari, jurnaliști și experți din *think tank*-uri, cu toții veniți din Vest – le-a explicat Rusia lui Putin. Mesajele sale erau neechivoce. Stabilitatea este laitmotivul gândirii sale. El pretinde predictibilitate atât de la sine, cât și de ceilalți. Gândește în termenii rusescului *raison d'état*, dar nu ar nega că ceea ce este bine pentru Gazprom este bine și pentru Rusia Inc., super-corporația care începe să ia formă. Crede în prietenia politică? Știe – inspirat poate de Lord Palmerston – că marile state nu au alianțe permanente, ci doar interese permanente. Prietenia este o chestiune de ordin personal.

Putin umple grandiosul cadru pe care îl formează sala numită după împărăteasa de proveniență germană, este un manager a ceea ce se numește

raison d'état – astfel vrea să fie văzut de toți cei din jurul mesei. Bărbatul cu costum de flanel gri face dovada unei impresionante cantități atât de energie nervoasă, cât și de siguranță de sine. Modul cum era îmbrăcat ar fi descris în City, la Londra, ca fiind de o eleganță neprotocolară, o cravată discretă, fără alte accesorii și cu atât mai puțin fără nici un fel de bijuterii. Acest bărbat vroia, în mod evident, să apară ca fiind o persoană serioasă. Dacă există cumva un dram de vanitate, aceea ar consta în faptul că știe că nu are nevoie să apară ca o persoană pitorească. Cultivă aerul unui președinte de corporație. Este popular, procentajele sale în sondaje sunt de invidiat – și plauzibile –, probabil în jur de 60% – nu acel etern 99% din trecutul sovietic –, dar nu este confruntat nici cu scăderile cifrelor, așa cum tinde să se întâmple în cazul conducătorilor din Vest, după șase ani de stat la putere. Trenul politic merge pe șine înainte, prețul petrolului este înalt, ba chiar în creștere, lucrurile stau aproape foarte bine. Bursa rusească crește la niveluri nemaiîntâlnite. Toate aceste elemente îi sunt favorabile. Rușii îi admiră șansa și vor să aibă și ei o părticică din ea.

Puterea Rusiei provine din petrol și gaz natural, dar ele constituie și o potențială slăbiciune pentru Rusia. Putin își aduce aminte că Uniunea Sovietică s-a prăbușit odată cu căderea prețului petrolului pe piața mondială la mijlocul anilor '80 și că Rusia postsovietică era în pragul colapsului în 1989–1990, când prețul petrolului – prețul gazelor împărtășind, de cele mai multe ori, aceeași dinamică – a scăzut din nou până la catastrofalul preț de 10 USD pe baril. Cauza nu se afla într-o răsturnare a condițiilor comerciale, ci într-o recesiune blândă în care au intrat economiile în plin avânt din Orientul Îndepărtat. Ceea ce a dus la o modestă scădere la cerere, care a avut însă ca repercusiune o criză majoră pe piața petrolieră, un declin major al investițiilor și un dezastru economic pentru majoritatea rușilor din mediul urban. Dar de atunci încoace, prețul petrolului nu a mai cunoscut decât o singură direcție: în sus și tot mai sus. Oricum, Putin este extrem de conștient de faptul că soarta Rusiei este inexorabil dependentă de prețuri stabile, preferabil bine peste 50 USD pe baril – dar nici prea sus, pentru că țările importatoare vor fi atunci nevoite să caute alte surse alternative de energie, mergând de la puterea nucleară la etanol și de la energia panourilor solare la porumb. 1998–1999 a fost punctul cel mai de jos al curbei Rusiei postsovietice, și Putin știe cât de dependentă este Rusia de economia mondială și cât de fragilă se poate dovedi noua sa bogăție. Petrolul, Putin o știe, nu poate să fie decât o punte spre o economie așezată pe o fundație mult mai largă.

Referindu-se la relațiile de ordin energetic cu Europa de Vest, în general, și la Germania, în particular, a avut această reflecție: „Situația actuală ne

convine foarte mult. Chiar și în timpurile sale cele mai grele, Rusia nu a permis să aibă loc întreruperi." Făcea aluzie la bizarul paradox de la începutul anilor '80, când Uniunea Sovietică și-a îndreptat ultramodernele sale rachete nucleare cu rază medie de acțiune (purtând numele de cod SS20) spre Europa de Vest, în timp ce germanii și sovieticii, spre stupefacția administrației Reagan, continuau să negocieze și apoi să încheie înțelegerea pentru un oleoduct: guvernul Germaniei, condus de cancelarul Helmut Kohl nu era interesat doar de oleoduct și de stații de pompare pentru gaze, ci și de a trimite semnalul că lucrurile își continuă cursul obișnuit – în timp ce electoratul german, cuprins de spaima nucleară, se aștepta la sfârșitul lumii. A fost un act de balans și de o manevră făcute cu mare pricepere.

Acum, Gazpromul Rusiei domină absolut și dorește să instaleze o a treia conductă pe fundul Mării Baltice spre Vest, pe lângă celelalte două mai vechi existente, care sunt terestre. Putin este profetul monopolului de stat: o conductă adițională înspre UE este necesară pentru a lărgi sistemul de distribuție pentru Europa. Se ridică însă imediat întrebarea de ce noua conductă să nu treacă prin Europa de Est, să fie instalată pe fundul Mării Baltice, pornind de lângă Sankt Petersburg și mergând până în Pomerania în Germania, iar apoi, mai departe, spre Olanda și Anglia. „Mișcările revoluționare din Ucraina" răspunde Putin cu o sinceritate dezarmantă – și cu mai mult decât doar un dram de maliție. Polonia nu a reușit să aloce banii. „Și această problemă ar trebui să rămână în afara politicului, oricum", spuse el cu un zâmbet șiret, ca și cum petrolul și gazul ar putea să fie vreodată eliminate cu totul din jocul politic. „Nu vrem să excludem pe nimeni", spuse el, încercând să calmeze temerile crescânde. Apoi trece la detalii și face dovada marii sale capacități de a stăpâni amănuntele: „Am încheiat contracte pentru mai mult de șaizeci de miliarde de metri cubi". În plus, Rusia renunță treptat la conductele de suprafață: „Primul petrolier care transportă gaz natural lichefiat este pe drum spre Statele Unite." Ca și cum ar fi vrut să-i atenționeze pe europeni că Rusia poate găsi clienți în întreaga lume, mai adaugă faptul că, în curând, o conductă va transporta gaze naturale în Turcia prin Marea Neagră (la sfârșitul lui 2007 circa 60% din necesarul Turciei vor fi acoperite astfel). Se construiesc și alte conducte către Orientul Îndepărtat. Spre industriile din nordul Chinei sau spre Japonia? „Relațiile cu Republica Populară Chineză sunt bune. Când s-a prăbușit Uniunea Sovietică, acum cincisprezece ani, existau probleme de securitate. În prezent, avem tratate ferme privind granițele." Să fi făcut o trimitere la temerile din 1991 privind o eventuală dorință a Chinei de a profita de dificultățile prin care trecea

Rusia? Sau făcea aluzie la grija Rusiei legată de vastele spații goale ale Siberiei? Sau la umplerea golului de putere lăsat în Asia Centrală de prăbușirea Uniunii Sovietice? Putin, în loc să facă trimitere la temeri ascunse, și-a asigurat auditorii că relațiile economice cu China continentală erau bune, în special când vine vorba de cooperarea militar-industrială. Acest fapt ajută industria de armament rusească – dar îi și determină pe generalii ruși să își facă griji în ceea ce privește viitorul. În trecut, Rusia obișnuia să vândă Chinei, în cel mai bun caz, produse de mâna a doua. Din 2005, doar produsele cele mai bune sunt acceptate de clienții chinezi, care plătesc în dolari americani.

Ce rol va juca Japonia în acest puzzle care este Extremul Orient? „Pentru noi, Japonia este un partener strategic. În regiunea Asia-Pacific constatăm existența unui echilibru de putere." Desigur, Putin este conștient că acest echilibru complex ar putea fi serios pus în pericol de bomba atomică a Coreei de Nord. Aici, din nou, citează interesele comune cu China și cu SUA, menționând în trecere Marea Britanie și Franța. Clubul Nuclear are propriul său set de reguli și propriile sale interese exclusive, păstrarea Tratatului de Neproliferare fiind esențial nu doar din considerente de securitate, dar și pentru păstrarea unui anume statut și prestigiu.

Conversația, odată ajunsă aici, trebuia să atace și tema Iranului. În Busheer, pe coasta nordică a Golfului Persic, Rusia construiește o centrală nucleară, după ce Siemens s-a retras de pe șantier în 1979, din pricina revenirii ayatollahului Khomeini la conducerea țării. Respectiva centrală nu le este pe plac Statelor Unite, iar restul lumii, în special israelienii și arabii, o urmăresc cu mare atenție. Putin: „Este înțelept să îi chemăm pe iranieni în fața Consiliului de Securitate al ONU? Noi am vorbit cu prietenii noștri iranieni și i-am sfătuit să se țină de promisiunile lor unilaterale. Tot ce au făcut până acum este în limitele reglementărilor Tratatului de Neproliferare. Dar le-am atras atenția că în întregul Orient Mijlociu extins prinde contur o situație explozivă. Nu excludem faptul de a ridica problema în fața Consiliului de Securitate al ONU." Altfel decât cancelarul german Schröder, Putin se abține să aducă vreo critică Statelor Unite pe această temă. Controversa ia sfârșit când e vorba de Tratatul de neproliferare. „Între SUA și noi nu există nici o problemă dacă există colaborare." Și „apropo, adăugă el pe un ton asigurant față de des auzitele temeri, controlul rusesc asupra propriilor noastre facilități nucleare este absolut sigur."

În vara lui 2005, la Moscova toată lumea vorbea de „Revoluția Portocalie" din Ucraina învecinată. S-ar putea petrece ceva similar de partea sa a graniței? Putin a avut un ton mai puțin decât relaxat: „Nu cred că există cauze care să ne facă să ne așteptăm la destabilizare" – cuvântul de cod pentru schimbarea democratică. Dar este deplin conștient de potențialul de probleme existente, mai ales datorită imensei discrepanțe dintre super-bogații *noi ruși* și restul populației. „Trebuie să continuăm politicile datorită cărora am ajuns atât de departe. În ultimii câțiva ani, venitul real al marii părți a populației a crescut cu zece procente. Trebuie să întărim clasa de mijloc, sistemul partidelor și mass-media independentă." Ultimul punct, în particular, a făcut ca unii să ridice vizibil din sprâncene, mulți dintre oaspeți întrebându-se ce vroia să spună Putin. Cauzele principale pentru revoluția din Ucraina au fost sărăcia și șomajul, la care se adaugă o corupție endemică. „Noi nu suntem împotriva schimbării în spațiul postsovietic. Dar vrem să ne asigurăm că acele schimbări nu vor duce, în cele din urmă, la haos."

Vede intenții ale Vestului de a se amesteca în Europa de Est? Răspunsul său a fost clar unul mai curând diplomatic decât unul realist: „Noi nu avem, cu siguranță, o atitudine ostilă față de UE. Dorim stabilitate în fostul spațiu sovietic. Vrem să evităm o ruptură între partea estică și cea vestică a Ucrainei. Populația rusească din Ucraina merită un viitor sigur. Nu ne putem întoarce la Imperiul Rusesc. Chiar dacă am vrea s-o facem – tot ar fi imposibil."

Democrație manageriată sau autoritarism – acesta este stilul pe care și-l dorește? „Democrația fie există, fie nu există. Statul de drept, alegerile democratice fac parte din ea. Toți politicieni își atrag critici. Unde s-ar materializa acestea fără instituții libere? Încercăm să optimizăm țesătura societății. Aspirăm la pace și prosperitate pentru populație." Câteodată, Putin nu poate să nu folosească jargonul occidental. „Desigur, trebuie să luptăm apelând la tradițiile din această țară. Nu putem trăi din imitație. Ascult criticile. Și dacă ele par să fie justificate, acționez ca atare."

Cum își vede viitorul după încheierea celui de al doilea mandat prezidențial în 2008? „Voi părăsi Kremlinul, dar nu Rusia", răspunde el, evitând să spună ceva mai precis. Dar întrebarea i-a fost pusă din nou. Existau zvonuri că va ținti spre un al treilea mandat. Ce rol va juca? „Doresc să văd că experiența mea și cunoștințele mele vor fi folosite de către poporul rus." Întrebarea a mai revenit încă o dată. Nu a sugerat că ar dori un al treilea mandat. „Asta este cumva o recomandare?" a glumit Putin. Iar apoi, pe o notă mai serioasă: „Vă repet, nu voi candida pentru președinție în 2008. Lucrul cel mai important este să asiguram stabilitatea. Nu, nu vom schimba constituția. Veți vedea." Cât despre prețul petrolului: ce va face președintele, când și dacă prețul pe baril va ajunge la 80 USD, iar profiturile acestea neașteptate vor continua să se acumuleze? Putin a răspuns: „Acum

opt luni am primit un vizitator care a vrut să știe care este prognoza mea cu privire la prețul petrolului. Am făcut o estimare în jur de 80 de dolari. Fără șocurile și schimbările tumultoase din ultimele câteva luni, prețul ar fi fost undeva între 40 și 50 de dolari. Este o situație sănătoasă. Ce vom face cu banii? În prezent avem un surplus bugetar și o balanță comercială pozitivă. Rezervele noastre de aur sunt mari. Suntem conștienți de un risc inflaționist înalt. Din această cauză, o bună parte din petrodolari vor intra în fondul de stabilitate, iar alta în fondul pentru returnarea datoriilor externe. O a treia parte va fi dedicată îmbunătățirilor sociale, educației, științei, reducerii de taxe." Într-adevăr, doar cu câteva zile înainte, Putin decisese să îmbunătățească situația grea a funcționarilor publici din Rusia, care sunt prost plătiți, și anunțase un program de ameliorare socială pentru doctori, asistente medicale, cadre didactice etc. A fost un semn nu doar că cei care au pierdut prin reforme meritau un ajutor întârziat, dar și că Putin și oamenii săi au preluat de la democrațiile vestice metode de câștigare a alegerilor. Pe când mașinile Porsche și Jaguar care zburdă în stânga și în dreapta pe largile bulevarde și străzi ale Moscovei sunt jucăriile nou îmbogățiților, cei care au fost lăsați la urmă în noua Rusie trebuie să primească un premiu de consolare și o parte din vasta avere de petrodolari pe care Rusia a strâns-o de la preluarea puterii de către Putin.

Mutațiile produse în populație și viitoarele dezechilibre dintre bătrâni și tineri, dar și procentajul crescând al populației non-rusești sunt îngrijorări de ordin strategic majore pentru Kremlin. Rusia, care în secolul XIX era o țară cu o creștere practic infinită a populației, este acum o țară a femeilor în vârstă, cele mai multe văduve, căci bărbații tind să moară după cinzeci de ani „din pricina băuturii excesive și, de asemenea, din cauza accidentelor de muncă care se întâmplă din cauza alcoolului" – cum a prezentat Putin situația pe un ton dezaprobator. Copiii sunt o privelițe rară atât în centrul aglomerat al Moscovei, dar și în suburbii. Cu excepția zonelor musulmane, precum Tatarstan, Rusia este țara familiilor cu un singur copil și a morții timpurii. Ce se poate face? Putin a indicat o panoplie de îmbunătățiri sociale. „Soluția este una evidentă. Nu avem, mai presus de toate, un sistem global și eficient de sănătate. Acest lucru se poate remedia administrativ, dar, de acum încolo, acest lucru nu mai trebuie să fie dirijat de la centru, care este mult prea departe de adevăratele nevoi ale oamenilor. Regiunile sunt cele mai îndrituite să administreze sistemul de sănătate. De aceea, guvernatorii regionali vor primi alocările bugetare necesare. În plus, am elaborat programe în ajutorul familiilor tinere. Creșterea economică își va aduce și ea contribuția. Dar nu avem o baghetă magică. Iar în ceea ce îi privește pe cei douăzeci și cinci de milioane de ruși care trăiesc

dincolo de granițele noastre, vrem să armonizăm legislația noastră cu cea a celorlalte țări din Comunitatea Statelor Independente și să facem sistemul de sănătate, respectiv cel al pensiilor reciproc compatibile. În plus, încercăm să facem o Rusie care să îi determine pe oamenii să stea la coadă ca să se întoarcă acasă din convingere."

În încheiere, Putin și-a exprimat compătimirea pentru americanii care au avut de suferit de pe urma uraganului Katrina: „Trebuie să vorbesc cu George [Bush] și să oferim tot ajutorul pe care îl putem da. Ce înseamnă acest dezastru? Că nu suntem nimic în ochii naturii și a lui Dumnezeu Atotputernicul."

Putin, inspirat de predecesorii săi țariști, a pozat în conservator social, temător de instabilitate în străinătate și de probleme sociale acasă. În tinerețea sa, el trebuie să fi reluat în mod repetat faimoasa exortație a lui Karl Marx, care spunea că nu ajunge să interpretezi lumea, trebuie să o și schimbi. La Kremlin am văzut un bărbat care dorea să apară ca un stâlp al ordinii lumii și al unei Rusii puternice, parte a unui echilibru mondial în devenire, care încearcă să își revină după perioada de amărăciune postimperială.

După un an, în septembrie 2006, a avut loc o altă întâlnire a ceea ce devenise cunoscut sub denumirea „Clubul Valdai", avându-l pe dl Putin drept gazdă. De data aceasta, întâlnirea s-a ținut la reședința prezidențială Novo-Ogarevo din imediata apropiere a Moscovei. Ieșind de pe autostrada cu opt benzi, se intră pe un drum șerpuitor bine întreținut, cu câte un polițist postat la fiecare o sută de metri, se trece pe lângă locuri împădurite și mari vile din anii 1930, dar și pe lângă clădiri mai noi, inclusiv pe lângă stilata construcție pe care și-o ridicase de curând dl Hodorkovski, pe când mai era președintele companiei Yukos. Pe panourile publicitare care împânzeau drumul la intervale regulate se prezentau bunuri de lux vestice de care majoritatea rușilor, probabil, nici nu au auzit vreodată. După ce am mers cu mașina vreo zece kilometri, am cotit pe un drum îngust, pe care nu se putea intra decât cu permise speciale. La capătul drumului se afla o poartă din oțel, vopsită în alb și împodobită cu doi vulturi imperiali bicefali. Poarta, controlată de la distanță, s-a deschis spre un parc cu o biserică din lemn în depărtare, un mic lac și o reședință văruită în galben, care era construită în acel stil neoclasic amplu și cu tentă de greoi, atât de familiar în Rusia din vremea țarilor, dar care probabil că fusese ridicată în anii 1930. Ar fi fost interesant de aflat fantoma cui locuia în această clădire bine întreținută. În loc de aceasta, oaspeții președintelui au fost introduși într-o mare sală de mese, aflată la primul etaj. Îi aștepta o cină magnifică, pe meniurile aurii era ștanțat un vultur imperial, mâncărurile fiind pregătite de un bucătar italian.

Putin a apărut neanunțat, l-a salutat personal pe fiecare dintre invitați, după care a spus un cuvânt de bun-venit cu o voce blândă. Se întorsese doar cu câteva ore înainte dintr-un tur făcut în Africa, dar era în formă și plin de energie ca întotdeauna. A făcut o scurtă introducere, referindu-se la recentul summit G8 ținut la Sankt Petersburg, pe care l-a prezidat, bucurându-se de atenția mondială acordată evenimentului. A ridicat apoi imediat problema cererii și potențialului de energie existent, făcând apoi precizarea că în viitorul previzibil, combinația de petrol, gaze naturale și – „desigur", spuse el – energie nucleară vor fi baza pentru dezvoltarea ulterioară. Prețurile petrolului, Orientul Mijlociu, Iranul, viitorul sistemului de neproliferare nucleară – toate acestea se vor dezvolta ca o funcție a energiei. „Avem multe în comun, există interese care se suprapun. Dar este nevoie de un efort proactiv." Securitatea energetică este tema-cheie: tema sa preferată din zilele când studia la Sankt Petersburg.

Dar epoca petrolului va înceta într-o bună zi. Cum se pregătește Rusia pentru perioada care va urma celei a petrolului ieftin sau, cu atât mai mult, pentru perioada de după epoca petrolului? Putin oferă o perspectivă optimistă: „Noi lucrăm la energia produsă pe bază de hidrogen. Pe termen mediu vom investi masiv în această direcție. De asemenea, vom continua să dezvoltăm energia nucleară. Astăzi, șaisprezece la sută din necesitățile noastre sunt acoperite de către energia nucleară. În următorii cincisprezece-douăzeci de ani, aceasta va crește la douăzeci, poate douăzeci și cinci la sută. Sursele de energie regenerabile, precum cea solară, nu sunt de o prea mare eficiență, și asta nu numai din cauza climei noastre. Un vast potențial există în continuare în energia hidroelectrică, deși avem mult mai puține ape exploatabile decât China. Credem în diversificare."

Urmărește Rusia să devină o super-putere energetică? Și care este sensul securității energetice – elementul-cheie de pe agenda G8? Putin nu acceptă termenul de super-putere. Acesta amintește prea mult de era Războiului Rece. Însă, recent, ministrul său pentru energie a susținut că obiectivul strategic al Rusiei este ca acesta să devină o super-putere în domeniul energiei. Putin se distanțează de o retorică neînțeleaptă: „Eu nu am spus niciodată că Rusia este sau trebuie să fie o super-putere în domeniul energiei." Lasă audienței să decidă care este situația, dacă este vorba de o modestie *politically correct* sau, poate, de *maskirovka*. Menționează rezervele uriașe de petrol din Siberia, pentru mai mult de trei decenii, cât și cele mai mari zăcăminte de gaz natural din lume. Recunoaște însă că marele risc pentru Rusia constă în a rămâne strict în postura de furnizor de materie primă, de resurse naturale. Cunoaște ceea ce Vestul numește „cursa petrolului": regula că bogățiile te fac leneș. Bogația energetică a

Siberiei, insistă el, va trebui să fie folosită nu atât pentru un consum entuziast, cât pentru crearea unei economii bazate pe știința viitorului.

Energia, subliniază el, este „bogația națională". Trebuie folosită într-un mod responsabil. Se referă la responsabilitatea față de generațiile viitoarele, dar, se grăbește să adauge, și față de comunitatea mondială. Întorcându-se la tema securității energetice, explică faptul că ea are două aspecte: furnizarea și cererea. „Vestul are nevoie de securitatea furnizării, Rusia de securitatea cererii." La G8, așteptările rusești, spune el, au fost dezamăgite. Dar, mai devreme sau mai târziu, se va ajunge la un consens. În zona înaltei tehnologii Rusia se simte exclusă, mai ales de către Statele Unite. Franța vrea să își vândă energia nucleară. Dar: „Noi vrem relații pe bază de egalitate." Între timp, vectorii de dezvoltare ai Rusiei nu se îndreaptă doar către Vest, ci și către Est. Noile tehnologii de lichefiere a gazului natural fac accesibile noi piețe, independente de existența unor conducte.

Unde va fi Rusia peste zece ani? „Puterea economică este în procesul de a trece de la Atlantic spre Pacific. Creșterea în acele părți ale lumii este impresionantă și nu se va opri prea curând. Rusia, ca un stat care are litoral la Oceanul Pacific, se bucură de avantaje naturale. Vrem să rezolvăm toate conflictele încă existente." Să sune această afirmație ca o deschidere a Rusiei spre Japonia? Putin este mândru că a consolidat vechea incertitudine privind granițele cu China. De ce să nu servească acest precedent pentru disputele teritoriale cu Japonia, în special în ceea ce privește Insulele Kurile? Cu China, Rusia a atins un nivel de cooperare neîntrecut vreodată. „Chiar și când, pe vremea Uniunii Sovietice, intonam cântecul frăției eterne, continua să existe o profundă lipsă de încredere." Astăzi există obiective similare, care merg de la producția de cherestea până la tehnologia spațială. Există, de asemenea, o cooperare pe planul industriei militare. Dar punctul central este energia. Cele trei procente de exporturi ale Rusiei către China, subliniază Putin, vor trebui să crească în zece ani către un ambițios – și strategic – 30%. Cu alte cuvinte, Vestul va simți din plin concurența chinezească, pe când acum aproape toate exporturile energetice ale Rusiei iau calea Occidentului. Ceea ce înseamnă că Vestul se va confrunta cu vremuri mai grele și creșteri ale prețurilor – un plus pentru Rusia. Însă nu doar gazele naturale dau o nouă dimensiune relației ruso-chineze în Extremul Orient. Un prim oleoduct este în construcție, va ocoli Lacul Baikal, și va ajunge în curând la granița chineză. Cerințele de mediu, i-a asigurat Putin pe vesticii îngrijorați, vor fi respectate. În estul Siberiei au început deja explorările pentru un al doilea oleoduct, care să fie construit paralel cu primul.

Să existe între Rusia și China ceva care să semene cu o agendă ascunsă? Răspunsul este unul negativ, insistă el. „În Asia există o corelație complexă de forțe, și Rusia caută să aibă un rol responsabil." Ar include acest lucru sancțiuni ONU împotriva Iranului întemeiate pe temeri nucleare? Este Rusia împotriva îmbogățirii uraniului și ar susține Putin, dacă ar fi necesar, cel puțin niște sancțiuni blânde din partea Consiliului de Securitate al ONU împotriva Iranului? Putin nu ezită nici un moment. „Este foarte greu să controlezi din afară punctul în care îmbogățirea uraniului la nivelul scăzut permis pentru uzul civil este depășit, ajungându-se la un grad înalt de îmbogățire, destinată uzului militar. Chiar și deșeurile nucleare pot fi eventual folosite pentru construirea de armament." Una peste alta, Iranul a prezentat o problemă excepțională. „Da, ei au dreptul la tehnologie modernă. Dar, în constituția lor, au trecut că anihilarea unei alte țări este obiectivul care primează. Mai mult, în Orientul Mijlociu extins se impune o extremă atenție și autodisciplină. În ceea ce privește sancțiunile, vom discuta această chestiune împreună cu patru sau cinci parteneri – SUA, Marea Britanie, Franța, China, Germania –, vom vorbi cu iranienii și apoi, se poate să ne decidem pentru niște sancțiuni blânde. În primul rând trebuie să eviți confruntarea. /.../ În acest context, cerem de la partenerii noștri iranieni să oprească îmbogățirea uraniului." A numit Iranul un „partener", când de obicei îi place să vorbească despre „prieteni". Apoi atrage atenția asupra ofertei Rusiei din ianuarie trecut, prezentată ca o inițiativă a lui Putin, de a se proceda la îmbogățirea uraniului și, apoi, la procesarea deșeurilor nucleare înăuntrul Rusiei, ofertă făcută țărilor vecine, printre care și Iranului, eliminând posibilitatea controlului acestor țări asupra proceselor menționate.

Ce părere are despre Uniunea Europeană? Pe vremea Uniunii Sovietice, Kremlinul ignora în mare măsură integrarea europeană, crezând că țările capitaliste or să ajungă să se certe mai devreme sau mai târziu între ele. Suveranitate comună? Pentru ruși acest concept nu intra în discuție, problema lor era să-și țină vastele teritorii laolaltă. În ceea ce privește dificila Uniune Europeană, Putin rămâne ambivalent. Poate Rusia să coopereze cu Bruxellesul pentru a rezolva conflicte internaționale? Nu este ușor, răspunde Putin, „să ai un dialog politic cu UE, atâta timp cât aceasta este structurată așa cum este structurată, slabă și imprecisă." Putin nu citează celebra glumă a lui Henry Kissinger, care a cerut să i se dea numărul de telefon al Europei. Dar și el este tot atât de critic. Președinția UE, schimbându-se din șase în șase luni, nu este o forță care să asigure continuitate și predictibilitate. Pentru Rusia, se gândește el, „acest fapt ar putea fi un avantaj tactic. Dar, de fapt, noi nu am încercat niciodată să jucăm jocul

divide et impera. O Europă puternică ar fi un avantaj pentru ordinea mondială." Până atunci, europenii ar trebui să se țină la distanță față de conflicte din spațiul postsovietic: Nagorno-Karabah, Osetia de Sud, Transnistria: „Ar fi o mare greșeală, atrage el atenția, să fie ignorate rezoluțiile Consiliului de Securitate al ONU." Dar care este situația privind Kosovo, provincia dificilă a Serbiei? La această întrebare Putin a încercat să evite o luare clară de poziție, vorbind doar despre ceea ce el denumește „dezvoltări necontrolate și necontrolabile", odată declarată independența față de Serbia. Pentru Serbia, de asemenea, orice înțelegere viitoare va trebui să fie acceptabilă. Dacă aici era un sfat dat Vestului, atunci însemna că nici o soluție unilaterală nu ar fi acceptabilă. Rusia nu uitase faptul că războiul din 1999 din Kosovo a fost condus de către NATO împotriva votului dat de Rusia și că acest fapt era încă văzut ca o umilire care cerea o compensație.

Va face Rusia uz de dreptul ei de veto în Consiliul de Securitate? „Vom recurge la veto în funcție de interesul nostru național." În mijlocul unei cine minunate, se auzi deodată răgetul ursului rus. Și în ceea ce privește relațiile cu Germania? Cu doar un an înainte, totul părea să fie în mâinile lui Gerhard și Vladimir, dar acum cancelarul Schröder și Partidul Social-Democrat au fost înlocuiți la guvernare de Angela Merkel, de la Partidul Creștin-Democrat – și lucrurile arată acum cu totul altfel. D-na Merkel, remarcă el filozofic, trebuie să aibă propriile ei priorități în modelarea agendei UE în perioada când va deține președinția Consiliului European. În ceea ce privește Rusia, desigur că energia va continua să domine agenda. Rusia dorește să fie prezentă, din punct de vedere politic și economic, în întreaga Europă. Unii parteneri – respectiv Franța – nu au fost de acord. „Dar Rusia nu mai este Imperiul Răului" – glumi el, făcând aluzie la renumita remarcă a lui Ronald Reagan despre Uniunea Sovietică. Viitoarea conductă de gaze nord-europeană, insistă el, nu va lua nimic de la alții, el apărând astfel proiectul Schröder-Putin.

Conductele care trec prin Ucraina și Polonia vor continua să fie necesare. Criticile conductei adiționale – făcea trimitere la Varșovia și la Statele Baltice –, nu pot fi decât „politic motivate". Referindu-se apoi la Berlin a mai spus: „Oamenii serioși chiar înțeleg acest lucru." Mai mult decât atât, după ce Kievul a rupt legătura cu Rusia, în urmă cu cincisprezece ani, rușii au subvenționat Ucraina substanțial, vânzându-le petrol și gaz natural mult sub prețurile de pe piața mondială. Ani la rând, rușii, nu în ultimă instanță sub presiunea Organizației Mondiale a Comerțului (WTO) de a practica prețurile pieței, au încercat să ajungă la o înțelegere negociată cu Ucraina. Apoi a avut loc Revoluția Portocalie. „Acest fapt a avut prețul

său", spuse Putin zâmbind cu înțeles. „În ciuda unei atât de mari frustrări, noi am stabilizat situația. În vremurile trecute încheiam contracte cu Ucraina an de an, iar ei includeau taxe pe tranzit. Vest-europenii nu aveau idee că securitatea lor energetică depindea de o situație aflată într-un continuu suspans. Acum avem o înțelegere pe cinci ani pentru tranzitul spre UE. Acesta este un pas important în direcția securității energetice europene."

Președintele rus se întoarce în repetate rânduri la problema energiei. Totul se dezvoltă datorită energiei, spune el, și a prețului acesteia. Ce înseamnă acest lucru pentru dezvoltarea economică a Rusiei, ce repercusiuni are asupra bugetului de stat, a ratei inflației, a bunăstării și a demografiei? Lui Putin par să îi placă foarte mult datele exacte, făcând ascultătorilor săi o impresionată expunere pe tema prezentului și viitorului macroeconomic al Rusei. Mai presus de toate, insistă el, bugetul de stat nu ar trebui să crească mai rapid decât economia reală, pentru a se preveni inflația. „Economia rusească are nevoie de diversificare, în special în direcția tehnologiilor înalte." Putin, fost ofițer KGB, trebuie să cunoască slăbiciunea fatală pe care a avut-o sistemul sovietic în ceea ce privea tehnologia informației. Era, cu siguranță, un fenomen sistemic. Dar a fost recunoscută ca o greșeală ce nu mai trebuie să se repete. Infrastructura, în general, drumurile, în particular, necesitau investiții masive. Cea mai mare parte a taxelor se va regăsi în viitor în domeniul energiei, ceea ce va duce inevitabil la prețuri mai mari pentru consumul intern. Actuala rată a inflației, a declarat el, se afla la un inacceptabil nouă la sută. În câțiva ani, atât guvernul, cât și banca centrală își propune să o coboare la patru sau cinci procente. „Acest fapt, însă, ne va limita șansele de a folosi veniturile noastre provenite din petrol pentru creșterea bunăstării generale. Cel mai serios aspect este însă demografia." Populația rusă – nu a spus „populația Rusiei" – albește și se cocârjează. Economia în creștere are nevoie de o mai mare forță de muncă. Mână de lucru adițională poate să vină din republicile din Asia Centrală, pentru ca să lucreze în special în construcții. „În timp ce sunt serioase lipsuri de mână de lucru aproape peste tot, pe mine mă îngrijorează însă mai mult declinul populației în întreaga Rusie. Am făcut din această problemă laitmotivul mesajului despre starea națiunii ținut în Dumă în acest an. Concedii speciale de maternitate pentru mamele tinere, un bonus pentru părinții care vor să aibă mai mult decât un singur copil sau care adoptă copii. Concedii postnatale, mamelor asigurându-li-se posibilitatea de a se întoarce apoi la locul lor de muncă fără a fi dezavantajate. Avem nevoie de mult mai multe creșe și grădinițe. Susținerea generală politică lasă de dorit. Familia este baza societății."

Și, în acest context, care este rolul religiei? În întreaga lume se poate observa o renaștere a religiei. În mânăstirea Zagorsk, cu o zi înainte, tineri căsătoriți și proaspeți recruți în uniformă și-au făcut pelerinajul la fântâna sfântă, și-au spălat fața și au băut din apă. Să fie acesta viitorul? A fost singurul răspuns în care Putin să facă o referire personală. „Rusia, spuse el, a fost totdeauna o țară foarte religioasă. Din secolul al XVII-lea, familia tatălui meu a trăit într-un sat nu departe de Moscova. Doar recent s-a descoperit în registrele bisericii că predecesorii mei s-au dus totdeauna la biserică și la spovedanie."

Există un viitor în trecut? „Biserica Ortodoxă a fost totdeauna o instituție morală și un element de ordine politică. Din 1917, conținutul ideologic s-a schimbat. Însă nu a mai existat nici o altă instituție cu greutate morală care să umple vacuumul format. Biserica Ortodoxă a suferit foarte mult, ca și evreii și musulmanii. Nu s-a dat niciodată seama asupra acelor răni. Separația dintre Stat și Biserică va continua. Libertatea religioasă este fundamentală."

După trei ore, a sosit și momentul întrebării legate de viitor și moștenire. Înainte de toate, a spus Putin, va fi necesar „să se întărească statul în Rusia, să se impună standarde morale și să se încurajeze instituții eficiente. Industria Rusiei trebuie modernizată, ba chiar reinventată și modernizată – rezervele de valută ale Rusiei au crescut de la doar 19 miliarde USD la 270 miliarde USD. Hiper-inflația a fost oprită. Avem o ocupare totală a forței de muncă. În prezent, economia înregistrează o creștere de 7,4% pe an. În același timp însă, patru din zece ruși încă mai trăiesc sub pragul sărăciei. Sunt multe de făcut."

Care sunt măsurile pe care le consideră prioritare? „Lupta împotriva corupției generalizate, stabilizarea unui sistem multipartit. Puterea trebuie divizată între centru, regiuni și municipalități" – aceasta afirmă un om care este adeptul „puterii verticale". Un sistem multipartit? Este îngrijorat că interesele diferitelor clase și grupuri din societate sunt prea puternice. Un sistem multipartit ar canaliza acele forțe divergente într-un sistem mai ușor de dirijat.

Filozofia lui Putin combină experiența sa rusească și viziunea sa germană, esența atât a lui Dostoievski, scriitorul rus, cât și a lui Hegel, filozoful prusac. Este nevoie de un stat puternic pentru a proteja societatea de demonii anarhiei. „În Rusia, sistemul politic este subdezvoltat." Într-atât, încât să fie necesar ca el să rămână în continuare în funcție și după cel de al doilea mandat? „Marea majoritate vrea o guvernare stabilă. Dar nu este rolul unui singur om să creeze o asemenea bună guvernare." Constituția, adaugă el, fără vreun vizibil regret, este foarte clară în această privință.

Și dacă există o tentație de a forța litera constituției, el nu vrea ca interlocutorii săi să simtă acest lucru: „Nu există nici o excepție pentru mine, deoarece acest lucru ar fi destabilizator. Nu putem face destinul unei întregi țări dependent de destinul unui singur om – chiar dacă acel om sunt eu."

Toate acestea s-au discutat, în septembrie 2006, lângă Moscova. S-a stabilit să ne întâlnim anul următor la Soci. Se apropia momentul să ne luăm rămas-bun. Dar, din tonul remarcilor sale, se simțea că Putin va mai fi prezent încă pentru mult timp: Noi vom face una, noi vom face alta... Cine este acest „noi"? Partidul Rusia Unită, pe care l-a fondat? Serviciile de informații care conduc administrația? Președintele de astăzi? Sau președintele de mâine? Sau Putin se va retrage de la președinție și se va întoarce într-o nouă postură? Se specula mult în acele zile de la mijlocul lui septembrie 2007, la mai puțin de o săptămână după demiterea neașteptată, de către Putin, a guvernului primului-ministru Fradkov. În locul acestuia a numit un necunoscut specialist în taxe, dl Subkov, pe care îl știa, de mult, de la Sankt Petersburg. Subkov se remarcase ca șef al poliției financiare. Era atât de puțin cunoscut în afara clasei politice, încât, atunci când numele său a fost făcut public la Moscova și în întreaga lume, a fost greu să se găsească până și o fotografie a lui, și cu atât mai puțin un CV. Putin, din nou, a surprins pe aproape toată lumea și a dat frâu liber unei alte serii nesfârșite de întrebări privind implicația pe care o avea această manevră pentru președinție – și pentru viitorul Rusiei.

Soci este locul pe care Rusia l-a moștenit din vastele posesiuni ale fostei Uniunii Sovietice la Marea Neagră. Micul și elegantul oraș – după standardele sovietice – tocmai începea să se pregătească pentru Olimpiada de Iarnă: se construiesc o mulțime de drumuri și de hoteluri, se restaurează facilitățile sportive din Soci și din munții care dominau orașul, se aduc o mulțime de îmbunătățiri. Putin, atunci când a convins Comitetul Internațional Olimpic, în Guatemala, la începutul verii lui 2007, a recurs la engleza sa cea mai distinsă și la franceză, pentru a-i convinge pe oficialii sportivi că Soci, deși binecuvântat cu o climă mediteraneană, era ideal pentru Olimpiada de Iarnă; că Rusia, lăsând la o parte încălzirea globală, poate să asigure destulă zăpadă pe munții din nordul orașului și că banii nu sunt o problemă.

Aeroportul se află pe una din laturile orașului – care este în esență o așezare strâmtă, între munții abrupți cu păduri întunecate, nori cețoși și malul mării. Reședința președintelui se află în afara orașului. Călătorii fără escortă prezidențială cu girofar vor sta în trafic la nesfârșit. Nimeni nu a fost atât de indiscret încât să îl întrebe pe Putin direct dacă va rămâne sau nu să supervizeze realizarea proiectului său favorit.

Rusia, spuse Putin în loc de introducere, este „o țară multireligioasă". „De-a lungul secolelor, soarta țării a depins de abilitatea de a coexista și coopera." Când se făceau greșeli – să se fi referit la bolșevici? – consecințele erau dureroase și lungi. Viitorul îl vede într-o guvernare puternică – a indicat faptul că doar un sistem prezidențial poate furniza autoritatea necesară. Oricum, este nevoie și de partide puternice, preferabil într-un sistem multipartit. În prezent, dar și pentru multă vreme de acum încolo, Rusia Unită poate să asigure temelia socială necesară. Dar Putin nu a lăsat nici un dubiu asupra faptului că partidul este mai dependent de el, decât de președintele partidului. A menționat, de asemenea, Rusia Dreaptă, partid pe care, pentru a păstra o justă măsură, l-a creat la stânga partidului Kremlinului – un exercițiu de social-democrație rusească. Împreună, aceste două partide au capacitatea de a câștiga alegerile din decembrie și să controleze Duma de Stat pentru următorii patru ani.

Toată lumea se întreba însă cine va fi președinte? Și oricine ar fi succesor, oricine ar fi el – o „ea" ar fi surpriza surprizelor, dată fiind macho-ismul societății rusești – acesta se va afla totdeauna în umbra domnului Putin, ceea ce va însemna că va fi relativ slab? Putin: „Nu sunt interesat de un președinte slab în urma mea". Rusia nu poate exista fără un președinte puternic – sau vroia să spună o autoritate puternică, sub orice formă constituțională? Își poate imagina întoarcerea la Kremlin după o vreme? Putin lasă întrebarea deschisă. „Sper că voi fi într-o formă destul de bună. Acesta ar fi un factor." Între timp, zvonurile de la Moscova sugerează că Putin s-ar putea să devină șeful Gazpromului în Sankt Petersburg, pentru a câștiga un salariu substanțial.

Dar în vara târzie a anului 2007, toate acestea rămân pure speculații. Putin nu ar fi un talentat tactician, dacă și-ar fi dezvăluit planurile. Fie totul rămâne încă deschis, fie totul este deja stabilit și cunoscut doar unui cerc restrâns din jurul Kremlinului.

Până una alta, noul guvern și ce înseamnă el atrage cea mai mare atenție. De ce un nou premier? De ce acum, înainte de alegerile din decembrie pentru Dumă și de cele prezidențiale, trei luni mai târziu? Și de ce Subkov? Putin răspunde supărat la aluzia că remanierea a fost una nedemocratică. Care sunt reacțiile Franței? Sau ale SUA? Sau ale Germaniei? Totul s-a întâmplat strict în limitele constituției. A fost o „decizie tehnică". Pe de o parte, miniștrii au ținut prea mult cont de prietenii lor și s-au gândit prea mult la propriul lor viitor – făcea cumva aluzie la corupția din sferele înalte? –, pe când un guvern trebuie să funcționeze „ca un ceas elvețian". Pe de altă parte, el a pus un accent puternic pe elementul de „continuitate". Dar de ce tocmai Victor Subkov, indiscutabil cel mai necunoscut și șters

dintre birocrați? Putin a răspuns că domnul de la Sankt Petersburg a acumulat multă experiență, pe care a adus-o cu sine în noua funcție: mai întâi a fost expert în agricultură, apoi expert în finanțe și, în ultimii ani, a fost șeful poliției taxelor, având la activ nu mai puțin de 421 de condamnări instrumentate. Subkov, conclude Putin, este omul potrivit pentru a cârmi țara printre incertitudinile alegerilor care se apropiau. Dar va putea fi Subkov de asemenea omul potrivit pentru a moderniza infrastructura aflată într-o stare atât de proastă? Să facă ordine în orașele Rusiei? Să revigoreze sistemul educativ, care chiar și sub sovietici era o mândrie a rușilor iar acum este în decădere? Să oprească distrugerea mediului? Poate că un om de genul aparatcik-ului experimentat este cel mai apt să canalizeze dinamica sălbatică a economiei Rusiei și să o îndrepte în direcția productivă. Dar îndoielile nu dispar.

De aceea, apare din nou inexorabila întrebarea privind candidatul său, care să îi succeadă ca președinte. Nu trebuie să fi fost agreabil faptul că Subkov, în prima sa conferință de presă, a făcut aluzie că se poate vedea și pe sine însuși candidând pentru funcția de președinte. Deci, cine altcineva? „Există cinci sau șase candidați excelenți." Toți se bucură de sprijinul partidului Rusia Unită, partidul Kremlinului. Este evident că Putin își ține cărțile strâns la piept, ca să nu fie văzute, și nici nu vrea să aibă mâinile legate. „Eu o să mai fiu în preajmă, iar 2012 este departe." Să fie acesta un program, un plan? „Multe se pot întâmpla în cursul a doar câtorva luni," – spuse el, pentru a încheia acest subiect.

Apoi trecu cu aplomb să răspundă la următoarea întrebare privind viitorul economic al țării, înșiruind fără milă date și cifre: peste 7 procente de dezvoltare în fiecare an, începând din 1999 – acesta a fost anul în care prețul petrolului a început să crească, după ce căzuse catastrofal la 10 USD pe baril. Rubla este acum o valută forte. Rusia, care până în 1999 era într-o stare disperată, a reușit să își plătească datoriile. Șomajul a scăzut la circa 5%, inflația a fost diminuată la 8% în ultimele luni, după ce înainte ajunsese la un nivel distructiv de 40%: „Dar trebuie să rămâi atent." De fapt, experții săi se tem că un nivel prea înalt de petrodolari a fost canalizat spre pensii, salarii etc., putând duce iarăși la inflație.

Întrebarea legată de „democrația suverană" îi oferă posibilitatea să-și exprime amărăciunea față de prezența masivă a SUA în întreaga Europă de Est, unde: „miniștrii trebuie să fie aprobați de ambasadorul SUA". Laudă rolul instituțiilor democratice, mai exact Justiția și Internele, societatea civilă, un sistem multipartit și libertatea presei. Sună bine când adaugă: „Nu putem construi țara pe baza voinței unei singure persoane sau a unui singur grup." Ceea ce spune este oare o tentativă de a face plăcere și de

a-i liniști pe interlocutorii săi vestici? Sau este viziunea sa pentru Rusia? Vorbește cu admirație de mai vechile „democrații mature" ale Vestului, care pot manageria societăți complexe. Rusia, adaugă el, mai este încă pe drum. „Dar noi nu trebuie să inventăm roata."

Putin este pe deplin conștient că renașterea Rusiei se datorește creșterii prețurilor petrolului și gazelor naturale. Dar nu ar vrea să se bizuie pe aceste venituri neașteptate la nesfârșit. Ani mai slabi pot urma celor mai buni, iar amintirea crizelor din 1985 și 1998, când prețul petrolului a scăzut la un fatal 10 USD pe baril, este traumatică. Nu ar trebui să fie Rusia mai chibzuită cu resursele sale? Nu ar putea Rusia să crească veniturile obținute din petrol, vânzând mai puțin și câștigând mai mult?

Răspunsul lui Putin se aseamănă cu un reflex necondiționat: „Din contra. Noi trebuie să producem. Chiar vom mări producția. Cererea continuă să crească. Am acționat totdeauna în mod responsabil. Interesele noastre [el se adresează vesticilor] ar trebui să se afle în armonie. Noi nu facem parte din OPEC. Noi nu suntem interesați de monopoluri sau de impunerea unor prețuri excesive. Dacă am face-o, s-ar da un imbold și mai mare alternativelor. Peste tot se caută alte surse de energie. Trebuie să ținem cont de acest lucru." În ceea ce privește furnizarea, el caută amplificarea punctelor de distribuție. Menționează construirea a două conducte mai importante către Extremul Orient și a unui gigantic oleoduct în aceeași direcție – „ocolind pe departe Lacul Baikal", adaugă el, venind astfel în întâmpinarea criticilor aduse de militanții pentru respectarea mediului cu privire la ruta care fusese stabilită inițial pentru conductă. Și, cine știe ce noi oportunități pentru transportul de-a lungul țărmurilor nordice ale Rusiei vor apărea odată cu schimbările climaterice?

Binecuvântarea petrolului va lua sfârșit, mai devreme sau mai târziu. Putin se gândește la ziua de după epoca petrolului și vorbește de o economie bazată pe știință – o viziune care amintește de Walter Rathenau și care a stat la baza imaginării de către Lenin a viitoarei Uniuni Sovietice. De fapt, este conștient de ceea ce este denumit „blestemul petrolului" – dependența contraproductivă față de petrol, cuplată cu neglijarea unei economii cu o bază largă: „Avem nevoie de modernizare economică, de o nouă clasă de mijloc, care să formeze șira spinării economiei, cum e cazul în Germania, de drepturi sigure asupra proprietății și de locuințe accesibile." Avem acum, continuă Putin, „o piață ipotecară bine rodată, inclusiv bănci specializate, iar oamenii recurg la aceste noi facilități. Investitorii au nevoie de siguranță" – se referă la una fizică sau la una de ordin juridic, la predictibilitatea taxelor sau la eliminarea corupției? În mod clar, această viziune a președintelui se întinde mult dincolo de puterea sa.

Putin nu are încredere în bursele din străinătate. Investirea în domeniul *equity*, ne atrage el atenția, nu are un grad de siguranță mulțumitor de mare. Mai curând ar converti petrodolarii în *securities*. Dar, dacă aceasta este filozofia la vârf, ce trebuie înțeles din achiziționarea de curând a 5% din acțiunile EADS, gigantul franco-german de high-tech? Putin se pune în gardă: „Nu dorim să ne infiltrăm în alte țări. Ceea ce contează este integrarea mutuală a intereselor energetice. Dacă Vestul va face concesii în aval, noi vom admite investiții în amonte." Să fie aceasta schița unui acord?

După două ore, conversația se îndreaptă spre tema politicii externe și cea de securitate. Ar fi o retragere completă a trupelor americane din Irak un element bun sau unul rău din punctul de vedere al stabilității regionale. Răspunsul său a surprins toată lumea de față prin perspectiva bine echilibrată. „Americanii nu se află în Irak pentru a ocupa țara pentru totdeauna. Noi am fost împotriva invaziei de la bun început. Care sunt obiectivele în prezent mi-e imposibil să înțeleg." Ultima remarcă e însoțită de un zâmbet mai curând ironic. Putin nu este, cu certitudine, singurul care gândește așa. Dar despre democrație în Irak și Orientul Mijlociu lărgit? „În Cecenia am avut ocazia să învățăm că democrația nu poate fi creată prin război. Mai devreme sau mai târziu americanii vor trebui să-și retragă trupele. Dar nu înainte ca irakienii să fie capabili să-și garanteze securitatea internă. Anunțarea unei date a retragerii ar putea să se dovedească productivă, pentru că ar exercita presiune asupra irakienilor, obligându-i să acționeze cu responsabilitate față de ei înșiși."

Care ar fi cel mai rău scenariu? Răspunsul este clar: „Împărțirea în trei state mai mici. Aceasta nu ar duce la curmarea luptelor, ci ar fi punctul de plecare pentru exacerbarea conflictelor." Cât despre Afganistan? „Suntem foarte îngrijorați, în special cu privire la ceea ce se petrece în zonele aflate de-a lungul întregii granițe dintre Pakistan și Afganistan. Facem ce putem ca să îi ajutăm pe partenerii noștri vestici să izbândească. Dar un sfârșit bun este încă foarte îndepărtat." Nu era nici o nuanță de bucurie că a murit capra vecinului sau ceva de genul ți-am-spus-eu, ci mai curând îngrijorare privind posibilitatea extinderii conflictului, ceea ce ar putea afecta Rusia din nou.

Este evident că Putin a fost reticent în a se exprima tranșant cu privire la Kosovo. „Odată ce albanezii din Kosovo vor declara independența către sfârșitul anului acesta, totul va depinde de reacția Vestului. Susținere, pe plan cultural și economic ar fi acceptabilă. Recunoașterea politică completă ar fi deja altceva." Sfatul său către națiunile occidentale, mai ales europene, este să nu se grăbească. Dar în ce măsură Rusia va căuta o compensare

în altă parte și la ce dimensiuni, aceasta rămâne o întrebare deschisă. La întrunirea G8 de la Heiligendamm cu două luni în urmă, Putin sugerase că acele conflicte care sunt acum înghețate în spațiul postsovietic ar putea fi reconsiderate. Arhitecții politicii Moscovei nu au uitat și nici nu au iertat faptul că războiul condus de NATO în Kosovo în primăvara lui 1999 a luat loc împotriva voinței lor și că astfel a fost compromis rolul secular al Rusiei de protector al Serbiei. Poate, sugerează el, UE ar putea să facă sârbilor o ofertă pe care aceștia să nu o poată refuza? Putin lămurește că actuala stare de incertitudine este de preferat decât o soluție impusă sârbilor și, implicit, Rusiei.

Cum să tratezi cu Uniunea Europeană? Putin își aduce aminte de întâlnirea șefilor de stat și de guvern organizată de Consiliul Europei în orașul Lahti, sub președinția finlandeză, spre sfârșitul lui 2006. Nu era, în mod evident, încântat. Fusese acuzat că nu ia UE în serios și că alege întotdeauna o abordare bilaterală. Rusia (și în acel moment avea un ton amar) s-a simțit refuzată. „Sunt niște stereotipuri depășite, o solidaritate atlantică prostească. Poziția multora dintre țările europene nu este una pe care poți să te bazezi. Rusia este o națiune europeană – care are câteva milioane de musulmani. Avem vaste interese în Asia. Granița dintre Rusia și China se întinde pe mii de kilometri. China este un loc atractiv pentru producția de bunuri industriale. Nu ne vom irosi așadar șansele din cauza UE." Subit, părea că în încăpere se află un alt Putin, care nu mai era plin de finețe, ci supărat și tăios. Iar în ceea ce privește conducta prin Marea Baltică? „Conducta North Stream este benefică pentru Europa. Încălcăm drepturile cuiva? Trebuie să ne diversificăm. Dar ne lovim de obstrucții."

Odată revenită tema petrolului, Putin continuă, anticipând întrebări neprietenoase: „Am acordat Ucrainei subsidii timp de cincisprezece ani. Dacă Vestul vrea o Revoluție Portocalie, să aibă amabilitatea de a plăti pentru ea. Credeți că suntem niște proști?"

Da, lucrurile se îmbunătățesc. Dar nu există nici o garanție: „Trend-ul nu este ireversibil. Noi, în Rusia, voi în Europa și în America de Nord – ar trebui să avem mai multă răbdare unii cu alții și să ne abținem să ne dăm lecții unii altora."

Apoi, ca un gând care i-a venit mai apoi, el îi menționează pe adolescenții din ambele țări, care lucrează împreună la întreținerea mormintelor soldaților germani și sovietici căzuți în cel de Al Doilea Război Mondial „Trebuie să depășim valorile distorsionate ale trecutului."

Și care sunt liniile directoare privind viitorul Rusiei? Panslavismul, spune Putin, ține de trecut. Ca și revoluția mondială. Atât sub țari, cât și sub comisari, o politică externă costisitoare trebuia să complementeze

și să sprijine ordinea interioară, și viceversa. Rusia lui Lenin era construită pe ideea revoluției mondiale, fiind captiva acestei idei: „Oamenilor li s-au luat pământurile, fructele muncii lor și traiul uman. Rusia de astăzi refuză să repete acele greșeli. Noi nu pretindem că suntem o putere mondială. Nu urmărim idei misionare. Ne căutăm respectul de sine și susținem corectitudinea între națiuni."

Să vorbești cu acest președinte al Rusiei este o experiență inegalabilă. Este sigur de sine. Nu există nici un secretar care să ia notițe și cu atât mai puțin vreun consilier care să intervină din când în când. Putin este mândru nu numai de rezultatele sale, dar și de datele pe care le cunoaște în detaliu. Este omul care vede în mare, dar căruia nu-i scapă nici amănuntele, punând fiecare detaliu într-un context mai larg, mai ales când e vorba de petrol, gaz și conducte. Acesta este domeniul în care și-a luat doctoratul la renumitul institut de minerit din orașul său natal. Dar este și un manipulator șiret. „Comunicarea", a spus el odată, este profesia sa. A fost una dintre rarele ocazii în care a vorbit despre ipostazele sale timpurii. Comunicarea a devenit, într-adevăr, a doua natură a acestui om, care a intrat în serviciile secrete sovietice la frageda vârstă de douăzeci și doi de ani. Mijloacele la care recurgi în timpul comunicării sunt multiple, iar Putin poate fi câteodată atât prevenitor, cât și dur. Partiturile sale merg de la o analiza la obiect, bazată pe fapte, făcută într-un stil rece până la prezentarea unui plan de amploare pentru Rusia viitorului, de la flatarea pe față la confesiuni amicale. Dar, pentru a păstra o bună măsură, apare din când în când o nuanță de amenințare sau cinism, disimulate în spatele unui zâmbet care dă de gândit. Oricine îl subestimează pe dl Putin, fie că e din Vest, fie din Rusia, o face pe propriul său risc.

CAPITOLUL 4

OAMENII LUI PUTIN

„Modul bizantin al rușilor, care preferă să lucreze din umbră, ascunde cu grijă de noi tot ceea ce este gândit, făcut și temut în întreaga lor țară."

Marchizul de Custine, *Scrisori din Rusia*

Era în zilele cețoase de iarnă dinaintea recentelor alegeri ale Dumei. Pe 30 noiembrie 2007, *Kommersant*, ziarul financiar moderat cu sediul central la Moscova, a publicat un amplu interviu care era, din orice punct de vedere, neobișnuit. Cineva, o persoană până în acel moment complet necunoscută, a făcut dezvăluiri despre administrația de la Kremlin. Este lesne de presupus că acest interviu a fost o surpriză neplăcută pentru unii dintre *siloviki*, cum li se zice celor de la putere care provin din forțele armate, din FSB și din alte servicii de securitate.

În mod normal, zidurile din cărămidă roșie ale Kremlinului sunt de nepătruns, mai ales când e vorba de intimitățile dintre nivelul superior al guvernului și elita lumii de afaceri, mai mult decât pe Wall Street sau în Londra. Dar nu și de această dată. Ceea ce oferea *Kommersant* cititorilor săi era o radiografie a felului cum funcționează puterea în Rusia de astăzi, o poveste suculentă, cu un sfârșit sumbru.

Siloviki şi aspiratoarele

Persoana care a făcut dezvăluirile este Oleg Șvarțman, și faptul că a dat acest interviu și a supraviețuit apoi sincerității sale șocante – cel puțin

până acum – înseamnă fie că nu a fost luat în serios, întregul text fiind considerat o păcăleală, sau poate o fantezie, ori – mult mai plauzibil, că avea bancheri suspuși în spate, care au vrut să dezvăluie practicile compromițătoare pentru cei de la putere. Șvarțman a retractat imediat, bolborosind obișnuitul „scos din context", dar persoane avizate din Moscova, precum Anatoli Ciubais, au declarat oficial că tot ce spusese Șvarțman era adevărat. Toată lumea s-a întrebat care să fie adevărul.

Ceea ce s-a întâmplat cu această ocazie a fost ca o bombă aruncată în mijlocul incertitudinii pre-electorale. Șvarțman, președintele unei companii din holdingul Finansgroup, care se ocupă cu *capital venture*, vorbea în interviu despre „re-privatizare" – respectiv revenirea asupra privatizărilor din anii '90 – și despre felul în care figuri cu poziții înalte la Kremlin profită de acest proces. Investițiile sunt canalizate printr-un proiect special, denumit Venture Ru. „Este al nostru. Asigurăm cea mai mare conductă de canalizare de capital înspre regiuni... În plus, am reușit să punem un picior în Ministerul pentru Știință – neoficial, desigur. Acesta se ocupă de circa 4 000 de proiecte. Noi încercăm să integrăm în Venture Ru tot ce mișcă sau nu mișcă pe piață. Există o șansă reală de a atrage investitori străini; website-ul nostru este accesibil și în engleză."

Șvarțman a fost indiscutabil mândru de ceea ce face. „Sunt președinte al Finansgroup. Avem 3,2 miliarde USD în administrare. Eu sunt angrenat în managementul operațional. Ceea ce fac este planificare strategică, politici pentru întreaga companie." Totul bine, până aici. După care a mai spus: „Noi suntem conectați îndeaproape cu structurile puterii politice, inclusiv cu unele persoane politice și le administrăm bunurile. Avem, de asemenea, legături cu Administrația Prezidențială, cu structurile ei de securitate. Noi deținem bunuri mari în domeniul resurselor petroliere. Eu sunt președintele unei companii care se numește Russian Oil Group. Mai sunt și altele de acest calibru, precum Russian Diamond Economics și Russian Machine Tool Technologies. Holdingul Russian Business Group este o structură foarte serioasă. În privința participării private, multă este din off-shore, via Cipru etc. Deținătorii puterii nu sunt implicați, însă membrii familiilor lor, membrii din administrație sunt. E vorba de oameni din FSB, oameni din serviciul intern de informații."

Kommersant a cerut mai multe detalii despre implicarea politică și Șvarțman, binevoitor, a început să dea nume – un lucru periculos și extrem de neobișnuit: „Există o organizație care se chemă Uniunea pentru Justiție Socială în Rusia. Eu personal am contribuit la fondarea ei, în domeniile administrației și finanțării. A fost creată în 2004, când Putin a recomandat ca nu doar statul, ci și marile firme private trebuie să poarte o parte din responsabilitate. După aceea, colegii noștri de la FSB au decis

să folosească această organizație pentru a încerca să-i prindă pe toți Hodorkovskii. Sunt implicate toate ministerele importante: Apărare, Interne, Situații de Urgență etc. Dar s-a dovedit că lucrurile nu au mers cum trebuia. Fiecare oligarh avea relațiile lui speciale cu una sau alta dintre structurile puterii. Așa că am încercat să mergem pe o altă cale. Noul proiect prevedea să se stabilească un parteneriat cu acele companii care erau luate în vizor. Am plănuit variate cooperări. Așa a luat ființă Russian Oil Group – rezultatul unei alianțe dintre Lukoil, TNK și Rosneft. Noi am cumpărat părți ale subsidiarelor mai mici ale acelor companii. Ei au cedat o parte din venitul lor în favoarea noastră."

Kommersant a vrut să știe mai multe și despre viitor, iar răspunsul lui Șvarțman a fost și mai revelator: „În acest moment dezvoltăm o structură, care se va intitula Investiție Socială. Va fi în curând o corporație de stat. Proiectul a fost conceput de noi, de Academia Rusă pentru Servicii Civile și de Academia Rusă pentru Economie. Acest proiect poate fi intitulat „Re-privatizarea de Catifea". Pe acesta îl derulăm pentru Rosobornexport". Desigur, toată lumea cunoaște în Moscova numele acestui holding specializat în exportul de armament. Șvarțman a continuat să explice: „Aceasta este o formă compatibilă cu piața și de a prelua bunuri strategice din toate regiunile. Scopul este acela de a opri mecanismele imperfecte, care permit evaziunea fiscală. Pensiile funcționarilor civili din toate regiunile trebuie plătite la timp."

Jurnaliștii de la *Kommersant* au întrebat cum funcționează toate acestea practic? Răspunsul a făcut înconjurul lumii, devenind cunoscut sub numele „Metoda Aspiratorul": „funcționează ca un aspirator care aspiră activele companiilor într-o structură care se transformă apoi, în scurt timp, într-o corporație de stat. Acele bunuri sunt apoi transmise liderilor profesionali. Măsurile aplicate sunt atât voluntare, cât și obligatorii. Oamenii înțeleg de la ce instituții venim. Aceasta nu este o expropriere, ca în cazul Yukos[1]. Oricând apare un conflict, cei de la vârf încearcă să îl aplaneze, dar, oricum, oamenii sunt compensați generos, chiar dacă la nivelul inferior al prețului pieței. Aceasta este astăzi directiva – consolidarea bunurilor în mâinile statului, care ne sprijină în toate aceste operațiuni. Angajații noștri sunt foste cadre operative din serviciile secrete, 600 000 în întreaga țară. Aceste relații ne permit să eliminăm puterea antreprenorilor neloiali. Mai există o structură preventivă, care se ocupă de problema creditelor nerambursate. Aceasta va deveni în curând una dintre cele mai puternice structuri ale

[1] Companie petrolieră rusească, al cărei fondator, Mihail Hodorkovski, a fost condamnat la închisoare în 2003. Compania a fost preluată de stat și declarată falimentară în 2006 (*n. red.*)

statului." Şi cine, au vrut să ştie jurnaliştii, i-au dat lui Şvarţman acele instrucţiuni? Răspunsul a fost scurt şi simplu: „Partidul. Astăzi este condus de *siloviki*, reprezentaţi de Igor Seşin. Există o reală problemă: 600 000 de oameni care nu fac nimic şi sunt coruptibili. Măsurile noastre le dau ceva de făcut."

Seşin? Pentru lumea externă era o figură foarte puţin cunoscută. Pe website-ul Kremlinului era prezentat ca omul prin mâinile căruia trebuiau să treacă toate legile Federaţiei şi toate decretele preşedintelui. În plus, era responsabil pentru toate informările venite de la serviciile secrete; acesta nu era nicidecum un om pe care să încerci să-l păcăleşti.

Activităţile lui Şvarţman, sugera *Kommersant*, erau mult mai ample decât ar fi fost normal, cu mult dincolo de un fond de *capital venture* clasic. A fost de acord şi a adăugat: „Capitalul venture este pentru noi doar un mărunţiş, care nu merită să fie luat în serios. Ascuns în spate pândeşte însă ceva mai mare. Statul are datoria să dezvolte noi sectoare şi să transforme Rusia dintr-un exportator de resurse într-o mare putere progresistă şi inovativă." Şi îi dă raportul lui direct lui Seşin? „Sunt alţii, precum Varennikov, membru al Dumei de Stat, preşedintele Uniunii Eroilor din Rusia. Pentru noi, el este o legătură cu Seşin. El susţine întru totul ideea noastră privind reprivatizarea."

Moscoviţii nu au fost singurii care să se mire, după ce Şvarţman a deschis o mică ferestruică spre lucrăturile din interiorul administraţiei de la Kremlin. Încerca Şvarţman să se sinucidă? Sau vorbea în numele altcuiva? Răspunsul a sosit, trei săptămâni mai târziu, când Seşin a plecat subit în vacanţă, zvonurile care umblau susţinând că ar fi căzut în dizgraţie. Oricum, după o vreme, el şi-a reluat atribuţiile. Una dintre cele mai puternice figuri din Kremlin şi un consilier al lui Putin încă din zilele acestuia la KGB în Sankt Petersburg, Seşin a dat dovadă de o excepţională abilitate de a supravieţui în lupta pentru putere dintre fracţiunile FSB-ului. Comentariul prezentat postum al Annei Politkovskaia, ucisă pe 7 octombrie 2006, vorbeşte de la sine: „În Rusia foarte multe lucruri se întâmplă în spatele scenei; mulţi oameni poartă cu ei o conştiinţă încărcată."

Corupţia

În Vest, este un lucru rar ca un ziar să fie invitat în sanctuarul interior al banilor şi al puterii, iar acest lucru se întâmplă cu atât mai rar în Rusia. Puţin timp după ce Şvarţman a ieşit în public cu interviul său, Putin şi-a împărtăşit îngrijorările despre structura puterii interne din Rusia cu, nici mai mult, nici mai puţin, decât în revista *Time Magazine*. Administraţia

Prezidenţială a postat, scurt timp după aceea, întreg interviul pe Internet. Putin a fost întrebat cum controlează corupţia, iar răspunsul său a fost, din orice punct de vedere, unul deschis: „Fără succes. Încercăm să rezolvăm problema fără succes... Într-o economie de tranziţie şi în timpul restructurării unui întreg sistem politic, să te ocupi cu asemenea probleme este mai dificil, pentru că, din nefericire, nu există un răspuns din partea societăţii civile către noi...Trebuie să vorbim cinstit şi să recunoaştem deschis că nu am elaborat un sistem care să încurajeze controlul social al activităţii instituţiilor publice."

Societate civilă în Rusia? Stăpânul de la Kremlin părea mult prea conştient de boală, dar incapabil să administreze medicamentul, şi cu atât mai puţin un antidot de lungă durată. Da, ţara a avut resurse abundente şi, ca atare, o mulţime de bani se aflau în mâna unor persoane şi a unor companii. Dar preşedintele nu putea oferi prea multe încurajări, în afară de a detaşa oficiali de rang înalt în eşaloanele cele mai de sus ale marilor companii. Ei vor reprezenta controlul guvernamental şi, de asemenea, vor putea să pună câte ceva la o parte pentru vremuri grele: „Veniturile din sectorul public în continuare nu sunt corespunzătoare pentru oficialii guvernamentali, dacă se ia în considerare natura deciziilor pe care trebuie să le ia. Adică: plata pentru munca lor, pe de o parte, şi importanţa deciziilor lor, pe de alta, sunt incompatibile... Activităţile oficialilor de a căror decizii depind miliarde (de dolari) ar trebui să fie răsplătite cum se cuvine, pentru a preveni tentaţia. Toate acestea, incluzând oportunităţile crescânde pentru mass-media de a da la iveală corupţia, formează împreună, cu siguranţă, una dintre sarcinile de care trebuie să ne preocupăm." El a sugerat ceea ce americanii de la *Time Magazine* vroiau să audă: „întărirea sistemului politic, societatea civilă, îmbunătăţirea mecanismelor de piaţă". Dar părea să sugereze şi faptul că, în continuare, Kremlinul „va lua decizii la nivel guvernamental şi administrativ privind managementul economic" şi că îi va recompensa pe reprezentanţii Kremlinului cu mai mult decât salariul oficial, care, în ochii unui om de afaceri de succes nu fac nici cât o para chioară. Păstrându-ţi loial stafful din Kremlin nu este numai o problemă de a acorda putere şi de a face avansări, ci şi de a împărţi bani. Aceasta este, de asemenea, o metodă menită să o facă pe toată lumea dependentă şi vulnerabilă din primul moment când apare o suspiciune de neloialitate.

Toţi oamenii preşedintelui

Cine sunt oamenii cu o adevărată putere politică la Moscova şi Sankt Petersburg? S-a spus despre Putin că nu are încredere în nimeni. Totuşi,

acest lucru nu pare să fie adevărat, căci conducerea unei țări mari presupune linii de comandă temeinice, diviziunea muncii și crearea de rețele atât oficiale, cât și neoficiale. În plus, e greu de crezut că el ar fi insistat să plece de la Kremlin după opt ani de mandat, dacă catastrofa sau răzbunarea l-ar fi amenințat – sau o reglare de conturi. Putin s-a înconjurat în acești opt ani cu oameni pe care îi putea controla și în care putea avea încredere. Acest lucru a fost plănuit și apoi realizat cu o perspectivă de lungă durată în minte. Este interesant să ne aducem aminte că, patru săptămâni după realegerea lui Putin în 2004, lângă Putin a stat Dmitri Medvedev, țarul desemnat în 2007, cât și nou numitul prim-ministru Fradkov, fost ofițer KGB.

La o privire atentă, există două grupări care își împart puterea nu fără tensiuni, vechii și noii din Sankt Petersburg, majoritatea membrilor lucrând cu Putin fie în KGB sau în administrația orașului Sankt Petersburg, ori în ambele. La un moment dat, vechiul clan din Sankt Petersburg era reprezentat de oameni precum Anatoli Chubais, șeful Sistemelor Energetice Reunite ale Rusiei; de Alexei Kudrin, vice-prim-ministru, și de Serghei Ignatiev, șeful Băncii Centrale. Până la sfârșitul anului 2007, Gherman Gref, cu credința sa în economia liberală, a jucat un rol important ca ministru pentru dezvoltare economică; alți prieteni din vremea Sankt Petersburgului erau Alexander Pochinok și vice-ministrul adjunct pentru finanțe Alexei Ulyukaev. Unii dintre protejații mai noi ai lui Putin erau și ei apropiați clanului, printre ei doi directori adjuncți ai Administrației Prezidențiale, Dmitri Kozak și Dmitri Medvedev; ultimul a fost alături de Putin aproape din prima zi a acestuia în Sankt Petersburg și a fost proclamat succesor pare-se spre sfârșitul celui de al doilea mandat al lui Putin. Nu poate să arate decât gratitudine pentru cel care i-a fost mentor atâția ani de zile. Când a fost proclamat prinț-moștenitor, Medvedev a mers chiar până acolo încât să spună că, dacă va fi ales, va avea nevoie constantă de sfatul lui Putin. Dar, cum se spune, pofta vine mâncând.

Și apoi mai este noul grup de la Sankt Petersburg, așa numiții „agenți speciali", o trimetere la istoria lor de KGB-iști, care i-a propulsat pe cei mai mulți dintre ei spre o carieră postsovietică. Grupul cuprinde mulți foști colegi ai lui Putin din elita KGB din Sankt Petersburg, incluzându-l pe Serghei Ivanov, un fost general-locotenent KGB, cu experiență în străinătate, cu o voce blândă și o minte hotărâtă, cel care a fost, până la mijlocul lui 2007, ministrul apărării și, de atunci încoace, vice-prim-ministru pentru dezvoltarea tehnică. A fost unul dintre candidații în cursa pentru președinție, dar Putin probabil că a văzut în el un rival poate prea periculos. În ziua de după nominalizarea lui Medvedev, Ivanov nu își putea

ascunde decât cu greu dezamăgirea. Apoi mai este și managerul de personal al Administrației Prezidențiale, Victor Ivanov (nici o legătură cu primul, doar o potrivire de nume) și directorul FSB Nikolai Patrușev, un agent KGB care a urcat rang după rang, ajutat de faptul că era un apropiat al lui Putin. Același lucru este valabil și pentru adjunctul său, Iuri Zaostrovțev și pentru șeful serviciului de informații externe, Serghei Lebedev. Grupul include, de asemenea, câțiva foști colegi ai lui Putin din administrația Sobceak din Sankt Petersburg, notabili printre ei fiind directorul pentru afaceri prezidențiale, Vladimir Kojin și directorul Administrației Prezidențiale, Igor Seșin – cândva eminența cenușie de pe coridoarele puterii, care a ajuns ținta principală a dezvăluirilor făcute de Șvarțman în *Kommersant* și care, în cele din urmă, a căzut în dizgrație în ultimele zile ale lui decembrie 2007. Importanți sunt, de asemenea, Alexei Miller, influentul CEO al Gazpromului, cât și alți lideri din lumea afacerilor, precum Serghei Pugașev (Mezhprombank) și Vagit Alekprov (Lukoil).

Retrospectiv, zilele sovietice din Leningrad și cele postsovietice din Sankt Petersburg se văd ca un marș spre vârf. Conform revistei londoneze *Economist* (din 25 august 2007), cu foarte puțin timp înainte ca Putin să ajungă președinte, el le-ar fi spus colegilor săi că un grup de operativi FSB au fost „trimiși sub acoperire, pentru a lucra în guvernul Federației Ruse". Poate a fost o glumă, poate a fost un adevăr. Oricum, mentalitatea, cultura și modul de a vedea lumea, care prevalează acum la Kremlin poartă amprenta vechiului KGB. Bună parte dintre forțele de securitate, guvernul și economia sunt acum, în mod direct sau indirect, sub controlul serviciilor secrete. Trei din patru oficiali ruși cu posturi înalte de astăzi au fost cândva afiliați cu KGB-ul sau cu organizații conexe. Putin ar fi spus odată: „O dată cekist, pentru totdeauna cekist." Faptul că Dmitri Medvedev, când a fost numit prezumtiv urmaș, nu părea să fie provenit din KGB poate însemna fie că Putin vrea să reducă influența vechiului KGB în politica și în economia Rusiei fie, din contra, că un președinte fără afiliere cu KGB-ul, dar recunoscut în Vest pentru vederile sale neortodoxe și pentru credința sa în democrația de piață ar putea asigura un paravan pentru întreg jocul puterii reale dinlăuntrul zidurilor Kremlinului. Lumea de afară va trebui să aștepte pentru a vedea despre ce este într-adevăr vorba.

Între timp, *siloviki* sunt bine înfipți în scaunele puterii. Patriotismul prezentat este o mixtură de nostalgie sovietică, răzbunare pentru lovitura de stat din 1991, dorința de a transforma bogăția petrolieră în forță politică – și instinctul de a se ajuta pe sine al unei trupe de elită, convinsă că prada puterii este o compensație legitimă. Uriașe sume de bani sunt pomenite, atunci când se discută cât pun la o parte oficialii cei mai înalți,

incluzându-l pe președinte. Unii dintre inițiații de la Kremlin s-au îmbogățit enorm în ultimii câțiva ani, iar dorința lor principală trebuie să fie aceea de a-și asigura averile acumulate pe căi îndoielnice.

Lubianka

Contează oare că oamenii care conduc Rusia sunt mai mult sau mai puțin legați de ceea ce ruși mai numesc și astăzi, cu un sentiment de frică și dezgust, Lubianka, referindu-se nu doar la vasta clădire de pe Novaia Ploșcead (Piața Nouă), dar și instituția, tradiția și violența clandestină asociate cu serviciul secret? Fundalul educațional – dacă acesta va fi fiind cuvântul adecvat pentru instruirea prin experiență – a celor care astăzi se află la Kremlin, are un impact direct asupra afacerilor interne și, la fel de mult, asupra politicii externe a Rusiei. Elitele ruse postsovietice, cu excepția majorității liderilor din mediul de afaceri, încă mai definesc puterea în termeni de neîncredere și control, groază și anxietate.

Când spionii preiau procesul politic, acesta este, într-un fel, domeniul lor de competență, dar în economie pot face foarte mult rău. Economia Rusiei este și astăzi aproape unidimensională. Totul depinde de continua curgere a petrolului și gazului la prețuri înalte. Rusia este, în mod evident, slabă în ceea ce privește producerea de bunuri, cu excepția sectorului de armament și a industriilor high-tech. Se poate conta pe spioni să înțeleagă ce este puterea, dar înțeleg ei oare cum funcționează afacerile în lumea reală? Ce știu ei despre modernizarea companiilor, dezvoltarea piețelor, cooperarea cu parteneri din străinătate, manageriatul unor resurse umane tot mai sărace numeric? Nici brutalitatea primilor ani, când dușmanii erau aruncați în pușcărie și le erau luate bunurile, nici mai subtila metodă a „aspiratorului" prezentată de Șvarțman, nu îți asigură competența de a conduce în mod eficient o afacere care trebuie să facă față competiției de pe piața mondială. Comparată cu China, Rusia a atras puține investiții străine directe, cu excepția celor din sectorul resurselor naturale. Rețeta „aspiratorului" nu este decât o practică în care acuzațiile pot fi fabricate și bunurile achiziționate la prețuri artificial scăzute, pentru a fi redistribuite apoi fără să se țină seama de capacitățile de management ale celor cărora le sunt încredințate.

O politică externă agresivă, combinată cu una de intimidare acasă este, de asemenea, un element de descurajare pentru acei investitori din Vest, care sunt extrem de necesari pentru a ridica la un nivel superior sau pentru a reinventa industriile rusești atât a celor producătoare de bunuri de consum, cât și a celei grele. În ambele cazuri, Rusia încă nu este parte a lumii moderne, cheia problemei fiind că eșalonul ex-KGB-ist nu gândește în termeni de piață. Rusia prezintă, într-adevăr, din când în când, niște minuni high-tech la târguri aviatice din străinătate sau vinde Chinei tehnologie informatică de ultimă oră pentru uz sofisticat în domeniul militar sau de telecomunicații, ori se laudă cu cea mai mare bombă cu vacuum care a existat vreodată. Dar aceste lucruri nu sunt reprezentative pentru totalitatea industriei rusești, nici măcar în industria aviatică civilă, care are mare nevoie de input din partea Vestului. Când s-a prezentat un avion de pasageri cu 100 de locuri în vara lui 2007, necesar în multe exemplare pentru a înlocui o flotilă îmbătrânită de bombardiere convertite, a fost evident că atât avionica, cât și electronica proveneau din Vest. Între timp, așteptările oamenilor Kremlinului că o industrie de armament înfloritoare poate fi izvorul tinereții pentru economia Rusiei a dovedit că nu s-a luat în calcul faptul că industriile de apărare lucrează pe piețe foarte specializate, nu sunt foarte sensibile la concurență, sunt motivate politic și nu sunt renumite pentru eficacitatea lor.

Republica *siloviki*

Poate că elementul de insecuritate cel mai serios constă în natura politică a republicii *siloviki*. Oamenii Kremlinului au dovedit că știu cum să înăbușe opoziția, să intimideze oamenii, să facă presiuni asupra posturilor de televiziune și să semene teama în sufletele oamenilor. Ceea ce nu au reușit să facă este să inspire o încredere de lungă durată în viitor, în stabilitatea instituțiilor, în continuitatea managementului politic. Exact la ce nu se pricep deloc serviciile secrete. Ei sunt nervoși în ceea ce privește viitorul, iar misterele care au învăluit succesiunea lui Putin constituie un simptom neliniștitor pentru incertitudinea care îi afectează nu doar ruși, dar și lumea de dincolo de granițele Rusiei.

Putin și oamenii săi au construit un fel nou de stat corporatist, prin combinarea de bani și putere, un stat care nu are precedent în istoria Rusiei. Circa un sfert din înalții birocrați ai Rusiei sunt *siloviki*, iar proporția crește la trei pătrimi, dacă se includ și persoanele care sunt afiliate într-un fel sau altul sistemului. Acest eșalon la vârf este legat prin educație, viziune și interes material – o nouă clasă conducătoare. În vechea Uniune Sovietică, liderii comuniști se temeau totdeauna de „bonapartism", adică de ascensiunea unui general de succes până la vârful puterii, în stilul lui Napoleon. Vechiul KGB, cuprinzând circa jumătate de milion de operativi, care lucrau ca poliție secretă, organizație de informații și agenție de securitate, nu a fost niciodată mai mult decât o divizie de luptă sub ochiul

scrutător al Comitetului Central al PCUS. Era un stat în stat, supus șefilor partidului. Liderii săi însă se numărau invariabil printre jucătorii mai bine informați din Moscova, sesizând încetul declin al sistemului sovietic de la începutul anilor 1980, optând pentru reformă de sus în jos și văzând cu greu ascunsă tulburare, cum totul ieșea de sub control. Punctul cel mai de jos l-au atins în 22 august 1991, când lovitura de stat a eșuat, șeful KGB-ului, care ajutase la orchestrarea acțiunii împotriva lui Mihail Gorbaciov, a fost arestat și o mulțime entuziastă a jubilat în fața Lubiankăi – sediul central al vechii CEKA, ca și al NKVD-ului lui Stalin. Furia populară s-a concentrat, în loc să ia cu asalt clădirea și să pună stăpânire pe dosare, asupra statuii lui Felix Dzerjinski, așezată în față. „Felix de Fier" a fost dat jos de pe soclu cu o macara imensă, în extazul mulțimii. Nici Gorbaciov și nici Elțîn nu au profitat de acest moment pentru a desființa structura serviciilor de informații și să aducă sub controlul lor un nou sistem reformat, ceea ce a dus la implantarea unui element auto-distructiv în oricare dintre încercările de a crea un sistem de control mai democratic. Experții serviciilor au sesizat între timp pericolul și, umiliți fiind de inepția propriilor lor superiori și de spectacolul deschis de dispreț al mulțimii moscovite, au jurat că așa ceva nu se va mai întâmpla vreodată.

Acum Rusia nu este martora bonapartismului militar de care se temeau conducătorii sovietici, ci a ascensiunii unui fost colonel KGB până la cel mai înalt nivel, nefiind clar dacă Putin este produsul sau este creatorul sistemului puterii participative. Cel mai probabil, el a fost în primii ani un produs al sistemului și apoi a devenit creatorul lui. Nimeni nu poate spune „nu" oamenilor din fruntea FSB-ului atât timp cât corabia nu ia apă și nu se încaieră între ei. FSB-ul a devenit statul însuși. Guvernul și Duma nu sunt în nici un caz capabile, sau nu vor să fie capabile de a ataca autoritatea Kremlinului. Guvernul execută voința Administrației Prezidențiale, iar Parlamentul își pune ștampila pe o legislație care îi parvine din altă parte. Dintre toate instituțiile sovietice, serviciile de informații au supraviețuit cu cel mai mare succes, dimpreună cu mentalitatea acestora, cu metodologia, cu suspiciunea omniprezentă și cu metodele lor de a-și impune voința. Autoritatea pare să fie ferm ținută în mână de *siloviki*.

Limitele puterii

Rusia vine dintr-o lume a lui Hobbes și trebuie să facă tranziția către contractul social conceput de John Locke pentru protejarea vieții, libertății și proprietății. Pe măsură ce rușii devin mai bogați, fie în vârful piramidei oligarhice sau mai spre bază, ceea ce își doresc cel mai mult este securitatea.

Aceasta nu include doar securitatea fizică împotriva crimei și a tâlhăriei, dar și o securitate a investiției și garantarea proprietății în general. Ceea ce nu sunt în stare să aprecieze *siloviki*, datorită formației lor, este forța liniștitoare și încurajatoare a transparenței, a dezbaterii deschise, chiar a criticii politice – pe scurt, atributele de primă mărime ale statului de drept și ale democrației liberale. Judecând după cuvântarea ținută de Dmitri Medvedev la Davos, în 2007, el pare să fie o excepție printre celelalte figuri de prim plan care au funcții în Kremlin atunci când laudă forțele purificatoare ale pieței și nevoia unui control democratic. Dar dacă o spune numai pentru a impresiona audiența vestică ușor de prostit, sau dacă este o convingere mai profundă a ceea de ce are nevoie Rusia – acest lucru rămâne de văzut în timp.

Liderii Kremlinului se înconjoară în mod instinctiv cu o ceață de autoritarism. Nu ar trebui să se mire dacă într-o zi acuze de spirit de gașcă, corupție și prost management le vor submina tronul. Astăzi aceste lucruri alungă banii rusești din țară și nu aduc bani străini în țară decât acolo unde – în sectorul resurselor naturale – câștigurile sunt tangibile și rezonabil de sigure.

Printr-o întorsătură ironică, ceea ce pare a fi cea mai mare forță a Rusiei s-ar putea dovedi să fie cea mai mare slăbiciune a sa. Economia unidimensională nu urmărește dezvoltarea altor sectoare industriale, ci își concentrează toate eforturile asupra resurselor naturale, neglijând paleta largă a celorlalte industrii, care sunt fie inexistente, fie într-o stare foarte proastă. Obsesia stabilității, deși este de înțeles după un secol de turbulențe și crize extreme, este totuși contraproductivă, deoarece întărește elite care știu totul despre administrarea, folosirea și exploatarea puterii – dar nimic despre economia adevărată sau despre lumea de dincolo de granițe. Prezentându-se ca „cea mai tare din parcare", Rusia, în loc să dezvolte CSI într-un Commonwealth coerent și eficient de state unite prin probleme și teme comune, prin diviziunea muncii și complementaritatea intereselor, prin nevoia de a construi o relație stabilă cu Europa pe baza energiei, cade victimă unei profeții a autoîmplinirii. La Conferința pentru Securitate de la München, la o ieșire a lui Putin, secretarul pentru apărare al SUA, Robert Gates, a remarcat, în glumă: „Vă spun de la ex-spion la ex-spion: Eu am trecut prin re-educare." Problema este că cei mai mulți ex-spioni ruși încă nu și-au trecut examenul de intrare în lume.

CAPITOLUL 5

DECLINUL RUSIEI

„Ce este Rusia? Rusia este țara în care cineva, chiar dacă face lucruri măreț pentru a obține rezultate insignifiante."

Marchizul de Custine, *Scrisori din Rusia*

Câteodată, rămășițele trecutului unor imperii poate să îți dea fiori și să impresioneze generațiile viitoare. Acest lucru este cu siguranță valabil în cazul Imperiului Roman, de la râul Iordan și până la Coloanele lui Hercule și de la deșerturile Africii de Nord până la Zidul lui Hadrian de pe Insulele Britanice. Imperiul Britanic nu a lăsat în urmă doar arhitectura sobră a cimitirelor sale militare presărate în toată Europa, Africa și Asia, ci și-a pus o amprentă durabilă asupra instituțiilor și a proiectării unor capitale, de la Toronto până la New Delhi. Chiar și Imperiul Rus și-a lăsat citadelele militare, mânăstirile și bisericile sale ortodoxe pe întinderile Eurasiei, de la ninsorile albe ale Nordului până la malul Mării Negre. Imperiul Sovietic, în schimb, nu va reveni în minte pentru frumusețea clădirilor sau fascinația instituțiilor sale. Promisiunea unui paradis al muncitorilor și țăranilor, care a mobilizat o populație frântă de oboseală la sfârșitul Primului Război Mondial și apoi, după ce i-a fascinat pe tovarășii de drum intelectuali și artiști din întreaga lume, a sfârșit, inevitabil, în mizerie și sărăcie, frustrare și amărăciune. Chiar și conducătorii de astăzi ai Rusiei nu se prea inspiră dintr-un imperiu care a fost un eșec, imperiu despre care se credea odată – și îi făcea pe mulți să se teamă – că va cuprinde întreg globul.

Vestigii ale imperiului

Ceea ce moscoviții numesc Portul de la Râul Nordic este un caz elocvent. Un canal larg leagă capitala cu Volga înspre nord. Multele sute de kilometri de cale navigabilă au fost săpate la comanda lui Stalin între 1933 și 1937. Se spune că nu mai puțin de jumătate de milion de oameni, bărbați și femei deopotrivă, au fost puși să muncească până la moarte la acest canal, zidurile de pământ de pe cele două părți ale canalului fiind presărate cu cimitire. Aici se dezvoltă acum suburbia capitalistă a noilor îmbogățiți ruși, care iau în posesie terenurile și își construiesc cluburile, docurile pentru iahturi și terenurile de golf. Recent, chiar pe partea opusă cheiului de acostare se afla un submarin nuclear, negru și amenințător, ruginind trist – la un moment dat, se spunea că ar urma să se organizeze la bordul lui un muzeu al ambițiilor navale sovietice din timpul Războiului Rece. Pe partea dinspre Leningradskaia Șosse sunt ancorate niște luxoase vase de linie albe. Pasagerii se pare că sunt membrii mai în vârstă ai lui American Rotary, soți și soții, care fac o călătorie prin Rusia ca să vadă nu doar ce a rămas din fostul „imperiul al răului", dar și să își facă o idee asupra capitalismului sălbatic postsovietic. Poate, ca în cazul meu, sunt și ei participanți într-un dialog care să ajute Rusia de astăzi să se prezinte pe sine lumii într-un fel compatibil cu respectul de sine al unei puteri imperiale care și-a pierdut imperiul și își caută o nouă identitate, un nou sens și echilibru.

Lungul chei de acostare este separat de parcurile alăturate printr-o clădire cu arce care ar fi putut fi transplantată din Crimeea pe aceste țărmuri nordice, dacă nu ar fi existat zidurile brutale de fundație ale unui imens turn, care mai are încă în vârf Steaua sovietică învingătoare, împodobită cu Secera și Ciocanul. Înălțându-se la peste 130 de metri spre cer, ea celebra sub Stalin și succesorii săi gloria și amenințarea puterii sovietice. Astăzi este o amintire căzută în delăsare a unui trecut pe care conducătorii Rusiei moderne au ales, în mare măsură, să îl trimită la arhivă. Nimeni nu poate spune de cât timp limbile marelui ceas, aflat la jumătatea înălțimii turnului au rămas nemișcate, indicând ora cinci și douăzeci. Nimeni nu pare să creadă că merită să facă ceasul să meargă din nou. Clădirea este, între timp, un evident pericol pentru cine trece prin ea sau care cumpără ceva din cele câteva magazine care vând bilete sau ghiduri turistice ale orașului. Peste tot decăderea este evidentă, dar fără șarmul Romei și a ținuturilor rurale învecinate, atât de atrăgătoare pentru vizitatorii veniți din Europa de Nord în secolele XVII-XVIII. Aici nu se oferă „marele tur", ci doar melancolia unui trecut de suferință și de străduanii irosite. Oamenii care își văd de treaba lor, cupluri tinere de îndrăgostiți sau mame ocupate să

împingă căruciorul cu cel mic înăuntru, par să ignore cu totul sensul mai profund al acestor ruine. Sau li se pare inutil să caute un sens într-un trecut pe care îl refuză. În plus, aproape două decade după prăbușirea Uniunii Sovietice, s-au obișnuit cu expresiile mai puțin oribile ale ororii staliniste; Stalin nu le este mai aproape decât Ivan cel Groaznic sau Petru cel Mare. Dacă văd un sens în rămășițele revoluției și consecințele sale sângeroase, atunci aceasta este recunoașterea faptului că viața poate fi, cum scria odată Thomas Hobbes, singuratică, săracă, rea, brutală și scurtă, așa că ar fi mai bine să te bucuri de zilele bune ale perioadei postsovietice atât timp cât acestea vor dura. Cine poate spune pentru cât de mult timp? Astăzi domnește ordinea lui Putin, a oligarhilor și a FSB peste 13 milioane de locuitori ai Moscovei și peste toate vastele ținuturi rusești.

Grațiile lui Leviatan

Noua ordine se justifică pe sine însăși prin aceea că, după un secol de tulburări și crize, există totuși un fel de ordine. Această legitimitate va dura atât timp cât poate să dovedească că are rezultate. Pentru cea mai mare parte a decadei și, probabil, și în viitor, prețurile crescânde ale petrolului și gazului țin la suprafață guvernarea Putin. În plus, guvernarea a sugerat cu succes poporului că nu piața mondială, globalizarea sau cerea din partea lumii industrializate este ceea ce duce la creșterea rusească, ci înțelepciunea oamenilor care conduc Kremlinul, Gazpromul și serviciile de informații interne. Moscoviții, în afara celor din cartierele sărace dinspre periferie, par mai bine hrăniți și mai bine îmbrăcați decât au fost înainte. Nu mai arată ca personajele din romanele lui Mihail Bulgakov *Maestrul și Margareta* sau *Doctor Jivago* de Boris Pasternak: niște figuri hăituite și irascibile.

Lungile cozi din fața unor magazine jalnice, care vindeau doar câteva alimente de bază, cum se întâmpla în trecut, au dispărut astăzi. Acum mașinile clasei de mijloc se înghesuie pe străzi douăzeci și patru de ore pe zi, ducând la blocarea traficului și la agresivitate. Sunt o sumedenie de mașini Porsche și BMW-uri negre, pentru a nu menționa și imensele limuzine Mercedes preferate de către oficialii guvernamentali sau, în varianta încă mai scumpă pentru că sunt blindate, de către oligarhi, toate prinse în mijlocul unor nesfârșite ambuteiaje. Mașinile Kremlinului, niște limuzine invariabil negre, care merg în convoi, își forțează trecerea cu girofarul, pe drumurile respectuos degajate de cei din trafic, care altfel nu sunt lipsiți de voce sau agresivitate.

Rubla a devenit între timp o valută forte folosită în comerțul internațional și care este acceptat oriunde, ca dolarul sau euro. Dincolo de cei

de la putere, poți vedea pe stradă oamenii care arată o modestă prosperitate, frumuseți blonde cu picioare lungi care se mândresc cu minunile cumpărate de la magazinele de lux Chanel sau Dior chiar din apropierea Kremlinului. Noua Rusie este lipsită de modestie, nu are răbdare și vrea să trăiască viața cât mai din plin. Trecutul amintește întruna că lucrurile pot fi mult mai rele decât sunt acum.

Între timp, în Portul de la Râul Nordic, se poate încă vedea o Rusie foarte diferită. Tavanul clădirii centrale mai este împodobit cu însemnele fostelor republici sovietice. Vaste cantități de seceri, ciocane, sori răsărind și mănunchiuri de porumb. Lui Stalin, când a inaugurat canalul, trebuie să îi fi plăcut ceea ce vedea, clasicism totalitar – și vai de cei care ar fi fost de altă părere. Totul este scris în litere cirilice, cu excepția celor trei republici. Sunt cele trei state baltice, Lituania, Letonia și Estonia, care au scăpat de sub dominația Rusiei după 1917 și care au fost anexate din nou în concordanță cu stipulațiile secrete ale Pactului Hitler-Stalin din 23 septembrie 1939. Complicitatea dezonorantă dintre cei mai mari tirani ai Europei, care au împărțit Europa de Est de-a lungul liniei Curzon – care este și astăzi granița de est a Poloniei – i-a permis lui Hitler să atace Polonia de la Vest și lui Stalin să vină din Est, deschizând astfel zăgazurile iadului pentru întreaga Europă. Aici istoria s-a oprit, asemenea ceasului de la jumătatea turnului care se ridică deasupra întregului edificiu. Nimănui nu-i pasă să îl mai pună iar în funcțiune, sau măcar să facă o minimală muncă de curățire. Dacă vreodată, într-un viitor îndepărtat, arheologii vor excava rămășițele Imperiului Sovietic, ceea ce vor găsi va fi trist sau amenințător, fără prea mult înțeles și, în cea mai mare măsură, fără valoare – un univers kafkian.

Cauzele eșecului final

Declinul și căderea imperiilor – cu mult înainte ca Gibbon să își publice în 1776 magistralele sale trei volume ale lucrării *Declinul și căderea Imperiului Roman* – i-a captivat totdeauna pe guvernanți și generali, filozofi și istorici. Declinul și căderea Imperiului Sovietic nu face excepție. Dar cauzele pentru eșecul final sunt mult mai clare decât, spre exemplu, cele ale Romei. Implozia statului sovietic s-a datorat, în parte, pretenției de a ajungea cea mai importantă putere mondială și aceea de a-și extinde imperiul. Pe când revenirea de astăzi a Rusiei se datorează eliminării poverii imperiale și renunțarea la ambiția de mondializare, dar, înainte de toate, controlului asupra petrolului și gazului în deceniile care urmează. Vechile economii ale Vestului au tot mai multă nevoie de energie, în timp ce India

și China se alătură cursei pentru putere și prosperitate. Acest fapt va duce, în mod evident, la o cerere aproape nelimitată, făcând ca prețurile să urce vertiginos și să se ajungă la o extraordinară competiție mondială după resurse.

În timpul Războiului Rece nu era la modă în întregul Vest, și nici înțelept politic, să vorbești despre slăbiciunea inerentă a ceea ce Pentagonul numea în dările sale de seamă anuale dedicate puterii sovietice drept „amenințarea sovietică". Trebuie însă specificat faptul că încă din 1947 George Kennan, care a inventat sintagma și conceptul de „containment", adică de „îngrădire"[1], a diagnosticat că „sistemul sovietic suferă de deficiențe care îi vor slăbi, în cele din urmă, potențialul total". Acest lucru, continuă Kennan „le asigură Statelor Unite abordarea, cu o încredere moderată, a unei politici de „îngrădire" fermă, menită să îi confrunte pe ruși cu o contra-forță dârză în fiecare punct unde ei dau semne că vor să pătrundă între interesele unei lumi stabile și pașnice." Dacă Statele Unite se vor ridica la nivelul propriilor promisiuni, atunci „țelurile comunismului rusesc trebuie să apară sterile și donquichotești, speranțele și entuziasmul suporterilor Moscovei trebuie să se stingă și trebuie exercitată o presiune mai mare împotriva politicii externe a Kremlinului". Politica susținută de Kennan sfătuia: „Stă în puterea Statelor Unite să mărească enorm presiunile sub care politica sovietică trebuie să opereze, să forțeze Kremlinul la un grad mult mai mare de moderație și circumspecție decât a trebuit să o facă în ultimii ani. În acest fel se vor promova tendințele care vor duce, în cele din urmă, fie la dezmembrarea sau la îmblânzirea puterii sovietice."

Rar s-a mai văzut în istoria diplomației o analiză mai exactă, o prognoză mai coerentă, o politică mai adecvată decât cea sugerată de către cel care era pe atunci șeful staffului pentru planificare al Departamentului de Stat.

Și totuși, au existat și limite. Kennan, care nu a dorit niciodată ca Statele Unite să fie atrase într-o confruntare globală cu sovieticii, ba chiar se îndoia de abilitatea sistemului de guvernare al SUA să conducă o alianță globală de apărare, a fost, în mod tragic, ambivalent. El a văzut că la sfârșitul celui de Al Doilea Război Mondial, atât Uniunea Sovietică, cât și Statele Unite, vroiau fiecare un anumit tip de Germanie, ceea ce implica două hărți ale Europei care se excludeau reciproc și, mai departe, două lumi diferite. În timp ce a reușit să prezinte procesul de „containment" ca pe o confruntare strategică de lungă durată privind Europa Centrală, în general, și Germania, în particular, nu a reușit să scoată armata SUA din confruntare. Planul lui B pentru neutralitatea Germaniei s-a dovedit, din

[1] *Foreign Affairs*, July 1947, „The Sources of Soviet Conduct" (*n.a.*)

nefericire, incompatibil cu planul său A pentru îngrădirea expansionismului sovietic. Pretenția a două puteri mondiale asupra „întregii Germanii", așa cum a fost definită deja la Conferința de la Potsdam în vara anului 1945, a fost o consecință nepremeditată a celui de Al Doilea Război Mondial. Ambele părți aveau ideea lor asupra Europei și a lumii: dar acele idei se excludeau reciproc. Cum Berlinul era cheia pentru Germania, iar Germania cheia pentru dominarea continentului european, nici una dintre părți nu putea să cedeze în fața celeilalte. Rezultatul a fost ceea ce Walter Lippman, în răspunsul său către Kennan, a numit „Războiul Rece".

Îngrădirea

În timp ce Imperiul Sovietic atingea sub Stalin apogeul său, cei „prezenți la creație" – pentru a cita din memoriile lui Dean Acheson, secretar de stat în momentul în care a fost semnat Pactul Nord-Atlantic pe 4 aprilie 1949 – credeau nu numai în „îngrădire", ci și în slăbirea în cele din urmă și, drept urmare, în „îmblânzirea" puterii sovietice, cum s-a exprimat Kennan. „Îngrădirea" era ea însăși o strategie complicată, cuprinzând elemente economico-financiare și politico-militare. Elementul economic a început să fie activ chiar înainte de sfârșitul războiului prin sistemul Bretton Woods pentru reconstrucția post-război a unei economii mondiale sponsorizate de America, economie care se baza un dolar puternic, pe comerțul liber, care se extindea prin transfuzii de sânge economic în Europa și, înainte de toate, în Germania de Vest, prin Planul Marshal, a cărui denumire exactă este European Recovery Plan, ERP.

Dar o abordare economică coerentă nu era de ajuns în fața Armatei Roșii. Cadrul militar era construit în jurul Pactului de la Bruxelles. – Uniunea Vest-Europeană de Apărare din 1948, opusă prezenței sovietice în Germania – atunci când SUA au invitat Canada și aliații din Pactul de la Bruxelles să se alăture Pactului Nord-Atlantic la începutul anului 1949. Convinși fiind că, pentru moment, apetitul sovieticilor a fost săturat, nu în ultimă instanță prin bomba nucleară, pe care americanii o aveau, iar rușii nu (dar se străduiau disperat să realizeze una prin cercetări proprii, prin spionaj și prin răpirea de oameni de știință germani), SUA și-au transformat monopolul lor nuclear inițial în ceea ce se va numi „extended deterrence" [„descurajare extinsă"] – extinsă de la teritoriul american până la îndepărtatele țărmuri ale Europei. Washingtonul, rămânând consecvent filozofiei sale fundamentale a căilor de navigație deschise și a relațiilor comerciale libere, a considerat ca fiind un interes vital să întărească economiile liberale de pe cealaltă parte a Oceanului Atlantic. „Înțelepții"

din Washington – cum au fost numiți într-o excelentă carte despre Kennan, John McCloy, Chip Bohlen și generalul Lucius D. Clay – au început să construiască un baraj împotriva continuării preluărilor comuniste și, în cele din urmă, a controlului sovietic asupra întregii Europa. Germania, datorită poziției sale geopolitice între vastele teritorii ale Eurasiei și insulele și peninsulele bătute de ape ale Europei de Vest, era centrul de gravitație – și niciunde decât în Berlinul divizat, unde aliații se aflau într-o poziție precară. Fără teritoriul dintre Rin și Elba, scria Truman în memoriile sale, apărarea Europei de Vest nu ar fi fost „decât o acțiune de ariergardă pe țărmurile Oceanului Atlantic".

În esență, SUA i-au oferit Europei o dublă „îngrădire" – împotriva sovieticilor, ca și a germanilor – președintele Truman făcând clar faptul că parte a înțelegerii era ca europenii să își reunească economiile și să coopteze și Germania în această structură. Aceasta, se poate spune, nu a fost doar originea NATO, dar și, după modelul de sorginte americană a OECD (Organisation for European Cooperation and Development), a Comunității Economice Europene, care urma să devină apoi Uniunea Europeană de astăzi. Comparată cu creșterea și decăderea puterii sovietice în a doua jumătate a secolului al XX-lea, strategia Statelor Unite a repurtat un succes imens prin combinarea mijloacelor economice și militare, a puterii „soft" și a puterii „hard", pentru a îngrădi și frustra ambițiile sovietice de dominație universală. În toate acestea, Germania divizată, cu sau fără asentimentul germanilor, a jucat un rol cheie, atât ca un catalizator al competiției, cât și ca cel mai important trofeu pentru câștigătorul acesteia.

Procesul de „îngrădire" a trecut, însă, prin vremuri grele. Cu ocazia crizei Canalului Suez din 1956, Londra și Parisul au descoperit că garanțiile Americii nucleare nu acopereau acțiuni post-imperiale întreprinse dincolo de teritoriul NATO; doar mult mai târziu au ajuns americanii să recunoască importanța strategică vitală a Mediteranei estice și a Canalului de Suez, a petrolului, căilor maritime libere și a bazelor din apropiere. Odată ce oamenii de știință ruși, cu ajutorul spionajului și a experților germani, au testat arme nucleare în 1949 și bomba cu hidrogen în 1953 și au trimis rachete intercontinentale în spațiu, raportul de forțe s-a schimbat în favoarea sovieticilor.

Dar în cât de mare măsură? Răspunsul la această întrebare a dominat o bună parte a anilor '60, începând cu criza Berlinului din 1958–1961 și cu incertitudinea legată de construirea sinistrului Zid al Berlinului – va duce acest fapt la sfârșitul confruntării sau va fi doar un răgaz în această competiție neiertătoare? Or, nu a fost criza rachetelor din Cuba, cu doar un an mai târziu, o tentativă de a transforma, încă o dată, potențialul

nuclear într-un câștig de ordin geografic și politic? A fost Cuba o tentativă de a întări poziția Uniunii Sovietice în Europa Centrală?

Puterea sovietică devine globală

Expansiunea sovietică era de mult un proces care urma să se întâmple. Nu a început în Egipt și Siria, când Gamal Abdel Nasser, omul forte al Egiptului, i-a invitat pe ruși să construiască Barajul de la Asuan și le-a permis să staționeze trupe în ceea ce fusese, pentru cea mai mare parte a unui secol, un „protectorat" britanic. Etiopia, Angola sau Mozambic au fost transformate în colonii militare, în cea mai mare măsură, prin interpușii cubanezi. Afganistanul, în 1979, a fost doar ultima dintre acele intervenții care pretindeau să susțină cauza eliberării, dar a fost, de asemenea, cea mai dezastruoasă, atunci când numărul soldaților căzuți a crescut și mamele ruse au început să organizeze proteste împotriva sacrificiului fără sens al fiilor lor.

Uniunea Sovietică se extindea în toată această perioadă printr-o combinație de doctrină ideologică și ocupație militară. Revoluția Ungară din octombrie 1956 a demonstrat Vestului brutalitatea fără menajamente a conducerii ruse și a pus pe gânduri partidele comuniste din Vest. Înăuntrul Uniunii Sovietice a provocat mișcări dizidente printre oamenii care refuzau să mai creadă în capacitatea sistemului sovietic de a se adapta și de a se reforma. Doar un deceniu mai târziu, Primăvara de la Praga, din nou strivită de tancurile sovietice cu ajutorul frățesc al țărilor din Tratatul de la Varșovia, a fost o admitere deschisă a faptului că puterea sovietică nu urmărea nimic altceva decât puterea în sine, fără alte paliative. Chiar și printre elitele sateliților est-europeni a început să crească gradul de îndoială față de Uniunea Sovietică.

De-a lungul anilor 1970 dizidenții au fost persecutați, fără a se ține seama de aspirațiile sub care și-au pus semnătura șefii de guverne la Helsinki în 1975. Dar din acel moment, Comitetele Helsinki au apărut ca ciupercile în rândul intelectualității. În Uniunea Sovietică, samizdat-ul și tamizdat-ul se bucurau de mare faimă. Dintre toate statele-satelit, doar Republica Democrată Germană a rămas indubitabil loială cauzei. Confruntați cu libertatea și prosperitatea celor trei pătrimi vestice ale Germaniei și fiind supuși zi și noapte analizelor televiziunilor vest-germane, Ulbricht și Honecker nu puteau să facă altceva decât să își întoarcă privirea spre Moscova. Când a început să se simtă vântul schimbării pe la mijlocul anilor '80, au descoperit că au rămas singuri, nu mai aveau încredere în protectorii lor sovietici și așteptau să sosească sfârșitul: o altă

Piață Tienanmen în vara lui 1989 sau Căderea Zidului Berlinului în noiembrie.

Lunga pace nucleară

Toate acestea s-au întâmplat sub umbra amenințătoare a armelor nucleare, care însă au impus cea mai drastică disciplină liderilor sovietici. În plus, ele au dus la un fel de conversație metternichiană între toți liderii politici, de orice parte ar fi fost. Cu toții au intrat într-un cartel informal și mut al evitării războiului. Raymond Aron, francezul *maître à penser*, a descris situația ca fiind „guerre improbable, paix impossible"[1].

Și existau cauze pertinente pentru a aborda problemele lumii cu mare grijă. Pe căile de acces către jumătatea din Berlin (Berlinul de Vest) în 1961, și în apele albastre din jurul insulei cubaneze, un an mai târziu, lumea ajunsese pe buza dezastrului final. Dar, așa cum remarca cu fler dr. Johnson în secolul XVIII: „când un om știe că urmează să fie spânzurat peste două săptămâni, mintea lui se concentrează minunat". Berlinul și Cuba au oferit celor două super-puteri ample oportunități pentru a-și imagina ce ar însemna un război nuclear între ele: sfârșitul lumii. Dintr-odată au descoperit că au mai multe lucruri în comun decât crezuseră. Drept urmare, au început să își formalizeze relația dintre ele prin așa-numitul telefon roșu sau linie fierbinte, care lega centre din Moscova și Washington, pentru a preveni un război accidental; apoi a urmat Test Ban Treaty[2]: nu se vor mai face teste nucleare în atmosfera terestră. În plus, au descoperit că trebuie să evite aproape cu orice preț o confruntare militară directă.

Super-puterile au învățat, de asemenea, că armele nucleare, orice ar fi spus generalii politicienilor, nu erau făcute pentru a fi folosite în războaie și că, odată ce micile puteri vor pune mâna pe ele, se vor dovedi elemente de echilibru brutal între state. De aici a decurs sistemul cu două nivele al Tratatului de Neproliferare[3], care limita numărul de „îndreptățiți" nucleari la cei cinci membri permanenți ai Consiliului de Securitate al ONU, care, la sfârșitul anilor '60, erau oricum puteri nucleare reale. Mai mult de o sută de națiuni au semnat un tratat care era în mod evident inechitabil – cinci „îndreptățiți" și restul „neîndreptățiți" – Israelul, Pakistanul și India rămânând tacit în afara tratatului. Puterea tratatului

[1] Război improbabil, pace imposibilă
[2] Tratatul de Interzicere a Testelor
[3] Nuclear Non-Proliferation Treaty (NPT)

consta în supervizarea de către Agenția Internațională pentru Energie Atomică, cu sediul la Viena. Slăbiciunea sa evidentă consta în absența unor potențiale sancțiuni și a posibilității unei acțiuni coercitive, în cazul în care semnatarii tratatului ar decide într-o bună zi să producă arme nucleare. Africa de Sud, Brazilia și Libia au încercat și apoi au renunțat. Coreea de Nord mai încearcă încă. În lumea de azi, Iranul pare să încalce cel mai evident acest tratat, fiind susținut cu jumătate de măsură de Rusia și având ca opozant net Statele Unite.

Din punct de vedere filozofic, la sfârșitul anilor '60, ambele super-puteri se resemnaseră la statu-quo-ul global, Statele Unite ne mai fiind doritoare – decât retoric – să facă lumea mai sigură pentru democrație și pentru crearea unei „noi ordini mondiale", lucruri care fuseseră promise de la început de SUA; Uniunea Sovietică nu se mai angaja într-o campanie mondială sub imboldul lui Lenin „pace cocioabelor, război palatelor". În locul politicilor pe picior de război, care au caracterizat confruntarea Est-Vest de la Războiul Coreean (1950–1954) la Indochina, la Suez și Yom Kippur și apoi la Berlin și Cuba, puterile nucleare mondiale au trecut printr-un proces de învățare extrem de dificil, al cărui rezultat a fost un fel de lungă pace nucleară.

Desigur, negocierile care au urmat privind controlul armelor, atât nucleare, cât și convenționale, au dat ambelor părți posibilități ample să recurgă la tratative strategice, ca mijloc de a bloca partea adversă, de a obține informații strategice și de a folosi controlul armamentelor ca o continuare a războiului, dar cu alte mijloace. Și totuși, acordurile SALT (Strategic Arms Limitation Treaty[1]) de la începutul anilor 1970 nu au fost inutile, iar tratatul ABM (Anti-Ballistic Missile[2]) din 1973 a permis ambelor părți să capete o mai bună înțelegere a strategiei și a politicii și, mai târziu, a dus la crearea, dezvoltarea și practicarea măsurilor de încredere și de dezvoltare a securității de multe feluri și la toate nivelele. În principiu, cele două părți erau unite, așa cum a observat printre primii Raymond Aron, într-un cartel al evitării războiului, fie el convențional sau nuclear. În plus, ambele părți credeau în progres și în faptul că sistemul lor va domina lumea, evident o viziune excluzând-o pe cealaltă.

Edificiul controlului armamentelor, cu măsurile sale concomitente de construire a încrederii și securității, a devenit bizara și neașteptata condiție a coexistării strategice. Însă raportul de forțe nu a fost niciodată unul stabil. Ambele părți au încercat să introducă elemente noi pe tabla de șah globală,

[1] Tratatul asupra Limitării Armelor Strategice
[2] Rachete antibalistice

folosind diferite tehnologii pentru a câștiga un avantaj, sovieticii prin rachetele lor MIRV (Multiple Independently targetable Re-Entry Vehicles[1]), americanii prin bomba cu neutroni, pentru a o retrage atunci când a devenit clar că ar distruge orice ecuație a controlului armamentelor.

Cursa pentru petrol

În fapt, sovieticii au beneficiat de un avantaj strategic atunci când prețul petrolului a irupt ca rezultat al boicotului arab, din 1974, al petrolului, ceea ce a însemnat o producție mai mică vândută la prețuri mai mari. Dar ceea ce părea o binecuvântare, abundența petrolului și a gazului din Siberia, s-a dovedit a fi, după mai bine de un deceniu, mai curând un blestem. Pentru mai bine de zece ani petrodolarii le-au permis conducătorilor de la Kremlin nu doar să umple golurile din economia internă cu bunuri importate, inclusiv expertiză high-tech din Germania, cum ar fi echipamentul de pescuit oceanic sau chiar aeroportul Sheremetievo din Moscova, copie perfectă a aeroportului din Düsseldorf. Miliardele de dolari din conturile Kremlinului au încurajat însă liderii sovietici și încercările de expansiune în străinătate, de la Egipt și Siria (unde Rusia mai are baze pe care le extinde) până la Etiopia, Angola și Mozambic, unde trupele cubaneze, bine antrenate și echipate de sovietici, au purtat un război păstrat la un nivel temperat, împotriva Africii de Sud. Dar ceea ce pentru restul lumii arăta ca un război din considerente ideologice, era de asemenea menit să asigure pentru Uniunea Sovietică bogatele resurse minerale și facilitățile portuare ale țărilor gazdă.

Prima criză petrolieră din 1973–1974 și profiturile neașteptate care au intrat în cuferele de bani ale sovieticilor au sedus conducerea sovietică să urmeze o politică externă expansionistă. Al doilea salt al prețurilor petrolului din 1978, imediat după întoarcerea ayatolahului Khomeini în Iranul său natal și Revoluția Mullahilor, care i-a urmat la scurtă vreme, păreau să anunțe o epocă de continue creșteri ale veniturilor petroliere. De fapt, această perspectivă trebuie să îi fi încurajat pe liderii de la Kremlin să renunțe la uzualele lor rețineri geriatrice și să își asume angajamente de o mai mare amploare, care erau însă dincolo capacitatea lor de control. Invazia Afganistanului în 1979, care la început a avut succes prin ocuparea orașelor și prin instalarea unui regim comunist, s-a transformat după puțin timp într-un conflict în care rușii se afundau ca într-o mlaștină, cu mari

[1] Încărcături multiple dirijabile independent pentru rachete balistice intercontinentale, dotate cu focoase nucleare (*n. red.*)

pierderi de vieți și de resurse financiare, năruind consensul sovietic de acasă și scoțând la iveală slăbiciunile armatei. Tehnic vorbind, generalii ruși au primit un avertisment sever atunci când rezistența afgană a fost echipată de CIA cu rachete Stinger, prin intermediul serviciilor secrete militare pakistaneze. Aceasta le-a dat mujahedinilor – printre care se afla un anume cetățean al Arabiei Saudite, pe numele său Osama bin Laden – capacitatea de a le bloca rușilor controlul cerului, văilor și, în cele din urmă, a întregii țări cu relieful ei dificil.

Dacă Afganistanul a avut rolul unei atenționări strategice, războiul din 1982 din Orientul Mijlociu implicând Libanul și Organizația pentru Eliberarea Palestinei a fost un punct de cotitură. Ceea ce s-a petrecut a fost un dezastru total, de fapt un moment al adevărului atât pentru conducerea militară, cât și pentru comunitatea serviciilor secrete de la Moscova. Într-o dimineață de vară, nu mai puțin de șaptezeci de MIG-uri siriene au fost doborâte de israelienii care erau dotați cu avioane F–16 I – litera I specificând că este vorba de varianta israeliană, dotată cu rachete aer-aer Sidewinder, de producție americană. Această știre trebuie să fi fost un șoc imens pentru Ministerul Apărării din Moscova. Lucrurile păreau să stea chiar și mai prost, pentru că analiștii ruși au presupus, în mod logic, că americanii se vor fi comportat precum rușii, care nu le dădeau armatelor statelor lor satelit armament de prima mână, ci doar de a doua sau a treia. Analiștii ruși n-au înțeles că Pentagonul dăduse Israelului o tehnologie de vârf, pentru a preveni ca israelienii să ia în calcul opțiunea nucleară în timpuri de criză. Aceasta fusese lecția învățată odată cu Războiul de Yom Kippur, când israelienii, atent urmăriți de sateliții de strângere de informații ai SUA, și-au arătat tentația de a recurge la varianta nucleară.

Înfrângerea strategică

Ceea ce s-a întâmplat deasupra văii Bekaa în acea vară a anului 1982 a fost mai mult decât o înfrângere tactică. Adevărul teribil era acela că Uniunea Sovietică era în urmă atât din punct de vedere militar, cât și în ceea ce privea tehnologia informatică și, mai ales, în domeniul procesoarelor miniaturizate. Acestea nu erau lucruri pe care sovieticii puteau să le obțină cu ușurință de pe piața internațională sau prin bine organizatele canale de spionaj. Era nevoie de exercitarea unui control asupra unor procese de producție extrem de complexe. Nu exista o cale pentru a duplica asemenea componente și, cu atât mai puțin, întregi sisteme de tipul comandă-control-comunicații-informații. Din articole apărute în reviste strict secrete ale armatei sovietice, serviciile secrete din Vest au înțeles că

liderii ruși, incluzând KGB-ul și ofițerii cu rangurile cele mai înalte ai armatei, printre care șeful Statului Major al Forțelor Tratatului de la Varșovia, mareșalul Ogarkov, erau conștienți că era nevoie de o revoluție de sus în jos, dacă sistemul sovietic vroia să supraviețuiască până în secolul al XXI-lea. Asta se petrecerea când secretarul general al PCUS, Iuri Andropov, i-a spus cancelarului Kohl, la Moscova, cu ocazia funeraliilor lui Leonid Brejnev, că omul viitorului, recent cooptat în Biroul Politic, era un tinerel lider de partid care se numea Mihail Gorbaciov.

Sistemul sovietic se afla în criză. Trebuia să treacă pragul spre epoca informațională, ceea ce nu putea fi făcut decât dacă sistemul secretos și suspicios al controlului era scos la lumină. Dar criza informațională nu era singurul beteșug de care începuseră să sufere sovieticii în anii '80. Curând după ce Armata Roșie a pătruns în Afganistan, spre a fi apoi învinsă, dictatorul irakian Saddam Hussein și-a trimis trupele împotriva Iranului, crezând că după eliminarea masivă a ofițerilor Șahului, Iranul, și în special terminalele sale petroliere din nordul Golfului Persic, vor fi o pradă ușoară. Ceea ce a urmat a fost un măcel de amploare și de lungă durată. În mod neașteptat, corpul de elită al revoluției, Pasdaran, a opus o rezistență feroce și vechea armată persană a rămas de neclintit în fața invaziei arabe. Pentru a pune capăt situației de impas pe câmpul de luptă, regimul de la Teheran a trimis batalioane de tineri spre câmpurile de mine irakiene, promițându-le tinerilor credincioși statutul instantaneu de martiri și plăceri eterne pe cealaltă lume.

În 1985, se părea că irakienii, deși erau susținuți de saudiți și de Vest, în special de SUA, erau pe pragul de a pierde războiul. Dar deodată, împotriva oricărei așteptări, prețul petrolului a început să scadă, ba chiar să cadă până la circa 10 USD pe baril. Ce se întâmplase? Saudiții, urmând sfatul strategic – și deloc neegoist – al americanilor, au mărit producția de petrol și au pus rafinăriile să lucreze la capacitate maximă. Rezultatul a fost că iranienii au pierdut principala lor sursă de valută forte și au fost nevoiți să cadă la pace cu vecinul lor amenințător. Competiția din Golf și declinul prețului petrolului au fost doar precursoarele schimbărilor revoluționare care au urmat în întreaga lume, dar nicăieri cu un mai mare impact decât în Uniunea Sovietică. Dacă ar fi fost eventual posibil să țină pasul cu revoluția IT a Vestului printr-o blândă reformare a sistemului sovietic, glasnost-ul și perestroika lui Gorbaciov fiind încă compatibile cu conceptele sovietice tradiționale, căderea bruscă a prețului petrolului s-a dovedit a fi de o amploare cataclismică – a fost, de fapt, începutul sfârșitului și o traumă persistentă pentru liderii de la Kremlin. Din acel moment, reformatorii de la Kremlin au fost mânați de evenimente pe care nu le-au putut controla, catastrofa de la Cernobîl din mai 1986 devenind un simbol cutremurător al stării incontrolabile a imperiului suferind.

Corelarea globală de forțe se schimba rapid. Ce era rău pentru Uniunea Sovietică era de bine pentru națiunile occidentale. Deodată, după agoniile primei și ale celei de a doua crize a prețului petrolului și după marile transformări pe care le-au adus cu sine în întregul Vest – schimbări de guverne, apariția de noi partide, schimbări de atitudine – sosise momentul ca oameni ca Margaret Thatcher, Helmut Kohl și Ronald Reagan să schimbe cursul lucrurilor. A dispărut frica, a apărut speranța. O schimbare tectonică în afacerile mondiale începea să se facă simțită, aceasta nepunând în cele din urmă capăt doar celor șapte decenii de existență ale Uniunii Sovietice, ci instaurând și o nouă ordine mondială – sau, cum s-a văzut mai târziu, o nouă dezordine mondială.

Revoluția deraiată de sus

Istoria declinului și căderii Uniunii Sovietice, mai întâi imperiul extern și apoi cel intern, a fost spusă de multe ori și va tot fi reluată, căci conține tot atâtea mistere și miracole câte eșecuri și incompetențe. Iar faptul că lumea a fost luată prin surprindere complica și mai mult lucrurile, căci mai ales în Vest, reacțiile au mers până la o profundă frică, izvorâtă din întrebarea: ce se va întâmpla dacă edificiul nuclear, ridicat cu atâta migală și trudă, timp de decenii, se va prăbuși dintr-odată.

Desigur, exista o combinație de teorii fantasmagorice și o cinică practicare a puterii. De la revolta din Germania de Est din 1953 și revoluția din Ungaria în 1956, până la Praga lui 1968 și starea de necesitate din Polonia în 1981, se distinge o linie aproape continuă de opresiune directă și indirectă. Dar a existat, de asemenea, mai întâi în curajosul Comitet Helsinki de după 1975 și, apoi, mai vizibil, în mișcarea subterană „Solidaritatea", un curent critic, de îndoială și de rebeliune.

Anii '80 s-au caracterizat prin schimbări de sus în jos. Andropov avea în minte o revoluție controlată, pentru care fusese pregătit Gorbaciov. Liderii KGB-ului și ai armatei au început să înțeleagă faptul că vechea competiție tehnologică nu se mai poate câștiga recurgând la imense cantități de oțel și cărbune, ci că acum era vorba de comandă, control și comunicații, cât și de mijloacele electronice pentru a dirija procese complexe; au înțeles, de asemenea, că sistemul pe care l-au moștenit era sortit pieirii, dacă niște schimbări extrem de radicale nu vor redefini universurile educației, industriei și armatei. Lideri militari de la nivelul cel mai înalt, precum mareșalul Ogarkov, șeful Statului Major al Forțelor Tratatului de la Varșovia, au mers chiar atât de departe încât să susțină în publicații secrete, de uz intern – că sistemul sovietic trebuie să treacă printr-un proces profund

de schimbare, de acceptare a deschiderii și a transparenței, pentru a putea să se adapteze modernei tehnologi informatice.

La asta se referea Gorbaciov atunci când cerea să se realizeze glasnost și perestroika și când vorbea despre „revitalizarea" socialismului, pentru a descoperi destul de repede că lucrurile îi scapă de sub control. Dacă a existat un plan de bază la mijlocul anilor '80, acesta nu trecea mult dincolo de accelerarea controlului armamentelor, atât la nivel strategic, cât și convențional. Restul a deraiat după puțin timp. Cauzele majore au fost scăderea drastică a prețului petrolului și explozia de la Cernobîl, evenimente care s-au întâmplat cam în același timp și care au demonstrat slăbiciunea catastrofală a conducerii sovietice. Nici rapida degradare a nivelului de trai nu a fost de mare ajutor. Între timp, la nivelele cele mai înalte, în Biroul Politic, Elțîn vroia să elibereze Rusia din statul opresiv al Sovietelor, în timp ce Gorbaciov dorea să prezerve atât elementele fundamentale ale socialismului, cât și Imperiul Sovietic. Totul a ajuns la o confruntare deschisă, atunci când în republicile baltice au început mișcări populare de protest cerând independența (publicarea în Estonia, în 1989, a anexei secrete la tratatul Molotov-Ribbentrop a derobat de orice legitimitate dominația sovietică), iar durii din armata sovietică refuzau să retragă trupele speciale OMON ale Ministerului de Interne. Statele baltice s-au declarat apoi independente de Uniunea Sovietică, statuând că anexarea din 1939 a fost o violare flagrantă a dreptului internațional. În decembrie 1991, Ucraina, Belarus și Rusia s-au reunit la Belovejskaya Puscia, pentru a pune capăt sistemului sovietic, care a durat mai mult de șapte decenii.

Renăscând din cenușă

Astăzi, după o revoluție sau două, când te uiți în caleidoscopul rusesc, vezi o cu totul altă imagine. Șoseaua Leningradskaia, înconjurată de supermarketuri pline de bunuri de consum vestice la prețuri exorbitante și flancată de panouri care nu mai proslăvesc realizările socialismului, ci expresiile bogăției, luxului și confortului, îl întoarce pe fiecare vizitator înapoi la viața reală a unui oraș plin de o energie nervoasă, explodând de oportunități de afaceri, e adevărat, unele mai curând dubioase, altele spectaculoase, iar între ele multe-multe altele. Acesta este, de asemenea, un oraș în care jurnaliștii duc o viață periculoasă, dacă îndrăznesc să se aventureze în zone pe care marii afaceriști cei de la vârful guvernului nu vor să fie explorate. Unii au plătit cu viața, precum Paul Klebnikov, editorul ediției rusești a revistei *Forbes*, care a fost împușcat pe când pleca de acasă, sau Anna Politkovskaia, care cerceta legătura dintre niște escroci financiari

cu legături suspuse – ori, poate, cu un gangster cecen, cum au susținut autoritățile, când a fost și ea împușcată mortal.

Dacă democrația înseamnă să îți dai votul din când în când pentru un anume candidat, membru al unui partid, Rusia s-ar califica. Dacă însă este văzută și practicată ca un sistem guvernat de lege și ordine, de recurgerea la un sistem legal bine determinat, de un set de reguli predictibile, de o constituție în care se poate avea încredere și de un sistem de controale reciproce – atunci Rusia mai are un drum lung de bătut. Ideea lui Putin conform căreia „puterea verticală" trebuie să fie supremă, guvernul trebuind să funcționeze ca un ceas elvețian, și că toți și toate trebuie să trăiască sub „dictatura legii" nu este decât o schiță rapid creionată. Totul depinde de cine se va ocupa de detalii. Între timp, marea întrebare rămâne în picioare nu doar pentru Rusia, dar și pentru toți vecinii ei, și anume dacă marea țară euroasiatică va urma în cele din urmă combinația de tehnocrație și bunăstare a Vestului, sau combinația constând din controlul centralizat al unui singur partid, planificarea de stat și economia liber-pentru-toți pe care o oferă China. Răspunsul nu va fi dat doar de sferele înalte ale politicii și economiei, undeva între Kremlin și sediul Gazprom, el depinde în mare măsură și de fundamentele culturale ale Rusiei, de temerile ascunse ale locuitorilor și de considerațiile lor privind prosperitatea, puterea și viața privată.

CAPITOLUL 6
O ARMATĂ UMILITĂ

„...în călătoria împărătesei Ecaterina spre Crimeea, fațade de case fuseseră rânduite la anumite intervale de-a lungul drumului. Fațadele erau făcute din lemn și pânză pictată și așezate la un sfert de leghe distanță față de drum, pentru a o face pe suverana triumfătoare să creadă că deșertul a fost populat în timpul domniei ei. Mințile rușilor funcționează încă în acest fel. Toată lumea ascunde ceea ce este rău și îi pune sub ochi stăpânului ceea ce este bun."

Marchizul de Custine, *Scrisori din Rusia*

Era 12 august 2000. La ora 11:28, seismografele de la posturile de monitorizare au înregistrat o explozie puternică în Marea Barents, în largul coastei Murmanskului, iar după doar 135 de secunde încă una, de zece ori mai puternică. Staffului amiralității ruse i-au trebuit mai mult de două zile ca să admită faptul că cel mai modern submarin al Rusiei, *Kursk* – în codul NATO un submarin din clasa Oscar II, lansat la apă în 1994 și înarmat cu 22 de rachete de croazieră cu focos nuclear, întreaga structură fiind îmbrăcată într-un înveliș de titan și cauciuc – pierise în adâncuri, împreună cu echipajul său de 118 oameni.

A durat zile și săptămâni pentru a se afla adevărata istorie a celor ce s-au întâmplat. Nepriceperea, obișnuințele secretomane și minciunile sfruntate au acoperit catastrofa. La început, amiralii au vrut să ascundă adevărul teribil față de Kremlin, cât și față de familii și de public și, nu în ultimul rând, față de lumea întreagă. Cauzele prezentate pentru dezastrul submarinului *Kursk* variau, transformând evenimentul într-un fiasco de comunicare publică și într-un test serios pentru președinte. S-au vehiculat

de la coliziunea cu o mină germană din Al Doilea Război Mondial până la ciocnirea cu un submarin de spionaj al forțelor NATO. Nici una dintre aceste afirmații nu era adevărată, dar chiar și membrii moderați și bine-informați din Dumă, precum Alexei Arbatov din partidul Yabloko, membru în Comitetul pentru Apărare, tunau și fulgerau că Rusia trebuie să se aștepte la „tensiuni crescânde cu Vestul".

Președintele Putin însuși a refuzat, într-o primă fază, orice ajutor din partea altor țări pentru a scoate la suprafață submarinul avariat, care era, evident, plin de informații militare secrete, dar al cărui accident implica, de asemenea, tragedii umane și un prost management politic. După câteva zile de ineficiență umilitoare și de eșecuri, incluzând minciunile oficiale despre membrii echipajului, care ar fi fost încă în viață și despre unitățile de salvare rusești care și-ar croi o modalitate de acces spre aceștia, a fost acceptată în cele din urmă o propunere norvegiană și a fost adusă o companie de salvare din Norvegia, dar scafandrilor străini nu li s-a permis să se apropie de zona unde se știa la comandamentul naval rus că se află ascunse informațiile secrete. La început, Putin nu a considerat că trebuie să își întrerupă vacanța pe care o petrecea la Marea Neagră. După șase zile, în care s-a ocupat de această criză de la distanță, a înțeles în final că această indiferență nu-i va fi iertată de omul de pe stradă, de văduvele marinarilor și de oamenii în uniformă, așa că a trecut la acțiune, pentru a preveni impresia că autoritățile politice ar fi fost fără de inimă și în afara problemei, că la comandamentul naval nu se face altceva decât să se încerce să iasă basma curată și că, sistem sovietic sau nu, viețile oamenilor ar conta. Trebuie spus că lui Putin i se datorează hotărârea de a-i solicita pe norvegieni, fără a mai ține cont de interesul amiralilor de a lăsa submarinul *Kursk* – și adevărul – pe fundul mării. Desigur, Putin vroia să știe de la inginerii navali ruși care a fost cauza reală care a făcut ca mândria flotei ruse să își găsească un mormânt atât de timpuriu. În cele din urmă, a luat decizia de a aloca pentru familiile celor decedați sume substanțiale, pentru a le ajuta să-și refacă viața. Momentul când a reușit să păstreze măcar aparențele de competență și de grijă umană a sosit destul de târziu.

În lumea teoriilor conspirației legate de *Kursk*, se presupune că o torpilă ultra-modernă cu combustibil lichid a fost manevrată greșit la încărcare, căpitanul și-a dat seama de pericol și a socotit că nava nu este aptă pentru a mai naviga și că puținii marinari care au supraviețuit primei explozii nu ar fi avut oricum nici o șansă să scape din mormântul scufundat la 120 de metri sub valurile furtunoase ale Mării Barents.

Dezastrul acestui submarin monstru, de douăzeci de metri înălțime, a avut multe implicații. A arătat nu numai proasta pregătire a echipaju-

lui, care era neadecvat pentru a manevra o minune high-tech cum era submarinul *Kursk* și încărcătura sa periculoasă. A demonstrat, de asemenea, eșecul dramatic din partea Kremlinului de a face față sentimentului de frustrare, îndoielii și mișcărilor de opoziție deschisă, toate apărute ca rezultat al dezastrului care avusese loc. Mai mult decât orice altceva, a forțat Statul Major, cât și Ministerul Apărării să regândească în mod serios viitorul descurajării nucleare. Orice modernizare eficientă a forțelor navale, ceea ce ar presupune reînnoirea sistemelor de sateliți care ghidează rachetele cu focoase nucleare, ar fi excedat cu mult modestul buget al apărării din acel moment, care se ridica la 16 miliarde USD. Așa că dezastrul submarinului *Kursk* nu a fost doar un test pentru guvern, amirali și președinte, ci a pus un semn de întrebare asupra strategiei nucleare viitoare a Rusiei.

În plus, încă de la marea ambiție navală a lui Petru cel Mare, Rusia a încercat să depășească limitările unei puteri strict terestre și să își construiască o capacitate navală fără egal. *Kursk* ar fi fost una dintre navele care să însoțească portavionul pe care Putin intenționa să-l trimită în Mediterana, pentru a demonstra că Rusia are acolo o prezență navală care să se apropie de cea a puternicei Flote a Șasea a Statelor Unite. Forțele navale erau cele care păreau să promită rușilor o schimbare, care să permită să țină pasul cu forțele NATO și cu foarte ambițiosul program naval al chinezilor. Acest vis a dispărut în largul coastei Murmanskului pentru mult timp de aici încolo. Refuzul de a admite înfrângerea în competiția pentru supremația high-tech în domeniul naval a fost dus atât la bâlbâielile inițiale în ceea ce privea criza, cât și la inabilitatea pe lungă durată de a veni cu o strategie coerentă pentru viitorul forțelor navale și, implicit, pentru ajustarea constantă și de finețe a echilibrului nuclear.

Implicațiile strategice ale dezastrului au fost de amploare. Unda de șoc politică a putut fi simțită chiar și în spatele zidurilor de cărămidă roșie ale Kremlinului, iar Managementul de Criză s-a dovedit în mod vădit inadecvat și prost. Catastrofa submarinului *Kursk* i-a făcut pe ruși și pe restul lumii să se întrebe, din nou: cine este Putin? Acest eveniment a făcut să pălească strălucirea unei atent aranjate apariții de conducător puternic și decis. Un ofițer naval din Murmansk s-a plâns în mod deschis: „Credeam că am un președinte. Acum vedem că nu este decât un alt oficial al statului." Între timp, până când Putin să candideze din nou la președinție în 2004, moartea nefericită a celor 118 marinari fusese în cea mai mare parte uitată.

Pretenția de a fi o putere mondială

Pretenția Rusiei de a fi o putere mondială se bazează pe trei elemente: este membru permanent în Consiliul de Securitate al ONU, având astfel dreptul de veto în orice probleme se ridică în Consiliu; bogăția resurselor sale minerale; puterea forțelor sale armate, în special a arsenalului său nuclear. Veto-ul de la ONU nu s-a dovedit însă eficient în a opri NATO să înceapă războiul din Kosovo în 1999 sau să stopeze atacul SUA împotriva Irakului în 2003, nici nu a fost o stavilă împotriva declarării de către guvernul din Priștina a independenței Kosovo-ului în 2007, ce a fost urmată imediat de recunoașterea din partea SUA și a majorității țărilor occidentale – în ciuda unor contraargumente foarte solide, de data aceasta, ridicate de Rusia. Participarea Rusiei la forța de menținere a păcii UNIFIL în Liban nu a constat decât dintr-un singur batalion de 400 de geniști, pe când italienii au trimis 3 000 de militari, Franța, 2 000, Germania, 1 260 personal naval, Spania, 1 200, Polonia, 500 și Belgia, 400. Este acesta rolul pe care și-l asumă o țară care pretinde să fie o putere mondială? În loc să se prezinte ca fiind o mare putere, recursul la cartea ONU poate duce la umilirea publică și la frustrări interne, în timp ce arsenalul nuclear este mai degrabă inadecvat și disproporționat pentru majoritatea conflictelor actuale și viitoare, în cele mai multe cazuri regionale și asimetrice: jucării mari pentru băieți mari, care însă nu sunt bune pentru a exporta o anumită imagine pozitivă și, oricum, inutile în micile și extrem de urâtele războaie cu care se confruntă Rusia.

După sfârșitul Războiului Rece, modul de a gândi al Statului Major rus și al Ministerului Apărării de la Moscova a trecut prin schimbări care ating nivelul unei revoluționări. În trecutul sovietic, filozofia de bază era că ceea ce e mai mult, întotdeauna, este mai bun, până când competiția nucleară a ridicat întrebarea evidentă: când se ajunge la un „acum, destul!"? Răspunsul a fost unul foarte clar, producția și desfășurarea de arme nucleare depășise cu mult orice rațiuni militare și devenise un proces care se autopropulsa, consumând resursele care se tot împuținau. Când s-a înțeles acest lucru de ambele părți, a devenit imperativ să se promoveze și să se structureze procesele de control al armamentelor, ceea ce s-a întâmplat în anii '70 și '80 și a ajutat cele două părți să continue și, în fond, să accelereze reducerea cursei înarmărilor după încheierea Războiului Rece.

Încetarea grandomaniei militare

Politica militară modernă a Rusiei este o componentă a politicii sale de securitate națională, care se bazează pe două prolixe documente, Concepția privind Securitatea Națională și Concepția privind Politica Externă a Rusiei. Consiliul pentru Securitate, prezidat de către președinte, a adoptat în mod oficial noua versiune (după o primă revizuire în 1993) a Concepției pentru Securitate Națională, în ianuarie 2000 – nu la mult

timp după ce NATO a reformulat propriile sale Linii Strategice Directoare, pentru prima dată din 1991. După puțin timp, Consiliul pentru Securitate al Rusiei a aprobat Doctrina Militară. Oricum însă, totul era dictat, în continuare, de lipsa de resurse umane, materiale și organizatorice. Pe scurt, capacitatea armatei de a face față oricărei situații nu era socotită un element de înaltă prioritate.

La seminarul militar ruso-finlandez ținut, în 2004, la Helsinki, s-a putut întrevedea raționamentul care se afla în spatele gândirii strategice și a doctrinei militare a Rusiei. Ofițeri de rang înalt din Statul Major, veniți din Moscova, au făcut o analiză sumbră la masa conferinței, spunând că, în ciuda multor speranțe, semnificația puterii militare în lumea post-bipolară nu s-a diminuat. Dimpotrivă, au spus ei, au observat că tot mai multe state, eliberate de disciplina apăsătoare impusă de confruntarea dintre cele două superputeri, își susțin interesele economice și politice prin forță militară, în timp ce instituțiile politice internaționale se află într-un evident declin. Nu au fost menționate Statele Unite, dar se făcea clar o trimetere și la ele. Rușii au exprimat necesitatea unei fundamentale revizuiri a gândirii lui privind securitatea internațională, declarație care suna ca o invitație pentru Vest să îi ajute în acest proces, și nu să aprindă flacăra altor conflicte.

Punctul de vedere al armatei ruse, exprimat la seminarul de la Helsinki, a reflectat o abordare globală, nu una limitată. „Încheierea Războiului Rece a contribuit la teza conform căreia un mare război este lipsit de orice perspectivă. Oricum, războiul, ca fenomen, este departe de a fi dispărut. În etapa actuală a dezvoltării omenirii el și-a schimbat doar fața. Timp de aproape trei secole a fost considerat norma definitorie pentru statele naționale. Nu este nimic surprinzător în faptul că apariția unor actori non-statali pe scena națională și internațională a dus la o rapidă creștere a unor armate cvasi-private și a unor formațiuni militare care se pun în slujba oricui, considerând conflictul armat ca pe o afacere legitimă. Toate acestea înseamnă că la orizont au apărut noi amenințări, care capătă dimensiuni militare."[1]

În ciuda imaginii sumbre a sărăciei și a resurselor supra-exploatate prezentată de către experții militari, Kremlinul tinde, oricând se ivește o ocazie convenabilă, să se prezinte într-o aură de putere și glorie, vizând în cea mai mare măsură consumul intern. La marile recepții date la Kremlin, tineri cadeți îmbrăcați în uniforme țariste sunt înșirați de-a lungul coridoarelor și stau în poziția de „drepți". Lui Putin însuși, deși nu a fost niciodată militar, îi place să se îmbrace în uniformă. Dacă Rusia arată mai puternică decât este în realitate, nici armata nu face excepție de la regulă.

[1] Serghei Yermakov

De fapt, catastrofa submarinului *Kursk* a fost o tristă reamintire a ambiției Rusiei de a fi o forță navala fără egal, ambiție care a dus de câteva ori la dezastre, de la Războiul Crimeii din secolul al XIX-lea la scufundarea navelor de război de către japonezi în apropierea insulei Tsushima la începutul secolului al XX-lea și la retragerea involuntară din Mediterana la sfârșitul Războiului Rece.

Armata, în totalitatea ei, a avut puternic de suferit în anii declinului sovietic, datorită lipsei de finanțare judicioasă, a conducerii proaste și a lipsei unui țel. Astăzi, starea forțelor armate pare să fie mult mai proastă decât îndrăznesc să recunoască oficialitățile. Rusia, conform celor mai mulți observatori, nu poate să pretindă poziția de putere mondială pe baza capacităților sale militare, în ciuda unor noi sisteme de armament spectaculoase, prezentate cu fast atât pentru a-i atrage pe potențialii cumpărători din străinătate, cât și pentru a ridica prestigiul Kremlinului acasă.

După Războiul Rece, tranziția a fost una înceată și s-a caracterizat prin lipsa de fonduri, inițiativă și imaginație. Până și locuințele asigurate și plătite de către guvernul german pentru ofițerii rămași fără casă după retragerea lor din Germania de Est au fost alocate, în majoritatea cazurilor, unor persoane care nu aveau nimic de a face cu armata, dar aveau în schimb relații. Transformarea era inevitabilă, și a urmat, mai mult sau mai puțin, aceeași analiză strategică ca și în întregul Vest.

Transformarea

În anii 2006–2007, conform cifrelor puse la dispoziție de Institutul Internațional pentru Studii Strategice din Londra, forțele armate ale Rusiei totalizau 1 027 000 bărbați și femei (forțe terestre 395 000, forțe navale 142 000, forțe aeriene 160 000, forțe de descurajare strategică 80 000, personal de comandă și sprijin 250 000), plus forțe paramilitare cu un efectiv de 480 000. În teorie, există un număr de circa 20 de milioane de rezerviști, din care doar unul din zece a fost activ în ultimii cinci ani. Statutul de rezervist este obligatoriu până la vârsta de cincizeci de ani. Bugetul apărării este minuscul dacă îl compari cu cel al Statelor Unite, chiar dacă se ține cont de faptul că puterea reală de cumpărare este una mică. Dacă ne uităm însă la procentele alocate din PIB-urile celor două state pentru apărare, constatăm că acestea sunt relativ asemănătoare. Serghei Ivanov, pe când mai era ministrul apărării sub Putin, a declarat la o întâlnire cu vizitatori din străinătate că Rusia nu va repeta fatala greșeală a Uniunii Sovietice: să se înarmeze până cade moartă.

În armată prevalează, de departe, etnia rusă. Doar tătarii cu 4% și ucrainienii cu 3% au o contribuție notabilă; toate celelalte naționalități, precum bașkirii, belarușii și moldovenii se află undeva sub 1% sau chiar mai puțin.

Forțele de descurajare, cunoscute în Vest nu doar datorită spionajului strategic, ci și, în mai mare măsură, prin diferitele acorduri privind controlul armamentelor și printr-o remarcabilă cooperare privind securizarea focoaselor nucleare împotriva folosirii lor accidentale, constituie elementul structurilor militare rusești care permite Rusiei să acceadă spre statutul de putere mondială. În afară de *Kursk*, mai există cincisprezece submarine strategice cu propulsie și armament nuclear, dintre care unele probabil că sunt mai periculoase pentru echipajele lor decât pentru oricare inamic, și care nu sunt apte pentru a naviga. Șase din clasa Delta III sunt staționate de-a lungul coastei Pacificului, cinci Delta IV fac parte din flota nordică. Sistemele terestre sunt formate din trei armate de rachete, care operează cu lansatoare de rachete staționare, din buncăre, cât și cu unele mobile. Există 506 de unități de rachete balistice intercontinentale și Comandamentul Aviației cu Rază Lungă de Acțiune denumit Armata 37 Aeriană. Unele avioane, având codul NATO „Blackjack" și „Bear", au fost reactivate de Putin în vara anului 2007, pentru a patrula deasupra mărilor și pentru a fi, pur și simplu, prezente pe cer. A fost un gest prin care se dorea ca lumea să-și amintească faptul că Rusia este încă îndrituită să fie considerată o putere mondială, cel puțin în termenii simbolismului militar. Există douăzeci și două de radare antirachetă plasate în așa fel, încât să asigure controlul pe 360 de grade asupra spațiului aerian și protecția împotriva eventualelor atacuri dinspre vest și sud-vest, nord-est și sud-est, cât și, parțial, din sud. Forțele Spațiale numără în total 40 000 de persoane, care fac parte din diferite formațiuni și unități de rachete strategice și ale Apărării Aeriene, având misiunea de a detecta eventuale atacuri cu rachete asupra Rusiei și a aliaților săi, în conformitate cu Tratatul pentru Apărarea împotriva Rachetelor Balistice, și a desfășura activități de lansare, de control militar și de folosire dublă a navetelor spațiale.

Nivelul general de eficiență a marinei este socotit în general ca fiind unul scăzut. Există patru forțe majore: Flota Nordică cu elemente aeropurtate și cu infanterie marină, Flota Pacificului, Flota Mării Negre și Flota Mării Baltice, la care se adaugă Flotila Mării Caspice.

Angajarea cu trupe în străinătate este foarte limitată. Pentru Vest este controversată prezența celor 3 000 de militari în Georgia și a așa-numitei Armate a 14-a, cu cei 1 400 de militari ai ei (dintre care 365 sunt acceptați

ca peacekeepers[1]) în Moldova. Rusia vrea să păstreze aceste trupe acolo unde se află, în timp ce Vestul insistă asupra retragerii lor. Această situație a dus de curând la suspendarea Tratatului privind Trupele Convenționale din Europa, care asigura un grad de încredere și un set de măsuri în vederea dezvoltării securității pentru ambele părți. Mai sunt încă 3 500 de soldați ruși în Armenia, câteva unități antiaeriene în Belarus, un mic detașament naval în Siria, 500 de soldați în Kârgâzstan și Tadjikistan. În Ucraina, unde Flota Rusă are dane concesionate și facilități portuare la țărmul Mării Negre, rușii au un regiment de marinari și sediul unui stat major naval. Restul sunt mici unități care activează în cadrul trupelor ONU sau, ca în Liban, un batalion de geniști, amplasați acolo pe baza unui acord bilateral, paralel cu misiunea UN-UNIFIL.

În afara dimensiunii nucleare, Rusia nu mai este gigantul militar cu cei cinci milioane de oameni pe care îi avea Uniunea Sovietică chiar și când trecuse de apogeul ei. În ziua de 10 mai 2001, Putin a vorbit, în mesajul său anual către Adunarea Federală, despre starea armatei. A susținut că, în ciuda slăbiciunilor economice, armata va fi în continuare capabilă să își îndeplinească misiunea și să garanteze apărarea și securitatea țării. Privind retrospectiv, la anii 1999–2000, respectiv la perioada războiului NATO în Kosovo și cea a războiului Rusiei în Cecenia, a spus că țara nu a putut să trimită pe câmpul de operațiuni un minimum de 65 000 de soldați bine antrenați și apți de luptă, care să lupte cu rebelii ceceni. În acea vreme, Rusia nu dispunea de mai mult de 55 000 de militari apți de luptă, care erau dispersați pe întreg teritoriul rusesc. Discursul lui Putin suna ca cel al Secretarului General al NATO din acea perioadă, lordul George Robertson, atunci când acesta se plângea că din 1,4 milioane de bărbați și femei purtând uniforma rusă, doar puțini erau pregătiți îndeajuns pentru a intra în luptă.

Revenirea

La câțiva ani, Putin a prezentat în discursul său despre starea armatei, o imagine mult ameliorată. S-a introdus un armament modernizat și de înaltă tehnicitate, mai ales în domeniul strategic – ceea ce făcea ca acest armament să fie în mod evident neutilizabil împotriva rebelilor ceceni care se ascundeau în zona nordică a Munților Caucaz. Putin a lăudat introducerea a două complexe de rachete intercontinentale, Topol-M și Bulawa-30, cât și construirea a două submarine nucleare. În ceea ce privește

[1] De la Peacekeeping, denumirea dată Forțelor ONU de menținere a păcii (*n. red.*)

armamentul convențional, Putin nu avea mare lucru de oferit. A lăudat antrenamentul îmbunătățit, un mai bun spirit combativ al soldaților și al ofițerilor și nivelul înalt al moralului trupelor. Care însă nu vor primi prea mult armament – în vreme ce Putin le cerea o performanță de înalt nivel: „Trebuie să avem forțe capabile să lupte la nivel global, regional și, dacă va fi necesar, în câteva conflicte locale – în același timp." Prin aceste cuvinte, Putin dădea un răspuns Pentagonului, care, la mijlocul anilor 1990, se lăuda că poate purta concomitent două războaie și jumătate, pe care să le câștige. Încă o dată, SUA sunt oglinda care stabilește standardele pentru Rusia.

În mod special, Putin a nominalizat șase obiective pentru deceniul următor, unele strict militare, altele mult mai cuprinzătoare – și, probabil, dimpreună, prea ambițioase:

- Forțele rusești ar trebui să studieze și să înțeleagă planificarea și dezvoltarea forțelor concurente din străinătate și să găsească răspunsurile care să le pună într-o poziție superioară. Poți să te întrebi în ce măsură sunt incluse trupele chineze, aflate pe calea dominării Asiei, în această cerință amenințătoare.
- Două treimi din forțele armate trebuie transformate într-o armată formată doar din voluntari, iar stagiul militar să fie redus la douăsprezece luni – prezentând astfel o strategie bazată mult mai mult pe armamentul high-tech decât pe tradiționala armată rusească impunătoare prin masivitatea efectivelor de soldați.
- Vizând o problemă nerezolvată de la retragerea Armatei Roșii din Europa Centrală și Asia Centrală, Putin cere o ameliorare a situației locative a soldaților și ofițerilor.
- Jumătate din cheltuielile armatei să fie investite într-o pregătire mai bună, în armament mai performant și în dezvoltarea tehnică.
- Disciplina în cadrul trupelor trebuie îmbunătățită, dar nu s-a oferit nici o rețetă pentru transformarea codului disciplinar și a obiceiurilor dure care se regăsesc în întreaga armată, pentru a se ajunge la un comportament consonant cu o instituție modernă.
- Trebuie restaurat prestigiul celor care activează în armată. Cel care apără patria, a spus Putin, se cuvine să aibă un statut social și financiar înalt. Dar soldaților nu li s-a spus cum se va atinge acest obiectiv. Nu poți să nu te întrebi care va fi fost reacția în rândul trupelor – cel mai probabil a fost în consonanță cu filozofia rusească care spune că „Cerul este foarte sus, iar țarul, foarte departe".

Kremlinul este extrem de conștient de lipsurile existente, cerințele exprimate de Putin în 2007 putând fi de asemenea considerate ca o evaluare

generală – și nu una favorabilă – a realizărilor, sau a nerealizărilor, planului cincinal anunțat în 2000. Acel plan, care a fost inițial înmânat ministrului apărării Serghei Ivanov, un fost membru al KGB-ului și nu al armatei, fusese un plan pentru reformă. Dar cum au decurs lucrurile? În primul rând, inevitabil, s-a ajuns la serioase confruntări cu generalii, deoarece nu mai puțin de trei sute de posturi de general urmau să fie desființate, desfășurări de programe tradiționale încheiate și gigantica structură militară din timpul Războiului Rece diminuată.

Primul pas al lui Ivanov a fost acela de a reduce efectivele armatei până la 1,1 milioane de oameni, cât numără în prezent personalul forțelor armate. Apoi a trecut la schimbarea alocațiilor bugetare și, implicit, la compoziția armatei. Înainte, 70% din buget mergea spre trupe și mentenanță, și doar 30% spre cercetare și dezvoltare. Cifrele oficiale pentru 2006 indică o proporție mult ameliorată, de 60:40. Acest proces ar trebui să continue până în 2010, când este prevăzut să se atingă o proporție de 50:50.

În plus, între 2010 și 2015 forțele armate nu vor mai fi administrate pe seama districtelor militare, ci organizate în acord cu integrarea teritorială de pe uscat, mare și aer. Comandamentul Estului Îndepărtat va include Orientul Îndepărtat, Siberia, districtul Volga-Urali și Flota Pacificului; Comandamentul Asiei Centrale va cuprinde Caucazul de Nord și Flota Mării Negre; iar Comandamentul Vest-European va include districtele militare ale Sankt Petersburgului și Moscovei, ca și Flota Nordică și Flota Baltică.

Un complex militaro-industrial

Urmând exemplul american, Putin a creat o comisie la nivel înalt pentru problemele industriei militară, un puternic comitet cu funcție directoare, care a fost supra-impus complexului militaro-industrial, deoarece acesta din urmă a avut de-a lungul anilor '90 tendința de a evada de sub controlul Kremlinului și, prin vânzarea de armament unor clienți siniștri precum Iranul sau Siria, a provocat situații jenante la nivelul relațiilor de ordin strategic. Noua instituție, care include membrii ai Statului Major, ai agențiilor de armament și ai Ministerului Apărării, este poziționată deasupra unor instituții mai vechi, urmând să controleze, de asemenea, toate ministerele implicate, cât și bugetul aferent și forțele armate. De aceea, la începutul verii lui 2007, Serghei Ivanov a fost promovat din funcția de ministru al apărării în cea de adjunct al primului ministru și șef al respectivei comisii – fiind investit, cel puțin teoretic, cu toate puterile.

Orice activitate guvernamentală din domeniu trebuie să fie organizată și controlată de comisie, ca, de altfel, și producția, achiziționarea de materiale și vânzările externe.

Majoritatea structurilor militare se caracterizează prin risipă și ineficiență, dar printre jucătorii cei mai importanți, forțele armate ale Rusiei se află, probabil, pe primul loc. În 2006, cheltuielile militare, conform statisticilor rusești coroborate cu estimările occidentale, s-au ridicat la 2,74% din PIB (echivalentul a 667 miliarde de ruble sau 25 miliarde de dolari), urcând de la suma de doar 550 miliarde de ruble sau 20 miliarde de dolari din anul anterior. Achizițiile în 2006 s-au ridicat la 236 miliarde de ruble. Pentru anul 2007, guvernul rus a planificat o creștere a investițiilor de 300 de miliarde de ruble. Serghei Ivanov a anunțat un program de înarmare imens – imens pentru standardele rusești, mic în comparație cu eforturile americane în domeniu. Dar, privind lucrurile în mod relativ, rușii probabil că vor căpăta mai mult pentru banii lor, dată fiind diferența uriașă la capitolul putere de cumpărare.

Pe vremea Uniunii Sovietice, Rusia recurgea pe scară largă la exportul de armament pentru a câștiga influență, loialitate și dependență. De aceea, multe produse ale industriei de armament erau tranzacționate cu unele guverne străine pe baza unui credit îndelungat, ca până la urmă plata să nu se mai facă niciodată. Astăzi, în timp ce exporturile continuă să înflorească – de fapt, după petrol și gaz natural, armamentul este cel de al treilea domeniu, în ordinea mărimii, al exporturilor Rusiei – complexul militaro-industrial este extrem de doritor nu doar să-și mărească veniturile sărăcăcioase de acasă, să își eficientizeze producția și să o amplifice, ci, deopotrivă, să fie plătit la timp. De asemenea, s-a schimbat și calitatea armamentului vândut. Dacă sub conducerea sovietică ceea ce se vindea era doar de calitatea a doua, acum fabricile pot vinde tehnologie de ultimă oră – excepție făcând, desigur, tehnologia nucleară.

În trecut, China continentală, considerată multă vreme drept marele și permanent crescutul rival pentru hegemonia din Occidentul Îndepărtat și care, în afară de amenințarea strategică, este și capabilă de realizări tehnologice remarcabile, a trebuit să se mulțumească cu armament de mâna a doua sau chiar a treia. În ultimii câțiva ani însă, în cadrul Organizației de Cooperare de la Shangai, chinezilor li s-a permis să cumpere tehnologie de cel mai înalt nivel pentru managementul navelor de război, cât și orice avioane de luptă, în orice număr și de orice calitate. Este mai mult decât probabil că generalii ruși nu văd cu ochi buni acest transfer de tehnologie înspre cel mai periculos rival al lor, dar industria de armament vrea să supraviețuiască și chiar să își recapete fosta poziție-cheie pe care o deținuse

cândva. Astfel, exportarea pentru bani plătibili imediat a oricăror produse de pe lista de cumpărături a potențialilor clienți, orice vor fi având în minte să facă cu acel armament, este colacul de salvare pentru o industrie care nu de mult era socotită ca fiind în pericolul de a sucomba. Dacă în 2000 exporturile nu au adus decât un venit de circa 2,7 miliarde USD, în 2004 acesta a crescut deja la 4,7 miliarde, fiind în continuare pe o curbă ascendentă. Pentru 2007, conform spuselor lui Serghei Ivanov, se preconizează un volum al exporturilor de armament în valoare de 7 miliarde de USD. Alte bunuri militare, care se ridică la 22 miliarde USD, după anunțurile făcute cu mândrie de Ivanov, sunt deja contractate de către străinătate.

A se mânui cu grijă

În Rusia, prințul Potemkin, îmbrăcat sau nu în uniformă, este încă viu și vesel. Mergând cu mașina prin Moscova de-a lungul râului cu același nume, poți admira frumoasele fațade ale palatelor din trecut, mai ales cele care pot fi văzute dinspre Kremlin. La o privire mai atentă însă, descoperi că imense bucăți de pânză acoperă clădiri aflate în stare de deteriorare. Se poate ca declarațiile privind starea forțelor armate să nu fie și ele decât o pânză frumos vopsită, care acoperă o realitate mult mai modestă? Aviația militară are doar circa jumătate dintre avioanele existente în serviciu activ. Cea mai mare parte au mai mult de cinci ani vechime și, adesea, avioanele fiind mai bătrâne decât aviatorii care zboară cu ele. Forțele aeriene rusești se pare că nu dispun de mai mult de douăzeci de avioane care să nu aibă încă cinci ani de la producerea lor. Nevoia de a înlocui aeronave învechite și depășite moral după anul 2009 se ridică la 3 200 de avioane și 1 500 de elicoptere. În ultimii zece ani nu s-au cumpărat aeronave noi, care să le înlocuiască pe cele vechi, decât bucată cu bucată. Va dura mult și va costa imens, pentru a moderniza forțele armate ruse, iar ceea ce este valabil pentru forțele aeriene este probabil valabil și pentru alte arme.

Chiar și starea forțelor strategice – singurul pilon cu care Rusia mai poate să pretindă statutul de putere mondială – se află mult în urma asigurărilor oficiale de putere și de capabilitate. Proiecte cheie sunt cronic subfinanțate. Vestul trebuie să se teamă nu atât de noile arme sofisticate ale viitorului, ci de starea în care se află rachetele și forțele nucleare ale trecutului. Serghei Ivanov asigură străinătatea că sistemul strategic al Rusiei este păzit în mod exemplar și se află întru totul sub controlul Ministerului Afacerilor Interne și a forțelor sale speciale. Dar chiar și pe vremea Uniunii Sovietice, negociatorii occidentali în domeniul controlului armamentelor, precum fostul ambasador Richard Burt, nu erau întru totul siguri

că rușii aveau un control total al instalațiilor și a armamentului lor nuclear. Astăzi, după douăzeci de ani, majoritatea experților occidentali se uită la forțele strategice ale Rusiei cu îngrijorare. Optzeci la sută dintre rachetele balistice intercontinentale mobile ale Rusiei au depășit data de garanție. Pentru a ține pasul cu America, Rusia ar trebui să producă anual undeva între douăzeci și treizeci de asemenea rachete, în locul celor șapte care sunt produse astăzi. Tratatul pentru Reducerea Armelor Strategice Ofensive[1] din 2002 stabilește ca până la 31 decembrie 2012, numărul de rachete nucleare atât ale Rusiei, cât și ale SUA urmează să scadă la un nivel aflat între 1 700 și 2 200 de asemenea mijloace de luptă. Experții ruși susțin că Rusia nu va fi capabilă să aibă în acel moment mai mult de o mie de astfel de rachete. Pentru cineva care nu este avizat acest lucru poate să pară irevelant, dar dacă ții cont de psihologia populației ruse și, în special, a militarilor, care încă mai gândesc după parametrii Războiului Rece, balanța strategică cu SUA mai este una de prioritară.

Vehemența împotriva sistemelor antirachetă pe care Pentagonul, prematur, le vrea instalate împotriva unei amenințări iraniene atât în Republica Cehă (o bază de radar) și în Polonia (zece rachete) nu poate fi explicată decât în termeni ce țin de prestigiu și de anxietate, dar nu în termeni proprii strategiei militare. Acele sisteme nu pot amenința Rusia – iar Putin, deși le înfierează, nu a fost prea departe de a admite importanța lor minoră, prin oferta pe care a făcut-o SUA de a folosi o bază pentru radare din Azerbaidjan, pentru a controla cerul împotriva rachetelor iraniene și pentru a învăța ceva despre apărarea antirachetă de ultimă oră – numai că aceste lucruri inspiră temeri care țin de universul politicii. În momentul alegerilor, chiar dacă în 2007 acestea au fost departe de a fi „libere și drepte", acele mesaje venite din trecut au avut o mare greutate. În lumea reală, armata Rusiei, cu aripile ciuntite și cu fondurile reduse la maximum, se află într-un proces de transformare profundă, care o îndepărtează și mai mult de măreața Armată Roșie din trecut. Doctrina militară care dirijează acest proces de transformare s-a coagulat cu greu, fiind împiedicată mult timp de o dramatică lipsă de fonduri. Politica militară este, în mod tradițional, o variabilă care depinde de doctrina militară. Ea cuprinde prioritățile militare ale țării și direcționează procesul militar, în general, și dezvoltarea forțelor armate, în particular. Definește, de asemenea, condițiile, potențialul, necesitățile, dar și limitările forței armate. Și se presupune că trebuie să ofere șefilor politici ai armatei forme și metode pentru a putea face uz de forța armată. Această teorie este valabilă, mai mult sau mai puțin, oriunde în lume.

[1] Strategic Offensive Reductions Treaty

Gata cu Războiul Rece

Pentru Rusia, ca și pentru orice alt stat, confruntarea tipică pentru Războiul Rece a dispărut din viziunile actuale ale formelor de apărare. Politica militară rusească pentru primele decenii din secolul XXI este, conform Marelui Stat Major, „caracterizată printr-o abordare echilibrată și constructivă consacrată celor mai complicate provocări și contradicții, cât și prin concentrarea sa asupra unor rezultate pozitive, atinse pe baza cooperării politice cu alte țări."[1]. Dacă aceasta este versiunea cosmetizată pentru o societate politicoasă – lăsând la o parte dezastrele pe care le aduc cu sine confruntările militare, brutalitatea și frustrarea de a lupta împotriva rebelilor musulmani din nordul Caucazului – accentul real este pus pe descurajare: „Descurajarea strategică se numără printre prioritățile politicii militare a Rusiei, urmărind să prevină atât războiul nuclear, cât și pe cel convențional și, de asemenea, să respecte promisiunile Rusiei față de aliații săi. Asigurarea securității militare pentru Rusia prin orice mijloace și resurse este de o importanță fundamentală. De aceea, Rusia are nevoie să aibă o capacitate nucleară suficient de mare pentru a putea fi sigură că îi va pricinui oricărui agresor pierderi substanțiale (fie că e vorba de un stat aume sau de o coaliție) în orice circumstanțe."

Liderilor militari ruși, deși știu că o atitudine de genul celei pe care o aveau în timpul Războiului Rece nu mai are astăzi nici un sens, le place să discute despre doctrina nucleară. Controlul asupra armelor nucleare este ceea ce îi face egali cu partenerii lor de dialog și le oferă posibilitatea de a boxa la o categorie de mai mare greutate decât o au în realitate. Dar știu și că dacă merg pe calea nucleară au un câștig mai mare de imagine. De aceea, în doctrina nucleară rusă de astăzi folosirea „tactică" a armamentului nuclear joacă un rol mult mai important decât în perioada Războiului Rece. Este vorba mai creând de o necesitate, decât de o alegere liberă.

Doctrina oficială stipulează că „Rusia își rezervă dreptul de a folosi armamentul nuclear ca răspuns la folosirea armamentului nuclear și a altor arme de distrugere în masă împotriva Rusiei sau a aliaților săi." De o semnificație specială este prevederea doctrinară, conform căreia inițierea atacului nuclear se poate face și „ca răspuns la o agresiune masivă cu arme convenționale, în situații critice pentru securitatea națională a Rusiei și a aliaților săi".

Desigur, toate acestea sunt în limitele Tratatului de Neproliferare și ale controlului exercitat concomitent de Agenția Internațională pentru

[1] Generalul-maior Valeri Leonidovici Maninko, la Conferința de la Helsinki, 2004, p. 45–55 (*n. a.*)

Energie Atomică[1], cu sediul la Viena. Rusia, împreună cu Statele Unite ale Americii, Republica Populară Chineză, Marea Britanie și Franța, au pus bazele Tratatului de neproliferare nucleară, după înfruntarea privind Berlinul în 1961 și cea privind Cuba în 1962. Era menit să excludă țările cu ambiții nucleare, care nu erau chiar puține, și să asigure o bază pentru negocieri bipolare privind controlul armamentelor și pentru acorduri însemnate, mai întâi asupra limitării, precum cele două tratate SALT (Strategic Arms Limitation Talks)[2] și, mai târziu, de asemenea asupra reducerilor – START (Strategic Arms Reduction Treaty)[3]. Cel mai important acord între cele două superputeri a fost numit ABM Treaty (Antiballistic Missile Treaty)[4], care stipula ca ambele părți să renunțe la apărarea antirachetă și să păstreze doar un sistem operațional. Pe atunci, în 1973, aceasta însemna recunoașterea faptului că atât rușii, cât și americanii, erau departe de a avea un sistem funcțional și eficient. Între timp, ambele părți au lucrat cu îndârjire în acest sens, dar americanii, datorită Inițiativei de Apărare Strategică[5] a președintelui Reagan, au luat-o înaintea rușilor, care au fost la început consternați, după care și-au exprimat public indignarea atunci când SUA a renunțat la sistemul ABM.

Toate acestea fac cu atât mai importantă menținerea prevederilor Tratatului de Neproliferare. Statul Major rusesc vrea să eficientizeze sistemul de neproliferare prin interdicții, monitorizare și orice modalități de ordin tehnic posibile. De asemenea, rușii vor să nu se mai întreprindă teste nucleare – puterile nucleare mature pot face acum testări recurgând la simularea computerizată – și să se introducă un Comprehensive Nuclear Test Ban Treaty (CNBT)[6]. Acest lucru a devenit un important punct de divergență cu Statele Unite, unde Senatul a ridicat obiecții și a blocat procesul de adoptare a tratatului.

Dată fiind rapida deteriorare a arsenalelor lor nucleare, rușii sunt de asemenea de acord să reducă în continuare numărul și calibrul armamentului nuclear într-un context bilateral (cu SUA) sau multilateral (cu alte puteri nucleare legitime), „pentru a ajunge la nivelele minimale necesare stabilității strategice".

Într-o lume plină de probleme, stabilitatea strategică continuă să fie, aproape la fel ca în ultimii ani – mai luminoși – ai Războiului Rece,

[1] International Atomic Energy Agency (IAEA)
[2] Tratative asupra Reducerii Armamentelor Strategice
[3] Tratatul pentru Reducerea Armelor Nucleare Strategice
[4] Tratatul pentru Limitarea Rachetelor Antibalistice
[5] Strategic Defence Initiative (SDI)
[6] Tratat de Interzicere Generalizată a Testelor Nucleare

elementul nodal al gândirii militare ruse, element pe care vor să îl păstreze din vechiul sistem bipolar, dar cu care doresc, de asemenea, să-i impresioneze pe americani, care altminteri ar investi tot mai mult în high-tech și i-ar lăsa pe ruși tot mai mult în urmă. Stabilitatea strategică este pentru ruși o mantră, care se traduce prin echilibru. Cum au subliniat membrii cu rang înalt din armata rusă cu ocazia mai multor întruniri, acest element a fost „pentru mai mult de trei decenii un element indispensabil în cadrul dialogului dintre NATO, reprezentat de Statele Unite ale Americii, și URSS/Rusia, regăsindu-se și în rezultatele tangibile ale acestui dialog". Ofițerii ruși au acordat, de asemenea, mare importanță controlului modalităților de livrare, în special în cazul tehnologiei rachetelor; prin aceasta ei intră, desigur, în conflict nu numai cu americanii, care tind să gândească în paralel, dar și cu puternicul complex militaro-industrial rus, care suferă de mulți ani de subfinanțare și de pierderea pieței externe. Nu avem de a face decât cu vise frumoase când Statul Major comunică faptul că „Rusia face tot ce îi stă în putință pentru a preveni proliferarea armelor de distrugere în masă și posibilitățile ca livrarea acestora să scape de sub control, cât și în ceea ce privește căutarea de noi modalități pentru a diminua proliferarea acestora."

Dacă în trecut calitatea exporturilor militare rusești erau în cea mai mare parte, dacă nu în totalitate, de mâna a doua, ceea ce le asigura totdeauna rușilor un atu față de oricine altcineva ar folosi acele arme, fie aceștia state satelit ale Uniunii Sovietice sau clienți din Lumea a Treia, în ultimii ani fabricile rusești au început să vândă tehnologie de ultimă oră către state precum India, care în ultima perioadă a achiziționat 40% din exporturile de armament ale Rusiei, și China. Este greu de spus în ce măsură sistemele anti-aeriene vândute de curând Siriei, spre iritarea SUA, Israelului și a altor țări din Orientul Mijlociu, fac parte dintre sistemele mai avansate tehnologic.

Spectrul care bântuie Rusia

Monstrul de care se tem însă cel mai mult rușii nu este un atac convențional sau chiar o agresiune nucleară, ci terorismul în toate variantele sale. Se simt bântuiți de spectrul unui conflict asimetric, așa cum l-au trăit în traumaticul război afgan, dar și în Caucazul de Nord. În plus, Statul Major înțelege, ca și contra-partea lor occidentală, că natura complexă a societății moderne invită practic atacurile teroriste împotriva unor elemente esențiale centrilor nervoși ai infrastructurii și tehnologiei. Făcând trimitere la 9 septembrie 2001, liderii militari ruși se simt de aceeași parte

cu americanii și cu restul lumii moderne. Terorismul, o spun ei răspicat, „a pus probleme grave întregii comunități globale", iar Rusia nu se mai poate izola de restul lumii. „Terorismul a depășit în ultimul timp limitele unei amenințări a securității naționale și a ajuns să fie o amenințare la securitatea internațională. Ceea ce face ca această dimensiune să joace un rol important în politica militară a Rusiei – cu atât mai mult cu cât Rusia a luptat ani de zile, combătând terorismul internațional din Caucazul de Nord."

Este interesant de notat faptul că oamenii în uniformele lor gri-verzi, sunt mult mai conștienți de limitele unei acțiuni armate decât șefii lor politici, în costumele lor elegante cu dungulițe. De aceea generalii vor să vadă armata trimisă în bătălii în care soldații, de unii singuri, nu au nici o șansă să învingă. „Este evident că terorismul nu poate fi eradicat doar prin forță. Trebuie explorate mijloacele non-militare, care să controleze universul din care terorismul își trage seva" – un sfat, indiscutabil, pentru politicienii de la Moscova. „Acest univers se formează pe baza cataclismelor sociale și economice, a sărăciei, a șomajului de masă, a conflictelor armate, a crimei internaționale organizate, a traficului de droguri, a unui comerț ilegal și necontrolat de armament. Răul terorismului poate fi combătut doar printr-un set amplu de mijloace și printr-un efort orchestrat." Dacă acesta este un semnal pentru politicienii de la Moscova, el implică de asemenea o ofertă de colaborare cu țările occidentale și, eventual, chiar la nivel mondial. Ar fi un gest prostesc să nu se profite de o atare șansă.

Ofițerii Statului Major rus care au participat la seminarul de la Helsinki au revenit în mai multe rânduri asupra temei terorismului, străduindu-se s-o transforme într-un apel la efort comun: „Nici o națiune nu poate să asigure singură siguranța patriei sale sau să se opună de una singură amenințării terorismului modern transnațional. Doar dacă ne unim capacitățile vom putea să ne protejăm cetățenii, să ne apărăm societățile și să prezervăm ideile și principiile noastre pentru generațiile care ne vor urma. De aceea, Rusia și instituțiile de securitate transatlantice, cum ar fi NATO și Uniunea Europeană, trebuie să colaboreze pentru a se confrunta cu acest fenomen primejdios al perioadei care a urmat Războiului Rece." Rușii înțeleg perfect că acest tip de efort antiterorist este un nou mod de cooperare, care transcende noțiunile tradiționale de suveranitate națională. Ei se referă la „implicarea directă în operațiile militare împotriva teroriștilor și, de asemenea, la drepturi de survolare generalizate, la acces în porturi și baze, la asistență pentru realimentarea cu combustibil, la amplificarea eforturilor serviciilor de informații și, nu în ultimul rând, la sprijinul diplomatic".

Este amuzant să ne reamintim în acest context că atunci când președintele Reagan l-a întâlnit pe secretarul general Gorbaciov la Reykjavik, în 1986, pentru negocierile privind controlul armamentelor, ambii, într-un moment oarecum mai filozofic, s-au întrebat dacă conflictul dintre Est și Vest va lua sfârșit vreodată. Au avut și un răspuns: Atunci când Terra va fi invadată de marțieni. Între timp, marțienii, cei mai mulți venind din Orientul Mijlociu, sunt deja la porțile cetății, iar unii chiar înăuntrul zidurilor acesteia. În timp ce vechii inamici tind să uite de alianțele lor, noii inamici produc noi alianțe.

NATO: Relații încordate

În cadrul armatei rusești este explicabilă amărăciunea legată de extinderea NATO, sentiment care s-a amplificat de-a lungul anilor '90. Relațiile dintre Federația Rusă și NATO au fost, cel puțin din punctul de vedere al rușilor, o problemă-cheie în ceea ce privește afacerile externe și cele ale securității. Există temeri majore, precum cele privind proliferarea armelor de distrugere în masă și terorismul. Rușii par să fi sperat la un cadru stabil, care să consolideze acest efort. Consiliul NATO–Rusia a fost pentru ei o dezamăgire, mai ales după campania aeriană a NATO din Kosovo, care a fost declanșată în ciuda opoziției rusești de la ONU.

Însă cadrele de la vârf ale armatei ruse vor să vadă rezultate și sunt extrem de tensionate cu privire la deficiențele existente în lupta comună împotriva terorismului. Există critici publice la tentativa rusă de a scinda Alianța Atlantică. „Orice încercare de a stopa lărgirea NATO sau de a crea un bloc anti-NATO a fost un eșec." Aici se face, evident, trimitere la perioada premergătoare războiului din Irak. „Rusia a supraestimat contradicțiile transatlantice în domeniul securității." Ideea de a trata SUA și NATO ca pe niște dușmani, iar Europa și UE ca pe niște prieteni ai Rusiei, urmărind astfel să realizeze o ruptură, a fost total neavenită. „Starea actuală a relațiilor transatlantice este direcționată în mai mare măsură spre o cauză comună decât spre separare." Această recunoaștere i-a făcut pe cei care determină politica Rusiei să fie mai realiști și mai pragmatici. Repetându-se, generalii ruși au continuat: „Politica Rusiei față de NATO trebuie să se bazeze pe o înțelegere completă a amenințărilor contemporane la adresa securității țării, cum ar fi terorismul internațional. Nu trebuie să rămânem ancorați în stereotipiile erei Războiului Rece, care mai apar în relațiile dintre Rusia și NATO". Ei se referă aici, fără a îndrăzni să o spună deschis, la faptul că, pe termen lung, competiția strategică va veni în Est din partea Chinei și dinspre Sud din partea Islamului, în multele

sale variante. Elita militară rusească a cultivat încă de la sfârșitul Războiului Rece relații între instituțiile militare și a recurs din plin la Actul Fondator al Relațiilor Mutuale, al Cooperării și al Securității dintre NATO și Rusia, la Consiliul de Cooperare NATO – Rusia și la multele variații privind cooperarea dintre Rusia și NATO de la Harvard, Fundația pentru Știință și Politică din Ebenhausen.

Grupurile de lucru active între Rusia și NATO schimbă informații despre controlul spațiului aerian, logistică, cât și – cel mai important – cu privire la apărarea cu rachete balistice. Aceasta din urmă constituie, în mare, un cod de apărare a patriei împotriva rachetelor care ar putea veni dinspre Sud. De-a lungul multor ani, echipe ruse și americane au explorat modalități de cooperare, în special în ceea ce privește Theatre Missile Defence (TMD)[1], fără a ține cont de rezilierea de către SUA a Tratatului ABM sau, mai recent, de protestele Rusiei privind preconizata bază radar din Republica Cehă și cele zece rachete antirachetă care ar urma să fie instalate în Polonia ca o modalitate de apărare împotriva unui atac nuclear iranian îndreptat spre Statele Unite sau spre Europa.

Când Putin a ridicat această problemă la Conferința pentru Securitate ținută în 2007 la München, furia rușilor părea să fie de neînduplecat. Între timp, armata rusă a pus la dispoziție o bază pentru radare în Azerbaidjan, care nu mai era în folosință, în vederea cooperării cu forțele antirachetă ale SUA. Să câștigi simpatii printre occidentalii cu vederi anti-americane e una, să capeți acces la tehnologia antirachetă americană este cu totul altceva.

Între timp, se discuta despre exerciții comune și despre participarea la acțiuni ale unor forțe multinaționale, pregătite special pentru situații de criză. După 9 septembrie 2001, aceste activități au fost amplificate. La Conferința pentru Securitate de la München din 2002, ministrul de atunci al apărării, Serghei Ivanov, a menționat eforturile care se depun pentru realizarea Acordului privind Statutul Forțelor[2], care prevedea programe de pregătire și exerciții comune, atât la nivel de comandament, cât și în teren. Există un acord-cadru – care vine ca răspuns la dezastrul submarinului *Kursk* în largul țărmului Murmanskului – privind salvarea de urgență a echipajului submarinelor: „Poate părea un pas pur tehnic, dar el a adus interacțiunea dintre Rusia și NATO la un nivel nou din punct de vedere practic."[3]

[1] Apărarea împotriva rachetelor trimise asupra teatrului de război
[2] Status of Forces Agreement
[3] S. Ivanov, la cea de-a 40-a Conferință pentru Securitate (*n. a.*)

Înainte de toate – neproliferarea

Printre toate aceste problematici comune, care duc la limitarea proliferării armelor de distrugere în masă, este esențial faptul – știut atât de ruși cât și de americani – că cele două părți trebuie fie să conlucreze, fie să se dea bătute. Acest fapt explică strânsa cooperare în descurajarea Coreei de Nord în a continua pe calea nucleară. Ajută, de asemenea, la înțelegerea relației complexe dintre Rusia și Iran: ajutorul acordat pentru construirea unei centrale nucleare la Busheer, fără a le da însă pe mână combustibilul nuclear iranienilor. Filozofia neproliferării datează din zilele Războiului Rece, când atât americanii cât și rușii erau uniți în perseverența de a atinge monopolul nuclear, fără a ține cont de aspirațiile Marii Britanii, ale Franței sau ale Chinei, și încercau să limiteze aspirațiile țărilor din Lumea a Treia. În această privință nu au avut loc schimbări fundamentale, și nici nu se întrezăresc vreunele. Nu numai rușii, dar și fiecare administrație americană de la Richard Nixon încoace au înțeles totdeauna că este esențial pentru interesul național să stăpânească demonul nuclear.

Astăzi, nu doar securitatea Rusiei, ci și poziția internațională a Rusiei depind de prezervarea cartelului nuclear cu SUA și, într-o mai mică măsură, cu China, Marea Britanie și Franța. Când politicienii ruși vorbesc despre terorism ca fiind problema lor cea mai arzătoare, se referă, desigur, la rebelii ceceni și la luptătorii islamiști din teritoriile învecinate. Dar coșmarul coșmarurilor pentru Rusia este terorismul care recurge la armamentul nuclear. Or, în această privință, Rusia nu este singură. Liderii NATO, în loc să transforme teama de Rusia într-o profeție care se autoadeverește, ar putea și ar trebui să depășească umbrele trecutului și să se concentreze asupra adevăratelor primejdii actuale. Nici starea armatei ruse, nici conceptul strategic al Rusiei nu ne pot face să ne gândim la o revenire la reflexele și la politicile din perioada Războiului Rece. Trebuie trecute cu vederea ocazionalele diatribe retorice venite dinspre Moscova atunci când sunt prezentate noi arme pentru potențiali clienți; cheltuielile pentru armată în Rusia au rămas, pentru mulți ani, mult sub buget. Iar acele bugete erau, dacă e să ne luăm după plângerile venite din rândurile armatei, deja modeste. Rusia este un imperiu extenuat, care nu își caută o nouă vitalitate recurgând la valorile trecutului, tancuri și ideologie marxistă, ci la petrol și gaz, la conducte și petrodolari. Bine ați venit în lumea modernă!

CAPITOLUL 7

SEMILUNA ÎNĂLȚÂNDU-SE DEASUPRA KAZANULUI

„Trebuie să vii în Rusia pentru a vedea rezultatul acestei teribile combinații dintre inteligența și tăcerea Europei și genialitatea Asiei."

Marchizul de Custine, *Scrisori din Rusia*

Când se lasă întunericul deasupra Kazanului, vechea capitală a tătarilor, așezată acolo unde râul Kazanka se varsă în imensul fluviu care este Volga, Kremlinul lui Ivan cel Groaznic se ridică precum o fantomă din vremuri apuse deasupra orașului și a noilor săi zgârie-nori. Zidurile, crenelurile și turnurile sunt scăldate într-o lumină albă agresivă. Vechea fortăreață este un monument al expansiunii Rusiei dinspre Moscova atât către Europa, cât și către Asia, dar și al secolelor de glorie imperială și al suferinței care a urmat.

Cea mai recentă adăugire arhitectonică ne spune însă cu totul altceva. O moschee nou-nouță, din marmură albă, construită de o firmă turcească, înălțându-se peste vechile clădiri rusești, ne vorbește despre problemele politico-religioase de la începutul anilor '90, despre fondurile din Arabia Saudită și despre o pace inconfortabilă dintre Islam și Ortodoxia Rusă, despre trecut și prezent, despre copiii mulți ai femeilor musulmane și despre cei puțini ai femeilor ruse. Cupola imensă a moscheii, care se ridică spre înaltul cerului albastru, este încadrată de patru minarete, care sunt scăldate noaptea de lumini albastre și verzi. Simbolismul Islamului triumfând peste cucerirea rusească nu poate fi trecut cu vederea, ducând până la Moscova, la opt sute de kilometri distanță spre vest, un mesaj puternic, nu doar privind trecutul problematic, ci și asupra celor care vor fi stăpânii viitorului.

Învingându-l pe Ivan cel Groaznic

Cu patru secole în urmă, Ivan cel Groaznic venea de la Moscova în fruntea a unei armate de 60 000 de soldați încercați și fioroși, pentru a înfrânge ceea ce rușii, până în ziua de astăzi numesc, cu un sentiment de oroare, de îndoială de sine și de spaimă, jugul tătarilor, respectiv cei 300 de ani de dominare de către un popor năvălit din stepa euroasiatică. După ce orașul a fost supus obișnuitelor violuri și prădăciuni, țarul a întărit fortificațiile, care au supraviețuit apoi unor vremuri dificile: a fost un bastion puternic împotriva invaziilor dinspre Asia, iar în epoca sovietică, o mărturie marcantă a misiunii asumate de Rusia de a cuceri, civiliza și a rămâne pe teritoriul supus. Semiluna de aur însă, care se ridică acum deasupra clopotniței țarului și care arată înspre Mecca, aflată departe în sud, nu ține, cu siguranță, de ceea ce își imagina țarul cuceritor pentru viitor și, cu atât mai puțin, ceva care să îi fi fost pe plac. Prin Kazan, din vremuri imemorabile punctul de intrare al hoardelor tătare în Europa, li se anunță rușilor o recucerire musulmană – dar și, dacă vor să asculte, popoarelor aflate mai departe spre vest. Această întorsătură a istoriei, care de abia a început, nu se numără în ani, ci în generații. Dansurile marțiale sălbatice, pe care le prezintă călăreții locali turiștilor, spre seară, sunt, cu siguranță, mai mult tătare decât rusești. Iar mesajul pe care îl transmit ar putea să fie mai mult decât unul care să țină strict de folclor.

Mintimer Șaimiev, președintele Republicii Tatarstan, este un supraviețuitor notabil al deceniilor sovietice, mândru de marea sa popularitate și de creditul democratic indiscutabil de care se bucură. Ochii săi negrii migdalați dezvăluie proveniența sa tătară. Înainte trebuie să fi fost un funcționar sovietic care își făcea cu zel datoria, căci la frageda vârstă de douăzeci și nouă de ani fusese deja numit șeful a ceea ce sovieticii numeau un complex agro-industrial. Când a intrat în politică, la o vârstă mijlocie, acumulând decorații, posturi și influență, a reușit să se transforme după căderea Uniunii Sovietice, a păstrat în cea mai mare măsură pacea în jurul Kazanului și a fost reales de trei sau patru ori. Nu ascunde faptul că se simte stânjenit de faptul că recenta sa confirmare în post a fost realizată printr-un ordin venit de la Kremlin. Oamenii, insistă el, ar trebui să aibă libertatea de a-și alege singuri liderii. Această rezervă însă nu reduce în nici un fel foarte buna sa prietenie cu Vladimir Putin, prezentată în broșuri și pe marile panouri publicitare așezate pe scurta autostradă care iese din oraș, în care un șef al Kremlinului din sud îi strânge mâna unuia din nord. Șaimiev este, de asemenea, unul dintre liderii partidului Rusia Unită. Popularitatea sa este atât de mare, încât Mercedesul său negru, de tipul S,

nu are blindaj. Și nici nu are nevoie de un convoi de mașini similare care să îi intimideze pe eventualii asasini. El este șeful și este pus pe treabă.

Șaimiev se prezintă pe sine însuși într-un mod credibil, ca un părinte al patriei tătare, ca un guvernant luminat. La Moscova este creditat cu faptul că ar fi prevenit, în timpul primei revolte cecene postsovietice, o baie de sânge, ba chiar secesiunea acestei republici cu mari zăcăminte petroliere. A reușit acest lucru printr-o combinație de conciliere financiară, o remarcabilă putere de convingere și o mână fermă. Ca atare, va fi de neînlocuit pentru o lungă durată de acum încolo. Desigur, mai are un element care să îl ajute, și anume faptul că Tatarstanul produce 18% din petrolul Rusiei. Rezervele care nu au fost încă exploatate până acum se estimează că vor mai dura vreo treizeci sau patruzeci de ani. Sigur, mândria locala și egotismul sunt rănite de cererile mai înalților de la Moscova de a primi aproape 90% din câștig.

Caucazul și capitala cecenă Groznîi – numită după Ivan Groznîi, cunoscut și sub numele de Ivan cel Groaznic – se află departe în sud, la aproape o mie de kilometri, chiar mai departe decât se află Moscova față de Vest. Dar ideile călătoresc repede. Un bătrânul arhiepiscop ortodox și un tânăr muftiu, acesta din urmă educat la Medina, i-au asigurat pe vizitatorii lor la o întrunire comună, care a avut loc într-o moschee, că totul este în ordine, că oamenii se ascultă unii pe alții, că nu există nici un risc de contagiune islamică și că toată lumea este fericită. Americanii, însă, spre iritarea demnitarilor locali, au capturat câțiva tineri tătari, care au reapărut la Guantanamo Bay, renumita pușcărie americană în care sunt încarcerați, într-un limbo legal, luptători islamici.

Numărul moscheilor din Tatarstan, care, pe vremea Uniunii Sovietice, erau sub o duzină, a crescut în zilele noastre la sute. Limba tătară, asemănătoare cu turca, a ieșit la suprafață, fiind în ziua de azi a doua limbă oficială.

Mai multe moschei

Trenul verde care merge pe timpul nopții de la Kazan la gara Kazan din Moscova face opt ore, înaintând încet pe șine care scârțâie, în timp ce niște matroane în uniforme verzi vând cantități impresionante de ceai și vodcă. La Moscova, Estul și Sudul sunt văzute cu o prost ascunsă îngrijorare. Chiar și în formatul său postsovietic redus, Rusia, cu cei circa 20 de milioane de musulmani, are un procentaj mult mai mare de musulmani decât Germania, însă cu cele trei milioane de turci ai săi, se apropie de Franța, care are un număr estimat la șapte milioane, majoritatea de origine arabă.

În Cecenia domnește actualmente un soi de pace, care este dificilă și impredictibilă. Președintele local, Ramzan Kadîrov, un personaj extrem de opac, colaborează actualmente cu rușii, cu forțele lor speciale și cu administratorii lor, dar, pe de altă parte, a impus ca femeile să poarte văl, a ordonat construirea unei moschei imense și s-a străduit ca Moscova să nu intervină prea mult în problemele republicii lui. Nimeni nu poate spune care sunt planurile sale de mâine sau poimâine. Moscoviților nu le place să își imagineze la ce visează populația musulmană din Rusia gândindu-se la viitorul din anii și deceniile următoare. Destinul musulman va fi decis mai puțin sub crucile și vulturii de la Moscova și cu mult mai mult de ceea ce se petrece în țările de sub semilună. Pentru moment, totul este liniștit în și în jurul Kazanului.

Putin nu a făcut niciodată un secret din credința sa că declinul și prăbușirea Uniunii Sovietice a fost cel mai mare dezastru geopolitic al secolului al XX-lea, iar patru din cinci ruși par să fie de aceeași părere. Dar, dacă stai să te gândești, disoluția vastei Uniuni Sovietice poate fi văzută, de asemenea, ca fiind un fel de eliberare pentru Rusia și pentru ruși. Ca și în cazul Franței, care, retrospectiv, trebuie să îi mulțumească generalului de Gaulle pentru tăierea, în 1962, a cordonului ombilical care o lega de Algeria, rușii au pierdut, fără mari revolte și mișcări de mase, mulți musulmani care trăiau în republicile din sud, precum Azerbaidjan, Kazahstan, Turkmenistan, Tadjikistan sau Uzbekistan. Atunci când aceste republici au părăsit, în 1991, nava care se scufunda, au luat cu ele vaste cantități de resurse minerale, glorii imperiale și instalații militare, precum Cosmodromul Baikonur din Kazahstan – dar au pus de asemenea capăt iluziei sovietice a unui imperiu multirasial și multireligios pașnic, ferice și mulțumit cu sine. Războaiele de succesiune înăuntrul sau între nou inventatele state au fost crude, mai ales cel dintre Azerbaidjan și Armenia. Separarea chirurgicală a Osetiei de Sud și a Abhaziei de Republica Georgia – realizată nu fără un ajutor acordat de către Rusia învecinată – a fost de scurtă durată, dar rămâne, în continuare, un conflict înghețat pe linia de demarcație dintre Rusia și Georgia.

Renunțarea la ceea ce Rudyard Kipling numea, în zilele de glorie ale imperialismului britanic, „povara omului alb" a fost, de fapt, o binecuvântare pentru o patrie excesiv de întinsă. Uniunea Sovietică și-a luat adio de la istorie într-un mod neașteptat, fără mult zgomot, doar cu un scâncet. Războaiele cecene și cele din nordul Caucazului ar fi putut fie regula, dar, până acum, nu au fost decât excepții. Pot să existe dezastre care să se întâmple în viitor, de exemplu în învecinata Ingușetie sau în multinaționalul Daghestan. Dar, până acum, aceste posibile pericole nu s-au materializat.

Lucrurile ar fi putut să ia, într-adevăr, o întorsătură foarte rea, cu atât mai mult cu cât asistăm la o redeșteptare a islamismului în întreaga Asie și, mai ales, de-a lungul granițelor sudice ale Rusiei, care au fost trasate după cum au crezut de cuviință generalii țariști și, după recucerirea de către comisarii Armatei Roșii după 1920, de noii conducători sovietici. Ceea ce au impus celor învinși a fost o hartă mentală trasată de ideologia comunistă și de expansionismul rusesc.

„Căminul meu nu este casa și strada pe care stau, ci Uniunea Sovietică" – acesta a fost laitmotivul impus unei populații care, în mare parte, nu era deloc entuziasmată, ba dimpotrivă. Omul sovietic nu putea să-l înlocuiască pe omul obișnuit, iar ideologia sovietică nu putea să elimine sentimentul de apartenență națională, tribul, clanul. Într-adevăr, în toate republicile Asiei Centrale, ca și în Ucraina, nu s-a uitat niciodată, până la sfârșitul Uniunii Sovietice, că ele au fost primele națiuni victimizate. Brutalitatea Războiului Civil a fost continuată de suprimarea elitelor tradiționale și de crearea unora noi, din rândul colaboraționiștilor. La rândul lor, tradițiile populației nomade au fost distruse. Această misiune civilizatoare, cum o numeau comisarii comuniști care o aplicau, a pus capăt unei tradiții etnice care dura de secole, dacă nu chiar de milenii.

Moștenirea sovietică

Dacă sub țari populația stepei nu s-a aflat, în cea mai mare parte, supusă unui control de la centru, zona Munților Caucaz era prea importantă pentru a fi lăsată să își vadă de sine sau să urmeze planurile triburilor locale. Protestul a apărut aici odată cu guvernarea rusă, iar sovieticii au moștenit amărăciunea și spiritul de rebeliune care domina în zonă. Poporul cecen nu a uitat niciodată nesfârșitele războaie pe care au trebuit să le suporte timp de trei secole. Când Wehrmachtul german s-a apropiat în 1942, au sperat că vor scăpa, în sfârșit, de dominația rusă, pentru ca apoi, în 1944, să plătească un preț monstruos, fiind cărați în vagoane de tren deschise în stepa cazacă, supraviețuitorii fiind aduși înapoi de abia sub Hrușciov, în anii 1950. Georgienii au avut și ei, în multe privințe, aceeași soartă. Nici măcar existența unui Partid Socialist georgian nu a putut să aplaneze lucrurile; socialiștii din Georgia s-a întâmplat să fie agitatori naționaliști.

Cei șaptezeci de ani de dominație sovietică au păstrat, totuși, toate tensiunile etnice sub un capac de fier. Chiar înainte de disoluția finală a Uniunii Sovietice, națiunile din jurul Caucazului, sesizând sfârșitul care se apropia, nu au mai așteptat deznodământul, ci au început propriile lor războaie ale succesiunii sovietice.

Ceea ce s-a petrecut în întreaga Iugoslavie după 1989 a fost foarte asemănător cu prăbușirea dominației sovietice în sud. În timp ce vaste zone erau redistribuite, „purificarea etnică" a accentuat oroarea și măcelul. Până în ziua de astăzi majoritatea conflictelor nu au găsit un răspuns de lungă durată. Locuitorii din Georgia, Azerbaidjan, Armenia, Abhazia, Osetia și din multe alte zone își amintesc de miturile lor fondatoare și au pretenții asupra întregului teritoriu pe care și-l amintesc. În cel mai rău caz, răspunsul a fost uciderea în masă, iar în cel mai bun, înghețarea conflictelor. Dar cât timp vor rămâne acestea înghețate?

Rușii, de la Stalin la Gorbaciov, au combinat o politică a represiunii brutale a elitelor tradiționale, a Islamului și a învățătorilor săi, cu tentative de lungă durată de a coopta noi lideri. Cu ce succes? „Noi am fost aici din secolul al XVII-lea și vă pot asigura că vom fi și mai mulți mâine" a spus Sheikh Abdullah, vicepreședintele Consiliului Republicilor Central-Asiatice și al Kazahstanului în ianuarie 1989, consiliu care este sponsorizat de către guvern.

Această deșteptare a fost, după dezastrul Rusiei în Afganistan, nu doar un rezultat al tradiției și al memoriei populare. Când, în 1987, au coincis sărbătorirea a o mie de ani de creștinism ortodox rusesc, a o mie o sută de ani de islamism pe Volga, cu capitala în Kazan, și a două sute de ani de la inaugurarea Consiliului Spiritual Musulman la Orenburg, exista deja un proces de renaștere religioasă. Reabilitarea Bisericii Ortodoxe sub Gorbaciov și, cu atât mai mult, sub Boris Elțîn, a dus la reverberații de amploare nu doar în rândul rușilor tradiționaliști și a creștinilor care își ascundeau crezul, dar și în rândurile populației musulmane din întreaga Uniune Sovietică. Dintr-odată, musulmanii dinăuntrul Imperiului Sovietic și-au descoperit istoria și forța lor potențială. În acei ani, Shafaq Stanizai, un membru al Uniunii Scriitorilor Afganistanului Liber, care a trăit în Asia Centrală, mulți ani, a vorbit de cele 70 de milioane de musulmani care trăiau în dominioanele sovietice, având doar două instituții care să-i educe și să-i pregătească pe viitorii imami, ambele fiind administrate de Consiliul Musulman al Asiei Centrale și al Kazahstanului. Ambele institute erau ținute din scurt din punct de vedere ideologic, iar curricula urma în bună măsură dogmele ideologiei sovietice, incluzând multe elemente anticapitaliste și antireligioase. Cu totul, nu erau înscriși mai mult de optzeci de învățăcei. Cei care își încheiau studiile nu erau angajați să își păstorească credincioșii, ci să cultive relațiile dintre Uniunea Sovietică și țările islamice emergente, cât și pentru a face propagandă pentru pacea de factură sovietică în cadrul instituțiilor internaționale.

Sub Stalin, cultul islamic a fost văzut ca fiind, spre deosebire de bisericile creștine, o credință reacționară și antisovietică, „opiu pentru mase" în cea mai adevărată manieră marxistă. În anii '60, ca răspuns la revolta algeriană împotriva francezilor și a altor diverse mișcări de eliberare antioccidentale din țările islamice, dar și ca o ofertă făcută mișcării de nealiniere, Moscova a socotit că un Islam impregnat de idei sovietice ar fi o unealtă folositoare. În anii '70, conducătorii sovietici au început încetul cu încetul să vadă cultul islamic drept un element care poate contribui la ameliorarea socială. Stanizai a estimat că între 95 și 99% dintre etnicii uzbeci, turkmeni, cazaci, tadjici și kirghizi au continuat să urmeze ritualul islamic în cadrul familiei și al vieții comunitare, având, în același timp, o simpatie foarte redusă față de dominația sovietică. Xenofobia lor era direcționată în cea mai mare măsură împotriva stăpânilor ruși. Războiul din Afganistan nu a avut nici el darul de a fi de vreun ajutor. Înaltul comandament sovietic a făcut greșeala strategică de a trimite în Afganistan în cea mai mare proporție soldați provenind din republicile islamice pe post de carne de tun. Amărăciunea acestora, frustrarea și disprețul față de mai marii lor ruși a devenit o forță importantă în divizarea Uniunii Sovietice.

Șase dintre cele cincisprezece republici care formau Uniunea Sovietică aveau o populație majoritar musulmană. Cele mai importante centre erau Taşkent, Kazan, zona centrală a Başkiriei, Baku de la Marea Caspică și Daghestanul – acesta din urmă având graniță cu Cecenia. Revoluția islamică care a avut loc în Iran după întoarcerea ayatollahului Khomeini în 1978 a avut implicații internaționale imense, și nicăieri mai mari decât în republicile sudice ale Uniunii Sovietice. Această renaștere islamică s-a produs ca un revers dramatic la poziția de până atunci a Șahului și ca o umilire a SUA, fără a exista o separare între motivele religioase și cele politice. Pentru populația din zona Caucazului, Revoluția Islamică a fost o experiență fascinantă, care invita la imitarea ei în alte țări. Casete cu predici pline de ură ale lui Khomeini au fost introduse pe furiș în țările învecinate peste granița de nord a Iranului, ajungând astfel în republicile islamice ale Uniunii Sovietice. Între timp, comuniștii iranieni, care au ieșit din clandestinitate, și-au oferit colaborarea regimului mullahilor, dar au fost refuzați și persecutați. La nord de graniță, mulți tineri musulmani au cerut să li se permită să emigreze în Iran. Baku, care posedă zăcăminte petroliere bogate și este așezat strategic pe malurile Mării Caspice, se află la doar 300 de kilometri distanță de celălalt Azerbaidjan – cel care se găsește dincolo de granița iraniană. În perioada sovietică, jumătate din populație (1,5 milioane) erau musulmani, majoritatea dintre ei fiind șiiți.

Începând cu 1928, ocupanții ruși au instituit un soi de Cortină de Fier de-a lungul granitei sudice, situație care s-a menținut pe durata următoarelor patru decenii. Nu a încetat decât în anii '60, când Moscova a văzut posibilitatea realizării Revoluției Mondiale prin Lumea a Treia, și-a imaginat viitori aliați și a vrut să demonstreze realizările sale socialiste. Dar era, de fapt, era un fel de miraj realizat de KGB, miraj care nici nu a avut o viață prea lungă. Revoluția iraniană, înfrângerea armatei sovietice în Afganistan de către luptătorii din rezistența islamică (cu ajutorul high-tech venit din partea sponsorilor lor americani) și renașterea ortodoxismului rus au avut, toate, implicații de lungă durată. Cu mult timp înainte de dispariția Uniunii Sovietice, mass-media controlată de Moscova vorbea de „problema islamică" atunci când lua în discuție mutațiile tectonice care se petreceau de ambele părți ale granitei sudice. Dintr-odată, dar nu fără a exista semne prevestitoare, religia, care fusese dezavuată în mod oficial și persecutată în Uniunea Sovietică, a devenit o forță care trebuia acum să fie luată în considerare, pe când ideologia sovietică ajunsese să fie lipsită de vlagă, de orice promisiune, fie ea spirituală, de succes economic sau de potențial militar de descurajare. În plus, în toate republicile islamice ale Imperiului Sovietic, ideologia comunistă nu a reușit niciodată să depășească oprobiul de nu a fi decât un praf aruncat în ochi de către opresorii străini albi, veniți din nord. Dar înfrângerea sovieticilor din Afganistan dădea speranța că dominația Moscovei asupra țărilor islamice nu va fi una permanentă. În ultimii ani ai Uniunii Sovietice, autoritățile au constatat că organizațiile principale ale rezistenței afgane au reușit să-și traducă în rusă materialele propagandistice și că aveau capacitatea de a face ca aceste traduceri să circule în toate republicile sudice, mai ales în Republica Kîrgîză, dar au apărut și în Samarkand, Taşkent sau Bukhara.

Autoritățile sovietice, la rândul lor, au pornit propria lor campanie antiislamică la începutul anilor '80, reamintindu-le localnicilor în termeni foarte clari că, în trecut, armatele țariste au cucerit Caucazul și că, în secolul al XX-lea, Armata Roșie i-a înfrânt pe basmaci – rebelii din sud sau așa-numiții „bandiți", care și-au creat propriile lor stătulețe în timpul Războiului Civil dintre Alb-Gardiști și Roșii. Diplomații străini au văzut în acest mesaj o atenționare nedeghizată, care viza visurile de independență ale musulmanilor.

Astăzi, în toate teritoriile dintre Marea Caspică și granița cu China se renovează moscheile sau se construiesc unele noi. Înaintea Revoluției, numărul moscheilor în acele părți ale Rusiei era estimat la circa 25 000, la care se mai adăugau 100 în Emiratul Buhara și în Hanatul Kievean.

În 1942, numărul total scăzuse la 2 000, iar în 1966, doar 400 de moschei mai erau – în limbajul sovietic – „operaționale". În mod evident, KGB-ul a considerat rezultatul unei represiuni severe ca un semn de convertire voluntară la religia sovietică. În mai 1976, tovarășul F. Furov, președintele Consiliului pentru Afaceri Religioase de pe lângă Consiliul de Miniștri al URSS, a declarat 300 de moschei „înregistrate", cât și 700 de moschei „neînregistrate". În același timp, un oficial din Taşkent a fost citat de către diplomați că ar exista 143 de moschei „funcționale" în toată Asia Centrală sovietică. Exista, în genere, o moschee pentru un sfert de milion de musulmani. În ultimii ani ai Uniunii Sovietice, Igor Beliaev, considerat drept prima autoritate din Rusia în ceea ce privește Islamul, a scris în *Literaturnaia Gazeta* despre „365 de moschei, pline de credincioși". Astăzi, în toate republicile din Asia Centrală, dar și în provinciile musulmane ale Rusiei – sau ale părților musulmane ale fostei Iugoslavii – se construiesc numeroase moschei, atât cu fonduri provenite din surse locale, cât și din ajutoarele generoase asigurate de către state bogate în petrol, cum ar fi Arabia Saudită.

Cum să trăiești împreună cu Islamul?

Rușii sunt ambigui, iar Putin nu face excepție în această privință. Poate să deplângă pierderea bogățiilor din Asia Centrală, dar trebuie să fie, de asemenea, conștient de faptul că, dată fiind implozia demografică a rușilor și explozia demografică a musulmanilor, sfârșitul imperiului a scutit Rusia de o problemă majoră, care nu ar fi fost rezolvabilă pe termen lung. Acele 70 de milioane de la sfârșitul Uniunii Sovietice se vor fi apropiat, între timp, de 100 de milioane, care sunt, în cea mai mare măsură mult mai tineri, mai flexibili și mai agresivi decât rușii din Rusia. Dacă demografia înseamnă destin, atunci Rusia de după Imperiul Sovietic este mult mai mult stăpână pe destinul ei demografic decât înainte.

Sfârșitul imperiului a însemnat însă și părăsirea de către multe milioane de ruși a pustietăților Siberiei, în căutarea unor condiții mai confortabile de trai în zona vestică a țării, câtă vreme, încă din zilele lui Brejnev, munca forțată nu mai era la modă și, oricum, aceasta nu ar mai fi fost de ajutor în exploatările petroliere sau în construcția și mentenanța conductelor de petrol într-un teritoriu ostil.

Rusia, de-a lungul istoriei sale, a putut conta pe o populație abundentă, iar cei aflați la putere tratau masele de oameni drept niște mase la care se poate renunța în caz de război sau pe timp de pace, fără prea multă considerație pentru viața sau demnitatea umană. Nimeni nu știe exact

câți oameni au pierit în Gulag sau au fost trimiși în lupte sângeroase. Acest lucru s-a schimbat, nu prin convertirea la o filozofie diferită, ci prin voința multor tineri bine educați de a pleca din Rusia sau, dacă aleg să rămână, de a nu face copii și de a-i crește. Rusia de astăzi este bogată în resurse, cu excepția celei mai importante dintre ele: oamenii și încercarea lor de a fi fericiți.

În 2007 s-a publicat un raport, care a fost acceptat de către președintele Putin, privind viitorul demografic și politica propusă pentru a stopa criza. RIA Novosty a făcut cunoscută constatarea: în Federația Rusă se naște în medie la fiecare 21 de secunde un copil, iar la fiecare 15 secunde moare o persoană. În fiecare oră populația Rusiei se reduce cu circa 100 de persoane, iar în fiecare an numărul total se diminuează cu 800 000 până la 900 000. ONU, cu un optimism temperat, estimează pentru jumătatea secolului al XXI-lea o populație de 113 milioane; pesimiștii de la Moscova cred că se va ajunge la 96 de milioane, în măsura în care din partea politicului nu se vor lua măsuri care să contracareze tendința de diminuare a populației. Aceasta fiind situația, consecințele vor fi sumbre nu doar în cifre globale, dar și în ceea ce privește echilibrul dintre ruși și non-ruși, mai ales în cazul musulmanilor. În cinzeci de ani, date fiind cifrele și tendințele demografice actuale, cultul islamic s-ar putea să ajungă religia predominantă în întreaga Rusie. Veniamin Popov, trimisul special al președintelui la Organizația Conferinței Islamice, a făcut, în octombrie 2007, o declarație de presă vizând viitorul la conferința ținută. Puțini ruși s-au bucurat de ceea ce au aflat: „Astăzi trăiesc în Rusia aproape 20 de milioane de musulmani. În douăzeci de ani vor depăși o treime din populație, iar la jumătatea secolului actual musulmanii vor fi mai numeroși decât orice alt grup de credincioși." Explicația este una simplă și clară: musulmanii au mai mulți copii decât rușii. Întrebat fiind despre perspectiva privind restul Europei, Popov a răspuns la fel de tranșant: declinul populației indigene în întreaga Europă este „inevitabil", „în două sau trei generații, europenii vor deveni o minoritate în Europa." Rușilor le place un coșmar de calitate. Așa că nu a fost nici o surpriză când Popov a prezis că în următorii cinci până la zece ani vor avea loc confruntări acute între lumea musulmană și cea occidentală în cadrul politicii internaționale. A se ține seama că, dintr-odată, Rusia este considerată ca aparținând „Vestului". Conflictele din întreg Orientul Mijlociu, din Somalia, sau chiar războiul din Irak sunt precursoare ale crizelor și conflictelor care vor urma.

Pentru a contracara aceste previziuni, Kremlinul a conceput „proiectul național numărul unu". Putin revine neîncetat la perspectiva sumbră a unei Rusii care moare. La căderea Uniunii Sovietice, emigrarea evreilor

în Israel a luat proporțiile unei fugi în masă, mai mult de un milion de oameni optând să ia drumul spre Țara Sfântă, unii dintre ei profitând de această oportunitate pentru a ajunge, în cele din urmă, în Statele Unite ale Americii. În prezent, ex-rușii sunt extrem de prezenți în Israel, atât în lumea afacerilor, cât și în armată, în politică și în alte profesii.

Un exod similar a avut loc înspre Germania. Aproape două milioane de etnici germani au plecat spre Vest și aproape o sută de mii de evrei au decis, la rândul lor, să plece în aceeași direcție și să-și caute o viață mai bună în Germania sau mai departe. Și mulți ruși și-au părăsit patria. Ceea ce a însemnat că, astfel, Rusia a pierdut substanțial din contingentul de profesori de liceu și universitari, dar și din cel de medici, plecarea acestor cadre ridicându-se la mai mult decât își poate permite oricare țară. Rușii vorbesc de „hemoragia de creiere"[1], deplângând pierderea marii majorități a elitelor lor din domeniile tehnice. Consecința cea mai evidentă este aceea că nu există destule cadre care să conducă industriile de bază, ca să nu mai vorbim de modernizarea acestora pentru a le aduce la standarde occidentale. Puțini din cei care au plecat se mai întorc vreodată.

Declinul

În același timp, scăderea populației în întreaga Rusie, cu excepția zonelor musulmane, s-a datorat și unei scăderi serioase a nivelului de trai și, pe de altă parte, sporirii problemelor locative. În plus, rușii au fost influențați de aceleași standarde culturale, atitudini și probleme de identitate care se întâlnesc în țările vestice. Între timp, criza demografică este cea mai mare piedică în calea creșterii economice, tehnologice și a progresului în cercetare și dezvoltare. Într-un interviu recent dat de Alexandr Goncearuk, șeful firmei AFK Sistema, un gigant rusesc în telecomunicații, a fost întrebat despre penuria de personal cu înaltă calificare. Răspunsul său este valabil pentru multe companii care duc lipsă de experți și de programe de formare ale acestora: „În acest an [2007] am deschis lângă Moscova un centru de pregătire de nivel european. Toți specialiștii de care aveam nevoie a trebuit să fie școliți în străinătate. Oricine are ceva în cap sau un IQ mare, este trimis în străinătate pentru a-și ridica acolo gradul de pregătire. Oamenii noștri au început să înțeleagă și să practice nu doar un anume know how, dar și o cultură tehnologică holistică."

[1] În textul original: „brain drain" (*n. red.*)

Privind emigrația într-o perspectivă de lungă durată, Goncearuk a fost tranșant: „Cei care au plecat se vor întoarce. Ei pot găsi aici ceea ce americanii numesc *a challenge*[1]. Ceea ce mă preocupă, însă, este faptul că cei din categoria managementului de nivel mediu au plecat și nu au mai rămas decât prea puțini tehnicieni. Școlim contabili, avocați, experți în marketing și în *public relations*. Dar unde sunt inginerii?"

Goncearuk a atras atenția asupra faptului că lipsa de experți poate frâna serios dezvoltarea Rusiei: „Poți avea o piață. Dar, fără experți, creșterea pe termen lung intră în colaps." Manageri străini în poziții de top? Putin și-a exprimat public dubiile sale în această privință, dar Goncearuk a explicat, că pe termen lung, lucrurile stau altfel: „Putin a vrut să spună altceva. Cât de mult poate să mai conteze Rusia pe resursele umane occidentale? Dacă închidem ușa firmei Sistema pentru străini, acest lucru ar afecta sute de oameni de mare capacitate."

Putin crede că guvernul este responsabil pentru demararea unei ofensive high-tech. Dar poate oare Rusia să ajungă din urmă companiile de vârf din întreaga lume? Managerii industriali privesc la directivele statului cu sentimente amestecate: „Simțim tot mai mult ajutorul venit din partea statului, fie în postura de investitor, sau în cea de consumator civil sau militar. Ceea ce trebuie păstrat este echilibrul dintre firmele de stat și cele private. În cazul companiilor private, întrebarea care se pune, în cele din urmă, este gradul de profitabilitate a fiecărui proiect."[2].

Locuri de muncă vacante

Până una alta, ceea ce este adevărat pentru zona de la vârf a pieții muncii este, de asemenea, valabil pentru etajul mediu și chiar pentru baza ei. Economia înfloritoare a Rusiei devine tot mai atractivă nu doar pentru occidentali, dar, între timp, și pentru cei din Asia Centrală. Mulți dintre aceștia din urmă sunt etnici ruși care se întorc în patrie din țări neospitaliere și sărace. Ei sunt însă depășiți numeric de cei de baștină din țările Asiei Centrale, care se află în căutarea unor slujbe modeste, pe care rușii nu mai sunt dispuși să le ocupe, venitul *per capita* în Rusia fiind, de exemplu, de șase ori mai mare decât în Uzbekistan.

În timp ce dezvoltarea economică merge înainte, susținută de prețurile crescânde ale petrolului și gazului natural, dar și a majorității resurselor pe care Rusia le are din abundență, diminuarea forței de muncă începe

[1] O provocare, o punere la încercare (*n. trad.*)

[2] Interviul a apărut integral în *Die Welt*, la 30 octombrie 2007 (*n. a.*)

să complice situația. Nu doar Moscova și Sankt Petersburg au nevoie de clădiri pentru birouri, de hoteluri, apartamente și malluri – dimpreună cu oamenii care să le construiască. Există un deficit general în continuă creștere de forță de muncă. La sfârșitul anului 2007, numărul muncitorilor imigranți, conform Institutului Rus pentru Economie de la Moscova, se ridica la 4,9 milioane, oameni care spală vase, sapă șanțuri și fac alte munci necalificate. Numărul real poate să fie chiar dublu, majoritatea acestor muncitori venind din fostele republici sovietice din sud. Printre ei se află și cei care au părăsit Rusia cu zece ani în urmă și acum s-au hotărât să ceară primirea dreptului de a se întoarce.

Valul masiv de muncitori străini, cea mai mare parte dintre ei ușor recognoscibili datorită pielii lor mai închise la culoare și a trăsăturilor asiatice ale feței, ajută să se rezolve o problemă economică, dar creează altele. Acești „negri", cum li se spune, câteodată folosindu-se și cuvinte mai puțin flatante, sunt o prezență vizibilă în majoritatea marilor orașe. Unii, cei mai mulți dintre ei, muncesc din greu, pe când alții preferă să se ocupe cu delicte minore. Mulți vând fructe și legume în piețe, străduindu-se să pună produse proaspete pe tarabă în fiecare zi. Dar este o muncă care nu aduce mari satisfacții. Deși Rusia este o societate multietnică, având mai mult de o sută de naționalități nonslave, rușii nu îi văd cu ochi buni pe acești străini harnici.

În vara anului 2006, în nordica Peninsulă Kola, în orașul Kondopoga, au izbucnit revolte împotriva celor care arătau în mod vădit altfel și proveneau din Sud. Localnicii s-au simțit trași pe sfoară și exploatați de către imigranți, care acaparaseră cea mai mare parte a afacerilor locale și păreau să aibă succes, chiar dacă unul de mici proporții. Karelia, cunoscută altminteri ca fiind o parte tolerantă a Rusiei, a deschis dintr-odată cutia Pandorei, prin ura rasială, invidia și violența de care s-a dat dovadă acolo. Convingerea exprimată de Putin că rușii erau obișnuiți, în mare măsură, să conviețuiască, din vremurile Uniunii Sovietice, cu alte naționalități, nu pare realistă. O lege din aprilie 2007, care interzice străinilor să lucreze ca vânzători în piețele din Rusia vine în întâmpinarea profund înrădăcinatei neîncrederi a rușilor față de vecinii lor, pe care nu îi consideră bine-veniți, dar care, pe de altă parte, se dovedesc a fi indispensabili. „Ciocnirea civilizațiilor" lui Samuel Huntington nu este o idee străină nicăieri în Rusia; nu trebuie să călătorești până în Cecenia sau în Daghestan pentru a face cunoștință cu ea.

SOVA este numele unei organizații curajoase și singulare, care are sediul în Moscova și se ocupă de urmărirea crimelor a căror motivație a fost ura. În 2005, ei au raportat 435 de victime ale unor atacuri rasiale în Rusia.

În anul următor, numărul acestora a crescut la 2006 – nu este clar dacă aceasta atesta o mai exactă raportare sau amplificarea ostilității. La începutul anului 2007, cifrele raportate erau încă mari.

Rusia a înregistrat o creștere economică medie de 6,9% din 1999 încoace. Între timp, populația a scăzut de la 148,7 milioane în 1999 la 143,8 milioane în 2006, continuând să scadă. Sunt, ca de altfel în întreaga Europă, tot mai puțini nou-născuți, iar programele guvernamentale de încurajare a tinerelor de a avea mai mulți copii nu s-au bucurat de succes – lucru ușor de explicat prin lipsa de locuințe, prin fragilitatea familiilor, prin nevoia de a avea în casă doi adulți care să câștige câte un salariu și prin înceata dispariție a până acum eternei și omniprezentei bunici ruse, legendara babușca.

Populația rusească continuă să scadă, iar proporția dintre ruși și nonruși e într-o pronunțată schimbare, în favoarea acestora din urmă. Declinul este dramatic, mai ales în sfera forței de muncă, conform Ministerului Sănătății și a Dezvoltării Sociale aceasta urmând să scadă de la 74,5 milioane în 2007 la doar 65,5 milioane în 2010. Numărul mare de decese datorate consumului exagerat de votcă în rândul bărbaților – interpretarea lui Putin a acestor cifre este că „ei beau prea mult și pe urmă produc accidente" –, cât și procentajul redus de fertilitate în rândul femeilor sunt elementele fundamentale care duc la această situație. Astăzi, patru din zece muncitori în ferme sau în construcții sunt deja străini, majoritatea fiind musulmani. Speranța de viață pentru bărbații ruși a ajuns acum undeva între cincizeci și șapte și cinzeci și nouă de ani – pe când în vestul Europei depășește cu mult vârsta de șaptezeci de ani.

Rusia de astăzi urează bun venit – dacă sintagma nu este prea idilică – celui mai mare număr de imigranți, după Statele Unite ale Americii. La căderea Uniunii Sovietice, mulți etnici ruși s-au întors din coloniile inospitaliere, fiind urmați de multe milioane de tadjici, uzbeci, cazaci, ucraineni, moldoveni și de nenumărați alții, mai toți fără acte în regulă. Să pătrunzi în Rusia nu este dificil, cel puțin pentru primele trei luni. După aceea, imigranții au nevoie de un permis de lucru. Până foarte de curând, respectiv până în primele luni ale lui 2007, majoritatea imigranților își duceau existența în zonele gri ale economiei. Exploatați de angajatorii care îi plătesc mizerabil și vulnerabili la șicanele poliției ruse, deși având mare căutare, aceștia se aflau la nivelul cel mai de jos al societății. Asemănător cu hotărârea Congresului Statelor Unite ale Americii de a acorda un statut legal imigranților din Mexic, Duma de Stat a Rusiei a adoptat o lege în ianuarie 2007, prin care stabilea cuantumul imigranților după naționalitate și regiune. Conform datelor Băncii Mondiale, în 2007,

cuantumul s-a ridicat la 6,1 milioane de muncitori străini care au primit permis de muncă, mai mult de o zecime dintre ei, respectiv 700 000, doar în Moscova.

Aceste date nu înseamnă însă că procesul imigrației este unul rapid și ușor. Poate dura săptămâni pentru ca un muncitor imigrant să ajungă să își depună dosarul la Serviciul Federal pentru Migrație – timp în care se află într-un limbo legal. De fapt, fără un *propusk*, un permis special, eliberat contracost, ei nu pot lucra legal sau nu pot să aibă o locuință. Mituirea funcționarilor oficiali este modul cel mai învederat de a depăși asemenea obstacole, numai că această metodă se poate dovedi contraproductivă. Amenda pentru angajarea ilegală a unui muncitor străin se poate ridica până la 800 000 de ruble. Legea este dură, și nu ține seama de faptul că fără o forță de muncă venită din afară, economia rusească se confruntă cu o bombă cu ceas demografică. Rusia se îndreaptă treptat către un vârf al crizei, iar toți banii strânși de pe petrol în orașul Kanty-Mansisk din vestul Siberiei, în Tatarstan și în alte locuri nu vor putea salva situația.

Demografia este viitorul

Demografia este hotărâtoare, pentru Rusia, la fel de mult ca pentru Europa de Vest sau pentru restul lumii. Nu există nici o modalitate de a repara faptul că mult lăudatul paradis al muncitorilor din trecut a irosit eforturile oamenilor și nu a respectat munca, aceasta devenind acum singura resursă, la nivelul cel mai înalt, cât și la cel mai de jos, care va frâna Rusia sau o va face să se dezvolte.

Din punct de vedere strategic, rușii nu au de ce să se teamă atunci când se uită spre Sud sau spre Est. În ceea ce privește armamentul, acesta o pune încă în afara oricărei amenințări convenționale. Dar, din considerente ce privesc privind populația și conflictele armate asimetrice, rușii au, pe bună dreptate, de ce să se simtă amenințați – și să recunoască, în adâncul sufletului, că, deși petrolul și dolarii continuă să întărească economia și sistemul politic, masele Chinei și ale lumii musulmane pot reprezenta un potențial coșmar.

Ce este de făcut? Autoritățile ruse au fost încete în a înțelege problema și, chiar și mai încete în a face ceva pentru a o contracara. Lui Putin, cu viziunea sa strategică globală asupra Rusiei, i se datorează faptul că, din 2007, statul investește masiv în programe care urmăresc să oprească declinul. Reconstrucția puterii rusești pe plan mondial ar rămâne un gest fără acoperire dacă nu ar exista un proces de reconstrucție a unei baze solide acasă, or nimic nu e mai important decât să ai o populație bine echilibrată;

și totuși, Rusia de astăzi este departe de orice echilibru sau stabilitate. Dar în spatele ordinii de zi de mai mare amploare a creșterii populației există și o ordine de zi mai puțin vizibilă, care vizează păstrarea echilibrului între populația rusească și cea nonrusească. Oricare vor fi fiind detaliile, conflictele de ordin religios și regional se vor amplifica.

În octombrie 2007, Putin a recurs la un mesaj adresat Consiliului Camerei Publice a Rusiei – care nu este un organ legislativ, ci unul deliberativ – pentru a prezenta noua sa politică. A vorbit de trei etape. Obiectivul pentru primii trei sau patru ani este acela de a reduce sensibil rata mortalității; de a stabiliza până în anul 2015 populația la 140 de milioane (la sfârșitul lui 2007 se ridica la 142 de milioane), pentru ca apoi aceasta să ajungă la 145 de milioane. Există două modalități: prima constă în încurajarea familiilor tinere de a avea mai mulți copii, cea de-a doua de a asigura un nivel de trai care să asigure populației un mod de viață mai sănătos și, implicit, să prelungească speranța de viață (atât pentru bărbați, cât și pentru femei) de la cei șaizeci și șase de ani de acum la cel puțin șaptezeci de ani.

Proiectul include programe care sunt deja în curs de derulare, cum ar fi Proiectul Prioritar de Sănătate Națională și Programul Federal „Copiii Rusiei". Rusia postsovietică este mult în urmă în ceea ce privește sănătatea, în general, și îngrijirea pre-natală, în special. Trebuie construite nu mai puțin de douăzeci și trei de clinici specializate, care să funcționeze asemănător cu Serviciul Național Britanic de Sănătate.

Totdeauna s-a spus că femeile sunt cele care țin Rusia la nivelul de plutire, iar Putin subscrie și el la acest punct de vedere care se bucură de o veche deferență. Nu este așadar de mirare că în mai 2006 el a avut inițiativa de a le promite tinerelor mame echivalentul a 9 500 de dolari pentru nașterea unui al doilea copil. În plus, s-au introdus noi subsidii pentru mamele care își cresc copiii. Sub presiunile președintelui, Duma a crescut alocația lunară postnatală la 23 400 de ruble (echivalentul a 1 000 de dolari). Ceea ce vrea Putin să treacă prin jungla birocratică este un concept atoatecuprinzător pentru un nou stat al bunăstării, cu țelul prim de a schimba sensul anumitor tendințe, care durează de multă vreme.

Putin și oamenii săi știu că o țară atât de vastă ca Rusia nu poate să fie dată dintr-odată peste cap. Cele patru mari „proiecte naționale" vor lua timp, vor costa bani și vor cere un efort imens pentru a le implementa, dar ele sunt elemente structurale ale strategiei care urmăresc ca declinul să se preschimbe în creștere. Aceste programe se bucură de popularitate și, cu cât mai mulți bani se vor câștiga de pe urma petrolului și a gazului natural, cu atât mai puțin ele vor părea să fie doar un vis frumos. Controlul

administrativ al acestor programe destinate contracarării scăderii de lungă durată a populației rusești a fost în mâna lui Dimitri Medvedev, aceasta fiind, de fapt, responsabilitatea sa principală la Kremlin. După ce a fost nominalizat de către Putin drept viitor președinte, în mai puțin de o lună popularitatea sa a crescut până la un uimitor procent de optzeci la sută. Dacă privim retrospectiv lucrurile, el pare să fi fost pregătit de mentorul său din vremurile Sankt Petersburgului pentru a fi omul care să aducă rușilor veștile bune și care, ca președinte, să se țină de promisiunile făcute.

Există patru căi propuse de către Kremlin pentru a îi conduce pe ruși spre țara făgăduinței a unor standarde de viață mai înalte și unui trai mai bun și mai sănătos: locuințe la prețuri corecte, sistem de sănătate modern, școlarizare de calitate, agricultură eficientă.

Până una alta, această țară în care curge laptele și mierea se află încă undeva în viitor, iar dubiile că va deveni vreodată realitate nu sunt deloc puține. Un buget inițial de 180 de miliarde de ruble a fost sporit, ajungând la 430 de miliarde de ruble la sfârșitului anului 2007. Însă și costurile au crescut, în vreme ce organizarea continuă să fie ineficientă.

Proiectele naționale

Să începem cu piața imobiliară. Ideea era ca statul să subvenționeze ipotecile și să dea banii direct familiilor. Acest lucru a dus la o rapidă creștere a prețurilor, în timp ce nu se făcea nimic pentru liberalizarea pieței de terenuri pe care să se construiască, sau pentru îngrădirea practicilor corupte de repartizare de către municipalitate a apartamentelor. Rezultatul a fost o creștere a prețurilor în domeniul imobiliar în marile orașe, mai ales la Moscova și Sankt Petersburg, creștere care a fost între 85 și 100%. Când a fost inițiat acest proiect în 2005, o familie cu venituri medii trebuia să economisească 4,3 ani pentru a putea plăti cu banii jos un apartament care, în medie, avea 54 de metri pătrați. Între timp, durata de așteptare și de economisire a crescut la peste cinci ani. Sistemul legal a fost întărit, pentru a susține băncile care oferă credite ipotecare, dar societățile de construcție nu se dau în vânt să vină să lucreze în Rusia.

La sfârșitul anului 2006, proiectul era amenințat să dea greș. Pentru a aduce mai multe apartamente pe piața imobiliară, au fost concepute proiecte pilot în unsprezece dintre regiunile Rusiei. Au urmat, din nou, consecințe neașteptate. Exista o penurie de materiale de construcție, iar prețul cimentului a crescut cu 140%. Între timp, inflația a împins prețul ipotecilor la nivelul imens de 12,5% (în loc de 11%, cum se preconizase

inițial). Întreg procesul s-a dovedit a fi unul bazat pe neplăcuta învățarea din greșeli.

Reforma sistemului național de sănătate a fost viciată de incompetență și risipa de fonduri. Corupția era endemică atât la nivelul procurării echipamentului medical, cât și în administrație, companiile farmaceutice cerând „compensații" atunci când era vorba de comenzi de valoare mare. În 2006, o mare companie de asigurări de sănătate a fost dată în judecată pentru practici financiare ilegale.

Educația, care a constituit chiar și în perioada sovietică o verigă puternică a culturii rusești, a suferit de subfinanțare și de un exod masiv al profesorilor capabili în toți anii '90, situația aflându-se acum într-o ușoară ameliorare. Peste tot, în școli, se introduc computere. Problema este însă software-ul. Nu există sumele necesare pentru achiziționarea acestuia legal, cu licență. Așa că se instalează programe piratate, cu care adesea nu se poate lucra.

Sumele alocate de către stat pentru „proiectul național" din agricultură sunt modeste. În timp ce marile companii sunt înfloritoare și cooperează cu băncile comerciale, în cazul micilor producători accesul pe piață rămâne o mare problemă. Această situație se datorește ineficienței infrastructurii rusești, absenței unei distribuții care să țină cont de piață și de nesfârșitele opreliști și complicații birocratice existente.

Coșmarul demografic, care îi bântuie pe liderii de la Kremlin la fel de mult, ca și pe rușii obișnuiți, nu va dispărea curând, ci, din contra, situația se va înrăutăți. Astăzi, la Kremlin, teoria strategică este cu mult înaintea practicii administrative. Este nevoie, în fond, de crearea unei baze solide, de asigurarea unei vieți mai bune, de încurajarea și susținerea unei încrederi mai mari în viitor, de a se reuși stoparea declinului demografic și de o ulterioară ameliorare demografică, care să îi salveze pe ruși de a deveni minoritari, într-un viitor destul de apropiat, în raport cu populația musulmană.

Putin și oamenii săi știu un singur lucru. Dacă toți banii câștigați de pe urma petrolului nu se convertesc, în ultimă instanță, într-o viață mai bună pentru milioanele de ruși obișnuiți, atunci nu vor contribui cu nimic la viitorul Rusiei. Ei știu foarte bine ce înseamnă „blestemul petrolului" – influența corupătoare a prea multor bani în prea puține mâini – și înțeleg, cel puțin în teorie, chiar dacă nu o arată în practică, pericolele care ar putea apărea dacă proiectele naționale s-ar solda cu un eșec, dacă majoritatea rușilor și-ar pierde încrederea în Putin și în regimul lui și dacă doar cinismul va mai defini viitorul.

CAPITOLUL 8

GAZPROM ŞI NOILE VALUTE FORTE ALE PUTERII

„Atâta aur, atâtea diamante... şi atât de mult praf."

Marchizul de Custine, *Scrisori din Rusia*

Ceea ce e bun pentru Gazprom este bun şi pentru Rusia – această formulare, care pleacă de la una mai veche, ce privea firma General Motors şi Statele Unite ale Americii, nu este chiar neadecvată pentru o companie extrem de neobişnuită. Gazprom este un stat în stat, este deţinătorul celei mai mari părţi a zăcămintelor de gaz natural şi al tuturor gazoductelor care pleacă din Siberia spre Rusia europeană şi, apoi, mai departe, spre Europa Occidentală. Gazprom, care, de asemenea, achiziţionează şi controlează conducte de petrol din Asia Centrală, se află în plin proces de refacere a aspectelor mai eficiente ale imperiului pierdut. Cumpărând noile tehnologii pentru producerea gazului natural lichefiat (Liquefied Natural Gas), Gazprom vizează o potenţială ieşire pe piaţa mondială.

Strategia Gazpromului este şi strategia Rusiei. Sau lucrurile stau cumva invers? La doar două zile după întrunirea G8, care a avut loc la Sankt Petersburg în iulie 2006, unde toţi şefii de stat şi prim-miniştrii prezenţi au semnat un document prin care se cerea mai multă sinceritate, transparenţă şi spirit concurenţial, preşedintele Rusiei a aprobat legea prin care se consfinţeşte poziţia de monopol pe care o are Gazprom de singură companie exportatoare de gaz natural din Rusia. La sfârşitul anului 2007, capitalizarea de piaţă a Gazprom depăşea 230 de miliarde de USD – ceea ce face ca, din acest punct de vedere, compania să nu fie întrecută de nici

o alta din domeniul energiei. Analiştii au sfătuit să se cumpere acţiuni Gazprom, dat fiind că nivelul atins de acestea a depăşit de obicei previziunile. Doar o recesiune severă, care să apară în SUA sau China, ar putea, prin scăderea preţului petrolului, să stea în calea dezvoltării în continuare a companiei. Faptul că Gazprom a făcut investiţii mai reduse decât ar fi trebuit în ultimul deceniu nu a afectat optimismul pieţei, mai ales după ce Putin l-a desemnat pe Dmitri Medvedev, omul Kremlinului aflat la cârma companiei, să îi succeadă ca preşedinte al Rusiei.

Nuanţă locală, impact global

Fundamentul companiei Gazprom constă în controlul pe care îl deţine asupra a trei zăcăminte de gaz natural: Nadym-Pur şi peninsula Yamal din vestul Siberiei, şi, în măsura în care o permite tehnologia, zăcământul Ştokman, care se află în largul coastei nordice a Siberiei de Vest. Toate aceste zăcăminte se află într-un mediu climatic foarte dificil. Fiindcă este situat în largul mării, ceea ce înseamnă că orice operaţie de forare poate fi ameninţată de aisberguri, la care se adaugă şi nişte condiţii climatice de-a dreptul cumplite, Ştokman constituie o provocare căreia ruşii nu îi pot face faţă decât cu ajutor străin, venit în principal din Norvegia.

Gazul natural este un produs curat în comparaţie cu alte surse de energie, excepţie făcând cea nucleară, şi odată ce conductele sunt amplasate şi este asigurată o bună întreţinere a lor – aici, indiscutabil, intervine un foarte mare „dacă" – atunci nu sunt mari probleme de exploatare. Gazul natural este însă, de asemenea, cel mai puternic factor de putere. Europa depinde de gazul natural, dezavantajul ei fiind că peste o treime din acest gaz folosit în UE provine din Rusia. În anii următori, când zăcămintele de gaz natural din Marea Nordului vor secătui, această dependenţă va deveni una şi mai mare. Dar şi Rusia depinde de exportul constant de gaz natural către Vest. De aici a încasat sume imense de petrodolari şi petroeuro în trecut şi speră că o va face şi în viitor. Aceasta este modalitatea prin care companiile ruseşti, dirijate de Kremlin, pun piciorul în Occident.

În afară de controlul asupra gazoductelor, Gazprom a achiziţionat în întreaga Europă elemente de infrastructură necesare industriei extractive de gaz natural. Wingas (o firmă subsidiară a Wintershall, ea însăşi parte a BASF) este deţinută în proporţie de 35,5% de Gazprom. Zece la sută a conductei interconectoare dintre Belgia şi Marea Britanie este deţinută de Gazprom, care vizează să acapareze un procentaj similar din conducta interconectoare dintre Olanda şi Marea Britanie. În plus, Gazprom este tentată să facă investiţii în petrol, electricitate, dar şi în tehnologia gazului

natural lichefiat și în transport. Vicepreședintele Gazpromului, Alexandr Medvedev (nu are nici o legătură de familie cu Dmitri Medvedev), a susținut, fără o modestie care nu și-ar fi avut locul în acest caz, că Gazprom urmărește să își păstreze poziția de cel mai mare exportator de gaz natural către Europa, să continue să mărească capitalizarea de piață și să devină „cea mai mare companie de energie din lume". A se lua notă: nu doar gaz natural, ci „energie". Alexei Miller, directorul executiv al acestei companii gigantice, a remarcat recent că Gazprom a devenit dintr-un campion național un lider mondial.

Alexandr Medvedev, într-o alocuțiune ținută la Londra, pe 22 noiembrie 2005, a anunțat că investițiile pe noi piețe (Marea Britanie, Statele Unite și zona Asia-Pacific) se află pe lista sa de lucru. Portofoliul de produse include țiței, produse petroliere, gaz natural lichefiat și energie, iar prezența prin vânzări pe piața gazului ar trebui să se extindă până la consumatorii individuali, aflați la capătul lanțului de livrare. Gazprom va lucra, de asemenea, în sensul măririi producției de gaz natural și a dezvoltării bazei de resurse minerale. Însă pentru viitorul astăzi previzibil, Europa va rămâne piața principală de export. În 2004, vânzările făcute către Europa au constituit 60% din veniturile Gazpromului, în timp ce 10% au provenit din fosta Uniune Sovietică, iar alte 30% dinăuntrul Rusiei. Între timp, ex-statele satelite au fost supuse presiunii de a-și plăti datoriile. Gazprom nu mai susține acțiuni de subvenționare a unor țări precum Ucraina, care nu dau dovadă de gratitudine politică. Gazprom se află pe cale de a recrea un imperiu pe baza energiei.

Piața principală a Rusiei este – și va rămâne așa pentru mulți ani de acum încolo – Europa Occidentală. În Europa, două companii sunt partenerii preferați, E.ON din Essen și BASF din Ludwigshafen. La începutul anului 2005, Gazprom și BASF au semnat un acord privind participarea BASF la dezvoltarea câmpului de exploatare a zăcămintelor petroliere și de gaz de la Yujno-Russkoie (care a devenit operațional la sfârșitul lui 2007). Acest acord cu BASF a fost precedat de un altul cu E.ON, care prevedea colaborarea în ceea ce privește producția de gaz natural și generarea de energie electrică în Rusia. Pentru Gazprom aceste acorduri sunt o demonstrație a ceea ce Medvedev numea „cooperarea cu statele importante din vestul Europei și din întreaga lume". Strategia este una simplă, dar și ambițioasă: „Reunirea resurselor partenerilor face posibilă o finanțare mai ieftină... Atât Gazprom, cât și partenerii săi germani își păstrează un loc în toate segmentele derulării acestor afaceri. Colaborarea totală a partenerilor – de la instalația de extracție până la consumatorul final – permite o optimizare a întregului proces, asigurând astfel o mai mare stabilitate și o mai mare securitate a livrării produselor."

Conducătorii Gazpromului înțeleg că viitorul depinde de stăpânirea tehnologiei lichefierii gazului natural, ceea ce nu le stă în putere să realizeze de unii singuri. De aceea, la 7 iulie 2005, Gazprom a semnat un acord cu Royal Dutch Shell, acord care le permitea celor două companii schimbul reciproc de acțiuni legate de gazul natural rusesc. Gazprom ar fi avut 25% plus o acțiune din Sahalin II (participare care a fost între timp amplificată la 75%, nu fără presiuni politice din partea Kremlinului), în timp ce Shell urma să achiziționeze 50% din acțiunile zăcământului de la Zapoliarnoie–Neocomian. Grija principală a Gazpromului a fost aceea de a achiziționa expertiză de primă mână în tehnologia gazului natural lichefiat (LNG) de-a lungul întregului proces de producție și livrare. Ștokman este vizat pentru producerea de LNG, începând din 2010, la o uzină din apropierea orașului Murmansk. O altă uzină de lichefiere a gazului natural urmează să fie construită în regiunea Leningrad, pe țărmul Mării Baltice. Ea nu intră în concurență cu conducta baltică North Stream, fiind gândită pentru piețe aflate la o mai mare distanță, cum ar fi, în primul rând, Statele Unite ale Americii.

În aval și în amonte prin Europa

Câtă vreme gazul natural lichefiat rămâne un produs scump, care presupune o mare capacitate tehnică, europenii nu au, pe moment, multe alte variante alternative de aprovizionare, cu excepția Norvegiei – unde se află zăcăminte apreciabile de gaz natural în largul mării – și a Danemarcei, Olandei și Scoției, unde au rămas doar cantități limitate. Atât timp cât Gazprom va respecta regulile, țările vestice și UE nu vor putea, și nici nu vor dori, să facă ceva pentru a îmblânzi gigantul rus. Pe de altă parte, Gazprom deține părți importante de active în Europa de Vest, ceea ce va face ca Rusia să fie precaută, ca să nu își compromită cumva propriile sale investiții. Se citează curent exemplul din anii '70 al Arabiei Saudite, însă există o diferență semnificativă nu doar cu privire la dimensiune, ci și la principiu. Între UE și Rusia are loc o luptă: UE vrea să-și impună regulile sale liberale, în timp ce Kremlinul vrea să controleze o parte cât mai mare a industriei energetice europene. Rezultatul este un constant conflict între petrolul din amonte și industriile din aval, iar câștigul pare să se încline în favoarea Gazpromului. Poate oare Vestul să răstoarne această situație? De fapt nu, ori rușii știu acest lucru. Dar, la rândul lor, rușii sunt legați de Vest, pentru că va dura ani buni și va fi nevoie de eforturi imense pentru a crea noi căi de export pentru gazul din Siberia de Vest, pentru a-l transporta până în Japonia și China, asta fără a mai vorbi de

așteptarea schimbărilor climaterice prielnice navigării petrolierelor de mari dimensiuni pe ruta nordică, ocolind Siberia, spre Asia de Est.

Și totuși, europenii sunt îngrijorați, așa cum, de altfel, ar și trebui să fie. Frământările politice din Rusia, un război de succesiune între diferitele facțiuni din Kremlin, mișcări secesioniste în diverse părți ale Federației Ruse – toate acesta ar avea un impact inevitabil asupra monopolului asupra gazului natural. După perioada prețurilor reduse din anii 1997–1998, vedem că investițiile încă mai șchiopătă. Incertitudinea politică poate și ea să contribuie la actuala reținere de a investi în conducte de petrol și în industria extractivă; rușii au întârziat în adoptarea tehnologiei gazului natural lichefiat. Gazprom, în loc să salute investițiile străine directe, a fost adesea ostil față de cei din afară, modalitățile sale de a face afaceri lipsite de transparență și, ca atare, constituinda un risc pentru companiile occidentale care operează sub ochiul vigilent al mass-mediei, a regulatorilor financiari și a guvernelor.

Limitările puterii

În plus, producția realizată de Gazprom a rămas la același nivel, de multă vreme, în timp ce necesarul intern – care era furnizat la prețuri minimale –, dar și cel extern erau în creștere. Experții în energie se așteaptă la o „gaură a gazului" chiar din 2010, ceea ce va face extrem de probabilă o creștere a prețurilor. Dar nu-i doar instinctul de acaparare și speculare a pieței, care mână Kremlinul în adoptarea politicilor privind gazul și petrolul, mai e și o chestiune de putere. În procesul dezmembrării companiei Yukos – pretextul a fost neplata de taxe – și al încorporării majorității bunurilor sale în Rosneft, cu un ajutor dat de către bănci occidentale, Kremlinul a demonstrat un anumit grad de brutalitate în relația cu o companie rusească care nu a urmat liniile directoare trasate de la centru. Dar nici grupurile de afaceri străine nu au fost imune la tacticile de mână forte. Gazprom a eliminat companiile occidentale din întreprinderile siberiene, cel mai notoriu fiind exemplul giganticului proiect Sahalin II, care fusese dezvoltat de Royal Dutch Shell împreună cu companiile japoneze Mitsui și Mitsubishi. Acest proiect implementa tehnologia gazului natural lichefiat, pe care rușii nu o stăpâneau încă, și fusese, până de curând, singurul mare proiect care să nu implice și o firmă rusească.

În 2006, autoritățile ruse au clamat violările mediului pentru a exclude companiile occidentale. Au fost reziliate tratate încheiate în anii '90, când Rusia se afla într-o situație aproape disperată, respectivele tratate nemaiapărând acum ca fiind avantajoase. Dar aceste manevre, impuse de către Kremlin, au dus la ample temeri legate de viitor. În Vest, s-au tras paralele între dezmembrarea companiei Yukos și Sahalin II. Numărul din 16 decembrie 2006 al revistei londoneze *The Economist* a citat un vechi adagiu KGB-ist: „Dă-mi persoana și voi găsi eu de ce crimă este vinovată."

Uniunea Europeană, după ce a lucrat la Carta Europeană a Energiei, circa cincisprezece ani, nu a reușit să aibă o relație bună cu autoritățile rusești. Eurocrații de la Bruxelles urmăresc principiul reciprocității, sperând să repete experiențele din anii '70 și începutul deceniului următor, când, după două explozii ale prețurilor, petrodolarii arabi au fost convertiți în investiții industriale sau de altă natură în Vest, astfel creându-se o rețea de interdependențe. Poate fi realizat acest fel de relații strategice cu conducătorii Rusiei? Gazprom dorește să achiziționeze o parte substanțială din industriile din aval, în timp ce companiile europene ar putea investi în amonte, în Rusia. Sună ca o soluție perfectă, dar din păcate nu funcționează. Uniunea Europeană și, în special, președintele UE Barroso și cancelarul Germaniei Angela Merkel își doresc un cadru legal asupra căruia să se fi căzut de acord, care să faciliteze investițiile în ambele direcții, în timp ce Kremlinul vrea să facă schimburi de active. „Europa dorește deschidere, Rusia dorește să dețină controlul."[1]

Rușii se tem că piticii europeni vor să îl lege fedeleș pe „guliverul" rus cu schemele lor legale, lucru care le displace profund. Între timp, reciprocitatea lucrează în folosul Rusiei. Spre sfârșitul anului 2007, Gazprom ajunsese să aibă deja investiții în majoritatea celor douăzeci și șapte de state ale UE – inclusiv în zona Ruhr din Germania sau la clubul german de fotbal din prima ligă *Schalke 04*. Gazprom nu investește doar în domenii legate de energie, cum ar fi facilități de stocare și rețele de distribuție, ci depășește această zonă. La Kremlin, Uniunea Europeană nu este înțeleasă corect, datorită prezenței sale supranaționale și a suveranității comune, fapt pentru care rușii, recurgând la vechiul și verificatul principiu *divide et impera*, tind să încheie contracte bilaterale cu firme din Germania, Belgia, Franța sau Italia. Gazprom ajunge astfel să aibă un acces direct la consumatorii occidentali. Între timp, Carta Europeană a Energiei, care ar trebui să ofere cadrul legal pentru investițiile în sectorul energetic rus, nu poate să progreseze, pentru că rușii refuză să o ratifice.

Avem, așadar, de a face cu un serios conflict de politici: Uniunea Europeană este dependentă de gazul natural rusesc, iar Rusia este dependentă de consumul constant al vesticilor. Europenii negociază pe baza unor reguli, rușii pe baza unor contracte. În timpul Războiului Rece, această abordare

[1] Katinka Bartych, *Financial Times*, 3 septembrie 2007 (*n. a.*)

diferită era socotită ca fiind un dat care nu putea fi schimbat. Astăzi relația este însă alta, iar UE încearcă, fără un sprijin prea mare din partea statelor componente luate individual, să își exporte standardele de bună conduită și parteneriat și să îmblânzească ursul rus. Uniunea Europeană dorește să își extindă versiunea sa de bună guvernare în Rusia, în special în ceea ce privește Gazprom, care are reputația unui management dubios, care încearcă să acapareze cât mai multe active și care se implică și în domeniul politic. Bruxellesul nu poate accepta abordarea rusească a reciprocității, fără să își compromită principiile legate de existența piețelor libere și normele sale privind lumea industrială și modul în care aceasta trebuie să fie condusă. Tratatul UE nu acceptă discriminarea unui investitor pe baza naționalității acestuia. A interzice Gazpromului dreptul de a investi în Europa Occidentală ar fi greu de susținut împotriva dorinței acelor companii care vor să încheie contracte individuale cu Gazprom. UE trebuie să insiste pe dimensiunea concurenței, a fairplay-ului și a transparenței, chiar și atunci când are de a face cu puternica companie Gazprom, cu foarte bunele ei conexiuni la Kremlin. Dar cât de mult poate să se meargă pe această cale fără să se producă o ruptură? Avem de a face cu o confruntare între două strategii, ce ține de un conflict între civilizațiile industrializate, pe fondul unei creșteri tot mai mari a prețului gazului natural.

UE nu se poate confrunta doar cu o rezistență dură din partea Rusiei, ci și cu marile companii din propria ogradă, cum ar fi E.ON și Gaz de France, care se opun principiului de deschidere a rețelelor naționale pentru firme concurente. Comisia UE nu poate permite formarea de monopoluri sub ochii săi. Vrea să prevină ca doar o singură companie să aibă sub controlul ei producția, marketingul și vânzarea de energie. Din punctul de vedere al Bruxelles-ului, această strategie nu vizează doar scăderea prețurilor la un nivel acceptabil pentru consumatori, ci și venituri mai scăzute pentru producători. Atâta timp cât companii concurente folosesc rețelele de gaz, nici unul dintre jucători nu poate agresa piața – fie că e vorba de Gaz de France sau de Gazprom. Pentru moment, scorul rămâne unul deschis.

Europa văzută din postul de comandă

Între timp, Gazprom continuă să dezvolte și să pună în practică o strategie continentală. Nu poți să nu fii impresionat de sediul companiei, un turn semeț din beton și sticlă de un albastru închis, care se înalță zvelt în centrul Moscovei, în fața sa fiind parcate o sumedenie de mașini de lux negre, de fabricație germană. Cei care sunt destul de norocoși să poată

pătrunde în zona cea mai tainică a sanctuarului, vor urca cu liftul până la ultimul etaj. Acolo se află monitoarele din camera de control, care arată gazoductele ce acoperă cea mai mare parte a teritoriului euroasiatic, respectiv de la punctul cel mai estic al Siberiei până la cel mai sudic al Peninsulei Iberice, pentru a se continua apoi spre nordul Africii. Gazul algerian est transportat spre Spania, iar cel destinat Italiei trece prin Tunisia. Având un ton plin de inocență, unul dintre directorii de la Gazprom a explicat că, în vederea ameliorării securității energetice a Europei, ar fi o idee bună să se unească sistemul de gazoducte rusești cu cele venind dinspre Africa de Nord; nimeni nu a menționat cuvântul „cartel". Ceea ce se mai poate vedea, poate încă prematur, este viitorul gazoduct North Stream, care va porni din Rusia, va trece prin Marea Baltică și va ajunge până în Germania. Mai este prezentată și o conductă care urmează să fie construită înspre Orientul Îndepărtat, însă planificatorii de la Gazprom nu pot trece cu vederea faptul că firmele chinezești nu vor fi în stare să plătească într-un viitor apropiat prețul pe care Gazprom îl obține de la consumatorii europeni.

Tehnologia gazului natural lichefiat va lucra, nu peste mult timp, în avantajul consumatorilor europeni, care vor putea, de exemplu, să aducă gaz natural din Qatar în Marea Britanie. Iar energiile alternative vor avea și ele un cuvânt de spus. Putin a fost cel care a susținut că Rusia trebuie să urmărească cu grijă să nu ridice prețurile prea sus, deoarece pentru a nu face energia alternativă prea tentantă. Ceea ce nu se poate vedea la ultimul etaj al sediului Gazprom este, desigur, conducta Nabucco – proiectul care va permite ca gazul natural din Asia Centrală să ocolească sistemul rusesc – spre supărarea celor de la Gazprom.

Până acum, Gazprom nu funcționează decât folosind conducte terestre. Dar, în curând, cu ajutorul Norvegiei, a Europei și a Statelor Unite, tehnologia gazului natural lichefiat va permite nu doar accesul la producătorii de gaz din Qatar, dar și Gazpromului să se elibereze de restricțiile sale terestre și să devină un animal amfibiu.

Când președintele Putin l-a nominalizat pentru a-i fi succesor pe Dmitri Medvedev, care a fost ani de zile președintele Comisiei de Control al Gazpromului, indexul general al Bursei de la Moscova a crescut brusc, iar acțiunile Gazprom au câștigat 2,5% în câteva minute, valoarea acțiunii fiind cotată la 14,25 USD. Oricât de mare va fi fost deficientul de democrație la recentele alegeri pentru Dumă – carențe multe, dintre care unele serioase – investitorii ruși și străini s-au unit în a crede că stabilitatea este mai importantă decât democrația, că Medvedev era cea mai bună alegere dintre candidații existenți și că vederile lui pro-vestice, luminate, sunt o promisiune pentru locul pe care îl va ocupa Rusia în lume. Nu

și-au dat seama că cel mai mare atu al lui Medvedev, șarmul lui liberal, este, de asemenea, și punctul său cel mai slab, deoarece el nu are, cu siguranță, un control prea mare asupra rețelelor FBS care fac să funcționeze Kremlinul și, implicit, nici asupra celei mai mari părți a structurii de putere a Rusiei. Ca și în trecutul recent, investitorii văd în continuitatea cuplului Putin-Medvedev, sub orice formă, garanția unor strategii benefice lumii de afaceri și de susținere a investițiilor. În trecut, Medvedev nu a fost doar șeful de cabinet al lui Putin în cadrul administrației prezidențiale, ci și, în același timp, tânărul său reprezentant printre directorii de la Gazprom. Această uniune personală urma să asigure că interesul național – așa cum este definit de către Kremlin – va prevala întotdeauna.

Medvedev, un om care vorbește cumpătat, competent și pe care îl despart ani lumină de vechii activiști sovietici, a devenit cunoscut cu ocazia Forumului Economic Mondial desfășurat la Davos în 2007, unde a ținut un discurs care acum ar putea să fie considerat o carte de vizită împărțită printre cei cu greutate și cei cu bune intenții. În acest discurs nu a nominalizat doar cele mai mari slăbiciuni ale Rusiei, ci și căile și mijloacele de a le aborda. Printre aceste slăbiciuni a amintit dependența periculoasă față de exportul de resurse, care pune Rusia în poziția de a depinde de schimbările ce au loc pe piața mondială, apoi situația demografică deplorabilă, nevoile neacoperite în domeniul infrastructurii, declinul sistemului educațional și, elementul cel mai grav, corupția endemică. Printre remediile enumerate de Medvedev s-au aflat o mai mare deschidere înspre Vest, atragerea investitorilor și tehnologiilor occidentale, dar și o investiție de amploare în educație, cercetare și dezvoltare. Este destul de tânăr pentru a se gândi la lumea care va urma epocii petrolului și gazului natural. Știe, de asemenea, că rezervele cunoscute ale companiei Gazprom ajung, la ritmul actual de producție, pentru următorii aproape 180 de ani. Și trebuie să fie foarte conștient de faptul că fără investiții majore în gazoducte, stații de pompare, explorarea de noi zăcăminte și posibilități de extracție, vor exista probleme imense în viitor – nu doar pentru Gazprom, ci și pentru întreaga Rusie. Odată ce omul de la Gazprom va deveni președinte, se va confrunta cu o agendă care nu poate fi considerată decât cel puțin dificilă.

Dezvoltarea companiei Gazprom în ultimii opt ani a coincis cu dezvoltarea Rusiei. Gazprom, urmând fluxul prețurilor de pe piețele energiei, a beneficiat nu numai de un ciclu stabil de afaceri cu națiunile occidentale, care a dus la o amplificare a cererii, dar și de dezvoltarea Chinei și a Indiei și de creșterea constantei lor nevoi de energie, sub orice formă și la orice preț. Gazul natural răspunde, în plus, cerințelor națiunilor occidentale privind energia compatibilă cu protejarea mediului, astfel apărând o preferință morală pentru cel mai important produs al Rusiei.

Pe uscat, pe mare și pe oriunde

În întreaga Rusie, Gazprom este, de departe, cea mai populară companie. Într-un sondaj realizat de curând, unul din doi ruși nominalizează Gazprom ca fiind locul de muncă pe care și-l visează; poate că nu s-au gândit destul la iernile îngrozitoare din Siberia sau la verile în care țânțarii abundă, ci, mai curând, la salariul pe care l-ar primi la termen, la multele beneficii, la pensiile asigurate, la prestigiu, cazare, la hotelurile și spitalele care sunt administrate de Gazprom, într-o tradiție moștenită din vremurile sovietice. Pentru a atrage personal cu înaltă pregătire în domeniul cercetării și al dezvoltării în Siberia, Gazprom trebuie, într-adevăr, să pluseze față de salariile generoase, oferind avantaje mai mult decât speciale.

Clubul de fotbal preferat de Putin este *Zenit* din Sankt Petersburg, care a câștigat campionatul național în noiembrie 2007. Nu e greu de ghicit cine a fost cel mai important sponsor: Alexei Miller, șeful Gazpromului, care este și proprietarul conglomeratului Gazprom Media. Atât *Izvestia*, cât și *Komsomolskaya Pravda*, cele mai influente ziare din Rusia, se află în proprietatea Gazprom Media. *Izvestia*, care înainte era un ziar serios, a devenit acum un tabloid, vânzând știri picante, dar nu de natură politică, după ce majoritatea minților mai critice au părăsit această publicație. *Komsomolskaya Pravda*, la rându-i, nici nu ar visa să critice personajele din posturile înalte. Cazul cel mai evident în această detașare față de criticarea *establishment*-ului este canalul de televiziune *NTW* (*Independent TV*). Pe întregul parcurs al anilor '90, puteai să pui pariu că vor scărmăna guvernul, însă după preluarea canalului de către gigantul gazului, cei mai mulți dintre jurnaliștii de aici s-au mutat la *New Times* și la *The Moscova Times*. Producția de filme este, la rândul ei manageriată prin intermediul firmei *NTW-Kino*. Nici Internetul nu este trecut cu vederea, popularul portal video *RuTube* (analog lui *YouTube*) face acum și el parte din omniprezenta companie Gazprom. Gazprom Media se asigură, între timp, că mass-media au o atitudine prevenitoare față de Putin și de oamenii săi. Fie într-un fel, fie într-altul: Gazprom este Rusia și Rusia este Gazprom.

O corporație de stat

În strategia Kremlinului, care este realizată sub Putin, „reprivatizarea" – care anulează privatizările ce au avut loc în timpul președinției lui

Elțîn – a devenit principiul de bază al politicii economice, cu preponderență în domeniile-cheie ale tehnologiilor și resurselor. În acest proces, Gazprom se află pe primul loc. Putin i-a asigurat însă pe liderii din domeniul de afaceri germani, în noiembrie 2007 că: „dezvoltarea corporațiilor de stat nu este un scop în sine. Ele au fost create pentru a marca vectorii dezvoltării în acele domenii în care firmele private nu vor să se implice. Nu vom păstra acele corporații de stat la nesfârșit. Nu intenționăm să dezvoltăm un capitalism de stat, nu aceasta este calea pe care vrem să mergem. Însă fără sprijinul statului nu vom putea reconstrui anumite segmente ale economiei." Putin a adăugat, într-o oarecare măsură criptic, că acele corporații de stat vor trebui să „funcționeze în condiții de piață liberă".

Deocamdată, dar este de bănuit că și în viitorul îndepărtat, Gazprom funcționează așa cum funcționează toate monopolurile. Iar unele dintre politicile acestei companii, în ceea ce privește stabilirea prețurilor, sunt inspirate în mod evident de politicile Kremlinului. Revoluția Portocalie, care a dus la înfrângerea favoritului Kremlinului în Ucraina, a fost urmată – după mulți ani de negocieri – de o drastică creștere a prețurilor și de o anxietate generalizată în toată Europa dependentă de Gazprom. La sfârșitului anului 2005, relațiile dintre Rusia și Ucraina au intrat într-o criză severă. În trecut, Gazprom livrase Ucrainei gaz natural la prețul de 50 USD pe 1 000 de metrii cubi – un aranjament extrem de avantajos din orice punct de vedere pentru partea ucraineană. Ideea era că ucrainenii, confruntați cu a alege între o iarnă grea și un candidat acceptabil pentru Kremlin, vor vota instinctiv pentru Victor Ianukovici. Dar acesta a pierdut în 2004 alegerile în fața lui Victor Iușcenko.

Conducătorii de la Kremlin nu au fost deloc entuziasmați la primirea acestei vești, ba au acuzat organizațiile non-guvernamentale occidentale de a se fi implicat în afacerile Ucrainei, au suspectat CIA-ul de subminarea candidatului pro-rus și și-au exprimat temerea că această Revoluție Portocalie se poate transforma într-o boală contagioasă, care să cuprindă atât Rusia, cât și alte state. Gazprom, mimând inocența, a sugerat introducerea unui nou sistem de prețuri, care să se bazeze pe starea curentă a pieței, ceea ce a dus la ridicarea prețului la 230 USD. Când Kievul a refuzat să plătească acest preț, Gazprom și-a redus exporturile către Ucraina începând cu 1 ianuarie 2006 – fapt care a alarmat întreaga Europă. Europenii nu își făceau probleme doar cu privire la Ucraina, dat fiind faptul că 80 la sută din gazul natural rusesc intră în Europa prin Ucraina, ci se temeau în mare măsură și pentru propriul lor confort. Rusia a fost deodată acuzată de șantajarea unor vecini mai puțin puternici – și cine știe ce va mai urma în continuare.

Energia este destinul

Amenințarea companiei Gazprom de a întrerupe livrarea de energie a fost în contradicție deschisă cu Carta Europeană a Energiei, care fusese negociată cu guvernul rus și semnată de acesta, dar nu a ajuns să fie încă ratificată. În această cartă era stipulată o regulă a non-întreruperii, iar o asemenea încălcare a regulilor de bază ale comportamentului în relațiile internaționale a dus la apariția unor serioase semne de întrebare privind capacitatea Gazpromului de a fi un partener solid, care să livreze gazul conform contractelor încheiate, pentru a nu mai vorbi de problema energetică, care poate astfel deveni extrem de îngrijorătoare.

Pe 4 ianuarie 2006, Moscova și Kievul au căzut de acord asupra unei soluții de compromis pentru următorii cinci ani. Conform acestei înțelegeri, gazul natural din Asia Centrală – respectiv din Turkmenistan, Uzbekistan și Kazahstan – va fi transportat prin intermediul rețelelor de gazoducte rusești ale Gazprom către Europa, urmând a fi vândut la prețul de 50 USD, în timp ce Gazpromului îi va reveni restul de bani, până la rata integrală de 230 USD per mia de metri cubi, suma cu care vinde în mod normal gazul natural. Din punct de vedere comercial, totul părea să fi fost convenit în termeni amiabili. Din punct de vedere politic însă lucrurile se arătau mult mai complicate. Asigurând livrarea prin Rusia a gazului natural provenit din Asia Centrală, Gazprom a reușit să întârzie proiectul unor livrări directe via Marea Neagră și Ucraina pentru o durată considerabilă. În plus, prin menținerea ratei inițiale de 230 USD, rușii au semnalat care va fi situația prețurilor în viitor, mai ales dacă se ține seama de scăderea dolarului față de euro. Inițial Gazprom dorise să instituie un *droit de regard* pentru Kremlin în ceea ce privește Ucraina. După cum s-au desfășurat lucrurile, criza i-a oferit Rusiei un anumit spațiu de manevră în legătură cu problema ucraineană, prin intermediul anxietăților Europei.

Ceea ce a părut să fie o hârjoneală între un monopolist puternic și un consumator sărac a fost, de fapt, un conflict privind opțiunea Ucrainei de a se orienta fie spre Vest, fie spre Est, iar la o analiză ultimă, un conflict privind capacitatea Rusiei de a-și regenera zestrea geopolitică. În anii 2005 și 2006, Revoluția Portocalie a fost spectrul care a bântuit Rusia, agresivitatea și șicanele care au caracterizat alegerile regizate din 2 decembrie 2007 pentru Duma de Stat fiind în bună măsură un rezultat al acestei traume, care nu se poate compara decât cu cea a imploziei Uniunii Sovietice. Conducătorii de la Kremlin au învățat în modul cel mai dur că soarta lor se poate schimba subit, și de această dată au vrut să nu fie prinși cu garda lăsată. De aceea, partidul Kremlinului a avut reacții supradimensionate la orice formă de critică democratică și, cu atât mai mult, la o opoziție

serioasă față de un Kremlin care baleia incert între dorința instinctivă pentru exercitarea unui control total și nevoia de a salva aparențele democratice atât pentru imaginea sa înăuntrul țării, cât și pentru cea menită străinătății. Din 2004, Kremlinul nu a contenit să asemene Revoluția Portocalie cu biblica scriere de pe zid, fie că acest sentiment era justificabil sau nu. Revenirea puternicei blonde Iulia Timoșenko în decembrie 2007 nu a avut decât darul să crească neîncrederea nutrită între zidurile Kremlinului.

În trecutul sovietic, exporturile de petrol și gaz natural către statele satelite a asigurat echivalentul sovietic a ceea ce este numită „soft power"[1], iar în ultimele zile și săptămâni ale sistemului sovietic, Departamentul Internațional al Comitetului Central, prezidat de fostul ambasador al Uniunii Sovietice în Germania, Valentin Falin, a ajuns la concluzia liniștitoare că statele satelite nu vor îndrăzni să părăsească tabăra sovietică, de teamă că nu vor mai fi protejate de nimeni. Prețul energiei era lesa lungă și relativ permisivă a Kremlinului, sau așa considerau măcar cei care întocmeau planurile de viitor ale Republicilor Sovietice.

După 2004 și, în special după zilele înghețate de iarnă de la începutul lui 2006, amintirile acelor vremuri erau extrem de dureroase. În viitor, va mai fi oare Gazprom, care a devenit o companie mai puternică ca niciodată și care încasează prețuri mai mari ca niciodată, instrumentul ascultător al Kremlinului în pedepsirea vecinilor nesupuși, dând pe de altă parte bonusuri celorlalți? Rușii luau notă de faptul că Vestul le cere să practice prețuri echitabile, conforme mersului pieței, ca o precondiție pentru intrarea lor în World Trade Organization[2], dar au continuat să ceară prețuri diferite de la țări diferite – cele mai mari fiind, desigur, cele cerute țărilor bogate din Europa de Vest.

De atunci încoace, datorită Gazpromului, europenii au trebuit să își dea seama că accesul lor la energie nu este doar o problemă care implică conducte și prețuri, dar și politici și putere. La rândul lui, Kremlinul, care folosește energia ca pe o continuare a strategiei prin alte mijloace, pretinde că nu ar exista nici o corelare de acest gen. Gazprom este în integralitatea sa parte a Marelui Joc și operează pe două nivele. Unul este cel comercial, prin crearea de rețele până adânc în Europa de Vest și prin folosirea dependenței energetice pentru a converti petrodolarii în cote-părți din piață achiziționte pe termen lung, ba chiar aruncând un ochi spre economia post-petrol și post-gaz a viitorului. Celălalt nivel este unul politic și strategic,

[1] Putere blândă (*n. trad.*)
[2] Organizația Mondială a Comerțului

reamintind europenilor că depind de gazul natural și de petrolul rusesc, obținând astfel de la ei un preț politic cu mult mai mare decât îl poate asigura un parteneriat comercial.

Folosirea de către Kremlin a energiei pentru a-și promova ambițiile globale mult peste sfera comercială este un fapt de care va trebui să se țină seama în relațiile internaționale pentru mult timp de acum încolo, iar națiunile europene ar face bine să țină sub control dependența lor energetică față de o singură sursă și de un singur tip de furnizor. La summitul UE ținut la Lahti, spre sfârșitul președinției finlandeze a UE, în al doilea semestru al anului 2006, s-a ridicat problema energetică, cât și pentru ce atitudine să se opteze față de Putin. La ceea ce se numește *tour de table*, s-au formulat niște platitudini despre necesitatea de a se economisi energia și despre sursele alternative, fără a oferi însă nici o idee revoluționară; astfel încât i-a rămas înaltului reprezentant pentru Politica Externă și de Securitate al Uniunii Europene, Xavier Solana, să spună el că, dacă europenii doresc să fie mai puțin dependenți de Rusia, atunci singura alternativă ar fi aceea de a recurge la energia nucleară și de a se începe construirea unor noi centrale producătoare de o asemenea energie. Desigur, șefii de guverne adunați cu acea ocazie nu au făcut altceva decât să dea din cap în fața unui grad atât de mare de realism.

Între timp Gazprom merge înainte, încurajat și controlat fiind de Kremlin. Gazprom deține monopolul în ceea ce privește exporturile de gaz natural ale Rusiei și vrea să controleze cât mai mult posibil alte piețe complementare. Acordul cu Ucraina de la începutul anului 2006 este un exemplu în acest sens: Gazprom a câștigat în mod indirect controlul asupra exporturilor și a conductelor din Asia Centrală. În plus, Gazprom dorește, de asemenea, să conecteze rețelele sale, prin intermediul companiei Enel din Italia, cu gazoductele sudice, care transportă gaz natural din Algeria în Europa[1]. Cu un ochi spre tehnologia gazului natural lichefiat și viitorul transportului maritim al acestuia, Gazprom încearcă să investească chiar și în zăcăminte de gaz natural și în sisteme de transport din țări îndepărtate precum Bolivia sau Nigeria.[2]

Urmărind o strategie dublă a intereselor comerciale și a celor strategice, rușii vor să acceseze rețelele de distribuție din întreaga Europă de Vest, fiind chiar de acord să conceadă deținerea unui procentaj redus de acțiuni către companii occidentale. Un asemenea exemplu este relația complexă a firmei BASF (Badische Anilin- und Soda-Fabrik), care acum a investit

[1] *Financial Times*, 30 octombrie 2007, p. 2 (*n. a.*)
[2] *Financial Times*, 14 decembrie 2007, p. 6 (*n. a.*)

masiv în energie, și Gazprom. O zi după ce Medvedev a fost nominalizat de Putin succesorul său, conducerea BASF și colegii lor ruși de la Gazprom, cărora li s-a alăturat și ministrul de externe al Germaniei, Frank-Walter Steinmeier, au sărbătorit eforturile lor comune de a extrage gaz natural din vastul zăcământ de la Yujno-Russkoie, din Siberia de Vest („De la Jamburg la Hamburg", acesta era sloganul). În timpul sărbătoririi și când s-a acționat de butonul de pornire la Moscova, angajații firmei Severneftegazprom, care lucrau la mii de kilometri depărtare într-un frig de minus 40 de grade Celsius, au ovaționat la rândul lor punerea în funcțiune a extracției de gaz natural realizată în parteneriat cu BASF – prin intermediul sucursalei sale cu sediul la Kassel, firma Wintershall – și Gazprom, promițând să producă între 600 000 și un milion de metri cubi de gaz. Capacitatea totală a acelui zăcământ corespunde, în mare, întregii producții de gaz a Rusiei din 2006. Anual, exporturile spre Germania, care se ridică acum la 40 de miliarde de metri cubi, poate fi asigurată de Yujno-Russkoie pentru minim cincisprezece ani. Până în 2009, producția de acolo este planificată să ajungă la 25 de miliarde de metri cubi anual.

Prin Wintershall, BASF deține 25% minus o acțiune din firma Severneftegazprom, care are licența de exploatare a respectivului zăcământ. În plus, BASF mai deține și acțiuni fără drept de vot în compania rusă, ceea ce le asigură germanilor 35% din viitoarele profituri.

Aceasta este partea pozitivă. În schimb însă, dacă ne uităm și la cea negativă, Gazprom și-a mărit cota de participare la Wingas, o sucursală a Wintershall care vinde gaz natural, urcând de la 35 la 50% (minus o acțiune). De asemenea, Gazprom deține 49% din acțiunile unei alte sucursale a Wintershall care produce petrol taman în Libia. Aceste mișcări ajută gigantul gazului natural rusesc în tentativele sale de a controla fără vreo fisură lanțul valoric care duce de la sursă până la consumator. La sediul general al BASF din Ludwigshafen, acest lucru nu este văzut ca un pas în direcția unei dominații absolute a pieței de către Gazprom, ci ca o afacere corectă între producție și distribuție.

Între timp, E.ON, care nu are participare la zăcământul de la Yujno-Russkoie, încearcă să găsească alte afaceri lucrative cu Gazprom. E.ON este un alt jucător major din sfera energetică atât în Germania, cât și în Europa. Pare să existe o înțelegere cu Gazprom, prin care anumite active ale companiei E.ON să fie deschise unei participări din partea Gazprom. Până acum, acest proiect cuprinde rezervele de gaz natural din Europa Centrală și de Vest (cum ar fi Belgia), cât și centralele producătoare de energie.

Toate cele trei companii operează deja la conducta baltică North Stream, care urmează să transporte anual un volum de 55 de miliarde de

metri cubi de gaz natural din Siberia, pentru ca într-un viitor nu prea îndepărtat să conecteze zăcământul Ștokman cu Europa de Vest. Conducta baltică va ocoli Ucraina și Polonia. Ceea ce nu înseamnă doar că aceste țări vor pierde taxele lucrative de tranzit, dar, dacă Kremlinul o hotărăște, pot fi lipsite de livrarea de gaz natural, fără ca clienți mai importanți, cum ar fi Franța sau Germania, să aibă de suferit. Agenția Suedeză de Cercetare pentru Apărare, reflectând îngrijorarea resimțită în toate țările scandinave și baltice, a publicat la începutul anului 2007 un raport în care atrăgea atenția asupra faptului că acest lucru va duce la divizarea UE și la creșterea dependenței energetice față de Rusia. Polonia este extrem de nervoasă, pe când țări precum Olanda, care se bazează pe propriile lor zăcămintele din Marea Nordului, dar care se află în scădere, va fi racordată la noua conductă. În Sud, Rusia a construit gazoductul Blue Stream, care livrează gaz natural către Turcia. Mai nou, Gazprom vrea să își prelungească această conductă către Ungaria (al cărei gaz natural îi vine, 80%, din Rusia) și apoi să o conecteze cu sistemul de conducte existent în Italia; iar odată ajunși în Italia, ruși intenționează să se racordeze cu sistemul care aduce gaz din Algeria. În același timp, proiectul Nabucco al Uniunii Europene, conceput pentru a transporta gazul natural din Asia Centrală spre Europa, trecând prin Marea Neagră și Ucraina, a fost trecut pe linie moartă. Atunci când ungarii, care erau niște relativ nou-veniți în UE, au fost acuzați că subminează politica energetică a Uniunii Europene, ei au răspuns prompt, spunând că nu poți să subminezi ceva care nu există.

Nu iritați ursul

Într-adevăr, în timp ce europenii nu pot să cadă de acord asupra unei strategii energetice mutual acceptabile – Germania fiind radical împotriva complexelor energetice nucleare, Franța, pe de altă parte, susținându-le cu aceeași înfocare, restul Europei devine, într-o tot mai mare măsură, dependentă de gazul natural provenind din Rusia, acesta ridicându-se undeva între 40 și 50% din consumul total energetic. Alternativele sunt scumpe, tehnologic imature sau incalculabile din punct de vedere politic.

Este, de asemenea, evident că bunăstarea Rusiei depinde, la rândul ei, de persistența unor prețuri mari ale petrolului și gazului natural, cât și de capacitatea europenilor de a plăti respectivele prețuri. Dar, în timp ce China înghite cantități tot mai mari de petrol și de gaz natural exportat din Rusia, lucru care îi întărește acesteia din urmă poziția-cheie, toate eforturile investite în Carta Europeană a Energiei de-a lungul ultimului deceniu nu au avut darul de a-i face pe europeni mai puternici. Ecuația

este tot mai mult în favoarea rușilor – lucru bine știut de către Putin. Există o declarație a sa în care spune că Gazprom este „o unealtă puternică de influențare economică și politică la nivel mondial."[1]

Valuta forte de astăzi este energia. Valuta forte a Uniunii Sovietice a fost forța militară, dar și petrolul și gazul natural, după primul șoc al prețurilor din 1973–1974, prin creșterile de atunci putându-se susține efortul militar. Căderea bruscă a prețului petrolului din 1985 – datorată strategiei saudite de a jongla cu prețurile, pentru a-i forța pe iranieni să iasă din războiul cu irakienii – a dat lovitura de grație sistemului sovietic. Acest șoc s-a repetat în anii 1997–1998, când, din nou, prețul barilului de petrol a ajuns la 10 USD, rămânând la acest nivel aproape un an. Aceste lucruri i-au învățat pe ruși câteva lecții usturătoare. Kremlinul vrea să aibă un control absolut asupra rezervelor și producției energetice din Rusia, asupra conductelor care livrează o marfă tot mai prețioasă atât pe teritoriul rusesc, cât și în afară, fie că e vorba de Rosneft în ceea ce privește petrolul, sau Gazprom pentru gaz natural. De asemenea, vrea să încheie contracte de lungă durată cu europenii, pentru a se apăra astfel împotriva unor alte eventuale căderi subite a prețului petrolului în viitor. Cele ce s-au întâmplat, cu nu prea mult timp în urmă, atunci când Mihail Hodorkovski a fost acuzat de evaziune fiscală și de alte încălcări asemănătoare ale legii, pentru ca apoi firma sa Yukos să ajungă în mâinile concurenților săi sprijiniți de Kremlin, a fost o lecție de strategie rusească, de care Vestul ar trebui să țină seama. Învățătura a fost una simplă și clară: fie urmezi regulile stabilite de noi, fie...

Majoritatea guvernelor europene sunt atente să nu deranjeze ursul rus. Mai curând ar fi tentați să fugă fiecare cât poate de repede spre Moscova, pentru a obține favoruri speciale. În ziua de astăzi, Carta Europeană a Energiei, al cărei scop era să includă Rusia într-un echilibru al puterilor economice – resursele naturale ale Rusiei contra know-how-ului industrial al Occidentului – nu mai este un subiect de actualitate. În locul ei, Kremlinul pare să tindă către un OPEC al gazului natural, împreună cu Algeria și Iranul, eventual și cu Qatarul. Putin a spus: „Ar fi o idee bună să ne coordonăm eforturile." Rusia, Iranul și Qatarul dețin nu mai puțin de 60% din toate rezervele de gaz natural ale planetei. Gazprom a semnat deja un memorandum de înțelegere cu Algeria în vederea cooperării în domeniul producției de gaz natural. Pentru europeni ideea unui cartel producător le este prezentată în termenii unei mai mari securități energetice

[1] Citat din *The Economist*, 14 aprilie 2007 (*n. a.*)

pentru ei. De fapt, în aceste condiții, ar deveni chiar mai dificil pentru europeni să găsească surse alternative de carburant în timpurile bune, sau o concurență viabilă privind prețul în vremurile rele.

Chiar și în perioadele cele mai dificile ale relațiilor dintre Uniunea Sovietică cu Vestul, energia a continuat să curgă. Semnalele de alarmă sumbre trase de mai mulți președinți ai Statelor Unite, care îi avertizau pe europeni să nu se încreadă prea tare în ruși, cu atât mai mult cu cât dependența față de energia livrată din Siberia este una prea mare, s-au dovedit nefondate. În 1982, în momentul de apogeu al crizei INF (Intermediate Nuclear Forces)[1], industria germană, sprijinită pe rând de cancelarul Schmidt și apoi de cancelarul Kohl, a dorit să se încheie o înțelegere privind conductele pentru gaz natural – tratatul fiind încheiat, în cele din urmă, în ciuda unei opoziții puternice a SUA. De ce ar fi atunci situația de astăzi una mai alarmantă?

Predictibilitatea: impredictibilă

Există diferențe semnificative atât în ceea ce privește filozofia, cât și distribuția puterii. Deoarece sistemul sovietic era condus plecându-se de la niște baze teoretice de către o administrație rigidă, a fost, în ciuda tuturor deficiențelor sale, destul de predictibil. Astăzi, stabilitatea precară a Rusiei depinde de continuarea unui nivel înalt al prețurilor petrolului și al gazului natural, cât și a continuării controlului exercitat de dl. Putin asupra aparatului de stat și a politicilor acestuia. În trecut, relația în domeniul energetic dintre sovietici și occidentali se oprea la graniță. Astăzi însă Gazpromul, care este compania succesoare a fostului Minister pentru Energie, încearcă să se întindă cât poate de mult în rețelele de distribuție vestice și să acapareze cât mai mult din acestea, ba chiar vizează să se extindă și dincolo de Europa. În timp ce, în trecut, politica sovietică a energiei era concepută de tehnocrați, care erau totuși supervizați de Departamentul Internațional al Comitetului Central al partidului, astăzi afacerile cu energie se află sub controlul unor ex-KGB-iști obsedați de bani și putere. Nu este așadar de mirare că sunt oameni în Europa care au o aprehensiune naturală în ceea ce privește faptul că locuințele și casele lor sunt încălzite de oameni după care, pentru a folosi o expresie, nu ar bea nici măcar un pahar cu apă.

În zilele perioadei sovietice ironia a constat în faptul că interesele comerciale erau considerate mai importante decât manevrările politice, în timp ce în zilele actuale situația rămâne deschisă. Desigur, Rusia este

[1] Forțele Nucleare cu Rază Medie de Acțiune (*n. trad.*)

dependentă de o intrare constantă de bani dinspre Europa, în timp ce Europa este la fel de dependentă de o intrare constantă de carburanți dinspre Rusia. Într-un studiu recent publicat în Suedia, s-a menționat, însă că cincizeci și cinci de clienți au fost tăiați de pe listă, că se practică amenințările explicite sau creșterea coercitivă a prețului (vezi cazul Ucrainei), or, dintre aceste cazuri, doar unsprezece nu aveau un substrat politic.

Investițiile făcute sub nivelul necesității este o altă amenințare pentru curgerea neîntreruptă a combustibilului înspre Vest. Cele trei zăcăminte principale ale Gazpromului, de unde se realizează trei pătrimi din producție, scad rapid, cu o rată anuală de 6 până la 7%. Dincolo de rezervele care pot să dureze mai mult de un secol în ritmul actual de extracție, criza anilor '90 aruncă o umbră lungă și grea. Cererea internă crește anual cu 2%, iar infrastructura gazului natural este într-o stare extrem de proastă, gazul fiind vândut la un preț foarte mic și risipit în cea mai mare măsură, spre stupefacția șefilor de la Gazprom. Gazprom a investit într-adevăr în conducte și instalații specifice transportului de gaz natural, însă descoperirea și organizarea exploatării unor noi surse a rămas în urmă și poate deveni, începând cu 2010, o problemă serioasă, atât pentru piața internă, cât și pentru cea externă. Chiar și astăzi, compania Gazprom se vede nevoită să cumpere din Turkmenistan. Or, asemenea situații se pot agrava în viitor.

Poate să scadă petrolul din nou la 10 USD?

Înainte de a investii în noi zăcăminte, Gazprom insistă să primească garanții cu privire la prețuri și la cantitățile care vor fi achiziționate de către marii jucători din Vest, cum ar fi Gaz de France, ENI din Italia, VNG din partea de est a Germaniei, Wingas și Ruhrgas din vestul aceleași țări. Ruhrgas deține 7% din Gazprom și un loc în consiliul de conducere. Când au fost scoase la licitație activele companiei Yukos, Gazprom, dintr-o precauție excesivă, nu s-a implicat. În schimb ENI și ENEL, ambele din Italia, au câștigat ceea ce fusese scos la ofertă, pentru a ceda apoi acele active către Gazprom, în schimbul unei participări la zăcămintele de petrol și gaz natural rusești.

Europa de Vest, la fel de mult ca Europa Centrală, va continua să depindă de gazul rusesc în viitorul previzibil, cel mai probabil având nevoie de cantități crescânde, pentru care va plăti prețuri crescânde. Zelul misionar pentru corectitudine, transparență și interdependență a determinat UE să promoveze Carta Europeană a Energiei – fără a mai face apoi prea mulți pași înainte. Convertirea Rusiei la modul de a funcționa a pieței energetice

s-a dovedit dificil în trecut, iar acum se dovedește de-a dreptul imposibil, o situație care va fi valabilă și în viitor pentru multă vreme. De asemenea, va fi dificil, dacă nu cumva imposibil, să se oprească tentativele statelor europene de a obține, prin orice mijloace, condiții favorabile din partea Moscovei la achiziționarea de petrol și gaz natural. În acest moment, nu se poate vorbi de nici o strategie a UE în domeniul energiei care să fie demnă de atenție. Ca atare, Comisia UE nu poate face mare lucru, deși există probleme importante care trebuie rezolvate: introducerea diversității în cazul rețelelor de livrare, încurajarea concurenței în ciuda opoziției unor companii precum E.ON, Gaz de France și a altora, cât și reducerea prețului, astfel încât câștigul pentru cei care sunt înăuntrul Gazpromului să se reducă într-o anume măsură. Președintele Comisiei UE, Manuel Barroso, vrea să protejeze companiile energetice europene împotriva influenței dominatoare a giganților non-europeni, un lucru care nu se dovedește deloc simplu de realizat, ba dimpotrivă.

Există oare alternative la obligația de a te arăta prietenos față de Gazprom? Gazul natural lichefiat adus din Africa și America Latină ar putea să faciliteze reducerea puterii gigantului rus pe piețele europene, însă vorbim de o tehnologie care, la ora actuală, este încă una costisitoare, care se află la începuturile sale, și, ca atare, necesită niște angajamente de lungă durată, din pricina costului enorm al investiției. Iar „exploratorii" de la Gazprom nu dorm pe o ureche.

Obținerea unui acces direct spre gazul natural din Asia Centrală și din zona caucaziană ar fi de ajutor pentru Europa din punctul de vedere al diversificării surselor de import, doar că această strategie s-a dovedit una inoperantă atunci când, pe 4 ianuarie 2006, Ucraina a semnat un acord cu Gazprom, în care se stipulează că gazul din Asia Centrală se va aduce în Europa de Est prin intermediul sistemului de gazoducte rusesc. Pe tabla de șah a energiei europene, Ucraina a fost salvată, cel puțin momentan, de a suferi de frig. Dar, în același timp, Proiectul Nabucco al Uniunii Europene, care voia să construiască o conductă ce ar fi ocolit teritoriul Rusiei, a primit o lovitură destul de gravă.

Economisirea energiei, dezvoltarea resurselor alternative, reconsiderarea energiei nucleare – așa trebuie să procedeze Vestul dacă dorește să ajungă la o relație echitabilă nu doar cu Gazprom, ci și cu Rusia ca jucător politic, și, atunci, ecuația energetică trebuie să fie schimbată. Chiar dacă orice noi tehnologii vor ajunge să fie aplicate, energia va fi în continuare cel mai important element de asigurare a puterii. Iar Gazprom va fi jucătorul cel mai important.

CAPITOLUL 9
PUTEREA ŞI POPORUL

„Aici minciuna este folosită pentru a proteja ordinea socială; a spune adevărul ar însemna să distrugi statul. Nimic nu lipsește în Rusia, în afară de libertate... cu alte cuvinte, viața."

Marchizul de Custine, *Scrisori din Rusia*

Imitația este cea mai sinceră formă de a flata. Marea adunare organizată la Moscova înainte de alegerile din 2 decembrie 2007, pentru a-i oferi lui Vladimir Putin ocazia să apară pe scenă, a împrumutat o sumedenie de elemente și detalii de la conferințele republicanilor și ale democraților din perioada premergătoare alegerilor din Statele Unite. A existat o mediatizare amplă, atât în Rusia, cât și în străinătate. Majoritatea publicului strâns pe Stadionul Luzhniki din Moscova era formată din tineri; unii își vopsiseră fața în culorile albastru-alb-roșu ale Rusiei, alții cântau vechi cântece sovietice și fluturau steaguri în fața camerelor de luat vederi ale televiziunilor, cu toții doritori să transmită un semnal de putere, vigoare și patriotism. Organizatorii nu s-au sfiit să trimită pe scenă o trupă de fete, al căror cântec îl prezenta pe Putin ca fiind cel mai dezirabil, puternic și decis bărbat. Cele ce s-au petrecut atunci au fost extrem de diferite de închistarea și formalismul sovietic. S-a dovedit că în Rusia poți să te aștepți la o abordare plină de imaginație în punerea în scenă a unui eveniment cu încărcătură simbolică, care avea o lungă tradiție. Această adunare a format elementul central al campaniei, având loc cu doar zece zile înainte de alegeri, încununând cea mai intensă campanie electorală văzută din vremurile sovietice încoace – asta dacă termenul de „alegeri" este cel potrivit pentru un referendum organizat în vederea asigurării unui sprijin masiv

pentru partidul Rusia Unită și, încă mai important, pentru președintele în exercițiu la Kremlin. Nici un alt partid, în afară de cel al Rusiei Unite, unde puterea și-a dat mâna cu reprezentanții lumii de afaceri, nu a avut prea multe șanse pentru un impact real în rândurile electoratului. Toate celelalte partide au fost hărțuite în toate formele posibile de către oficialități, privându-le aproape de orice șansă.

Va candida Putin pentru președinție?

Putin s-a îndreptat spre microfoane, strângând pe drum, în dreapta și în stânga, mâna susținătorilor săi după modelul american. Îmbrăcat cu un sacou sport elegant și un pulover pe gât, dedesubt, a ținut un discurs care a entuziasmat audiența. Înainte să vină el la putere, laitmotivul era că în țară domnea haosul, inamicii încercau să acapareze orice puteau, teroriștii își căutau cele mai bune ținte, străinătatea era invidioasă pe renașterea Rusiei, pe gazul, petrolul și pe puterea ei regăsită. De atunci încoace, înțelepciunea, hotărârea și energia președintelui au schimbat situația existentă anterior – desigur, în discursul său, Putin nu a vorbit de faptul că noua bunăstare a Rusiei și noua ei poziție în lume se datorează creșterii continue a prețurilor gazului natural și petrolului. Putin a ținut un discurs tonic, în fața unei națiuni adânc îngrijorate că nu toate profiturile acestea sunt împărțite echitabil, sau că masele se vor putea bucura de o epocă a unei noi prosperități, a echității și a justiției. „Împreună, prietenii mei, am realizat deja atât de multe", le-a spus Putin celor adunați pe stadion, iar, prin intermediul televiziunii, întregii Rusii. „Am întărit suveranitatea și am refăcut integritatea Rusiei. Am dus la renașterea statului de drept și a supremației constituției. În ciuda unor pierderi și sacrificii profunde, datorită curajului și unității poporului Rusiei, agresiunea terorismului internațional împotriva Rusiei noastre a fost respinsă."

Clipuri publicitare foarte moderne, prezentate de posturile de televiziune, subliniau mesajul nou aflatei puteri și glorii. „Astăzi avem succese în politică, în economie, arte, știință și sport", li s-a comunicat oamenilor pe imense panouri publicitare. Personalități tv de anvergură au cântat, în acompaniamentul unei orchestre de suflători, un imn dedicat conducerii și, în primul rând, lui Putin: „Avem pentru ce să fim mândri. Ne bucurăm de respect. Suntem cetățenii unei mari țări, iar în viitor ne așteaptă mari izbânzi. Planul lui Putin este o victorie pentru Rusia."

De nenumărate ori, Putin a declarat victorii. Dar împotriva căror inamici? Cu cât este mai mare pericolul, cu atât mai mare este cel căruia i se datorește salvarea. A mers Rusia la război? Nu prea. Rusia nici măcar

nu alocă sume disproporționat de mari din banii obținuți pe petrol pentru armament sau armată. Limbajul pompos nu făcea decât să se adreseze unui sentiment de mândrie și de paranoia larg răspândite și profund înrădăcinate în mentalul public, ce putea fi cu ușurință mobilizat de către Kremlin.

Mândrie şi paranoia?

Desigur, această combinație poate părea contradictorie, dar capătă sens atunci când te gândești că marea majoritate a votanților nu s-au putut bucura de prea mari câștiguri de pe urma noii îndestulări datorate petrolului, cât și a faptului că există un grad de nesiguranță privind modalitățile de a canaliza sumele necesare către infrastructură, sănătate, pensii sau salarii, fără a induce un dezastru financiar mult mai acut decât recenta inflație de două cifre. Astfel, alegerile parlamentare, în loc să ia în dezbatere dureroasele probleme ale nivelului de trai, au fost artificial ridicate la rangul unei celebrări a măreției Rusiei, reamintind fostele și viitoarele mari pericole ce amenință din interior și din exterior, la toate acestea fiind adăugate o sumă de promisiuni vagi.

Planul Putin s-a bucurat de o largă publicitate, un plan pentru a ajunge în țara făgăduinței, dar fără a se prezenta nici un detaliu, termen sau ținte bine definite. Orice v-a fi vrând să fie, acest plan sugera că Putin și oamenii lui vor să păstreze puterea dincolo de riscul controlat al alegerilor și că alegătorii au fost convinși să creadă că, fără Putin, toate modestele lor realizări din ultimii opt ani vor fi pierdute. Însăși neclaritatea Planului Putin dă impresia că este unul gândit pe lungă durată, ca o proiecție în viitorul îndepărtat, și că realizarea lui impune un bărbat puternic, care nu poate fi nimeni altul decât Putin însuși – un semnal destul de străveziu că el va fi prezent pentru a direcționa lucrurile, iar dacă va fi nevoie, pentru prelua rolul salvatorului. În timpul campaniei electorale, Putin a fost prezentat drept „liderul național". Iată o terminologie nouă, care ne indică ce va urma în viitor. Nu un „vojd", un conducător puternic, cum îi plăcea lui Stalin să se definească, dar nici doar un simplu președinte, așa cum au fost mulți în epoca sovietică. Secretar general este, de asemenea, un titlu care ține de trecut. Astfel, „lider național" a intrat ca un termen nou în limba rusă, care sună destul de inocent și este deschis interpretărilor creative.

Până acum, nimeni de la guvern sau din mașinăria de partid a Rusiei Unite nu s-a obosit să explice în detaliu și serios în ce constă universal aclamatul Plan Putin. Dacă lumea chiar ar vrea să știe despre ce este vorba – a glumit unul dintre consilierii lui Putin –, nu ar trebui decât să

citească toate discursurile ținute de președinte pentru a se lămuri. De fapt, explicarea amănunțită ar priva Planul de misterul care îl înconjoară. Dacă ar fi examinat la lumina zilei, Planul ar apărea ca o versiune modernă a Gostplan-ului din vremea sovietică. El este, în cel mai bun caz, o hartă sau, pentru a recurge la limbajul diplomatic actual, o „roadmap"[1]. Doar cel care se află la volan știe încotro merge.

Refacerea trecutului

Putin înțelege foarte bine faptul că vidul spiritual postsovietic trebuie umplut cu ceva. Ceea ce oferă el este o combinație constând din istorie și religie, din dușmanii aflați în fața porților și dușmanii aflați înăuntrul zidurilor cetății. Istoria, de la străvechiul rus până la mai acceptabilele fapte ale lui Stalin, este reconstruită cu grijă și prezentată atât în manualele școlare, cât și în filme de televiziune, pentru a le reaminti rușilor gloria vremurilor trecute și pe cea a prezentului: Gagarin fără Gulag. Marea sărbătoare națională nu mai este Octombrie Roșu (respectiv, 7 noiembrie 1917, când Lenin i-a înlăturat pe moderați printr-o lovitură de stat), ci 4 noiembrie 1612, care marchează sfârșitul perioadei de tulburări, a dublei guvernări și a ocupației străine – în acest caz, invadatorii polonezi.

Spiritele malefice ale trecutului sovietic sunt exorcizate fără prea mult zgomot. Atât ideologul șef al Kremlinului, Victor Suslov, cât și mitropolitul Kiril, au subliniat că această zi marchează „cel mai important eveniment din istoria națiunii". O zi de unitate pentru popor, care depășește chiar și importanța lui 9 mai 1945, data triumfului în Marele Război de Apărare a Patriei, care a fost timp de patru decenii ziua inatacabilă a rememorării rusești și a auto-felicitării sovietice. Mitropolitul a declarat la TV: evenimentele care s-a petrecut în secolul al XVI-lea au fost mai rele decât cele din perioada 1941–1945, deoarece în timpul Marelui Război Patriotic dușmanul nu a ocupat Moscova, Hitler nu a pus piciorul în Moscova, germanii nu au distrus verticala puterii, inamicul nu a provocat lupte intestine care să paralizeze țara. În acele timpuri îndepărtate, lucrurile au stat cu totul altfel, ceea ce a și făcut ca acea perioadă să fie supranumită cea a tulburărilor. Ziua de 4 noiembrie ne poate învăța multe, nu atât în ceea ce privește trecutul, ci mai mult în ceea ce privește viitorul, în varianta Putin.

2007 nu a fost doar anul când nu s-a sărbătorit rezistența glorioasă împotriva invadatorilor polonezi, dar și anul în care s-au comemorat

[1] În traducere liberă, hartă rutieră (*n. a.*)

nouăzeci de ani de la Revoluția Bolșevică și șaptezeci de ani de la instaurarea Marii Terori. Mitul fondator al guvernării sovietice a fost trecut oficial sub tăcere și doar vechii comuniști au mai ținut să glorifice acel moment, iar rememorarea terorii staliniste nu a fost nici ea mult mai vizibilă. Doar câteva persoane îndoliate, care au mers în grup să privească dialogul mut dintre monumentul de granit adus din Insulele Soloveţkie, ridicat, în amintirea martirilor, în fața Lubiankăi, și monumentul, reinstalat, al lui „Felix de Fier".

Ambiguitatea mai domnește cu privire la moștenirea lăsată de Lenin, statuia sa oficială, cu mâna sa ridicată arătând spre viitorul glorios, fiind încă prezentă în multe dintre piețele orașelor din țară. Incertitudinea înconjoară și panteonul rusesc, în timp ce grandoarea Rusiei este promovată ca un principiu unificator. Toți eroii ruși se califică pentru noul lor rol, deoarece au fost biruitori asupra dușmanilor străini, precum Alexandr Nevski asupra Cavalerilor Teutoni, Ivan cel Groaznic asupra tătarilor, Petru cel Mare asupra suedezilor. În această înșiruire, Stalin ar fi o figură neavenită – el nu mai apare imortalizat în statui de piatră sau din bronz, dar este foarte prezent încă în inima și mintea oamenilor. Catedrala înălțată în Piața Roșie, în centrul Moscovei și al Rusiei, închinată lui Hristos Mântuitorul, a fost demolată de Stalin într-un gest brutal de distrugere, pentru a fi reconstruită, apoi, din beton, sub primarul Moscovei Iuri Lujkov, cu ajutorul unor contribuții generoase din partea oligarhilor, care au vrut să fie ținuți minte, dacă nu de atotputernicul Dumnezeu, atunci măcar de către primar. Până în ziua de astăzi nu există nici un monument național – dar sunt altele la nivel local – care să înfiereze ororile înfăptuite de Stalin și de NKVD – și nu sunt prea multe șanse ca un asemenea monument să apară în viitorul apropiat. FSB-ul, care s-a ridicat din cenușa KGB-ului, nu va face presiuni pentru o rememorare și analiză dureroasă a trecutului.

În absența unui consens național asupra semnificației a șaptezeci de ani de regim comunist, va trebui să se aștepte foarte mult până la o disociere intelectuală deschisă și răspicată față de acesta. Amintirea Marii Terori și a Arhipelagului Gulag va rămâne mai curând în domeniul privat, și nu în sfera publică. Ceea ce a supraviețuit este memoria victimelor – chiar și printre „noii ruși", cum li se spune, poți să dai peste amintiri legate de un bunic care a fost împușcat sau a unui unchi care a fost luat pe sus în timpul nopții, fără a mai apărea apoi vreodată. Să pui întrebarea cine au făcut aceste lucruri și care este moștenirea pe care au lăsat-o ei Rusiei actuale și a celei viitoare nu este o temă la modă, ci una care poate dăuna sănătății oamenilor. Există cărți și filme pe această temă. Nu avem de a face cu

un discurs interzis. Dar mai există și un larg consens, fie al victimelor, sau a torționarilor, că această variantă a ignorării este cea preferabilă. Astfel trauma persistă încă.

Rusia de astăzi este o țară care are sentimente amestecate. Dar, dimpreună cu credința eternă pe care o oferă religia, care a fost îmbrățișată în mod vizibil de către Elțîn și, cu atât mai mult, de către Putin, este celebrat un discurs la măreției, care include atât suferința, cât și marele triumf. În epoca pre-revoluționară, țarul, biserica ortodoxă și poporul formau o Sfântă Treime. Acest lucru ține însă de trecut, căci cei douăzeci de milioane de musulmani care trăiesc în Rusia ar transforma acest lucru într-o rețetă care duce cu siguranță la dezastru, dacă statul ar îmbrățișa total și fără nuanțe doar Biserica Ortodoxă. Conducătorii de la Kremlin trebuie să facă manevre atente, după ce au văzut, post-anii '90 că situația se poate nărui peste noapte. În prezent prevalează o coexistență dificilă, dar în condițiile scăderii numărului de etnici ruși și creșterii celui al musulmanilor, nu se poate crede că va exista altceva decât o coexistență dificilă. Putin și apropiații săi nu sunt interesați să precipite lucrurile în sensul unei confruntări.

Imperiul care a fost, dar nu mai e

Construirea națiunii sau construirea statului? Iată o dilemă extrem de reală. Această ambiguitate s-a născut odată cu apariția noii Rusii, atunci când Uniunea Sovietică și-a dat obștescul sfârșit. Putin și oricine îi va urma vor trebui să evite să fie obligați să ia decizii care nu pot să producă decât probleme și, în fapt, să ducă la o criză a statului și a societății. Cum se poate consolida statul și națiunea atunci când nu există nici o congruență sau măcar ceva care să semene cât de cât cu ea? Diversitatea etnică și religioasă, accentuată de renașterea islamică din sud, stau în calea unei doctrine politice clare, lipsite de ocolișuri. Compromisurile sunt dictate de realitatea internă și de cea externă. Ceea ce face ca numitorul comun să fie mai curând Grandoarea decât Rusismul și, în ceea ce privește prezentul și viitorul, atitudinea de a fi uniți împotriva inamicului.

„Normalizarea" este noul termen-cheie trâmbițat în toate direcțiile și pe toate căile. Are o rezonanță liniștitoare, asiguratoare, pentru cei mai mulți dintre ruși, doar că ceea ce este considerat ca fiind normal ține de o definiție dictată de sus. Această „normalizare" ar ajuta, de asemenea, să întărească pretenția Kremlinului în ceea ce privește „democrația suve-

rană", cum numește Putin această combinație specială de autoritarism și aprobare publică dezvoltată în timpul președinției sale.

În această situație, gestul de a ține alegeri serioase ar fi egal cu a risca întreaga construcție care îmbină un autoritarism impus de sus și o democrație venind de jos. Rusia Unită, „partidul puterii", cum a fost numit, a oferit cele mai pragmatice răspunsuri la o întrebare imposibilă. De fapt, alegerile din decembrie 2007 sau, mai curând, confirmarea partidului puterii, s-a caracterizat prin trei elemente politice șocante.

Salvatorul națiunii

În primul rând, Putin a lăsat pe toată lumea să ghicească care vor fi fiind planurile sale de viitor: orice, în afara unui al treilea mandat prezidențial consecutiv. Referindu-se la constituție și la respectul său față de litera ei, el a repetat de nenumărate ori că nu va accepta să se manipuleze constituția, pentru ca, apoi, să accepte un al treilea mandat de președinte. Să fi fost un bluf? Sau își dezvăluia cele mai intime sentimente în maniera romană a lui *otium cum dignitate [răgaz cu demnitate]*, sintagmă folosită adesea atunci când cineva se retrăgea din Forumul Roman și din miezul treburilor statului spre marginile puterii? Putin a mers chiar atât de departe, încât a pretextat o anumită oboseală filozofică în ceea ce privește imperativul de a conduce țara spre o țară a făgăduinței postsovietică, fără a avea însă posibilitatea producerii de schimbări bruște, dar esențiale. Au fost perioade în care a părut să prefere palatul prezidențial de la Soci Kremlinului moscovit, conducând instituția prezidențială și țara dintr-un cartier general mai liniștit, aflat în sud. Efectul acestei perioade de serenitate, pretinsă sau reală, a fost vizibil atunci când campania electorală a început să se încingă. Putin i-a permis partidului Rusia Unită să îl adopte ca „lider național" și ca numărul unu, cu condiția să nu i se ceară să intre în acest partid. O ambiguitate bizară, desigur, care se potrivește mai mult unui țar decât unui politician democrat. Oricum, Rusia Unită a devenit partidul puterii.

În al doilea rând, în timp ce Putin își marca atent delimitarea față de toate partidele politice, mergând până acolo încât a creat un alt partid, Rusia Dreaptă – poziționat la stânga partidului Rusia Unită –, lupta brutală pentru putere dinăuntrul zidurilor Kremlinului, care s-a extins și în sediile secrete ale serviciilor de informații și în lumea financiară, pare să îi fi forțat mâna și să îl fi făcut să intre în focul luptei electorale. În mod evident, echilibrul forțelor care conduc țara, pentru a recurge la o expresie curentă în vremurile sovietice, era în schimbare și amenința să iasă de sub control.

Astfel încât Putin a trebuit să recurgă la rolul său de voce supremă în lumea politică rusească. Care ar fi fost alternativa? Nimeni în afara Kremlinului nu ar putea spune, dar mașinăria de zvonuri a venit cu tot soiul de explicații, incluzând o luptă pe față a diferitelor facțiuni din serviciile secrete cu privire la câștigurile pe care le asigură puterea.

În al treilea rând, în timpul dinaintea alegerilor, partidul Rusia Unită a adoptat un ton răspicat naționalist, acuzând forțe străine nespecificate de faptul că ar construi planuri împotriva marii patrii, fiecare opozant fiind plătit de guverne străine.

Organizația de tineret Nași a partidului Rusia Unită a împrumutat frazeologie, imnuri și marșuri de pe vremea taților și mamelor lor, care în tinerețe au trebuit să facă dovada unei loialități fierbinți față de Komsomol. Deși sondajele de ultim moment indicau că popularitatea lui Putin era cu mult peste 60 de procente și că acest partid va învinge fără nici o problemă, energia nervoasă investită în campanie, eliminarea oricărei opoziții prin stabilirea unui prag de 7% pentru reprezentarea în Duma de Stat, condițiile extrem de dificile pentru a fi admis în procesul electoral, interzicerea alianțelor dintre partide, confiscarea de către poliție a fluturașilor și a posterelor, cât și alte multe forme pline de imaginație menite să hărțuiască opoziția și, mai presus de toate, să exercite o presiune aproape de stil sovietic asupra populației nu numai să meargă la vot, dar și să opteze cum se cuvine – toate acestea au trădat o mare nervozitate față de starea reală a lucrurilor și a opiniei publice din întreaga țară. Kremlinul nu are încredere în poporul rus.

În ton cu lăudăroșenia militantă și retorica agresivă, poliția a făcut dovada unei atitudini demne de vremurile trecute în ceea ce privește controlul opoziției. În data de 21 noiembrie 2007, Gari Kasparov, fostul campion mondial de șah, un erou într-o Rusie care este obsedată de șah, și, spre cinstea lui, un lider al coaliției de opoziție numită Cealaltă Rusie, a fost arestat sub acuzația că ar fi organizat, fără să aibă aprobare prealabilă scrisă, o demonstrație – un lucru nu chiar atât de condamnabil într-o perioadă de campanie electorală. Ceea ce îi fusese îngăduit de autoritățile locale era organizarea într-adevăr a unei demonstrații – dar nu în forma unui marș și, cu atât mai puțin, nu în direcția sediului comisiei oficiale care superviza desfășurarea corectă a alegerilor. Kasparov, renumit în întreaga lume pentru realizările sale pe tabla de șah, un bărbat chipeș și cu o conștiință vie, a fost imediat condamnat la nu mai puțin de cinci zile de închisoare, ceea e a făcut ca reputația lui Putin și a Rusiei să aibă foarte mult de suferit în Vest. Cineva din poliție a sărit peste cal, depă-

șindu-și autoritatea, sau a ascultat de ordine venite de sus, care au făcut mai mult rău decât bine.

De-a lungul campaniei, puterea care urma să fie aleasă nu a catadicsit să discute argumentele opoziției, preferând să le ignore pur și simplu, sau, și mai rău, să le denunțe ca fiind expresia unei a „cincea coloane", care ia partea dușmanului. Putin a vorbit de „șacali", de câinii înfometați și sălbatici ai deșertului, și i-a acuzat pe liberali că fac cauză comună cu străinii care au ca scop distrugerea Rusiei și nu fac decât să uneltească împotriva patriei. Nu a existat nici un grup sau o grupare destul de puternică și de elocventă care să combată Kremlinul și trupele sale auxiliare din Rusia Unită. Procesul electoral a fost îmbinat cu tradiționala xenofobie rusească. Unitatea națională a fost pe ordinea de zi. Prețuri mari pentru lapte și pâine? Inflație? Corupție, creșterea chiriilor și a prețului locuințelor? Alegerile au fost un festival al eludării problemelor.

Nu avem nevoie de opoziție

Se simțea în aer o boare a vechiului slogan „Cine nu este cu noi este împotriva noastră". Prieten sau dușman. Pentru alegătorii ruși nu prea exista o a treia variantă. În disperare, unele dintre partidele din opoziție i-au sfătuit pe votanții care voiau să dea un vot de protest, să aleagă Partidul Comunist, astfel încât Rusia Unită măcar să nu ajungă la majoritatea de două treimi. Alte voci din opoziție au argumentat că este nevoie de un „Pinochet rus", care să salveze țara de dușmani, slăbiciune și trădare. Isteria naționalistă a fost susținută și amplificată, ea rămânând un element prezent și persistent în Rusia și pentru ruși, mult timp de aici în colo, chiar și atunci când vor fi uitate emoțiile alegerilor.

Mulți ruși, încă cu mult timp înainte să fie anunțate rezultatele alegerilor, care veneau să confirme victoria deloc neașteptată a partidului puterii (64,4% din votul popular, care a fost rotunjit până aproape de 70% când partidele neimportante au fost eliminate), au arătat că, după ei, această șaradă nu merita ca ei să mai iasă la vot. Admirabil a fost curajul acelor blogări care au denunțat atât discursul pur decorativ, cât și brutalitatea poliției; admirabilă, de asemenea, organizarea unor dezbateri serioase în diferite cafenele și restaurante, ba chiar și la televiziuni private. Însă pentru omul simplu, care se teme că își va putea pierde locul de muncă, promovarea sau bursa copiilor săi, raționamentul său final, trăgând linie, a fost cam de genul acesta: ei pretind că este vorba de democrație, iar noi pretindem că îi luăm în serios. Mai trebuie amintit și faptul că mulți alegători se săturaseră de instabilitate, că aveau o concepție asupra

democrației și liberalismului pe care și-au format-o în timpul lui Elțîn, asociind-o cu turbulențe, incertitudine, pierderea de statut, bogăție imensă pentru cei puțini și puțin pentru cei mulți. Putin a fost asociat cu revenirea la stabilitate, cu creșterea salariilor, cu pensiile care sunt plătite la timp și cu o speranță de mai bine în viața multora. Lumea se mai plângea de prețurile care cresc vertiginos la mezeluri, pâine sau lapte. Dar să își dea votul pentru comuniștii ajunși în fundătură ai lui Ziuganov sau pentru liberal-democrații de proastă reputație ai lui Jirinovski? Pentru cei care ar vrea să promoveze un stil politic mai occidental și pluralist, estimările le acordau cam 20% din voturile electoratului, mulți dintre acești votanții fiind tineri din mediul urban, care exercită o profesiune. SPS și Yabloko au avut o propunere perdantă. Nereușind să își unească forțele, a fost sigur că nu vor depăși pragul de 7% și că, din această cauză, vor obține mai puțin decât ar fi fost în stare, ceea ce s-a și confirmat mai apoi.

Campania pentru alegerile privind camera inferioară a Dumei de Stat, odată pornită, s-a dovedit a fi concepută într-un mod clar, bine organizată și regizată ca un hibrid între alegeri parlamentare și un referendum vizând păstrare lui Putin, oricare va fi funcția sa, stăpân pe situație. Putin a fost, de la bun început, figura centrală. Dar în ce capacitate? Alegătorii au primit de-a lungul acestui proces foarte puține informații detaliate. Faptul că înainte de alegeri s-a auto-desemnat conducătorul partidului Rusia Unită, în timp ce încerca, concomitent, să sublinieze că poziția sa este deasupra oricăror partide, a lăsat multe, în fond, toate opțiunile deschise. Chiar dacă, spre sfârșitul celui de al doilea său mandat prezidențial, el s-a gândit într-adevăr să renunțe la orice funcție publică, această incertitudine nu a durat mult. Între timp, echilibrul puterii dinăuntrul și din jurul Kremlinului, în care sunt implicate diferitele servicii secrete, ministerele cu greutate, coaliția de oligarhi ai Rusiei Unite și sistemul birocratic de stat, se pare că s-a schimbat în așa măsură și că a devenit atât de precar, încât pericolul care se ridica la orizont l-a convins să nu renunțe la rolul de lider și de suprem arbitru. În prezent și în viitorul previzibil, nu e nimeni altcineva decât Putin care să poată emite pretenții la poziția celui mai puternic actor politic, care să impună respect și care să asigure pacea între fațiunile antagonice.

Liderul național

Alegerile parlamentare s-au transformat într-un referendum asupra lui Putin și, oricare va fi fost planul din spatele acestor alegeri, ele sugerau o soluție la întrebarea care se punea cu insistență: cine va fi următorul

stăpân al Rusiei. Președintele partidului Rusia Unită, Boris Grizlov, a fost primul care a făcut cunoscut faptul că, în realitate, alegerile pentru cele 450 locuri din Duma de Stat vor fi un referendum privindu-l pe Putin. Dintr-odată, alegerile parlamentare din Rusia s-au transformat într-un gen de primă rundă a alegerilor din Statele Unite ale Americii. Ceea ce a făcut ca victoria partidului Rusia Unită să fie considerată ca un mandat dat de către popor pentru a se umbla creativ la constituție. Chiar înainte ca alegerile să se fi încheiat, rezultatele lor au fost interpretate ca un apel pentru o campanie populară de a-l implora pe bărbatul de la Kremlin să rămână în continuare în funcție și să adauge, pe baza majorității de două treimi a partidului Rusia Unită și a loialilor acestuia, un mic amendament la constituție, pentru a-i oferi posibilitatea unui al treilea mandat și, poate, a mai multora în continuare. Pentru totdeauna salvatorul națiunii.

Alegerile au fost manipulate în multe feluri, unele brutale, altele inventive, toate trădând o profundă anxietate, însă departe de a fi fost lipsite de importanță. Făcând o analiză globală, se poate spune că ele au fost, una peste alta, pe jumătate libere și pe jumătate cinstite. Rezultatul a avut o însemnătate diferită pentru oameni diferiți. Kremlinul, cel puțin, a avut decența de a nu insista asupra unui rezultat de 99%, bine cunoscut din epoca sovietică. Însă nu a fost obținută nici confortabila majoritate de două treimi pentru Rusia Unită, în ciuda unei atât de mari presiuni și propagande: 64% pentru Rusia Unită a fost un rezultat neimpresionant, ținând cont de zgomotul și zbuciumul dinaintea alegerilor, fiind, în cele din urmă, un rezultat care nu se ridica la nivelul victoriei triumfale scontate. Cu toate acestea, alegerile din 2 decembrie 2007 pentru camera inferioară trebuie să fie privite ca începutul unui transfer critic al puterii, care se va face în două etape – un proces la fel de important ca victoria electorală a lui Boris Elțîn ca primul președinte ales democratic în Rusia, sau ca promovarea lui Vladimir Putin în 1999 dintr-un funcționar necunoscut din Kremlin în postura de salvator al națiunii.

După alegerile pentru Duma de Stat au urmat alegerile prezidențiale de la 2 martie 2008, care au constituit a doua parte a procesului. În perioada premergătoare acelor alegeri se contura tot mai mult posibilitatea să se ajungă acolo unde combinația cvasireferendumului din decembrie 2007 și alegerile prezidențiale de după 100 de zile să inițieze o nouă fază a democrației autoritare în Rusia. Prezentarea Planului Putin, care în mod intenționat a fost ambiguu, spunând tuturor câte ceva atractiv, a făcut să se creadă că, în tot tumultul viitorului, rolul lui Putin va fi unul semnificativ și, probabil, unul central. Toate elementele există, atât cele formale, cât și cele informale. Însă, dată fiind gâlceava din toamna lui 2007, care

a cuprins întreg aparatul de stat, ar fi o surpriză ca viitoarea distribuție a puterii politice și economice să se realizeze fără serioase – și vizibile – conflicte la vârf. Triunghiul puterii dintre mașinăria de stat, serviciile de informații și oligarhi nu este nici pe departe unul monolitic, ceea ce face ca distribuția puterii și natura modului de guvernare să fie departe de a fi fost stabilită. Cine primește ce și cât de mult – iată o problemă pentru care nu s-a găsit încă un răspuns ferm și credibil. Diferitele grupuri au diferențe ireconciliabile de viziune, neînțelegeri care se continuă și în sfera oportunităților de investiții, a alianțelor și a modului viitor de acțiune.

Partidul puterii nu vede necesitatea existenței unei opoziții, cu excepția comuniștilor, desigur, care au funcția de sperietoare pentru străinătate, dar și pentru cei din interior care au rețineri, arătându-se că oricare vor fi fiind minusurile sistemului putinian, acesta este, pe departe un rău mai mic decât alternativa comunistă. Argumentele oponenților politici nu au fost luate în discuție, ci, pur și simplu, ignorate. În orice societate, această abordare este taxată, ceea ce s-a întâmplat și în Rusia. Sunt de așteptat probleme majore, chiar dacă se ignoră faptul că fostul prim-ministru Kasianov și alte personalități din opoziție prevăd turbulențe sociale și răzmerițe politice în următorii trei ani de după 2007, în măsura în care sistemul autoritar va persista și se va accentua.

Se caută: societatea civilă

Implicațiile pe termen lung ale campaniei electorale, oricât de cinstite sau de manipulate vor fi fost derularea alegerilor și rezultatul lor, vor fi de două feluri. Dezvoltarea societății civile în întreaga Rusie, un proces dificil chiar în timpurile cele mai bune, va avea un regres substanțial, iar politica externă și de securitate va continua să intoneze sunetele ascuțite și deranjante ale resentimentului. Societatea civilă a fost marele perdant al alegerilor din decembrie 2007.

Este un fapt remarcabil că Putin, atunci când enumeră slăbiciunile Rusiei din ziua de astăzi, în fața publicului occidental, deploră în mod invariabil absența societății civile – și o face pe drept cuvânt. Nu poți să nu te întrebi de ce în Rusia actuală nu există un grad destul de mare de independență față de stat și de organizațiile acestuia, care să permită dezvoltarea unor modalități și a unor valori morale care, de-a lungul istoriei, au tins să acompanieze și să transforme devenirea și creșterea unei societăți de piață. Calea democrației rusești este presărată cu exerciții de intimidare a celor care îmbrățișează o altă părere decât puterea, chiar cu uciderea din când în când a câte unui jurnalist, victimă fie a unor accidente de

circulație, fie a unor dispariții misterioase, sau care este pur și simplu împușcat.

György Konrád, disidentul și scriitorul ungur, vorbește despre o mentalitate antipolitică a întregii Europe de Est, unde oamenii sunt obosiți de supradoza de politică și retorică și în care domnește un amplu scepticism privind nivelul de caracter pe care l-ar avea politicienii, cât și a eficienței și a capacității lor de a-și ține de promisiunile făcute.

În Rusia însă situația pare să fie una diferită. Sunt mulți cei care s-au plictisit de politică sau care au preferat să meargă pe niște căi mai plăcute, dar, pe de altă parte, există și un număr crescând de cetățeni care își caută modalitatea de exprimare a valorilor și a aspirațiilor lor. Ei pot fi împărțiți în două tabere, aceea a activiștilor care au o convingere optimistic-naționalistă și aceea a activiștilor care cred mai mult în liberalism. Ambele părți sunt prezente în arena discursului politic și se angajează într-un dialog aprins. Nași, aripa de tineret a partidului Rusia Unită, reflectă activismul mândru pro-guvernamental și naționalist, însă plătește acum prețul de a fi fost creată de sus în jos, deoarece se luptă actualmente cu un deficit de autenticitate. Inventarea Tineretului lui Putin s-a soldat cu un eșec. În momentul în care i s-a tăiat sursa de finanțare, Nași a încetat practic să mai existe.

Între timp, a apărut o nouă variantă a temei naționaliste, loială forțelor care sunt în creștere în întreaga societate rusească. Majoritatea acestei mișcări constă din tineri tehnocrați cu studii superioare, inteligenți și conștienți de puterea publicității, oameni care își propun să creeze un Zeitgeist progresist. Mai nou, protagoniștii noii Rusii tind să fie extrem de conservatori în viziune și în orientarea lor socială. Filozofia lor se ghidează după două principii: nostalgia după imperiul pierdut și refuzul de a fi parte a Vestului. Încrederea de sine a atins un nivel la care nu s-a ajuns decât rar în perioada sovietică. Bogăția de zăcăminte minerale din Siberia, care este în acest moment, indiscutabil, baza creșterii Rusiei, este văzută ca fiind doar o trambulină pentru un viitor mai bun pentru Rusia de după epoca petrolului, a gazului natural și a conductelor.

Dincolo de democrație: un nou discurs public

Idealul politic nu este cel al unei democrații de tip occidental, ci cel al unui autoritarism luminat, eliberat de contradicții și stăpân pe propriul său destin. „Verticala puterii" – cum știm că îi place lui Putin să descrie noua geometrie a conducerii statului și a societății – este considerată formula cea mai bună, iar așa-numiții „noi ruși" nu se tem să vorbească

despre un conflict sistemic cu Vestul. Ei sunt convinși că sistemul lor va prevala în cele din urmă. Acest mod de gândire este promovat de o nouă pătură intelectuală rusească, organizată în jurul *think tank*-urilor, a revistelor și a mediului universitar, toate scoțând în evidență și lăudând sistemul lui Putin. Cele mai importante televiziuni publice, Canalul Unu și Rossiya obișnuiesc să promoveze noua gândire privind Rusia și destinul acesteia în lume. Până acum, succesul le-a înunonat eforturile. Sondajele au arătat că majoritatea rușilor văd autocrația ca fiind de departe cea mai bună formă de guvernare.

Neoconservatorii Rusiei sunt sprijiniți de stat. Pentru a da doar un exemplu, să menționăm evenimentul care s-a petrecut la 25 noiembrie 2007, când circa 500 de demonstranți au încercat să organizeze un marș pe Nevsky Prospekt, în centrul Sankt Petersburgului. S-au auto-numit „Cei care nu sunt de acord". O treime dintre acești demonstranți au fost arestați de poliție pentru scurte durate de timp. Printre ei se afla un fost prim-ministru al Rusiei, Boris Nemzov, care a fost invitat în termeni foarte clari să semneze imprimarea conversației purtate cu organele de poliție. Intimidarea funcționează, iar mulți cetățeni ai Sankt Petersburgului, care înainte ar fi putut participa la evenimente politice și la demonstrații, au acum sentimentul că discreția este, din nou, de preferat. Mediile controlate de stat prezintă asemenea marșuri în cele mai întunecate culori. Liberalii, lovindu-se de dificultăți și fiind intimidați, au o prezență publică și o voce tot mai redusă.

Puțini ruși ar fi de acord cu prim-ministrul britanic Winston Churchill, care spunea într-o faimoasă remarcă a sa că democrația este cea mai proastă formă de guvernământ – „cu posibila excepție a tuturor celorlalte care au fost încercate".

În întreaga Rusie, democrația are o reputație proastă, deoarece este asociată cu anii de criză economică și financiară ai lui Elțîn, cât și cu trauma politică care a decurs din acea situație. Mass-media Kremlinului, incluzând diferitele părți din holdingul media al Gazpromului, nu au avut dificultăți în a-i denunța pe oponenții săi ca fiind niște „rusofobi", recurgând astfel la înclinația rușilor spre mila de sine și suspiciune. Termenul de „agenți ai Vestului", folosit cu generozitate în cazul oricui se arăta mai puțin entuziast de regimul lui Putin, își are obârșia în vremurile sovietice și în terminologia KGB-ului.

Puterea și poporul – alegerile din decembrie 2007 sugerează că Kremlinul dorește și are capacitate de a le reuni într-o singură entitate. Nu mai este mult spațiu pentru păreri politice contrare. Soarta lui Hodorkovski are rolul unei avertizări fără echivoc pentru toți cei care vor să se aventureze în această zonă a părerilor diferite. Căderea în dizgrație a marelui afacerist

care a atacat Kremlinul și pe cel de la vârful său nu este niciodată un subiect de discuție, dar se află în mintea tuturor.

Atât timp cât petrolul și gazul natural vor susține economia și vor face ca inflația să scadă și ca pensiile și salariile să fie plătite, amintirea zilelor grele din trecut, fie că e vorba de ultima decadă a Uniunii Sovietice sau de anii lui Elțîn, va fi destul de puternică pentru a menține pe linia de plutire sistemul autoritar, mai ales dacă acesta permite și încurajează modelul roman al „pâinii și circului", întreține mândria rusească și sprijină călătoriile în străinătate. Ceea ce se poate vedea cu claritate este faptul că, oricum, politica viitorului va fi una mai monocromă decât în primii ani în care Putin a fost președinte. Ingineria socială va ajuta ca alegătorii să rămână tăcuți, iar un control temeinic în domeniul social va asigura un echilibru între autocrație, o mănușă de catifea trasă peste un pumn de oțel, și ocazionalele demonstrații ale unei democrații controlate.

CAPITOLUL 10

PLĂCEREA DE A FACE AFACERI CU RUSIA

„Cine călătorește în Rusia? Pentru cineva care are ochii deschiși, este o muncă necontenită și obstinată de a distinge continuu și cu mare trudă, moment de moment, între două națiuni aflate în conflict: Rusia așa cum este ea și Rusia așa cum ar vrea să se prezinte Europei."

Marchizul de Custine, *Scrisori din Rusia*

Mediul de afaceri german nu obișnuiește, în mod normal, să își arate în mod deschis entuziasmul. Însă la sfârșitului anului 2007, Ost-Ausschuss der Deutschen Wirtschaft[1], care reprezintă majoritatea companiilor germane active din Rusia, nu a făcut un secret din faptul că a susținut alegerea făcută de Putin pentru succesorul său, pentru o continuitate asigurată și pentru o stabilitate promisă.

Starea de spirit în cadrul companiilor germane din Rusia este una optimistă, conform unui raport privind anul 2007. Dr. Klaus Mangold, actualul președinte și fostul CEO al companiei Daimler-Chrysler, a prezentat rezultatele a patru sondaje de opinie, în care au fost chestionați mii de germani care fac afaceri în Rusia, majoritatea în Moscova: „Atmosfera de afaceri din Rusia a continuat să se amelioreze, iar companiile consideră că acest trend va dura și în anul următor." „Șapte din zece companii consideră că, în general, există o îmbunătățire a condițiilor." Printre cauzele

[1] Comitetul pentru Relații Economice cu Europa de Est (*n. a.*)

enumerate au fost creșterea puterii de cumpărare, dorința de a face cumpărături a consumatorului rus și înalta calitate a angajaților companiilor din Rusia.

Dar au existat și minusurile obișnuite. Companiile își construiau viziunea optimistă pe baza unui proces vizibil de reducere a birocrației, a combaterii corupției, a asigurării unor reglementări raționale și predictibile pentru importuri și taxe, a armonizării normelor și standardelor în general, cât și a adoptării unei atitudini mai pozitive a guvernului față de companiile mijlocii. În 2006, investițiile directe din Germania au ajuns la cel mai înalt nivel, atingând, începând din 1990, 10,1 miliarde USD, astfel încât Germania a făcut, până la sfârșitul anului 2007, 6,6% din investițiile directe în Rusia, aflându-se în urma banilor rusești reciclați în Cipru și Luxembourg, a investițiilor Shell din Olanda și a fondurilor mixte din Marea Britanie, acestea din urmă investind prin firmele ConocoPhillips și TNK-BP. Investițiile germane nu au fost doar unele făcute de companii mari, precum cele ale E.ON sau Volkswagen, dar au venit și de la sute și mii de firme mici și mijlocii, care căutau să intre rapid pe piața în expansiune a Rusiei. Ele acopereau o plajă largă de activitate, de la afaceri cu capital la bunuri de consum și la reviste viu colorate, precum *Computer World*, *Forbes* sau *Newsweek* – acestea din urmă, desigur, toate în versiune rusească. Dar, din nou, minusurile existente erau serioase. Una din patru companii se aștepta ca legislația care urma să fie dată în ceea ce privea participația străină în industria rusească să tempereze alte investiții, jumătate din companiile chestionate au spus că situația va rămâne aceeași, iar una din patru se aștepta la o ameliorare a condițiilor prin apariția unui cadru de afaceri predictibil.

Niciodată atâta rigurozitate

Aruncând o privire asupra nivelului înalt al comerțului înaintea Primului Război Mondial, dar și a condițiilor specifice anilor interbelici și a celor patruzeci de ani ai CAER-ului, Ost-Ausschuss de astăzi susține cu mândrie că Germania și Rusia nu au avut niciodată relații comerciale atât de strânse. Într-adevăr, Germania este partenerul numărul unu în ceea ce privește exporturile, cu cele circa 10% din totalitatea exporturilor rusești – acestea constând, în cea mai mare măsură, din hidrocarburi sub formă de gaz natural și petrol din Siberia.

Între timp, Rusia continuă să fie piața cu cea mai rapidă creștere pentru produsele germane, în primul rând fiind vorba de mașini-unelte și automobile de calitate. Volumul exporturilor germane către Rusia a crescut

dublu de mult față de cel către restul lumii; din ianuarie până în octombrie 2007, a crescut cu 28% față de 2006. La sfârșitul lui 2007, cifra de afaceri a atins nu mai puțin de 40,64 miliarde de euro. În timpul aceleiași perioade, importurile din Rusia au scăzut cu 11,7% (evaluate în USD), datorită căderii cursului dolarului față de euro.

Acest entuziasm contrastează puternic cu impresiile unor vechi cunoscători ai Rusiei, precum Anders Aslund de la Carnegie Endowment for Peace. În toamna anului 2005, după ce s-a întors din Rusia, Aslund a avertizat într-un articol, care a circulat în comunitatea strategică, asupra unor elemente îngrijorătoare: „Impresia dominantă privind Summitul Rusesc al Forumului Economic Mondial a fost contrastul dintre jubilația occidentalilor, care fac atât investiții de portofoliu, cât și investiții directe, pe de o parte, și oamenii de afaceri ruși, pe de altă parte. Investitorii vestici aveau vorbe de laudă nu doar pentru Rusia, ci și pentru Putin, și i-ar fi asigurat un al treilea mandat prin aclamațiile lor, dacă acest lucru le-ar fi fost posibil. Oamenii de afaceri ruși au stat cu capul în piept și au dat dovadă de o remarcabilă lipsă de entuziasm. Nimeni nu credea într-un risc serios din partea „blestemului petrolului", deoarece politica macroeconomică a guvernului a rămas una convingătoare."

Ce vor fi știind în plus oamenii de afaceri ruși față de colegii lor occidentali? Se poate foarte bine ca pentru rușii bine informați distanța dintre economia gazului natural și a petrolului și restul economiei să fie într-adevăr deconcertantă, dar și că atitudinea de totală siguranță pe care o afișează oficialii de la Kremlin la toate nivelele creează o impresie de hybris și induce un sentiment de incertitudine în lumea afacerilor și a politicii externe, cât și în relațiile pe lungă durată cu Vestul, în special cu Statele Unite. Din nou părerea lui Aslund, care combină evidența momentană cu o privire aruncată într-un viitor îndepărtat: „În conversații private, oamenii de afaceri ruși menționau atât creșterea minunată a profiturilor lor, cât și atmosfera politică neplăcută, care are darul de a agrava și climatul afacerilor. Este uimitor să vezi cât de mulți oameni de afaceri ruși preferă să stea în străinătate cât mai mult posibil, pentru a evita să fie chemați la Kremlin și apoi extorcați. Ca atare, mulți oameni de afaceri ruși par să nu mai știe ce să facă. Nu vor să investească prea mult în Rusia, ci să-și diversifice investițiile în străinătate, lucru pe care l-au făcut deja în țările membre ale CSI. Mulți dintre ei nu știu ce alți pași să facă de aici încolo. De aceea, investițiile rusești nu cresc decât cu circa 10% anual, când ar trebui să crească cu 20 până la 30% anual."

Aslund a remarcat deja declinul miniștrilor cu o gândire mai liberală, precum prim-ministrul adjunct Alexandr Jukov, un loial susținător al lui

Putin, care a anunțat multe măsuri reformiste, ce au fost, în parte, deja întreprinse sau care sunt pe cale să fie adoptate – „dar care nu sunt toate atât de importante" – omițând însă complet rolul creșterii impetuoase a rolului statului în sectorul resurselor. Ministrul a fost vădit stânjenit atunci când a fost întrebat despre recentul caz Yukos și de situația care i-a urmat a unei stări aproape de stagnare a producției de petrol. Aslund a relatat că ministrul „a răspuns pe un ton foarte oficial, spunând că firmele de stat pot și ele lucra și că producția de petrol va crește din nou datorită schimbării survenite în sistemul de taxe și politicile investiționale". Gherman Gref, o stea a liberalilor cu orientări pro-vestice, pare să-i fi confundat pe vizitatorii din Vest cu altcineva, pentru că a denunțat vechiul obicei rusesc al concentrării resurselor în mâna statului, pentru a declara, apoi, tam-nesam: „Toată activitatea legislativă este orientată în această direcție." După felul în care s-au manifestat miniștrii liberali, concluzia lui Aslund a fost: „Nu mai au putere și fac slalom printre protestul public și resemnare." Gherman Gref, care a răspuns în guvern de modernizarea industriei, a fost demis în septembrie 2007, pentru a reapărea apoi la conducerea Sberbank, una dintre cele mai de vază bănci din Rusia.

Cu privire la anticipările de lungă durată, Aslund a arătat că mulți dintre managerii cei mai importanți ai unor companii mari se arătau interesați să îmbunătățească imaginea companiilor lor pe piață, iar apoi să intre pe piața bursieră (IPO) în anii următori. Chiar și CEO-ul de la Rosneft, care este considerată la nivel internațional o companie dubitabilă, de tip *siloviki*, după ce a înghițit bunurile companiei Yukos, părea să aibă aceleași gânduri. Aslund, fără a ține cont de starea mai rezervată a elitei ruse din lumea de afaceri moscovite, și-a asigurat cititorii că: „proprietatea de stat, naționalizarea și izolarea Rusiei nu par să fie amenințări credibile, pentru că operatorii principali vor să își transforme controlul pe care îl dețin actualmente în active pe piața privată internațională. Numele jocului este capitalism... cu amendamentul că este vorba de capitalismul internațional. Cei mai importanți *siloviki* vor să ajungă foarte bogați și să facă în așa fel încât această bogăție să devină una legală."

Companii de stat

În septembrie 2007 guvernul rus a inițiat un proiect de lege al cărui scop este reorganizarea companiilor, definirea sectoarele strategice, crearea unei situații mai dificile pentru investitorii străini, care să oblige companiile străine să se gândească de două ori înainte de a se implica în economia rusească. Această legislație ar putea fi o modalitate de a intimida fondurile

financiare și expertiza din străinătate – care ambele sunt necesare pentru companiile rusești. În timp ce Ost-Ausschuss der Deutschen Wirtschaft se face portavocea tuturor temerilor de ordin economic din țările occidentale, atrăgând atenția asupra recreării monopolurilor de stat și pledând pentru distrugerea creativă a vechilor monopoluri, pentru piețe deschise și pentru transferul standardelor internaționale de securitate și de protecție a mediului, legislația rusească preferă să se îndrepte în direcția opusă. Crearea corporațiilor de stat este menită, conform versiunii oficiale rusești, să arate drumul pe care urmează să meargă diferitele sectoare ale economiei, să asigure un impuls pentru dezvoltare și să transforme firmele în așa fel încât să devină atractive. Pe data de 11 decembrie 2007, Putin le spunea liderilor din lumea de afaceri adunați la Camera de Comerț și Industrie a Rusiei că Kremlinul nu intenționează să creeze un „capitalism de stat", adăugând: „Nu intenționăm să păstrăm corporațiile de stat așa cum arată ele acum. După ce corporațiile vor fi stabilizate și vor sta pe propriile lor picioare, ar fi bine ca ele să lucreze pentru ele însele pe piață." Putin a mai promis că guvernul va proteja firmele private și va asigura ca aceste corporații de stat „să nu sugrume alte firme".

Putin vrea ca economia Rusiei să se modernizeze – și asta repede. El știe că ar fi un lucru profitabil pe termen scurt să se construiască viitorul Rusiei doar pe seama resurselor ei naturale, dar pe termen lung ar apărea rezultate negative. El vrea sectoare inovatoare în întreaga economie: de aceea i-a trasat lui Serghei Ivanov, ex-KGB-ist și fost ministru al apărării, sarcina de introduce țara în universul tehnologiei moderne. Aceasta este partea luminoasă a lucrurilor. Cea întunecată a devenit vizibilă atunci când Yukos, compania cu cel mai mare succes din domeniul energetic, a fost trecută sub controlul statului, bunurile acesteia fiind vândute unor companii mai docile, iar CEO-ul, închis într-o pușcărie din Siberia.

Statul dorește să aibă un control total asupra sectoarelor strategice, cum ar fi construcția navală (United Shipbuilders), industria constructoare de aeronave (United Aircraft Holdings), a tehnologiei nucleare (Rosatom) și a nanotehnologiei (Rosnanotech) – aceasta din urmă, conform lui Serghei Ivanov, fiind „mega-proiectul epocii moderne". Trebuie menționat că toate beneficiază de un sprijin generos din partea bugetului național.

Există o logică în această mega-gândire. Tot ceea ce constituie proprietate de reală importanță trebuie privită – ca și în zilele țarilor sau ale comisarilor – ca fiind, de fapt, doar un bun primit drept împrumut de la stat, respectiv de la Kremlin. Panaceul pentru industriile Rusiei, rămase în mare măsură în urmă, este considerat a fi o largă paletă de holdinguri

axate pe domeniul tehnic, care să nu aibă o concurență prea mare, dar care să intre sub controlul statului. Dimensiunea era ceea ce conta pe vremea sovietică – iar ideologia predominării cantității asupra calității mai persistă și în ziua de azi. În timp ce industria germană de mașini-unelte se bucură de un mare succes inclusiv pe piața rusească, ea fiind organizată preponderent în companii mijlocii, multe dintre ele aflându-se în proprietate familială, Kremlinul încă mai crede că ce e mai mare e și mai bun, chiar în cazul mașinilor-unelte.

Îndoieli germane

Mediul de afaceri german, care formează de departe cea mai largă comunitate străină din Moscova, se teme că impunerea de restricții asupra participării străine va avea repercusiuni grave asupra creșterii, prosperității și nivelului de angajare a forței de muncă. Dacă aceste voci vor fi auzite la Kremlin, după demiterea și apoi reinstaurarea lui Gherman Gref și a altor liberali, este o altă chestiune.

Ost-Ausschuss se teme, de asemenea, că protecția investițiilor va avea de suferit, că acordurile vor fi încălcate și că străinii vor fi discriminați. Germanii au cerut în repetate rânduri să se ajungă la o reducere a birocrației, ca deciziile de natură administrativă să fie adoptate într-o manieră mai transparentă și mai predictibilă, iar reglementările privind importurile să fie mai relaxate. Este remarcabil faptul că nu apare niciodată cuvântul „corupție" în conversația politicoasă, dar este totdeauna întâlnit în viața reală, de zi cu zi.

Industria germană vorbește de „parteneriat strategic", lăsându-i pe toți să ghicească ce vrea să însemne în practică această sintagmă. Nu există nici un teren de joc perfect orizontal, pe care să se confrunte administrația Kremlinului și interesele germanilor. În schimb, a spera foarte mult ar fi nerealist. Industria germană cere un ajutor de ordin politic din partea Berlinului și a înființat un Grup de Lucru Strategic privind Cooperarea Economică și Financiară, a cărui rol este acela de a amplifica presiunea asupra guvernelor atât de la Berlin, cât și de la Moscova.

La ce va duce acest lucru nu poate să spună nimeni până acum. În plus, pentru a obține o parte importantă din afacerile legate de organizarea Olimpiadei, Ost-Ausschuss a creat chiar și un grup de lucru special, denumit „Soci 2014". Germanii sunt în favoarea reciprocității și înțeleg strategia de lungă durată a multor companii rusești de a investi în străinătate, nu doar pentru a beneficia de know how, ci și pentru a-și proteja bunurile de strategiile secretoase ale Kremlinului. Cei mai mulți investi-

torii germani trebuie să fi aflat cu oarecare îngrijorare de mult discutatul interviu din *Kommersant* cu Oleg Șvarțman, despre care s-a scris pe larg în *Financial Times*, și se vor fi întrebat ce pot însemna cele spuse de Șvarțman pentru propriul lor viitor în mediul nesigur al lumii de afaceri din Rusia. Aceasta este și cauza pentru care investitorii străini pledează pentru intrarea Rusiei în Organizația Mondială a Comerțului (WTO), care ar duce la crearea unor obligații reciproce și la restricționarea tentațiilor unei economii dirijiste. Atitudinea discriminantă a Rusiei față de carnea de porc provenită din Polonia și, în paralel, restricțiile rusești asupra dreptului de survolare al avioanelor firmei Lufthansa au fost dovezi elocvente pentru genul de intervenții din partea statului de care se pot teme investitorii din țările occidentale. Încălcările drepturilor de autor sunt un alt asemenea element, deopotrivă cu sporirea spionajului industrial și bine-cunoscuta neluare în considerație a brevetelor industriale.

Un soi de partener strategic

În spatele entuziasmului oficial de la Bruxelles legat de faptul că Rusia este un partener „strategic"[1], plutește și un sentiment de disconfort. Relațiile dintre Rusia și EU sunt bune. Volumul general al schimburilor comerciale a crescut cu 29% din 2006 până în 2007. Cu cele 52% din exporturile rusești, Uniunea Europeană este, de departe, cel mai important partener comercial al Rusiei, în timp ce Rusia se află pe locul al patrulea în ceea ce privește importurile din UE. Previziunile ne spun că se așteaptă sporirea continuă a schimburilor comerciale între cele două părți. „Rusia prezentându-se întărită din punct de vedere economic și stabilă din punct de vedere politic", conform unui raport din septembrie 2007 al Ost-Ausschuss der Deutschen Wirtschaft. Factorul cel mai important este, desigur, prețul în continuare ridicat al petrolului și, concomitent, al gazului natural. Importatorii străini remarcă însă că atât consumul privat, cât și investițiile nete crescute contribuie la auto-susținabilitatea creșterii, și dincolo de dimensiunea energetică. Legislația rusă este considerată ca fiind mai prietenoasă față de lumea afacerilor, atât vreme cât se respectă dimensiunea strategică, așa cum este ea definită de către Kremlin, respectiva legislație ajutând la definirea concurenței și a cartelurilor. De asemenea, se pare că la vârf avem de a face cu o creștere a conștiinței faptului că firmele mici și mijlocii merită să fie ajutate. Principiul de bază este diversificarea și nevoia de a crea o modalitate mai

[1] Eneko Landaburu, din Comisia UE, la o întâlnire cu membrii Camerei Lorzilor (*n. a.*)

inteligentă de folosire a resurselor materiale și umane, dincolo de sfera energetică și de cea a industriei de armament.

Oricine intră în curțile interioare ale Kremlinului – sau care aruncă o privire în parcarea Gazpromului, nu va putea să nu fie impresionat de numărul mare de limuzine negre, de mari dimensiuni, produse în Germania, majoritatea fiind Mercedes-uri – dar, mai nou, se văd și tot mai multe BMW-uri. În afara zidurilor Kremlinului, cele mai des văzute mașini de lux, elegante și rapide, sunt fabricate de Porsche, la volan aflându-se, nu o dată, doamne blonde, care circulă în mare viteză și care par să fie convinse că un înger protector le stă cocoțat pe capotă. Străzile Moscovei sunt saturate de mașini, multe dintre ele importate din Vest. Liderii de la Kremlin și oligarhii nu sunt singurii care au o slăbiciune pentru mașinile de lux. Guvernul a făcut din atragerea în Rusia a constructorilor de automobile și a industriilor complementare o prioritate de nivel înalt. Companii naționale și internaționale au primit ajutoare speciale pentru a se implica în această industrie. Pe 15 septembrie 2007, aceste favoruri au luat sfârșit, iar cei rămași pe dinafară, cât și cei care activează deja aici, doresc cu insistență reluarea lor. Producătorii francezi, italieni sau germani cer ca sprijinul pentru industria națională constructoare de autoturisme să nu fie aplicat în detrimentul investitorilor străini. Pentru a se asigura, spre sfârșitul anului 2007, Renault din Franța și AvtoVAZ – mai bine cunoscută sub numele de Lada – au încheiat un parteneriat strategic bilateral, ambele părți deținând 50% dintre acțiuni.

Să investești în Rusia

În 2006 Ernst & Young a situat Rusia pe locul trei între țările din Europa în ceea ce privește cantitatea investițiilor străine directe, însă în 2007 aceasta a căzut pe locul șase, fiind poziționată acum în urma Franței și înaintea Marii Britanii. Între timp, companiile competitive rusești își continuă pătrunderea pe piețele internaționale. Corporația rusă de investiții Basic Element (una dintre cele mai mari din branșă) a achiziționat o parte importantă din Magna Strabag din Austria și Hochtief din Germania. Severstal, un producător de oțel de primă mărime, a cumpărat gigantul american Rouge Steel, cât și grupul italian Lucchini. Evraz Holding a preluat producătorul de oțel Palini e Bertoli, Gazprom a încheiat acorduri cu ENI din Italia, Wintershall, firmă subsidiară a BASF, și E.ON Ruhrgas din Germania, Total din Franța și Statoil din Norvegia. Alfa Group din Rusia a preluat compania turcească de telefonie Turkcell și privește acum spre Vodafone și Deutsche Telekom, căreia îi face curte și AFK Sistema.

Corporațiile de investiții Alfa Group și Renova au investit capital în industrii novatoare, precum în Elveția în domeniul nano-tehnologiei și în Statele Unite. În ceea ce privește aviația high-tech, firma sub control de stat Vneshtorgbank a achiziționat – și a vândut după puțin timp – 5% din acțiunile EARS, compania mamă a Airbus-ului.

Lista poate fi continuată. Rusia, în ceea ce privește investițiile, spre înăuntru sau spre în afară, își depășește reputația, acestea fiind însă diminuate de dubii serioase existente cu privire la calea pe care o va lua politica industrială rusă, la securitatea lor, la seriozitatea regimului de taxe și la posibilitatea unor șicanări ocazionale, la corupția endemică și vicisitudinile sistemului legal. Așa se explică de ce investițiile directe străine nu se dezvoltă decât încet, într-un ritm care nu se poate compara cu intrările de capital în industria înfloritoare a Chinei. Doar foarte recent investițiile din străinătate au început să aibă un ritm mai alert – majoritatea fiind bani ruși canalizați prin Cipru sau Luxembourg. În 2007, investițiile directe străine în Rusia s-au ridicat la 49 de miliarde USD, conform datelor puse la dispoziție de UNCTAD, cu 70% mai mult decât în anul precedent.

Dar riscurile care au rămas sunt încă destul de puternice pentru a diminua entuziasmul străinilor. Nu mai este vorba de riscuri majore, Rusia dovedind că este un partener în care se poate avea încredere. Țara a acumulat 400 de miliarde USD în rezerve, la care se adaugă fondul de stabilizare, care depășește cu mult 150 de miliarde USD, ca asigurare pentru zilele mai proaste care pot veni, în care prețul petrolului ar putea scădea. Riscurile mai evidente țin de felul în care se fac afacerile în Rusia; acest fapt are o mare greutate în evaluarea companiilor rusești. Sistemul de licențe și de reglementări este faimos prin hățișul său birocratic și prin lipsa sa de transparență, iar sistemul legal este și el nepredictibil. Nu există mulți judecători care să priceapă complicațiile economice asupra cărora sunt chemați să dea verdicte, iar odată ce o curte a dat un verdict, asta nu înseamnă neapărat că se va și acționa conform respectivului verdict.

Îngrijorare la Bruxelles

La nivelul Uniunii Europene crește îngrijorarea văzând cum companiile rusești își continuă shoppingul prin Occident. Multe corporații ruse cumpără acțiuni, de multe ori într-o proporție care îi face acționari majoritari. Dacă reciclarea petrodolarilor ar trebui să fie bine primită, date fiind precedentele care au avut loc după primul și cel de al doilea șoc al căderii prețului petrolului din anii '70 și '80, Comisia UE se gândește să protejeze

rețelele energetice europene împotriva preluării acestora de către cumpărători din Rusia și, în primul rând, de către Gazprom.

Avem, într-adevăr, de a face aici cu o stranie contradicție. Economia rusească a crescut într-un ritm de 7% pe an începând din 1999 și nu dă semne de încetinire. Rusia s-a transformat dintr-un datornic sărac într-un creditor serios. Instituțiile financiare câștigă credibilitate – unele mai mult, altele mai puțin. Dar progresul acesta este împiedicat în mod substanțial prin lipsa unui nou acord privind parteneriatul și cooperarea – nu există nici măcar un mandat pentru negocieri. Notabile sunt și perioadele înăspririi relațiilor, ca urmare a crizei kosovare, a proiectului Statelor Unite de apărare antirachetă din Republica Cehă și Polonia, mutarea monumentului dedicat victoriei Armatei Roșii din centrul vechii capitale a Estoniei, Tallinn, și repoziționarea sa undeva la periferie etc. În toate aceste cazuri, Kremlinul a vrut să își facă simțită nemulțumirea. Întreruperea livrărilor de petrol prin Belorus la începutul lui 2007 le-a amintit națiunilor occidentale că depind tot mai mult de Rusia. Cererea făcută de Ost-Ausschuss der Deutschen Wirtschaft ca, pe viitor, să se dezvolte mecanisme care să prevină asemenea evenimente nu este decât un gând frumos, fără șanse de realizare.

Ceea ce nu s-a materializat după încetarea Războiului Rece a fost un parteneriat strategic sustenabil, care să se bazeze pe o reciprocă încredere și securitate – un deziderat care se regăsește încă în sfera economică, dat fiind că liderii Rusiei de astăzi nu mai sunt interesați să guverneze „peste sufletul omenirii", pentru a cita un studiu american recent apărut despre Războiul Rece și semnat de Melvyn P. Leffler, ci să realizeze o bunăstarea materială, atât în bani, cât și în perspective favorabile de durată pentru ei și pentru copiii lor. Țelul strategic pentru industriile din Europa și Statele Unite trebuie să fie, indiscutabil, acela de a ajuta Rusia în a avea o economie conformă cu standardele și pretențiile unui sistem bazat pe legalitate, mai întâi în cadrul vieții economice, iar apoi, încet dar sigur, de asemenea, în cadrul vieții politice.

Imaginea generală a relațiilor dintre Uniunea Europeană și Rusia se caracterizează prin evidentele contradicții dintre parteneriatul lor economic și diferendele lor de ordin politic. Rusia este atât un vecin apropiat – câteodată chiar prea apropiat ca să te simți liniștit –, cât și un „partener strategic". Astfel a descris Directoratul General pentru Relații Externe[1], într-o informare prezentată de Comisia Europeană, pe 22 noiembrie 2007 în Camera Lorzilor, ambiguitatea fundamentală a acestei relații. Odată

[1] UE Directorate-General for External Relations, DG RELEX (*n. trad.*)

cu lărgirea sa, Uniunea Europeană a moștenit și o istorie dificilă, din vremurile lui Stalin și ale fostei Uniuni Sovietice. Acest lucru afectează relația și pune probleme atât pozitive, cât și negative. În plus, Rusia a început să lase din ceea ce se consideră oficial – dar este împărtășit și de majoritatea oamenilor – ca fiind anii de prost management ai lui Elțîn, care sunt asociați cu democrația occidentală și cu un capitalism scăpat de sub control. După opt ani de președinție a lui Putin, UE nu este singura care remarcă „o nou găsită siguranță realizată pe creasta prețurilor ridicate din domeniul energetic", o situație care are șanse să rămână în continuare așa. „Diferențierea față de Vest este adesea văzută ca o definiție a acestei siguranțe de sine."[1].

Acest rezultat este descris de obicei ca fiind un paradox, dar poate că el este mult mai mult decât efectul combinat al nostalgiei imperiale, al unor așteptări nerealiste, al dificultăților de fiecare zi și al dorinței de a dezvolta o identitate undeva între vastitatea stepei euroasiatice și aerul degajat al unui club din Vest. După un secol de catastrofe, umilințe și dezamăgiri, rușii simt acum nevoia de a-și defini un rol al lor care să fie în acord cu respectul pe care și-l poartă și cu nou descoperita lor putere unidimensională și, prin aceasta, fragilă. Discursul național nu vorbește doar despre bunăstare, ci și despre ce înseamnă să fii rus, despre istorie, civilizație, despre relația cu Europa și despre compararea Rusiei cu SUA.

În această zonă însă, Comisia UE este departe de putea fi de un real ajutor, în aceeași situație aflându-se și companiile vestice care vin să facă afaceri în Rusia, chiar dacă acestea din urmă ar dori să nu existe o legătură obligatorie între afaceri și valori democratice, Uniunea Europeană nu poate însă să aibă aceeași abordare – iar comunitatea de afaceri nu ar trebui nici ea să o facă. În timpul Războiului Rece, responsabilitatea companiilor occidentale lua sfârșit odată ce ajungeau la Cortina de Fier, în timp ce astăzi, în piața globalizată, investițiile reciproce între culturi diferite sunt în constantă creștere, iar standardele de corectitudine, legalitate, probitate și transparență funcționează acum trecând peste granițele politice. De aceea UE trebuie să fie atentă la fundamentele de ordin cultural și legal ale comerțului cu Rusia sau – în aceeași măsură – cu Republica Populară Chineză. Această dilemă nu va fi rezolvată în scurtă vreme. „Comerțul și investițiile între UE și Rusia sunt înfloritoare, iar interdependența noastră energetică este în creștere. Lumea de afaceri europeană bate cu insistență la ușa Rusiei. Se pot realiza profituri enorme pe piața rusească, dar există

[1] Eneko Landaburu, director general, DG RELEX, în ședința cu Comitetul pentru Uniunea Europeană al Camerei Lorzilor (*n. a.*)

diferențe serioase în ceea ce privește relația politică, cât și în unele chestiuni care țin de politica externă și de securitate."[1]

Politica încă mai contează

Uniunea Europeană nu este văzută cu prea mare plăcere la Kremlin, iar principiul ei de suveranitate comună nu intră în sistemul de gândire rusesc. În trecutul sovietic, analiștii ruși se așteptau la o luptă crâncenă între capitaliștii occidentali, care își vor sări reciproc la beregată. Dacă acest lucru nu s-a întâmplat, un grup de cercetători dintr-o generație mai tânără din IMEMO[2], care ținea de Institutul pentru Europa și chiar de Ministerul Afacerilor Externe, au început să studieze principiile arhitecturale ale integrării europene cu mai mare atenție, descoperind elemente din care chiar CAER-ul avea câte ceva de învățat. Dar această descoperire a avut loc prea târziu și nu a mai apucat să dea roade. În afară de posibilitatea atingerii unui ritm politic mai alert, aceasta este una dintre cauzele pentru care conducătorii din Kremlin până în ziua de astăzi preferă să lucreze bilateral cu fiecare țară în parte, decât cu Comisia Uniunii Europene. Iar Comisia de la Bruxelles, la rândul ei, nu a fost în stare să își asigure un sprijin total și solid pentru politicile sale, fie în lupta împotriva boicotării de către Rusia a cărnii din Polonia, sau a planificării și realizării pe termen lung a conductei Nabucco din Asia Centrală spre Europa, ocolind Rusia.

Statele membre ale UE încă mai fac afaceri direct cu Rusia atunci când o pot face, lăsând critica la adresa practicilor Rusiei în zona drepturilor omului pe seama UE, în timp ce ele se concentrează pe dimensiunea comercială și de afaceri a relației. Astfel, ele intră în hora rusească a lui *divide et impera*. Între timp, Comisia UE nu se resemnează să joace doar un rol de observator. A luat poziție, înainte de alegerile pentru Dumă din 2 decembrie 2007, împotriva restricțiilor care le-au fost impuse observatorilor OSCE, iar în cele din urmă s-a decis să nu mai ia parte la o asemenea șaradă. De asemenea, Comisia ia atitudine în mod regulat privind probleme din zona drepturilor omului, cum ar fi limitări ale libertății la radio și TV, agresiunile și atacurile împotriva jurnaliștilor, presiunile la care sunt supuse ONG-urile și situația din Caucazul de Nord – și o fac la toate palierele, de la summit în jos, până la nivelul consultărilor

[1] Eneko Landaburu, în fața Comitetului pentru Uniunea Europeană al Camerei Lorzilor (*n. a.*)

[2] Institutul pentru Economia Internațională (*n. a.*)

bi-anuale dintre experții în drepturile omului. La Bruxelles s-a luat act de faptul că „uneori aceste consultări pot degenera în schimburi de recriminări"[1], cum a fost cazul când Putin a menționat practicile poliției germane de la summitul G8 de la Heiligendamm, unde nu s-ar fi acționat cu mai mare blândețe decât în alte părți.

Dați-mi numărul de telefon al UE

Comisia este mai puternică când se ocupă de chestiuni economice și mai slabă când se ajunge la problemele de ordin politic. Această lipsă de echilibru se reflectă, în mod clar, în relația dintre Uniunea Europeană și Rusia. Țările UE vorbesc doar rar la unison atunci când nu se discută chestiuni de rutină. Politica externă este străjuită cu suspiciune, cu invidie de către guvernele naționale, dar aceste guverne, luate individual, nu sunt destul de puternice pentru a putea impresiona Kremlinul, în timp ce împreună numitorul lor comun este adesea atât de slab, încât nu prea mai are conținut. Ambele părți par să poarte un dialog al surzilor. Discuțiile contradictorii și greoaie privind viitorul provinciei sârbe Kosovo – independență sau o largă autonomie – sunt un exemplu elocvent în acest sens. Pe data de 10 decembrie 2007, se ajunsese la un punct când Consiliul de Securitate al ONU nu a putut cădea de acord asupra raportului prezentat de către fostul președinte al Finlandei, Marti Ahtisaari. Înainte de acest moment, o comisie tripartită i-a reunit pe ambasadorul Rusiei, pe cel al SUA și pe cel al Germaniei, pentru a se găsi o cale de reconciliere de ultimă oră. Așa cum era de așteptat, această comisie nu și-a atins scopul. Când apelează la Rusia să „acționeze cu responsabilitate", Comisia UE nu prea impresionează pe cineva. „Nu este în interesul Rusiei să amplifice tensiuni deja existente fie acolo, fie în altă parte și să continue să vorbească despre crearea unui «precedent». Acest lucru s-ar putea întoarce împotriva Rusiei la un moment dat." Desigur, Comisia era conștientă cu mult timp înainte de neluarea unei decizii de către ONU de faptul că Rusia caută o compensație în altă parte; Putin a atras atenția la Heiligendamm că problema Kosovo ar putea fi punctul de pornire pentru o reanalizare a moștenirii lăsate de Uniunea Sovietică în alte zone. Probabil că se referea la Transnistria, Abhazia și Osetia de Sud, unde rușii mai au trupe, unele ca forțe de menținere a păcii în cadrul forțelor ONU, altele sub steagul Rusiei. Cu ocazia Conferinței pentru Securitate de la München, din 10 februarie 2007, el a mai tras o linie prin Tratatul privind Forțele Armate

[1] Eneko Landaburu, în Camera Lorzilor (*n. a.*)

Convenționale din Europa [CFE Treaty] în versiunea revizuită a acestuia din 1999, pe care Vestul l-a condiționat cu retragerea de către Rusia a majorității soldaților săi. Doar două zile după votul ONU privind Kosovo, Putin a suspendat în mod formal aplicarea stipulărilor tratatului, lăsând în ceață soarta acestui extrem de important element de construire a încrederii și a securității.

Comisia, care după semnarea Tratatului de la Lisabona, este îndrituită la mai mult decât o opinie privitoare la politica externă, ba chiar la un rol determinant, nu poate rezolva dilema în care se află, căci, pe de o parte, pentru a putea influența Rusia, are nevoie de o mai mare coeziune decât îi stă în putință să coaguleze, iar pe de altă parte acest este testul cel mai dificil al competenței sale în domeniul politicii externe. În Orientul Mijlociu, Afganistan, Iran sau Burma „unde împărțim aceleași obiective ultime, Rusia tinde să sublinieze diferențele de abordare."

Poate Comisia UE să traducă influența economică în putere politică? Aceasta presupune ca UE să vorbească pe o singură voce și ca Rusia să respecte această singură voce, în loc să se adreseze în mod individual fiecărei capitale europene. UE trebuia să evite un ton de confruntare, dar să depășească distanța dintre părți așa cum sugerează DG RELEX: „Trebuie să avem un ton ferm atunci când vorbim de apărarea intereselor noastre și, de pe această bază, să găsim o zonă a interesului comun cu Rusia." Într-o lume ideală, acest lucru ar putea fi posibil. În lumea reală a anilor 2007 și 2008, lucrurile sunt mai dificile.

UE – Rusia: managementul diferențelor

Este absolut adevărat că relația dintre UE și Rusia este, prin natura ei, una asimetrică, iar diversitatea intereselor naționale, la care ține Comisia UE, tinde să impună compromisuri inevitabile, iar alteori să ducă chiar la eșecuri. Baza legală pentru relațiile dintre Uniunea Europeană și Rusia este Acordul de Parteneriat și Cooperare[1], semnat în 1994 și care a intrat în vigoare în 1997. Ruși pretind astăzi că acest acord reflectă o perioadă de slăbiciune a Rusiei și insistă ca el să fie substanțial revizuit. Se negociază acum un nou acord, care ar trebui să ia în considerare noua siguranță de sine a Rusiei. Între timp, în 2005, au fost definite patru „spații comune" – pentru a recurge la terminologia atent aleasă a „eurospeak" –, împreună cu patru „roadmaps", care stabilesc o agendă ambițioasă, dar care nu înseamnă, de fapt, decât un dialog între grupurile de lucru relevante. Ele

[1] Partnership and Cooperation Agreement (PCA) (*n. a.*)

merg de la politici de reglementare și politici industriale la cooperarea frontalieră (un punct relevant fiind Kaliningrad/Königsberg), la cooperarea în planul juridic, al politicii externe și a științei și tehnologiei. În mass-media nu prea au apărut știri despre toate acestea, și nici nu prea ar avea sens. În fond, avem de a face cu un fundament pentru un acord cu totul nou, care ar urma să apară cândva în viitor. Paralel cu aceste grupuri de lucru, care se dedică fiecare câte unei teme anume, în 2003, a fost inițiat Consiliul Permanent al Parteneriatului, care a înlocuit vechiul Consiliu de Cooperare. Drept urmare, oficiali de vârf ai Uniunii Europene și miniștri ai Rusiei se pot întâlni în multe forumuri sectoriale, care se adaugă celor două întruniri anuale cu caracter de summit. Dar toate astea sunt doar politică. Nu există nici un forum eficient la un nivel oficial înalt între întâlnirile dintre experți și reprezentanți ai ministerelor. La un nivel nu avem de a face cu politica; la celălalt nivel nu avem de a face decât cu politica.

Când spui UE, nu spui energie

Energia a devenit elementul definitoriu al relațiilor dintre UE și Rusia. Este problema cea mai importantă pentru ambele părți, doar că ele au rațiuni diferite, iar incoerența Uniunii Europene este notorie. Consiliul European a optat pentru un pachet legislativ cuprinzător, care, din nefericire, este departe de ceea ce ar vrea să vadă rușii. Și anume, Comisia UE își dorește o separare efectivă a rețelelor energetice de generarea energiei (în Rusia) și de livrare (în Europa), atâta vreme cât Gazprom, Gaz de France și E.ON s-au unit în a păstra aceste elemente împreună, evident în mâinile lor. Rămâne de văzut dacă sistemul de avertizare timpurie convenit cu rușii va elimina dimensiunea politică din conducte. Până acum, Comisia UE nu a putut, în ciuda unor încercări serioase făcute de Comisarul pentru Energie, Pielbags, să prezinte un proiect general privind problematica energetică, în care să fie cuprinsă și energia nucleară, dar, pe de altă parte, din care să fie exclusă concurența pentru câștigarea unor favoruri din partea Rusiei.

A transforma dependența în interdependență nu este niciodată un lucru ușor, și este cu atât mai greu atunci când ai de a face cu creșterea prețului energiei în întreaga lume, fapt care reflectă o cerere mai mare. UE nu a putut să negocieze serios acorduri comerciale de tranzit și de investiții reciproce decât cu țări producătoare de combustibil precum Algeria sau republicile din Asia Centrală. În prezent, UE încearcă să îi convingă pe ruși că un asemenea acord-cadru ar trebui să cuprindă mecanisme pentru asigurarea transparenței, a reciprocității, non-discriminării și a unui nivel

echitabil pentru ambele părți – în alte cuvinte, eurocrații de la Bruxelles vor să le dea rușilor câteva lecții de dans. Ceea ce lipsește, din nefericire, este o solidaritate înăuntrul Uniunii Europene, un fapt care este cu atât mai acut în domeniul energetic. Toate predicile președintelui Barroso, în care spune că problema unui stat membru ar trebui să devină automat o problemă pentru toate celelalte state, nu schimbă cu nimic datele reale.

Pentru Uniunea Europeană, intrarea Rusiei în Organizația Mondială pentru Comerț (WTO) este una dintre cele mai importante priorități, deoarece rușii ar fi obligați să se conformeze regulilor generale. Acest proces nu înaintează decât foarte lent, fără să se întrevadă încă un moment anume când el va lua sfârșit. Intrarea în WTO rămâne o pre-condiție pentru orice acord de amploare în domeniul comerțului. Odată cu accederea Rusiei, UE va urmări o integrare economică profundă și totalizantă printr-un acord cu totul nou. Dacă acest lucru va reuși, respectivul acord ar cuprinde o componentă energetică puternică, urmărind realizarea unui echilibru sustenabil între partea productivă și cea a consumului.

O mare afacere?

Dincolo de detalii, compromisuri și frustrări, Uniunea Europeană pare să dezvolte o strategie de amploare. Pentru viitorul predictibil, europenii vor avea nevoie de energia livrată de ruși. Dar rușii, la rândul lor, vor arăta un interes crescând în stabilirea unei zone a dialogului și schimbului, prin care să aibă acces la înalta tehnologie a industriilor din Vest. Ei înțeleg că, în tot cazul, trebuie să își diversifice economia, lăsând în urmă varianta sprijinului doar pe energie și armament și că trebuie să își dezvolte o bază tehnologică în vederea epocii post-petrol. Aceasta este zona în care europenii pot intra în acțiune. Pentru a cita din nou din prezentarea DG RELEX redactată pentru Camera Lorzilor: „Sunt multe de câștigat în beneficiul nostru reciproc: o mult mai apropiată cooperare în domenii precum inovația și înalta tehnologie, spațiul cosmic, aviația, biotehnologia, nanotehnologia, contacte crescânde între popoare pe baza eliminării vizelor într-un viitor mai îndepărtat, o substanțială creștere a turismului, zeci de mii de studenți care ar putea studia în universitățile celeilalte părți... Dificultatea noastră constă în faptul că suntem de acord asupra necesității de a ajunge de la A la Z, dar, pe de altă parte, avem mari probleme când e să trecem de la A la B și apoi la C."

Uniunea Europeană nu poate dovedi singură dosarul rusesc. Ar fi nevoie de o mult mai mare cooperare din partea statelor care ar urma să beneficieze de pe urma unui viitor acord-cadru. UE ar avea mult de câștigat și dacă

Rusia va îndeplini condițiile pentru a ajunge să fie acceptată odată în WTO, care are un cod de conduită bine stabilit. Legăturile personale joacă și ele un rol important, mai ales Asociația Firmelor Europene [Association of European Businesses (AEB)]. AEB este formată din 540 de companii provenind din UE sau EFTA (European Free Trade Association)[1], care fie fac direct afaceri în Federația Rusă, fie au parteneri ruși. A fost fondată în 1995 sub numele de Clubul de Afaceri European. Când a avut loc un scandal financiar în cadrul acestui club, a fost renumit și reorganizat acum trei ani, ajungând să fie organizația-cadru pentru companiile UE active în Rusia și lucrând în paralel cu unele instituții naționale având obiective similare, cum ar fi Clubul de Afaceri Britanic. Ca nivel, vine imediat după Camera de Comerț Americană în ceea ce privește numărul de membri și de activități. AEB încearcă să opereze ca un *think tank* atât pentru Bruxelles, cât și pentru Moscova. Este vorba de o activitate considerabil mai importantă și mai amplă decât cea obișnuită pe care o presupune facerea de lobby, acoperind domenii precum energia, sistemul bancar, sistemul de fiscalitate, legislația drepturilor de autor și a patentelor. Nu este o muncă chiar la firul ierbii, dar scoate în evidență o mulțime de probleme fundamentale care se cer remediate.

Mai bine să crezi în Adam Smith

Pe termen lung însă, logica pieței este forța cea mai importantă în crearea unui spațiu legal și economic comun între Rusia și Uniunea Europeană. Nu e nevoie să fii un marxist și să te uiți la fundamentele materiale ale comportamentului uman. Urmează-l pe Adam Smith și ai încredere în regulile stabilite de egoismul iluminist. Așa cum partea dură a Revoluției Industriale a dus la existența unui sistem mai echitabil în Marea Britanie și în Europa, și cum baronii hoți din Statele Unite au încheiat, în cele din urmă, pace cu legea și cu restul societății, tot astfel există șanse ca noua clasă conducătoare formată din oligarhi și *siloviki* să înțeleagă, mai devreme sau mai târziu, că pentru a-și asigura veniturile realizate pe căi ocolite, vor trebui să devină parte a unui sistem bazat pe reguli bine stabilite. În plus, companiile occidentale care vor dori să facă afaceri cu eventuali parteneri din Rusia trebuie să se asigure că elementele mai dezagreabile din marile companii ruse au fost eradicate și că legea este cea care are ultimul cuvânt. Companiile vestice nu vor să fie furate și să își riște, astfel, reputația acasă – de exemplu sub privirea scrutătoare a

[1] Asociația Europeană a Liberului Schimb (*n. trad.*)

Comisiei pentru Valori Mobiliare și Burse de Valori din SUA[1]. Există o amplă convergență.

Pieţele de astăzi ale Rusiei sunt, în acelaşi timp, atât sub-reglementate cât şi suprareglementate, fiind sufocate de birocraţie şi de corupţie în toate formele imaginabile. După secole sub ţari şi apoi sub comisari, va fi nevoie de o bună bucată de timp, dar şi de presiune externă pentru ca lucrurile să se schimbe. Influenţa civilizatore a capitalismului avansat, care a luat o dimensiune globalizată, este cea care poate converti baronii hoţi în băieţi de treabă şi jucători responsabili în lumea afacerilor, forţându-i, mai devreme sau mai târziu, să se conformeze regulilor pieţei globale.

[1] Securities and Exchange Commission (*n. trad.*)

CAPITOLUL 11

ÎN CĂUTAREA UNEI POLITICI EXTERNE

„Kremlinul nu este doar un palat ca oricare altul, ci un oraş în sine, fiind, în acelaşi timp, şi inima Moscovei; el are rolul unei frontiere între două părţi ale lumii, între Est şi Vest. Lumea Veche şi Lumea Nouă sunt deopotrivă prezente aici. Sub succesorii lui Ginghis Han, Asia a frământat sub copitele cailor pământul şi aşa a apărut Kremlinul."

Marchizul de Custine, *Scrisori din Rusia*

Schimbând puţin cele spuse de secretarul de stat al Statelor Unite Dean Acheson despre Marea Britanie cincisprezece ani după cel de Al Doilea Război Mondial, Rusia, „a pierdut un imperiu şi nu şi-a găsit încă un rol".

În Rusia, fundamentele interne pentru atingerea unui nou rol global, cu totul diferit de aspiraţiile Imperiului Sovietic, sunt în curs de redefinire. Nu se mai preamăreşte puterea Uniunii Sovietice, ci aceea a Federaţiei Ruse, o construcţie care se află undeva la jumătatea drumului dintre un stat naţional de dimensiuni exagerate şi un imperiu continental şi care are o coabitare inconfortabilă cu o populaţie musulmană neliniştită. În termeni economici, totul până acum se bazează pe bogăţia acumulată de pe urma petrolului şi a înfiinţării unor concerne de stat puternice, dar din multe puncte de măsură ineficiente, din sferele industriale desemnate de Kremlin ca având o importanţă strategică. Străinătatea ar face foarte bine dacă ar înţelege atât forţa brutală acumulată, cât şi natura fragilă a structurii puterii actuale. În Moscova, Sankt Petersburg şi în alte părţi

ale Federației Ruse poți vedea numeroase fortărețe aurite, însă turnurile lor mândre se sprijină pe o fundație instabilă.

Definirea mediului internațional

Baza pe care o poate asigura populația este, probabil, cea mai serioasă temă care îi preocupă pe termen lung pe liderii de la Kremlin, această bază trebuind să fie reconstruită și întărită. Problema demografică, care pentru Rusia este una mai mare decât pentru restul Europei, subminează puternic recrutările în armată și alte sectoare de activitate, în special cele care țin de științele naturii. Mai mult, constituie o amenințare pentru omogenitatea Federației Ruse. Deși rar abordată în public, aceasta este o problemă care îi frământă constant de liderii Rusiei.

Politica externă a Rusiei se inspiră, tot mai mult, din tradițiile Uniunii Sovietice. Cortina de Fier asigura o simetrie între prieten și dușman, fără să existe multe zone gri între acești poli. Acesta este, după deziluzia anilor '90, în continuare un punct de plecare în discursul public, Est versus Vest, cu o Rusie care în cea mai mare parte este singură pe poziție. La München, atunci când prin afirmațiile sale făcea să se ridice sprâncenele unora dintre străinii prezenți, Putin trebuie să se fi gândit că va câștiga puncte acasă. Prin contrast, în Rusia democrația este asociată cu slăbiciunea și cu intruziuni ale Vestului în sfera de influență rusească. Susținerea internă și orientarea politicii externe sunt în acord una cu alta.

Astăzi, unul din doi ruși crede că în perioada sovietică situația internațională a fost mai favorabilă pentru Rusia, mai stabilă și mai constantă – capitolul afgan fiind, de cele mai multe ori, trecut cu vederea. Doar unul din douăzeci de ruși ar caracteriza anii președinției lui Elțîn ca fiind niște ani buni pentru poziția internațională a Rusiei. Pentru a stimula mersul într-o anumită direcție, nu strică deloc să ai un dușman extern. Când Putin se referă însă la dușman, oamenilor li se dă de înțeles, fără să se specifice clar acest lucru, că este vorba de Statele Unite ale Americii, care au aruncat prima bombă atomică, au otrăvit Vietnamul și care sunt, mai presus de toate, invidioase pe ascensiunea și gloria patriei.

Europa, pe de altă parte, se bucură de simpatie, ba chiar de un anumit grad de admirație, nefiind deloc percepută cu teamă. Patru din cinci ruși recunosc că au sentimente pozitive față de Europa și de europenitate. Acest lucru nu trebuie însă socotit ca un ultim rămas-bun spus vocației asiatice a Rusei. Unul din doi ruși susține că Rusia nu a fost niciodată europeană sau în Europa și că, drept urmare, ar trebui să facă tot ce îi stă în putință să cultive tradițiile și valorile rusești. În termenii jucătorilor globali, Europa

și diferitele țări europene nu sunt destul de mari pentru a oferi o imagine a dușmanului credibilă pentru ruși: ce putere poate să aibă o construcție formată din douăzeci și șapte de state? Ce suveranitate se poate exersa de către o Comisie care este supusă unui număr de douăzeci și șapte de țări și mari și mici?

În căutarea dușmanilor

Marile puteri au nevoie de dușmani mari, iar o superputere merită să aibă o altă superputere de cealaltă parte. Cu cât este mai mare dușmanul, cu atât gloria de a-l înfrunta este mai mare. De aceea, doar America se califică drept un antagonist serios pentru Rusia. Dar, în timp ce SUA este parte a noului Mare Joc, furia Kremlinului se pogoară asupra Marii Britanii, superputerea de ieri. Această supărare pare să fi început în momentul în care oligarhul Berezovski a scăpat ca prin urechile acului, cu cea mai mare parte a banilor săi, de justiția aspră rusească și a primit cetățenia britanică. Uciderea lui Litvinenko în 2006 trebuia să rămână o enigmă perfectă, care să fie înțeleasă ca un semnal de amenințare pentru orice alt viitor fugar în tabăra adversă, care să nu lase să se uite că există agenți neidentificați care pot obține poloniu–210, o otravă mortală ce nu se poate cumpăra de la farmacia din colț, ci care este doar la îndemâna agențiilor de stat. Una peste alta, un capitol care a creat multă tensiune și incertitudine. Rușii au refuzat să îl extrădeze pe principalul suspect, Lugovoi, escaladând situația prin hărțuirea personalului ambasadei britanice în toate modurile posibile și prin obligarea Consiliului Britanic[1] să își sisteze toate activitățile, în special cursurile de limbă engleză predate în Sankt Petersburg și Ekaterinburg. Acesta a fost un act neprietenesc, care a trimis un mesaj cu o anumită semnificație: nu ne pasă de lumea din afară.

Crearea unei noi identități de sus în jos este menită să funcționeze atât ca un substitut pentru ideologia sovietică a trecutului, prea absurdă pentru a fi resuscitată, cât și ca o reflecție internă asupra unui căutări privind locul Rusiei în lume și a poziției sale între celelalte mari puteri de astăzi și de mâine. Rusia le este prezentată locuitorilor ei ca un nou tărâm al făgăduinței. Vestul, un model care trebuia să fie copiat în primii ani ai lui Elțîn, și-a pierdut strălucirea atât pentru populație, cât și pentru cei care stabilesc politica Rusiei.

[1] British Council (*n. trad.*)

China este prea străină, prea amenințătoare, prea întinsă pentru a fi un model alternativ – asta, în ciuda tuturor semnalelor pozitive care însoțesc orice întrunire a Organizației pentru Cooperare de la Shanghai, orice manevre militare comune cu Armata Populară de Eliberare chineză, cât și a creșterii vânzărilor de tehnologie și de armament de ultimă oră. Pentru cei mai mulți dintre ruși, inclusiv pentru generali, China înseamnă o prezență neliniștitoare, care se află prea aproape pentru a putea să uiți de ea. Zvonurile spun că cinci milioane de chinezi s-au stabilit în Siberia, numărul rușilor rămași acolo nefiind substanțial mai mare. În *think tank*-urile de politică externă de la Moscova, China este prezentată ca un potențial aliat împotriva Statelor Unite, dar din punct de vedere cultural ea este socotită ca fiind fundamental diferită de Rusia. Atunci când rușii se gândesc unde ar putea călători în străinătate, sau unde s-ar putea strămuta, le vine în minte Italia, Spania sau pașnicele sate din jurul lacurilor din Bavaria Superioară, sau se gândesc la clima blândă care domnește în Baden-Baden sau în valea Rinului Superior. Atunci când rușii caută modele pe care să le urmeze, ei aleg industria modei din Italia, bucătăria din Franța, mașinile din Germania și jucăriile electronice din Japonia. China nu este un aliat ales din rațiuni de preferință, ci din necesitate.

Petru moment, China servește ca o contragreutate față de dominația Statelor Unite ale Americii, dar, cum se spune, doar diamantul rezistă la nesfârșit. Conducătorii de la Kremlin nu au cum să nu fie conștienți de enormul potențial conflictual pe care îl prezintă teritorii precum Siberia și Orientul Îndepărtat: de-a lungul graniței, o mulțime de oameni și nici o resursă în partea chinezească, o mulțime de resurse și nici un om în partea rusească. Organizația de Cooperare de la Shanghai are un rol de punte între cele două părți și servește astfel amândurora, însă pe termen lung rușii vor privi spre Europa și spre SUA, acestea fiind afinitățile lor elective.

Chiar și după pierderea Asiei Centrale, a Ucrainei și Belarusului, Kremlinul mai dictează într-o țară de vaste proporții, cele peste optzeci de entități teritoriale se înșiră pe nu mai puțin de unsprezece fusuri orare, de la Kaliningrad Oblast în Vest, până la Vladivostok în Estul Îndepărtat, având coaste la Pacific, și la Marea Albă, la Marea Baltică și la Marea Neagră, o țară euroasiatică extrem de întinsă și plină de ambiguități. De fapt, avem de a face cu un adevărat continent, în care se întâlnesc contradicții brutale nu doar în ceea ce privește clima și demografia, ci și din punct de vedere geopolitic. Există mari diferențe între Rusia aflată la vest de Urali și Rusia de la est de Urali. Or, datorită continuu crescândei prezențe și presiuni a Chinei, deosebirile dintre aceste două părți ale Rusiei nu au cum să nu se intensifice în timp.

Pragmatismul puterii

Vest nu trebuie să se aștepte la o politică externă coerentă din partea Rusiei. Există o filozofie de bază, dar nu și un sistem de gândire cuprinzător, ca pe vremea revoluției mondiale, ci doar o multitudine de influențe politice, de manevre și metode, la care se adaugă obișnuita diviziune dintre soluțiile confortabile de scurtă durată și strategia de lungă durată. Și, oricum, dată fiind diversitatea Rusiei în spațiu și timp, de ce ar trebui să fie politica externă a Rusiei mai coerentă decât cea a Statelor Unite? Chiar și în epoca sovietică, Moscova acționa o zi într-o direcție, iar a doua zi în direcția opusă, fără să fie inhibată de prea multă teorie.

John C. Kornblum, un remarcabil cunoscător al Statelor Unite, a caracterizat construcția relațiilor Americii cu lumea dinafară drept „o politică externă a comitetelor", respectiv una în care deciziile se iau de comun acord de către membrii unui comitet, fiind în final o decizie colectivă. În termeni mai academici, Walter Russell Mead a identificat, în magistralul său studiu dedicat politicii externe americane, *Divine Providence*, patru laitmotive majore care se concurează reciproc pentru întâietate, în ciuda sau, din contra, datorită evidentelor contradicții dintre ele: orașul strălucitor din vârful dealului, un far pentru națiuni (Washington, D.C.); misiunea wilsoniană „de a transforma lumea într-un loc sigur pentru democrație"; abordarea jacksoniană robustă, care vizează un comerț liber garantat și căi de navigație libere în întreaga lume; și atenționarea izolaționistă, care a fost exprimată în modul cel mai memorabil de George Washington, părintele națiunii, în timpul războaielor napoleoniene, când a luat atitudine împotriva „alianțelor complicate". Astăzi, cei patruzeci de ani de Război Rece, cu promisiunile sale ferme față de guverne străine și cu angajarea de trupe la scară largă în țări îndepărtate nu arată decât ca o mare excepție la regula care a fost exprimată și care a rămas faimoasă prin frazarea ei, în timpul președinției lui Bill Clinton, de către secretarul de stat Madeleine Albright: Da, America este „națiunea indispensabilă", însă principiul operațional trebuie să fie următorul: „împreună unde se poate, singuri unde se impune." Sub Bush, această poziție a fost transformată într-un slogan, care a dat fiori reci europenilor și multor altora din întreaga lume: „Aliați, nu alianțe". O formă curtenitoare din partea Statelor Unite? Da, până la un punct. Neproliferarea armelor de distrugere în masă are o dimensiune strategică, care presupune ca Statele Unite, dacă le place sau nu, să coopereze, ba chiar să îi invite pe alții să fie cei care să iasă în față pe plan diplomatic. În rest însă America dorește să își urmeze calea de una singură. Dacă termenul potrivit nu este acela de izolaționism, atunci putem vorbi cu siguranță de unilateralism.

De ce ar fi Rusia mai cooperantă? Sau mai previzibilă? Și de ce ar trebui să fie acuzat Kremlinul de faptul că imită o bună parte din nou inventatul și splendidul izolaționism? Un „lup singuratic", așa descriu apropiații Kremlinului, recurgând la o metaforă deopotrivă eroică și înfricoșătoare, rolul pe care îl prevăd Rusiei în acest început de secol al XXI-lea. Atâta vreme cât lupul nu va cădea pradă milei de sine și agresiunii, cât timp este bine hrănit, are un moral puternic și este fericit cu sine însuși, dar și stăpân pe tot mai marile venituri obținute de pe urma vânzării de petrol, Kremlinul poate să își permită o asemenea politică. Dar a nu avea prieteni care să te susțină ajunge să te coste.

Provocări

Provocările de ordin geopolitic sunt, într-adevăr, la fel de vaste și de contradictorii ca nesfârșitele întinderi ruse. În plus, trecutul lor imperial a lăsat în urma sa rușilor o moștenire imensă de probleme aproape incontrolabile. Ele merg de la omniprezența Chinei, cu o populație de zece ori mai numeroasă decât cea a Federației Ruse, și care este în continuă creștere dincolo de perimetrul estic din dreptul râurilor Amur și Ussuri și până în regiunile sudice, străjuite de culmile înzăpezite ale Munților Caucaz. Pentru multe secole, generalii țariști considerau ținuturile sudice ca fiind problematice și constituind o zonă vulnerabilă a imperiului, care era amenințată de expansiunea britanică și, mai de curând, de marile firme americane în căutare de resurse naturale.

Atât în prezent, cât și mult timp în viitor, cea mai mare amenințare o constituie, totuși, cohortele de asasini și, într-un viitor nu prea îndepărtat, armele de distrugere în masă ale islamismului militant. Putin evită să se refere la islamismul militant atunci când vorbește de pericolele terorismului, dar în urma războaielor traumatice din Afganistan și apoi din Cecenia, cât și a atacurilor teroriste ulterioare, rușii sunt extrem de conștienți de această constantă amenințare. Aceasta a fost, de altfel, psihologia care l-a ajutat pe Putin să schimbe opțiunile electoratului în 1999 și să câștige mandatul de președinte. Frica față de islamismul radical mai poate fi exploatată politic și pe mai departe – dar trebuie lucrat cu o extrem de mare grijă.

În sud-est se află Turcia, iar multe dintre turlele bisericilor construite în secolul al XIX-lea la Moscova, Sankt Petersburg și în alte orașe au în vârf cruci ale Bisericii Ortodoxe care străpung semiluna Islamului, pentru a comemora victoriile trecute și a le celebra pe cele viitoare. Turcia, deși este, de mult timp, un membru al NATO, devine pentru Rusia un partener

tot mai apropiat, fie ca un consumator al energiei rusești, fie ca un contractant pentru proiecte imobiliare de mari proporții. Modelul secular al Turciei privind organizarea statului și a societății este un element care contribuie la liniștirea Kremlinului cu privire la viitorul musulmanilor care vor avea un pașaport ornat cu un vultur bicefal.

Dar, înainte de toate, este Europa și, dincolo de Europa, sunt Statele Unite ale Americii, acestea din urmă atât de întinse și atât de puternice încât pentru Rusia „Far West" și „Far East" aproape coincid. Pentru Rusia și pentru ruși soarele răsare și apune deasupra Americii. Și nu e vorba aici doar de simbolism. Război Rece sau nu, Rusia se compară nu cu China sau India, nici cu Europa, ci exclusiv cu Statele Unite.

Desigur că prin această relaționare față de SUA, Rusia își asumă statutul de superputere, mai ales în cadrul ONU și în ceea ce privește controlul armelor strategice, alte elemente fiind în mod evident eliminate din ecuație. Armata Statelor Unite are ceea ce rușii nu au, și anume capacitatea de a proiecta puterea pe scară mondială. SUA domină în domeniul naval, pe când Rusia, de la bătălia de la Tsushima din 1905, pe care a pierdut-o în fața japonezilor, și până la explozia submarinului *Kursk* în 2000, a fost continuu perdantă în jocul pentru puterea maritimă și nu se poate crede că va recupera terenul pierdut în scurtă vreme. Irakul, se consolează rușii, devine, încet, dar sigur, pentru americani ceea ce a însemnat Afganistanul pentru Rusia – însă, trebuie spus, nu întru totul. Se prea poate să existe în viitor o moștenire a războiul irakian pentru americani, cum și cel purtat în Vietnam a lăsat cicatrici pe trupul și în sufletul Americii, însă acest capitol nu va constitui începutul sfârșitului superputerii care sunt SUA – cum a fost cazul Afganistanului cu douăzeci de ani înainte pentru Rusia. Rusia de astăzi mai poate face față, cu greu, concurenței în domeniul armamentului nuclear, nu însă și în ceea ce privește puterea forțelor convenționale, a celor care țin de războiul informatic sau a prezenței navale pe mările și oceanele lumii.

În lumea de astăzi, însă, altele sunt elementele expertizei SUA care au o greutate și mai mare. În timp ce americanii au capacitatea de a folosi ceea ce se numește „soft power", acea atât de des repetată „cucerire a inimilor și a sufletului"[1], ce depășește cu mult soluția „hard power" (a forței militare), Rusia de după Uniunea Sovietică, în schimb, nu are mult de oferit în ceea ce privește prima modalitate de abordare. Capacitatea Americii în domeniul industrial, al cercetării și al dezvoltării este invidiată

[1] Winning heart and soul (*n. trad.*)

de mulți ruși, acesta fiind standardul cu care își compară propriul progres, o capacitate care formează, de altfel, și ținta unui neobosit spionaj industrial. Moneda SUA este în continuare etalonul de valoare și de economisire, însă rușii încep să își schimbe părerea, considerând că declinul monedei Statelor Unite ale Americii este un simptom al unei schimbări fundamentale. Sprijinindu-se pe petrol și pe gazul natural, Rusia se gândește să renunțe la dolarul american aflat în scădere, punându-și speranțele în rubla liber convertibilă și în păstrarea economiilor majore în euro – dar în nici un caz în renminbi-ul chinezesc.

„Are însă America nevoie de o politică externă?" – iată întrebarea faimoasă pusă de Henry Kissinger. Nu a fost nici o surpriză când „Doctorul" a scos o carte în care prescria medicația necesară, care se baza un echilibru al puterii, cooperare și compensare, alianțe și îngrădirea posibilităților de acțiune a adversarilor majori. Rusia, la rândul ei, are nevoie de o politică externă – dar are ea una? Pe ruși nu îi neliniștește prea tare că Rusia este, în bună măsură, o țară fără prieteni, atâta timp cât Rusia are puterea de veto asupra marilor probleme de interes mondial sau a celor de o mai redusă importanță din sfera sa de interese teritoriale sau politice. În lumea de astăzi, nu e greu să ți-i imaginezi pe liderii de la Kremlin citând cu strictețe cuvintele spuse de Lord Palmerston cu 150 de ani mai devreme în Camera Comunelor: „Nu avem aliați eterni și nu avem dușmani perpetui. Eterne și perpetue sunt însă interesele noastre și este de datoria noastră să urmărim aceste interese."

Tablă de șah nouă, reguli vechi

Cei care hotărăsc destinele politice ale Rusiei de astăzi vor să aibă un nivel aproape egal atât de libertate de manevră, cât și de suveranitate. Acest lucru are niște implicații profunde, distanțându-se fundamental față de ortodoxismul sovietic, care combina ambiția geopolitică mondială cu ideea unei „A Treia Rome" marxist-leniniste. Poziția actuală se apropie mult mai mult de aspirațiile țariste de a face parte din clubul statelor celor mai importante, de a deține controlul asupra unor porturi la sud și a unor rute navale de importanță strategică, cum ar fi Dardanelele sau rutele spre zona baltică; mare parte a Germaniei a trăit în secolul al XIX-lea *sous l'oeil des Russes*, lucru valabil și în cazul Balcanilor, dar și al unei bune părți a Scandinaviei. Rușii își amintesc cu vădită plăcere de dreptul de veto informal în afacerile lumii pe care îl dețineau înainte și după Congresul de la Viena din 1814–1815, care nu era foarte diferit de dreptul de veto pe care îl dețin acum în cadrul ONU.

Astăzi nu prea mai avem de a face cu o doctrină tutelară dincolo de pragmatismul legat de petrol și de gazul natural, cât și de dorința de a transforma opt ani neîntrerupți de profituri mari în dobândirea unei poziții dominante într-o lume aflată în plin proces de globalizare a industriei și a finanțelor și, de asemenea, de a urma calea dezvoltării unui sentiment de respect de sine și a unei viziuni acceptabile privind trecutul, prezentul și viitorul. Există o relație de dragoste și, deopotrivă, de ură, cu Statele Unite, un fel de mariaj rece, totdeauna tensionat, dar care nu dă semne că se va termina vreodată prin divorț. Ideea care este la modă la Berlin și altunde, că acest cuplu certăreț are nevoie de consiliere maritală și că germanii sunt cei chemați să dea sfaturi prietenoase și să medieze, este una naivă. Rușii și americanii cunosc foarte bine numerele telefoanelor care pot suna în centre de analiză a datelor din teren, așa numitele *situation centres* aflate la Moscova și Washington, în departamentele anti-tero de la CIA sau FSB, sau în cluburile exclusiviste care se preocupă cu neproliferarea.

Ambele părți au în continuare în comun principii importante și fac schimburi esențiale de informații privind estimările lor de risc. Ele vor să apere actuala structură a Consiliului de Securitate al ONU, fără a lua în considerare dorința altor națiuni de a fi și ele incluse în această structură; ele nu vor să admită noi membrii în clubul nuclear; ele au o idee foarte clară asupra sferelor lor de influență; ele se tem de pericolul (care poate veni dinăuntru sau din afară) pe care îl constituie războinicii adepți ai conflictelor asimetrice și armamentul de care pot dispune aceștia. Pe de altă parte, ambele părți tind să treacă, din timp în timp, dincolo de limitele teritoriilor care au fost desemnate de cealaltă parte ca făcând parte din zona ei de interese. Rușii sunt împotriva intervenției Vestului în Comunitatea Statelor Independente și în ceea ce ei numesc „străinătatea apropiată" și nu se lasă impresionați de argumentul că orice asemenea intervenție este îndrituită de argumentele democrației și ale economiei liberale.

Rigoarea atât de mare, care creează disconfort, este nu doar o regulă care trebuie urmată în viața de zi cu zi, dar, deși nespecificată în mod expres, este parte a codului de conduită dintre marile puteri din ziua de astăzi. Nu este vorba aici doar de dispute teritoriale, cum ar fi atunci când nave ale SUA se apropie de apele teritoriale ale Rusiei și de zona de douăsprezece mile, sau când bombardierele rusești de tipul „Bear", aflate în patrulare intră, neanunțat, în teritoriul aerian britanic. Toate acestea s-au petrecut în cursul anului 2007. Dar rigoarea excesivă este, de asemenea, o problemă ce privește intruziunea în afacerile interne ale celeilalte părți. Rușii suspectează faptul că aceste continue predici ținute de către SUA pe tema drepturilor omului și a valorilor democratice sunt subversive

și fac parte dintr-o amplă tentativă de a submina actualul regim prin tot soiul de ONG-uri, fundații, publicații și, mai ales, prin revoluții colorate, de la cea din Ucraina în Vest, la cea din Georgia în Sud.

În partea americană nu găsim un echivalent pe măsură; rușii nu sunt considerați în cea mai mare măsură ca fiind un dușman puternic, nici în Balcani, nici în Caucaz sau în întreaga Asie Centrală. Acest fapt nu numai că este iritant pentru ruși, ci este, de asemenea, realmente periculos, deoarece poate duce la neînțelegeri strategice privind valoare pe care fiecare parte o atribuie capacităților sale sau ceea ce consideră ca fiind de interes vital pentru fiecare dintre ele.

Nu ne place NATO

Intrarea Poloniei și a celor trei state baltice în NATO după 1994 este un caz elocvent în acest sens, eveniment care nu a fost niciodată iertat de către Moscova. După implozia Imperiul Sovietic și includerea Germaniei de Est în NATO, experții militari și diplomatici din Vest au sugerat că un „Parteneriat pentru Pace"[1] ar putea să fie un răspuns înțelept la o problemă stringentă, permițându-le rușilor să nu iasă cu imaginea și demnitatea știrbite, în timp ce se făceau pașii necesari pentru a întâmpina țările care veneau dintr-o situație dificilă. Dar, în 1994, Bill Clinton își dorea să fie reales, iar în statele cruciale din Mid-West-ul american, votul etnicilor polonezi putea să însemne pentru el victoria sau înfrângerea. Presiunea internă din SUA în perioada electorală a făcut ca intrarea Poloniei în NATO să avanseze pe lista de priorități a SUA. Acest lucru a fost apoi urmat, inevitabil, de o continuare a lărgirii NATO, cele trei state baltice fiind și ele încorporate. Experți NATO vorbeau, într-o notă de umor negru, despre „o idee proastă căreia i-a sosit timpul". Rușii consideră și astăzi că Occidentul a trișat, după ce în Acordul Doi plus Patru, din 1990, se sugera ca râul Oder să fie viitoarea graniță estică a alianței vestice.

NATO a semnalat, într-adevăr, că ruși ar trebui să capete o compensație prin promisiunea celor trei Nu-uri: nu rachetelor nucleare, nu trupelor, nu instalațiilor militare. În plus, așa-numitul „Founding Act" privind relațiile reciproce, de cooperare și de securitate dintre NATO și Federația Rusă, semnat pe 27 mai 1997 la Paris, a fost inventat pentru a-i liniști pe strategii de la Moscova și pentru a pune bazele Consiliului NATO-Rusia. Rușii se așteptau însă să aibă mai mult decât doar dreptul de a fi informați după ce un eveniment avusese loc. Ei se așteptau la un fel de putere de veto și este de înțeles că s-au simțit dezamăgiți atunci când nimic în acest sens nu s-a materializat. Statele Unite, care consideră consultările chiar și cu aliații apropiați ca pe o simplă formalitate și, de cele mai multe ori, ca pe un proces *a posteriori*, nu au acordat o prea mare atenție figurii îmbufnate pe care o arbora Rusia. Ceea ce s-a dovedit a fi o greșeală majoră, atât din punct de vedere psihologic, cât și strategic. Cine a pierdut Rusia? Iată o întrebare demnă de a fi pusă.

Între timp, europenii nu sunt decișși ce să aleagă dintre sensibilitățile rușilor și propriile lor interese. În cadrul vizitelor de stat la Moscova sau a summiturilor care au loc în mod regulat între UE și Rusia, se face o grăbită referire la drepturile omului, la gradul de brutalitate în luptele din Caucaz, la modul în care sunt tratați dizidenții sau la felul în care sunt organizate alegerile, toate acestea fiind spuse mai ales în fața porților Kremlinului pentru presa adunată acolo, în timp ce afacerile, care au o natură mai practică, sunt negociate înăuntrul Kremlinului. Industriașii din întreaga Europa sunt niște adevărați domni cu privire la standardele democratice – atâta timp cât afacerile le merg bine. Ei nu înțeleg decât într-un grad mult prea mic faptul că transparența, responsabilitatea, o presă liberă și securitatea investițiilor au devenit elemente esențiale ale lumii afacerilor după căderea Cortinei de Fier, care înainte despărțea două lumi total diferite. Cu cât crește nivelul investițiilor trans-frontaliere, cu atât mai important este să îți cunoști partenerii de cealaltă parte. Britanicii au resimțit uciderea cu sânge rece a lui Alexandr Litvinenko prin administrarea unei doze mortale de poloniu 210 agentului KGB fugar ca fiind inacceptabilă și s-au plâns de această faptă, dar, până în prezent, fără nici un rezultat. Rușii au răspuns prompt că uciderea a avut loc la Londra; de asemenea, au cerut grabnica trimitere a oligarhului Boris Berezovski, care, acum, pentru a se proteja, deține un pașaport britanic, înapoi în patrie, unde este acuzat de fraudă și evaziune fiscală. Cine poate spune dacă aceste acuzații sunt fondate cu adevărat?

Numele jocului nu este decât o versiune modernizată a sferelor de influență care, desigur, trebuia să fie apărate, fie că ele sunt definite în termeni teritoriali sau de valoare, ori în ambii, deopotrivă. În această zonă se pot întâmpla cele mai periculoase încurcături. Cazul Revoluției Portocalii ucrainene este elocvent în acest sens și, cu atât mai mult, atunci când este vorba de acea linie fină din interiorul Ucrainei care îi împarte de o parte pe cei care vorbesc rusește, iar pe de alta pe cei care vorbesc ucraineana, despărțind, de asemenea, în cea mai mare parte, simpatiile provestice de cele proestice, respectiv proruse. Tentativa, de la sfârșitul lui 2005 și începutul lui 2006, de a supune Ucraina presiunii prin mărirea prețului

[1] Partnership for Peace (PfP) (*n. trad.*)

gazului natural și prin noul gazoduct North Stream, care urmează să ocolească teritoriul ucrainean, a fost un eșec. Georgia, este, la rândul ei, un exemplu, mai ales provincia secesionistă Abhazia, în care se află și în prezent trupe rusești, sau cazul Osetiei de Sud, care se află în apropiere. Ar mai trebui amintită și Republica Moldova, unde 500 000 de ruși care trăiesc în Transnistria sunt protejați de Armata a 14-a a Rusiei, al cărei efectiv se ridică la un total de aproximativ 1 500 de militari.

Un mic ținut numit Kosovo

Kosovo, provincia secesionistă sârbă, stă la baza unei mici crize între Est și Vest, care a tot fost amânată, a rămas deschisă și are un potențial de escaladare. „Purificarea etnică" – pentru a folosi noua terminologie cinică pentru persecuțiile și teroarea în masă – pe care omul de fier al Belgradului, Slobodan Miloșevici, a dezlănțuit-o asupra populației albaneze de-a lungul ultimilor ani ai deceniului IX și care a fost urmată de un exod masiv spre Germania și Austria, a fost cea mai importantă cauză a războiului aerian al NATO împotriva Serbiei în 1999. În ultimele luni turbulente ale președinției lui Elțîn, diplomații ruși au încercat să protejeze Serbia prin Consiliul de Securitate al ONU, dar fără să reușească. Fantomele din 1914 nu au speriat Vestul să trimită bombardierele peste munți, dar nici Rusia nu era în postura de a trimite spre Belgrad altceva decât regretele sale. După câteva luni de bombardamente NATO selective, președintele sârb a trebuit să cedeze și, puțin mai târziu, a suferit umilința de a fi extrădat Tribunalului Penal Internațional de la Haga, unde a și murit mai apoi.

În această situație încordată, Rezoluția 1244 a Consiliului pentru Securitate al ONU a fost un compromis care să salveze imaginea rușilor. Statele Unite, cu ajutorul europenilor, a asigurat că Kosovo se va bucura de o „autonomie substanțială", care să se apropie, practic, de independență, în timp ce Rusia putea să susțină că integritatea teritorială a Serbiei a fost menținută – cel puțin pentru moment. În perioada următoare, inegalabilul negociator Marti Ahtisaari, fostul președinte al Finlandei, care era familiarizat cu idiosincraziile rusești, a prezentat un raport în care era definit viitorul Kosovo-ului sub forma unei „independențe supervizate" pe termen lung. Ani de zile, diplomații și generalii ruși au tras semnale de alarmă că acest lucru nu este acceptabil pentru Rusia. Putin a fost foarte clar în timpul cuvântării sale impresionante ținute la Conferința pentru Securitate, care a avut loc la München pe 10 februarie 2007, spunând că Rusia nu i se va alătura Vestului în această problemă.

Apoi, la summitul G8 de la Heiligendamm, Putin a anunțat că dacă albanezii din Kosovo își vor declara independența și dacă Statele Unite ale Americii vor recunoaște noul stat, pentru a fi urmate de către țările membre ale Uniunii Europene, acest lucru va avea repercusiuni serioase. El a deplâns ceea ce a numit o înfrângere pentru „Creștinătate" dacă i s-ar permite Kosovo-ului să devină independent. A mai atras atenția celorlalți participanți că Vestul nu înțelege faptul că acorduri încheiate cu „acei oameni" nu pot fi durabile și a anunțat că „problema spațiului postsovietic" va intra într-o fază necontrolabilă. În cele din urmă, a insistat ca partenerii din G8 să acorde răgazul necesar pentru negocieri între Belgrad și Priștina.

Avea el o soluție? Nu. Avea Vestul una? Până la un punct: vechea metodă a morcovului și a bățului – bățul fiind Tribunalul Penal de la Haga, care vroia să îi judece pe cei mai importanți criminali de război despre care se știa că se ascundeau în Serbia, iar morcovul integrarea viitoare a Serbiei în UE, cu toate elementele pozitive asociate acestei integrări. Președintele Comisiei UE a mers chiar până acolo încât să renunțe la unele dintre cererile mai dure puse înaintea începerii negocierilor. Dar când a sosit momentul să se adopte o hotărâre pe 10 decembrie 2007, Planul Ahtisaari a eșuat în Consiliul de Securitate al ONU, deoarece Rusia și China s-au opus în mod clar, temându-se de crearea unui precedent. După aceea, nu a mai fost decât o chestiune de timp și de oportunitate până când Kosovo să își declare independența, eveniment care a avut loc pe data de 17 februarie 2008. Guvernul Serbiei a declarat că intrarea țării lor în Uniunea Europeană nu merită pierderea celei mai vechi provincii sârbe. Odată cu această declarație, jokerul Europei nu mai avea valoare, iar diplomația rusească se apropia de o fundătură. La Moscova nu s-a uitat nimic și nu s-a iertat nimic. Criza kosovară, latentă pentru mult timp, are un potențial aproape nelimitat de a produce un conflict serios între Rusia și Vest.

Pe tabla de șah globală, Putin a întrețesut trei probleme, care aparent nu ar avea legătură între ele: conflictul legat de Kosovo, Tratatul Forțelor Convenționale din Europa (CFE) și propunerea Statelor Unite de a construi o bază de radar pentru apărarea împotriva rachetelor nucleare iraniene în Republica Cehia și de a instala zece rachete antirachetă în Polonia. După o vreme, rușii au început să aibă alte gânduri privind scutul antirachetă. Ei și-au dat seama că, în momentul în care Iranul va poseda focoase nucleare, pe care să le monteze pe rachete cu rază medie și lungă de acțiune, teritoriul Rusiei va fi mult mai aproape de această amenințare decât cel european, ca să nu mai vorbim de cel al Statelor Unite. Așa încât,

în loc să creeze o nouă criză a rachetelor ca la începutul anilor '80 legată de Forțele Nucleare cu Rază Medie de Acțiune[1], diplomații ruși au oferit americanilor o bază de radar scoasă din uz în Azerbaidjan, calmând astfel protestele vest-europenilor împotriva proiectului american. Una dintre problemele controversate a fost eliminată de pe tabla de șah.

Forțe convenționale în Europa

Dar mai rămân încă alte două. Kremlinul a legat opoziția față de reluarea discuțiilor privind conflictul Kosovo de independența în viitor a diferitelor conflicte nerezolvate din jurul Mării Negre din zona Caucazului. Mutarea de deschidere pe tabla de șah a fost suspendarea Tratatului privind Forțele Convenționale din Europa. Legătura dintre Kosovo și amintitul tratat este una vădit forțată. Kosovoul și controlul asupra armamentului convențional nu au nimic în comun, însă în termeni politici, cele două probleme pot fi folosite una contra celeilalte într-o negociere. Dacă Rusia pierde Kosovo, acesta este raționamentul, Vestul trebuie să piardă tratatul, iar Rusia ar putea pune în discuție câteva dintre conflictele înghețate de la periferiile sale, soluționându-le în propriul interes, fără a ține cont de plângerile occidentalilor.

Tratatul privind Forțele Convenționale din Europa fusese un câștig pentru ambele părți atunci când a fost negociat de Reagan și Gorbaciov, sau, mai exact, de diplomații lor, în anii '80. El a fost, după mai bine de doisprezece ani de frustrante negocieri pentru un tratat care ar fi reglementat reducerea de către ambele părți a forțelor militare și a armamentului – Multilateral Balanced Forces Reduction –, un acord extrem de important, care exprima nevoia de a limita costurile Războiului Rece și de a ține sub control pericolele pe care acesta le implica. Partea rusă a făcut un gest de întâmpinare și a oferit ceea ce a fost numit „equal ceilings"[2] pentru sistemele majore de armament instalate între Atlantic și Urali. Cortina de Fier avea rolul unei linii a simetriei, care delimita pentru ambele părți spațiile pentru instalarea de unități militare, o linie care era trasată cu multă acuratețe pe hartă, aceeași exactitate fiind valabilă și pentru numărul de trupe și de arme care urma să fie păstrat, restul urmând să fie distrus (în primul rând sistemele învechite), sau transportate în depozite dincolo de Urali sau în Marea Britanie ori SUA.

[1] Intermediate Nuclear Forces (INF) (*n. trad.*)
[2] nivele maximale egale (*n. trad.*)

Tratatul a fost semnat în noiembrie 1990, dar încă înainte ca cerneala să se fi uscat pe document, impactul său scontat fusese deja depășit de evenimente. Germania de Est, scena pe care defilau diviziile de elită ale Armatei Roșii, ieșite din organica trupelor Pactului de la Varșovia, ceea ce a dus la distrugerea simetriei ce stătuse la baza tratatului. Odată cu dispariția Pactului și cu prăbușirea Uniunii Sovietice, tratatul și-a pierdut cea mai mare parte din sens. În 1999, s-a semnat o versiune revăzută, care obliga ambele părți să limiteze instalarea de trupe și armament și să permită inspecții. Astfel, o mare parte a informației care nu se putea strânge decât cu dificultate cu ajutorul sateliților sau recurgând la modalitatea de modă veche a spionajului, ar fi devenit accesibilă, în mod deschis, în teren. Însă, înainte de a ratifica tratatul, țările occidentale au pus condiția ca Rusia să își retragă trupele din Moldova (rușii vorbeau de Transnistria) și din Georgia (rușii vorbeau de Abhazia). Or, aceste referiri din partea Rusiei nu erau doar simple jocuri de cuvinte: numirea acestor teritorii indicau tragerea unor granițe noi. Planul secret era acela de a face un schimb între soluția occidentală contra conflictului înghețat din Kosovo, alternativa fiind o soluție rusească pentru alte conflicte înghețate. În timp ce Vestul susține că în cazul Kosovo nu este vorba decât de o problemă singulară, care nu poate fi socotită drept un posibil precedent, în Spania și Franța există temeri serioase că tocmai acesta va fi cazul. Iar diplomații ruși avertizează că principiul autodeterminării trebuie să aibă limite rezonabile, deoarece altfel poate să dezmembreze multe state existente, iar dacă Vestul continuă în această direcție, fără a ține cont de nimic, s-ar putea să se ajungă la schimbări în „spațiul postsovietic". Ne putem aștepta la o coliziune de trenuri, undeva între Adriatica și Marea Neagră.

Să nu uităm de Congresul de la Viena

Lipsa unei viziuni atotcuprinzătoare, fie ea una țaristă, sovietică sau postsovietică, nu înseamnă că nu există, totuși, o anumită metodologie sau abordare tradițională, cât și un set de reguli, care amintesc mai curând de practica diplomatică din secolul al XIX-lea decât de concurența ideologică care a dominat în lume după promisiunea păcii mondiale pe calea revoluției universale, făcută de Lenin în 1917, și după promisiunea păcii mondiale prin democrație, făcută de Wilson în 1918. Principiile de bază au ca fundament conceptul de putere de stat, suveranitate, echilibru și ideea unui scor egal între jucători. Dacă una dintre părți câștigă o promisiune sau o provincie, ceilalți jucători care iau parte la joc au dreptul la o compensație de o valoare echivalentă – chiar dacă ministerele afacerilor

externe occidentale acceptă acest lucru sau nu, îl înțeleg sau nu, acționează ca atare sau nu. Metafora fundamentală este aceea a unui joc de șah nesfârșit, nu aceea a unei partide de poker plină de tensiune și risc. De aceea, luarea prin surprindere a părții celeilalte este socotită în general ca fiind disfuncțională și periculoasă: păcatul aventurismului, pentru a vorbi în limbajul sovietic. Predictibilitatea este socotită o virtute, încrederea un bun, relațiile personale un canal de influență și o sursă de prestigiu.

Un alt principiu important de înțeles, ca fiind o cheie pentru modul de gândire al Kremlinului, este acela conform căruia țările mari contează mai mult decât cele mici, acestea din urmă trebuind să semneze acolo unde li se indică și când li se cere, iar dacă nu o fac, trebuie să caute protecție în altă parte. Instinctul multilateralismului, care predomină în majoritatea țărilor europene și care este o componentă importantă atât în Politica Comună Externă și de Securitate a UE[1], dar chiar și în Politica Comună de Securitate și Apărare a UE[2], este un lucru pe care rușii refuză să îl ia în serios – ca și americanii, de altfel. Oricând este posibil, rușii aleg calea bilaterală, mai ales atunci când și unde se află într-o poziție puternică: gazul natural pentru Germania, Italia, Ungaria sau orice altă țară interesată din UE nu este negociat cu eurocrații de la Bruxelles, ci cu fiecare țară în parte. Asimetria este șocantă – și, în cea mai mare măsură, una de succes.

În timp ce însuși termenul de „sfere de influență" este o anatemă pentru gândirea occidentală, acestea sunt socotite de ruși ca o realitate în lumea relațiilor internaționale. Pentru Kremlin, Comunitatea Statelor Independente nu este o improvizație pe jumătate în construcție, ci revendicarea unui statut de preeminență, fie că guvernele de la Kiev sau Almati sunt de acord sau nu. Acele sfere de influență trebuie să fie respectate, iar termenul de „străinătate apropiată" a fost inventat după căderea Uniunii Sovietice, ca un echivalent al expresiei franceze *chasse gardée*. Natura sa nedefinită invită la depășirea limitelor și la neînțelegeri, dar exercită, de asemenea, o anumită presiune asupra celor care simt că ar putea să fie incluși, cu sau fără asentimentul lor.

Echivalentul occidental al acestei „străinătăți apropiate" nu este doar perspectiva tangibilă a lărgirii Uniunii Europene, cu toate implicațiile sale (transfer de bani, subsidii și alte beneficii), sau aprobarea Planului NATO de Acțiune în Vederea Aderării[3]. Rușii sunt iritați, de asemenea, de

[1] Common Foreign and Security Policy (CFSP) (*n. trad.*)
[2] Common Security și Defence Policy (*n. trad.*)
[3] NATO Membership Action Plan (*n. trad.*)

misiunea permanentă de răspândire a valorilor democratice, de sprijinirea reformei democratice, de observarea procesului electoral prin intermediul OSCE și finanțarea a numeroase ONG-uri. Pentru bolșevicii de școală veche, toate acestea nu sunt altceva decât spionaj și subversiune, iar Kremlinul timpurilor moderne dă și el, la rândul său, anumite semne de nervozitate. Liderii Kremlinului sunt însă dispuși să accepte, până la un punct, sensibilitățile de ordin moral din țări precum Germania, care nu vor să fie văzute într-o îmbrățișare prea pasională cu ursul rus.

Persoanele cu experiență în sfera diplomației avertizează că nu trebuie să se recurgă la organizarea de summituri decât atunci când liderii trebuie să ia o decizie, și nu doar pentru fotografii care să apară în ziare. Altminteri se ajunge decât la grave greșeli de înțelegere, precum observația Președintelui George W. Bush făcută după prima sa întâlnire cu Putin: „M-am uitat în ochii săi și i-am văzut sufletul." Orice va fi văzut președintele american, au urmat multe ocazii pentru Bush în care să se îndoiască de înțelepciunea acelei remarci. Dar în ziua de astăzi, liderii lumii înțeleg care sunt beneficiile aduse de integrarea lor în circul PR și știu, la fel de bine, că apariția lor la TV în timpul unei discuții serioase cu alți lideri ai lumii le crește prestigiul și popularitatea, dă speranță și un sentiment de siguranță, arătându-le celor care urmăreau evenimentele de la Heiligendamm, Kennebunkport sau Soci, că marii și bunii lideri țineau viitorul globului în mâinile lor. Fie că este vorba de Paris, Berlin sau Moscova, acesta este un mijloc irezistibil de amplificare a propriei imagini – deși nu neapărat și un instrument cu care să reușești să păstrezi pe mai departe echilibrul în lume.

Metodologia din spatele politicii externe a Rusiei ar fi aproape incomprehensibilă pentru diplomații sovietici ai școlii lui Gromîko – supranumit „Dl Niet". Dar ar fi imediat recognoscibilă pentru cei care erau în diplomație pe vremea Prințului Gorceakov, oponentul lui Bismarck și al lui Disraeli la Congresul de la Berlin. În vara anului 1878, s-au trasat noi granițe de-a lungul și de-a latul Balcanilor, s-au delimitat sferele de influență, țărilor mici li s-a spus să se poarte frumos, unde să semneze și în rest să nu scoată o vorbă; atunci s-a evitat un război între cele mai importante puteri, desigur pentru un răstimp, coerența Europei și poziția acesteia față de restul lumii fiind salvată de către Bismarck, supranumit „negociatorul onest".

Astăzi, metodologia de bază este una relativ tradițională, unele probleme de prim rang forțând marile puteri să se apropie între ele; nu mai este vorba de spectrul revoluției comuniste, care acum a dispărut, ci de diviziunea Nord-Sud, de terorism și de proliferarea armelor de distrugere în

masă. Dar ce se întâmplă cu substanța și cu liniile directoare de lungă durată care determină politica Kremlinului? Există ceva care să aducă cu o teorie recognoscibilă și coerentă în spatele tuturor acestor elemente? Ceva care să îi facă pe liderii din Kremlin mai predictibili și, eventual, mai ușor de abordat?

La naiba cu principiile mele!

Este lesne să se aștepte de la moștenitorii sistemului sovietic să urmeze, pe baza formării lor teoretice, o cale predeterminată, pentru a reuși să evite contradicții serioase și impasuri. Dacă însă lucrurile stau astfel, este greu să ajungi să pricepi logica pe care o urmează astăzi. De fapt, există cauze pentru a ne îndoi chiar și de existența unui plan general privind politica externă. Sub imperativul global al interesului național – concept care, la rândul său, nu este lipsit de contradicțiile sale atunci când este explicat în detaliu și tradus în realitatea din teritoriu – avem de a face cu un sistem de învățare bazat pe procesul de încercare și greșeală[1], care este declanșat mai mult de necesitățile interne, decât de grandioase strategii în arena internațională.

Există, însă, un element fundamental, care este prezentat în mod recurent. Dacă, așa cum a spus Putin într-un interviu acordat revistei *Time*, la începutul lui decembrie 2007: „o țară începe să dicteze o anumită agendă în afacerile internaționale, acest lucru nu se va bucura de înțelegere, ci, mai curând, se va lovi de rezistență."[2] Nu a fost nevoie să fie nominalizate Statele Unite ale Americii, cărora li s-au dat câteva lecții în domeniul diplomației: „Lumea de astăzi impune să recurgem la alte metode și instrumente pentru a comunica unii cu alții, cât și alte căi pentru a combate amenințările de astăzi. /.../ Trebuie să negociem și trebuie să găsim compromisuri. Abilitatea de a face compromisuri nu este doar o formalitate diplomatică față de un partener. Este, mai curând, un semn de respect pentru interesele legitime ale părților implicate."

„Îngrădirea" Coreei de Nord și a instalațiilor ei nucleare a devenit efectivă după îndelungate negocieri multipartite, prezidate de China, SUA și Rusia având ambele rolul de vice-președinți, iar Japonia și Coreea de Sud participând și ele. Este prezentată drept un caz de management de criză încununat de succes și ca un model de colaborare viitoare. Admirația

[1] Trial and error (*n. trad.*)

[2] A se vedea transcrierea completă a interviului publicată de Kremlin, la 12 decembrie 2007 (*n. a.*)

unilaterală a Rusiei față de singura supraputere supraviețuitoare este ceea ce alimentează în cele mai dese cazuri protestele Rusiei.

Cum jocul de șah este hobby-ul național favorit, planul strategic al Rusiei de astăzi, de mâine și de mult mai târziu poate fi comparat cu niște atent studiate combinații de mutări gândite în așa fel încât să elimine riscul de către un jucător experimentat, totdeauna atent la ceea ce face oponentul său și așteptându-se la tot ce poate fi mai rău. În fundal se află, însă, o filozofie de factură clasică privind politica puterii. Regulile îmbibate de ideologia Războiului Rece au fost, în cea mai mare parte, trimise la arhive. În mod fundamental, politica externă a unei țări prinde formă dincolo de controlul politicienilor: clima, mărimea, resursele, populația, vecinii – iar, după Războiul Rece, nici Kremlinul nu face excepție în această privință. Rusia de astăzi, făcând abstracție acum de imensa sa întindere, a devenit mult mai mult o țară normală decât a fost de-a lungul întregii perioade sovietice, iar politicile externe ale Kremlinului – recurgând la Ministerul Afacerilor Externe ca la o docilă instituție subalternă – sunt animate de nevoi imediate, de combinații pe termen scurt și de preferințe personale. Dar există și câteva reguli fundamentale în formularea agendei politicii externe, care depind de structura internă a puterii la fel de mult ca de viziunea de lungă durată a Kremlinul, pe baza căreia se construiesc relațiile cu „străinătatea apropiată", cu marile puteri cum sunt Statele Unite ale Americii și Republica Populară Chineză și cu blocurile de putere precum Uniunea Europeană.

O nouă eră a confruntării?

Lucrarea lui Serghei Karaganov, publicată în urmă cu câteva luni, se apropie cel mai mult de o teorie care emană de la Moscova. Autorul nu este un nume nou pe coridoarele puterii din Kremlin, fiind, de fapt, chiar un fost consilier al lui Elțîn, iar în perioada mai recentă, al lui Putin. Karaganov este, de asemenea, directorul Institutului European al Academiei de Științe și decan la Universitatea pentru Economie din Moscova. El nu a putut să publice ceva întru totul critic la adresa Kremlinului. În fond, ideile sale se îmbină foarte bine cu ceea ce lumea a văzut în ultimele luni, mai ales de când Putin și-a exprimat supărarea la Conferința pentru Securitate de la München din februarie 2007. La Moscova, Karaganov este respectat ca fiind o autoritate în ceea ce privește Vestul în general și SUA și ecuația bilaterală a securității în special. Ceea ce a scris într-un periodic care este publicat sub conducerea sa, și care a apărut, într-o formă prescurtată, în *International Herald Tribune* din mai 2007, suna ca o canava teoretică, la trei luni după acea ieșire nervoasă a lui Putin la München.

Să fi fost mesajul lui Karaganov adresat americanilor, sau europenilor? Publicarea sa în paginile editoriale ale al lui *International Herald Tribune* ar fi fost un gest ciudat, dacă ar fi fost adresat doar europenilor. Poate că mesajul pentru europeni ascundea un altul, încifrat, pentru americani: dacă voi nu vreți să jucați cu noi, atunci vom juca noi cu europenii, fie luându-i la rând, unul după unul, sau cu toți deodată. Iar dacă jucați dur, europenii vor deveni nervoși, iar noi vom fi amabili cu ei, voi fiind cei care vor rămâne pe dinafară. Romanii numeau această abordare *divide et impera* – dezbină și stăpânește.

În deschidere, Karaganov se întreba de ce starea relațiilor dintre Rusia și Uniunea Europeană sunt atât de proaste. Să fie vorba de neînțelegeri și de elemente de detaliu, care să ajungă să dea la o parte problemele majore de interes comun? Nu era oare vital să se prevină o și mai mare diseminare a tuturor armelor de distrugere în masă, sau, cel puțin, să se limiteze proliferarea lor? Sau să luăm în considerare lupta împotriva terorismului, „care, după inevitabila retragere a americanilor din Irak, va duce la o agravare a situației, ba chiar la o creștere exponențială a terorismului." Nu în ultimul rând, era esențial să se ia atitudine față de extremismul islamic – rușii se gândesc la Cecenia și la milioanele de musulmani care trăiesc în toate provinciile sudice: a dezactiva, a bloca sau a lupta.

După introducerea privind relațiile la nivel mondial, Karaganov își îndreaptă atenția spre partea dură a problematicii comune: „Înainte de orice altceva, există o temere comună neverbalizată public, și anume tipul de management al Statelor Unite ale Americii. Obiectivul care trebuie urmărit este acela de a convinge această țară importantă să renunțe la unilateralismul ei păgubos și să se întoarcă la o politică a unei conduceri eficiente într-un cadru multilateral." Europenii ar trebui să se alăture Moscovei pentru a reaminti Statelor Unite care sunt regulile jocului – și limitele puterii. Desigur, un consilier de marcă al Kremlinului tinde să înțeleagă foarte bine faptul că europenii, mai ales după toată tevatura dintre Chirac și Schröder pe de o parte și Statele Unite pe de alta în ceea ce privește Irakul, s-ar scinda în două tabere, pro și contra Statelor Unite, cele două facțiuni ajungând să se paralizeze reciproc mai târziu sau mai devreme, dacă ar accepta propunerile venite de la Moscova. Într-o lume multipolară, Rusia ar avea în acel moment cel mai mult de câștigat. Petrolul, gazul natural, conductele și – într-un viitor relativ apropiat – gazul natural lichefiat sunt niște argumente puternice pentru încheierea unui compromis istoric.

Energia este considerată drept elementul forte al Rusiei și, în același timp, cel mai slab al Europei. Rusia ca furnizor, susține Karaganov, este

interesată într-un preț moderat de mare, în timp ce europenii doresc un preț moderat de mic: „Acest conflict ar fi putut fi rezolvat dacă ambele părți ar fi avut o strategie comună." Acest lucru nu înseamnă doar un preț predictibil și echitabil pe lungă durată – Putin vorbea de 50 USD în septembrie 2006. Pentru Rusia acest lucru înseamnă, înainte de toate, participarea în aval în cadrul rețelelor de distribuție, iar pentru europeni faptul de a fi co-proletari și de a avea un control parțial asupra producției rusești. Acesta este, conclude Karaganov, elementul cel mai important pe care Putin l-a oferit și care a fost apoi refuzat de către europeni, care au ales, în schimb, să acuze Rusia de imperialism energetic. Oferta de petrol a fost urmată de o lungă listă de plângeri ale Rusiei, de la susținerea Revoluției Portocalii din Ucraina în 2004 – eveniment care a fost, într-adevăr, un capitol traumatic pentru liderii de la Kremlin – până la îmbrățișarea ideii de independență națională pentru Republica Moldova, Georgia și Azerbaidjan, dar și a mutării statuii de bronz a Soldatului Sovietic din centrul orașului Tallinn undeva la periferia capitalei estone.

Acestea sunt „neînțelegerile și detaliile" care îl irită pe Karaganov și Kremlinul. Între timp însă, Karaganov și-a îndreptat din nou atenția către problemele legate de cel mai înalt nivel al strategiei: Rusia și Europa sunt unite în decăderea din poziția pe care o aveau în lume. Rusia trebuie să facă față dezvoltării Chinei și a Islamului militant, în timp ce poziția internațională a Europei suferă „datorită incompetenței statelor mici". În ceea ce privește probleme militare și cele energetice, subliniază Karaganov, Europa nu prea are cu ce să s laude.

Ce se poate deduce din toate acestea? Sfatul Kremlinului, dat pentru multă vreme de acum încolo, este unul lipsit de orice nuanță de echivoc: „O alianță între Rusia și Uniunea Europeană ar putea să nu corespundă cu corectitudinea politică a zilelor noastre. Ea oferă, însă, atât de multe avantaje ambelor părți încât, într-o bună zi, va apărea, cu siguranță, din nou pe masa negocierilor." Alianța Atlantică? Karaganov nu ar avea nici un regret dacă ar dispărea în cele din urmă. Rusia ar câștiga ceea ce a pierdut Uniunea Sovietică: Marele Joc a cărui miză este viitorul Europei.

Nu după mult timp, Karaganov discuta într-un articol mai aplicat despre ceea ce el numea NEC: „Noua Eră a Confruntării". Tonul era acela al unui material de analiză pentru șeful său de la Kremlin, fiind, de fapt, o variațiune pe tema expusă de Putin la München la începutul lui februarie 2007, dar învesmântată într-un limbaj mai academic și redactat într-o ordine bine sistematizată. Cuprindea o lungă listă a păcatelor Vestului, Statele Unite fiind din nou așezate în banca acuzaților. Între timp, europenilor nu li se mai acordau circumstanțe atenuante, după ce Schröder

a încetat să mai fie cancelarul Germaniei și Chirac președintele Franței. De fapt, de la procesul de extindere NATO către Europa de Est și până la Revoluția Portocalie din Ucraina în 2004 și de la proiectul american antirachetă care urmează să fie realizat în Republica Cehă și în Polonia până la sprijinirea unilaterală a separării Kosovoului, de fapt aproape nici un punct iritant pentru ruși nu a rămas neatins.

A constituit NEC anunțarea unui nou Război Rece? Karaganov, și cine îl va mai fi ajutat să pregătească acel material, au adoptat o vedere mai echilibrată, amintindu-și de faptul că în întreaga lume Rusia nu are decât puțini prieteni, iar dintre aceștia, unii au o reputație și o valoare dubioase. Este evident că luna de miere de la începutul anilor 1990 s-a încheiat de mult. Însă europenii sunt, de departe, partenerul numărul unu în ceea ce privește exporturile și importurile cu Federația Rusă, iar relația strategică indispensabilă cu SUA aruncă asupra Rusiei strălucirea mult doritul statut de putere mondială. În ce măsură viitoarea relație cu SUA se va baza pe antagonism sau, dimpotrivă, pe parteneriat se va decide de la caz la caz, fără multe sentimentalități sau vreo urmă de curtenie. Dar a menține regimul de neproliferare activ (incluzând neacceptarea ca Iranul să poată ajunge la stadiul de îmbogățire a uraniului la nivelul în care acesta poate fi folosit pentru producerea de bombe nucleare) este, fără doar și poate, una dintre cele mai arzătoare probleme comune ale celor două puteri. Primirea Rusiei în Organizația Mondială pentru Comerț ar fi greu de realizat împotriva unui veto din partea Statelor Unite, lucru valabil și în cazul acordării statutului de membru al OECD. Una peste alta, Karaganov înțelege unele lucruri importante: faptul că, pe de o parte, regimul de la Moscova are nevoie de un dușman extern pentru a putea menține disciplina internă; că puțină combativitate diplomatică nu poate cauza mari stricăciuni, ci va duce la creșterea gradului de respect față de Rusia. Pe de altă parte, plecând de la procesul de prezervare a regimului de non-proliferare și până la securitatea cibernetică și lupta împotriva islamismului militant, Rusia și Vestul au interese majore comune, inclusiv de natură strategică, iar o altă cursă a înarmării, asemenea celei care a avut loc în trecut, ar fi extrem de costisitoare, ar cauza risipă și ar fi, în plus, destructivă – toata acestea, în primul rând pentru Rusia. Astfel încât NEC va preveni apariția unui nou Război Rece. Vestul va trebui, însă, să se pregătească pentru a face față din când în când unor baraje retorice acuzatoare, pentru demonstrații de înaltă pricepere în domeniul militaro-industrial și de ocazionale perioade friguroase venind dinspre Est.

Statu-quo sau o Rusie renăscândă?

Întrebarea cea mai importantă, atât pentru europeni, cât și pentru restul lumii, este aceea privind Mariea Strategie de lungă durată a Rusiei. Există oare o schemă repetitivă care ar corespunde unui plan de amploare administrat și executat de către Kremlin? Iar dacă acesta există, care ar fi componentele sale cele mai importante? Război Rece sau nu, există încă „un Vest", chiar și după toate speranțele și iluziile nutrite în anii '90 sub conducerea Statelor Unite, care a trecut de la o politică a echilibrului și a respectului față de Rusia la un concept al hegemoniei și al ignorării. Chiar și acolo „Vestul" este profund divizat, privit de la Moscova el rămâne în continuare un concept definitoriu.

Rusia renăscândă: întrebarea pe care și-o pune Vestul este dacă noua Rusie postsovietică se vede pe sine ca fiind o putere *statu-quo* sau ca o forță care va duce la o schimbare revoluționară – și care va acționa în conformitate cu această schimbare pe care o inițiază. Ceea ce este mai mult decât clar, înainte ca Putin să arunce mănușa la Conferința pentru Securitate de la München în februarie 2007, dar cu atât mai mult după aceea, este faptul că a trecut vremea când Rusia venea slugarnic cu pălăria în mână, cerând împrumuturi.

Liderii Rusiei și marea majoritate a populației ruse nu vor să se ajungă la retrăirea trecutului, la regimul brutal al lui Stalin, la modesta stare de civilitate de după, la „anii de plumb" ai lui Brejnev, sau la epoca prelungită a prăbușirii, care a urmat. Anul Unu în calendarul modern rusesc este acela în care prețul petrolului a început să crească; în care rubla a revenit la viață și s-a transformat într-o valută convertibilă; când, după o întrerupere sumbră, pensiile și salariile au început să fie plătite din nou. Nu e de mirare că Putin, omul care s-a întâmplat să fie președinte în timpul miracolului economiei rusești, este văzut ca un om providențial, un salvator al națiunii și un garant pentru acest dram de fericire până acum necunoscute.

Rușii consideră că noua lor eră a început undeva între anii 1999 și 2000. Sunt foarte multe cauze pentru a considera acea perioadă drept una a începutului, nu în ultimă măsură considerația larg acceptată că această nouă eră este una fragilă, că prea multe depind de livrarea constantă de petrol și gaz natural și de un preț constant crescător al acestora, și că, între democrația occidentală și autoritarismul rusesc totul se află încă într-o stare incertă. În mare măsură, Rusia este încă ținută captivă de trecut. Depășirea moștenirii trecutului este exact punctul asupra căruia par să fie de acord liderii Kremlinului și restul populației. Acest proces necesită, printre altele, o susținută colaborare cu țările vestice, nu în ultimă măsură cu Statele Unite. Noua eră a confruntării limitate și controlate este pe

atât de mult o realitate pe cât este nevoia de cooperare în ceea ce privește probleme majore. „Pământul este plat" – ne spune Thomas Friedman cu o anumită convingere. Acest lucru înseamnă că, inevitabil, ceea ce unește Rusia și Vestul este mult mai important decât ceea ce le desparte. Mizele sunt mult prea mari pentru Rusia, cât și, de altfel, pentru ceilalți participanți cu greutate din Marele Joc.

Astăzi Rusia nu mai râvnește să adune toate ținuturile și sufletele slave în mâinile sale și nici nu mai este obsedată de revoluția mondială. Rusia de astăzi nu este o forță revoluționară, dar nici nu se mulțumește să lase lucrurile să rămână așa cum sunt acum. Dacă există o strategie sustenabilă pe termen lung, aceasta ar trebui să aibă două aspecte principale, unul de modă veche, altul ultramodern. Cel ultramodern constă din controlul resurselor energetice, a conductelor și a tehnologiei gazului natural lichefiat, toate acestea la nivel mondial, urmărind astfel să formeze, în ciuda numeroaselor proteste, un fel de OPEC al gazului natural. Cel tradițional vizează să creeze dependență, să asigure investițiile, să se asigure de existența unor guverne prietenoase și să instaleze soldați de ambele părți ale graniței, dacă acest lucru este posibil.

Politicile conductei

Cea mai dinamică dimensiune a politicii externe rusești nu ține deloc de politica externă – cel puțin nu ca parte componentă a „sistem vestfalic" al statelor, suveranității și echilibrului. Avem de a face cu un nou fel de transimperialism, care se bazează pe controlul unei cantități destul de mari de petrol și de gaz natural pentru a determina, în bună parte, mișcările de pe piața mondială, cât și disponibilitatea unor fonduri destul de mari pentru a crea un sistem global. Acest lucru ajută la păstrarea unor prețuri stabile și, chiar mai important, la apărarea împotriva crizelor, care au dus la căderea prețului petrolului de două ori, la mijlocul anilor '80 și, din nou, în 1997–1998.

Gazprom, un monopol de stat, este cel mai important instrument al acestei strategii. Baza internă a Gazprom este, însă, mai slabă decât pare. Investițiile au fost mai reduse decât ar fi fost necesar, de fapt la un nivel insuficient pentru ca în 2010 să se mai poată păstra nivelul de extracție actual. Companiile străine, precum Royal Dutch Shell și BP au fost invitate să părăsească Siberia de Est, pentru ca Gazprom să poată avea un control deplin asupra zăcământului Sahalin II și să se încheie acordurile de partaj al producției din anii 1990, echivalentul rus al acelor „tratate inegale", de care China nu mai obosește să se plângă. Dar, în timp ce Gazprom

se felicită că a reușit să își asigure un control de sută la sută, este aproape imposibil să se înlocuiască tehnologia importată de către companiile vestice în contra-partidă pentru energie.

În plus, consumul intern continuă să crească – pentru directorii de la Gazprom trebuie să fie o adevărată tortură să vadă cum atât de scumpul gaz natural, în loc să fie vândut pe dolari în lumea largă, este practic risipit, deoarece prețurile interne sunt ținute la un nivel foarte jos, la care se adaugă faptul că nu există o modalitate de a contabiliza consumul individual, iar obiceiul de a deschide geamurilor locuințelor a rămas, în continuare, modalitatea preferată a rușilor de a regla temperatura din locuințe. Iar creșterea prețului gazului natural folosit pe plan intern nu este acceptabilă pentru Kremlin, cu atât mai mult cu cât inflația face ca alimentele să die mai costisitoare.

Partea dinamică a politicii externe rusești ține, în mare măsură, de petrol și de gazul natural, acesta din urmă furnizat tot mai mult sub forma de gaz natural lichefiat. Energia este parte componentă a unei strategii de proporții, care a început treptat să prindă formă, plecând încă de la politicile energetice ale Uniunii Sovietice de după criza petrolieră din octombrie 1973. A trecut prin faze de urcuș și de coborâș, pentru ca acum să fie folosită ca instrument de siguranță atât pentru Kremlin, cât și pentru întreaga națiune.

Conducătorii de la Moscova au făcut tot ce le-a stat în putință să controleze conductele cât mai departe posibil, mult peste granițele Rusiei – lucru pe care îl încearcă, de altfel, atât China cât și Statele Unite. Oleoductul dintre Baku și Ceyhan, de exemplu, susținut de SUA și, în parte, finanțat de ele, a fost construit urmând aceeași logică, în așa fel încât să ocolească Caucazul de Nord în drumul său către Novorossisk la Marea Neagră. Numai că pe zi ce trecea, ea se deteriora tot mai mult, datorită războaielor din Cecenia și a problemelor din Daghestanul învecinat, dar și ca un rezultat natural al neglijenței și ineficienței. În anii 2005–2006, atunci când Gazprom a dat o replică întârziată Revoluției Portocalii din Ucraina sub presiunea Kremlinului, când le-a arătat ucrainenilor ce i-ar putea aștepta, Rusia s-a asigurat că gazul natural mai ieftin din Uzbekistan și Kazahstan va ajunge în Ucraina prin conductele rusești – făcând astfel ca proiectul Nabucco al Uniunii Europene, care ar trece prin Marea Neagră, să fie aproape fără rost și, în același timp, făcând o mutare puternică în sensul câștigării controlului asupra politicilor energetice ale Asiei Centrale, atât în prezent cât și pe viitor. Ucraina a fost salvată, însă prețul plătit a fost unul ridicat: controlul rusesc asupra livrărilor de gaz natural din Asia Centrală, de parcă Uniunea Sovietică nu ar fi dispărut vreodată.

În termeni militari această manevra ar fi catalogată drept un atac clasic dinspre ariergardă.

La sfârșitul lunii noiembrie 2007, Gazprom și-a întărit controlul asupra pieței de gaz natural europene prin semnarea unui acord cu ENI, grupul energetic italian. Afacerea, în valoare de 15 miliarde de dolari, vizează crearea unei companii comune, care urmează să construiască conducta South Stream, un proiect subacvatic care să lege Rusia de țările din Europa de Sud, trecând pe sub Marea Neagră și prin Bulgaria, o recentă achiziție a Uniunii Europene. Grupul italian a dorit să aibă binecuvântarea politică nu doar din partea Moscovei, dar și din partea guvernului de la Roma. Cauza: „Conductele în general, și South Stream, în particular, sunt o investiție în infrastructură atât de semnificantă, încât atrag atenția sferei politice."[1] Conducta va fi un megaproiect de 900 de kilometri. În timp ce partea rusească laudă securitatea energetică sporită de care se va bucura Europa de Sud datorită noilor posibilități de a accede la carburant, adevărul este că Gazprom le face pe marile companii energetice europene prizoniere prin contracte semnate pe termene de lungă durată. Comisia Uniunii Europene de la Bruxelles nu are șanse prea mari să-și impună propria strategie energetică, care să înfrunte ceea ce se planifică la Moscova.

În noul Mare Joc nu sunt luate în seamă regimentele cazace aflate în poziții înaintate, nici tancurile T34 sau rachetele SS20 cu focoase MIRV, ci petrolul, gazul natural și conductele lor aferente. Kremlinul, departe de a dori să reconstruiască supradimensionata Uniune Sovietică din trecut, vrea, în schimb, să controleze resursele naturale din Asia Centrală și piețele consumatorilor din aval. Doar câteva săptămâni după ce se convenise cu Turcia și cu Italia asupra proiectului South Stream – la care s-ar putea alătura și Serbia – a fost semnat un alt acord, de data aceasta, de livrare de combustibil către Rusia, co-semnatarii fiind președinții Turkmenistanului, Uzbekistanului și Kazahstanului, toate aceste țări posedând imense cantități de gaz natural, pe care vor să îl vândă, dacă au posibilitatea, în direcții diferite, precum spre China sau spre Iran. Strategia Kremlinului este aceea de a se asigura că Rusia va controla conductele. În timp ce Gazprom face pașii necesari în acest sens, la summiturile organizate de UE se pot formula în continuare dorințele privind independența energetică a Europei. Proiectul european al conductei Nabucco pare să devină tot mai mult un vis frumos. Nu există o strategie serioasă și sustenabilă a Europei, și nimeni nu o știe mai bine decât experții de la sediul Gazprom, din inima Moscovei. Iarăși, la doar câteva săptămâni după ce Gazprom

[1] Citat din *International Herald Tribune*, 23 noiembrie 2007 (*n. a.*)

a semnat contracte cu firma austriacă OMV, cu, Italia, Bulgaria și Turcia, Gazprom a încheiat o afacere cu monopolul sârbesc al petrolului și al gazului natural, desființând astfel breșa existentă în sistemul de livrare care exista între Balcani, Marea Adriatică și Italia – ba, poate chiar și Algeria. Această mutare strategică nu a costat Gazprom o sumă exorbitantă (conform unui articol apărut în numărul din 26 ianuarie 2008 al jurnalului *Financial Times*), în schimbul garantării că Belgradul va juca un rol cheie în livrarea de gaz natural către Europa de Vest cât și a unor comisioane substanțiale (200 de milioane de euro pe an) care vor fi câștigate de pe urma tranzitării gazului. În lupta pentru asigurarea loialității politice a Serbiei, Uniunea Europeană, doritoare să protejeze independența precară a Kosovo-ului, a încercat să ademenească Belgradul prin renunțarea la unele dintre condițiile rigide de aderare puse anterior și oferind un pachet de stabilizare important. Dar Gazprom, care acționa în numele Kremlinului, s-a dovedit mai priceput decât eurocrații de la Bruxelles. Problema kosovară și implicita ei amenințare au fost elementele care au asigurat pentru Rusia Inc. atât o vizibilitate politică puternică, cât și un cuvânt de spus în ceea ce privește viitorul energetic al Europei de Sud-Est.

Gazprom, numele actual al ce fusese a tot puternicul minister al tehnologiei gazului natural din vremurile sovietice, și-a câștigat acest reînnoit statut de monopol de stat, de cele mai multe ori fiind dificil să îți dai seama dacă o anume strategie se bazează pe considerente care țin de universul afacerilor sau sunt o mișcare a cărei impuls este unul politic. Acolo unde Uniunea Sovietică a fost reticentă să calce, Gazprom nu mai are nici o reținere, el este global, ca, de altfel, și chinezii sau americanii. În a doua jumătate a anului 2007, de exemplu, Gazprom și-a adăugat la portofoliu concesiuni în Bolivia.

O nouă luptă pentru Africa

Dar acest lucru nu a fost de ajuns. În 2008, Anul Nou a adus știrea unei mega-afaceri: „Gazprom vrea să pună mâna pe gazul din Africa" ne informa *Financial Times* pe 5 ianuarie 2008, referindu-se la oferta rusească de a prelua vastele rezerve ale Nigeriei. Gazprom se oferea să investească în structura energetică, cerând ca, în schimb, să exploateze unele dintre cele mai mari depozite de gaz natural din lume. În 2007, Putin îi scrisese liderului Nigeriei, Umaru Yar'Adua, pentru a stabili o cooperare în domeniul energetic între Nigeria și Federația Rusă. Ceea e a oferit Rusia pare să îi fi impresionat puternic pe nigerieni. „Uluitor!", cum s-a exprimat unul dintre oficialii nigerieni care a luat parte la negocierile respective.

„Sunt gata să meargă mai departe decât chinezii, indienii și americanii." În această înșiruire a jucătorilor globali, cu Rusia în prima poziție, europenii nici nu au fost menționați. Gazprom a anunțat cu bucurie faptul că un acord este pe cale să fie încheiat: „Am luat hotărârea de a opta pentru calea globalizantă în ceea ce privește achiziționarea de bunuri și dezvoltarea unei strategii care să vizeze zone dinafara Rusiei. Africa este una dintre prioritățile noastre."

În trecutul recent, energia nigeriană a fost dominată de Royal Dutch Shell, Chevron și Exxon. Aceste companii se concentrau cel mai mult asupra petrolului, Nigeria fiind cel mai mare producător african al acestui produs. Cererea crescândă pentru gaz natural și capacitatea de a-l răci până la lichefiere, pentru a putea să fie apoi transportat în siguranță a schimbat radical situația. Rușii par să fi recunoscut faptul că producția nigeriană de gaz se afla sub potențialul ei, așa că au încercat să profite. Cu Gazprom și monopolurile chinezești luptându-se pe aceeași piață, aceasta se îndreaptă spre companiile susținute de state, care fac concurență rivalilor vestici. Ceea ce propune Gazprom este să câștige dreptul de a explora potențiale zăcăminte urmând ca, în schimb, să primească aprobarea de a construi uzine pentru lichefierea gazului natural. În 2006, parte cea mai importantă de gaz natural lichefiat (LNG) nigerian mai lua drumul Spaniei și al Franței (7,10 și, respectiv, 4,23 de miliarde de metri cubici). Statele Unite nu aveau decât un procent de 10%, cu puțin înaintea Turciei, toți ceilalți neputând să se laude decât cu mult mai puțin. În ultimii cinci ani, companiile occidentale au investit 5 miliarde de USD în LNG, ceea ce le-a adus un câștig de 9 miliarde de USD.

Mutarea făcută în direcția Africii nu este una care să nu comporte un anumit risc pentru Gazprom, pe lângă faptul că vor fi necesare cheltuieli masive. Acest lucru se datorează faptului că multinaționalele, împreună cu Corporația Națională a Petrolului din Nigeria (NNPC), care este proprietate de stat, dețin deja controlul major asupra zăcămintelor de gaz natural aflate în producție. De aceea, Gazprom va trebui să mizeze și, eventual, să piardă, pe cartea costisitoare și incertă a prospectării unor noi zăcăminte. Dacă acest lucru se va dovedi prea costisitor, rușii de la Gazprom se vor concentra pe captarea gazului natural care iese odată cu petrolul și care, de obicei, este ars într-un proces extrem de risipitor numit „flaring" (specialiștii în mediu estimează că circa jumătate din gazul natural se pierde în acest fel). Rușii se află în fața unei foarte mari provocări, atât datorită naturii ostile a terenului și a climei, cât și persistentei violențe de ordin social și politic din Delta Nigerului, unde se află cele mai multe dintre resurse. Dar nu s-ar implica dacă nu ar sconta că această încercare

pe care o fac are șanse de izbândă atât în ceea ce privește câștigul pe plan energetic, cât și pe cel al influenței politice. Are loc o nouă luptă pentru Africa, după mai mult de o sută de ani după prima. Mișcarea făcută de Gazprom este o tentativă fără precedent de a pătrunde în competiția globală vizând resursele energetice ale Africii. În termeni militari această mișcare ar fi definită ca o îndrăzneață dublă învăluire.

O mare putere

Ar fi o prostie din partea consilierilor și analiștilor politici din Occident să nu accepte faptul că Rusia este o mare putere sau că influența ei nu ar fi una în creștere. Pentru fiecare concesie făcută de către Rusia, fie că este vorba de Kosovo sau de controlul armamentului, Kremlinul cere un preț.

Putin a devenit președinte în anul 2000, atunci când rezervele valutare ale Rusiei scăzuseră la 8,5 miliarde de dolari. Astăzi, economia Rusiei este a opta din lume, iar rezervele sale valutare se apropie 500 de miliarde. Securitatea actuală a Europei de Vest nu mai este amenințată de tancurile Pactului de la Varșovia, ci de dependența crescândă față de petrolul, gazul natural și conductele Rusiei, de inabilitatea de a concepe o strategie coerentă și sustenabilă în domeniul energiei, de temerea că „fondurile suverane" vor înghiți, cu petrodolarii lor, bucăți tot mai mari din industria europeană. Uzanțele puterii s-au schimbat. Metodologia puterii a devenit una mai civilizată, esența puterii fiind însă în continuarea aceeași. Acest lucru nu este nicăieri mai bine înțeles decât la Kremlin.

Cea ce nu este capabilă să înțeleagă spionocrația de pe coridoarele puteri moscovite este faptul că cea mai mare amenințare pentru viitorul Rusiei nu sunt dușmanii externi, ci o combinație de mai mulți factori, care sunt toți de natură internă: spectrul crizei demografice, absența unei întreceri de lungă durată în conducere, slăbiciunea sectorului industrial, care nu se sprijină momentan decât aproape în totalitate pe resursele naturale, corupția generalizată și gâtuirea transparenței, a presei libere și a responsabilității în domeniul public; pe scurt, neajunsurile grave ale culturii politice. Ce ne spun toate acestea despre acțiunile politice viitoare ale Rusiei? Obiectivele și performanțele Rusiei în lume nu pot fi disociate de cele de acasă.

O întoarcere cu 180 de grade spre vechea Uniunea Sovietică este foarte greu de crezut că va fi făcută, cum tot atât de dificil de imaginat este și o conversie entuziastă spre europenismul occidental sau spre modul american de a fi. Cele mai optimiste speranțe ale Vestului au fost exprimate de Dmitri Trenin în excelentul său eseu „Să aducem Rusia pe calea cea

bună" (2007): „Rusia probabil că nu se va uni cu Vestul, dar a pornit pe o cale lungă pentru a deveni occidentală, „europeană" și capitalistă, chiar dacă pentru o lungă perioadă de timp nu va fi și democratică. Când spun „europeană", mă refer la un anumit tip de civilizație, mai curând decât la calitatea de a fi membru UE, la o transformare graduală a atitudinilor actuale în unele de natură mai vestice, nu pro-vestice (sau pro-americane). Rusia va avea, cu siguranță, un cuvânt important de spus în viitorul previzibil, deci o justă interpretare a ei este cu atât mai importantă." (p. 7). Toate aceste elemente fac parte, desigur, dintr-o ecuație de mai mari proporții. Pierdută în tranziție – cum califica Lilia Șevțova Rusia lăsată moștenire de Elțîn și Putin? Acest lucru depinde de Rusia și, în primul rând, de elitele rusești. Dar depinde și de Vest și de tipul de competiție pe care îl va propune acesta. Dacă va fi, așa cum ar trebui să fie, unul care să urmărească înainte de toate să întoarcă fața Rusiei și a rușilor spre Vest, atunci se poate presupune cu multă certitudine că sistemul transatlantic va deveni mai eficient, că vom avea un capitalism occidental care va rezista, că guvernele și băncile centrale își vor conduce afacerile economice și financiare cu competență, că bunăstarea occidentală nu va sucomba, în ciuda slăbiciunilor sale inerente, a munților de datorii și a presiunilor inflaționiste și, de asemenea, că liderii vestici vor găsi justul echilibru în negocierile cu Rusia. Nici inamic – nici prieten. Rusia se află încă în procesul de redefinire de sine și, implicit, al relațiilor sale cu Vestul.

Rusia Inc.

Câteodată, atunci când pare că discursul se adresează străinătății, de fapt el îi vizează pe ruși. „Piloții noștri au rămas la sol pentru prea multă vreme. Ei sunt fericiți să înceapă o nouă viață" – iată cuvinte din discursul președintelui Putin ținut cu ocazia relansării în misiuni de patrulare a flotilei ex-sovietice de bombardiere strategice, după ce acestea au fost suspendate după marea confruntare și după colapsul Uniunii Sovietice, datorită atât lipsei de fonduri cât și a lipsei unui dușman. Deschiderea unei noi baze militare pe coasta mediteraneană a Siriei în urma unui acord de lungă durată, care datează încă de pe vremea Uniunii Sovietice, a precedat ordinul de decolare. Atunci când este vorba de a vinde armament, nevoia contractorilor de a câștiga bani intră de multe ori în conflict cu strategiile mai diplomatice ale Kremlinului și a securității pe termen lung a Rusiei. Este destul de rău să vinzi rachete antiaeriene Siriei, dar să vinzi același material militar Iranului, pe lângă care să mai adaugi și bombardiere de luptă de a patra generație nu poate fi socotit decât un gest periculos –

desigur în ochii celor din Statul Major de la Moscova, care se ocupă de strategiile pe lungă durată, de amenințarea dinspre sud și de folosirea armelor de distrugere în masă de către teroriști. Același lucru este valabil și în ceea ce privește China. În 2006 au fost organizate exerciții militare comune cu China în Oceanul Indian. Rușii au avut însă grijă ca locațiile exercițiilor să nu se afle prea aproape de insula Taiwan și ca numărul soldaților lor să nu fie unul prea mare. A fost mai mult o prezentare de hardware militar decât o repetiție generală a unei viitoare invazii – cu nave de război americane în apropiere, care monitorizau cu mare atenție tot ce se întâmpla.

Plantarea steagului rusesc cu vulturul bicefal pe fundul mării polare la sfârșitul verii lui 2007, cât mai aproape posibil de Polul Nord, a fost un gest plin de grandoare, prin care se revendica faptul că platforma continentală a Rusiei – cu toate bogățiile subterane pe care le va fi având – se extinde tot drumul până la pol.

Toate acestea trebuie luate în serios. Ele nu înseamnă o reîntoarcere la confruntarea caracteristică Războiului Rece, ci sunt un semnal, atât pentru ruși cât și pentru restul lumii, că Rusia revendică rangul de mare putere, nefiind depășită decât de SUA, și că este din nou viguroasă. În spatele tuturor laudelor de sine și a actelor demonstrative, adevărul este, așa cum arăta Dmitri Trenin, că „preocuparea Rusiei este însăși Rusia"[1]. În mod ironic, puterea și proprietatea înseamnă în Rusia, mai mult decât oriunde în Vest, unul și același lucru. Fapt care este subliniat și de faptul că cei care conduc Rusia sunt și oamenii care posedă o bună parte din Rusia, ceea ce naște un anume sentiment de încredere. Rusia post-imperială, aflată pe calea de a deveni un stat-națiune, trâmbițează măreția ei și naționalismul rus, este însă printre cele mai puțin ideologice țări din lume, care deține o mare bogăție de resurse naturale pe care le poate exporta, dar nu și o ideologie pe măsura acestora. Adevăratele valori sunt bunurile acumulate acasă și, preferabil, în străinătate, departe mâna FSB-ului și a poliției taxelor. Rusia Inc. o duce bine atât timp cât își extinde piețele, controlând fluxul petrolului și al gazului natural și achiziționând părți din orice se află de vânzare în aval.

În timp ce în epoca sovietică antagonismul dus la ultimele sale consecințe era formula fundamentală, iar coexistența le-a fost impusă ideologilor sovietici într-o fază mai târzie, sub amenințarea sumbră a rachetelor balistice intercontinentale și a capetelor de luptă nucleare, astăzi relațiile sunt văzute ca având mai curând un caracter competitiv decât unul antagonic. Liderii

[1] *Washington Quarterly*, 2007, p. 95 (*n. a.*)

Rusiei nu recreează Uniunea Sovietică. „Am făcut această greșeală o dată," a spus Serghei Ivanov, pe când mai era ministru al apărării, glumind doar pe jumătate. Globalizarea, cu China și India în creștere și cu apetitul lor insațiabil pentru materii prime le-a dat liderilor ruși o șansă atât de mare, încât vor putea să reziste cu siguranță următorii treizeci și ceva de ani, permițându-le, de asemenea, să își extindă economia unidimensională în sensul uneia post-industriale, bazate pe dezvoltările științei. Aceasta este marea strategie în cadrul căreia Vestul este invitat să joace un rol important, de fapt un rol esențial – și aceasta mai mult ca partener decât ca antagonist. China va vinde Rusiei pentru multă vreme de acum încolo cantități tot mai mari de produse low-tech, ca, de altfel, și Statelor Unite. Dar bunurile esențiale, mai ales mașinile-unelte cu o tehnologie de ultimă oră, ca și jucăriile tehnologice mai sofisticate și articolele de lux atât de iubite de elitele din Moscova și Sankt Petersburg nu pot veni decât din țările occidentale.

A sosit vremea pentru o mare strategie

Putin și oamenii săi vor să reconstruiască Rusia, să îi redea alura de mare putere cu influență mondială – iar după recentele incursiuni ale Gazpromului, mai întâi în Asia Centrală, apoi în America Latină și Africa Centrală, vor urma, cu siguranță, și altele. Desigur, liderii ruși înțeleg, de asemenea, foarte bine care sunt punctele forte și cele slabe ale Rusiei. Zone în care nu au intrat niciodată tancurile rusești astăzi sunt zone în care Gazprom face din plin afaceri, achiziționând părți ale pieței și tintind spre realizarea de monopoluri – comportându-se exact așa cum li se spunea pe vremuri comuniștilor loiali că se poartă răii de capitaliști, care cultivă apariția și întreținerea de monopoluri în întreaga lume.

Este evident faptul că Vestul are toate motivele să urmărească cu atenție ce se întâmplă – și să fie îngrijorat. Există însă alte motive, mai puternice, pentru ca Vestul să își facă lecțiile și să se bucure, să primească Rusia înapoi printre cei vii și să definească zonele în care puterile lor sunt complementare și în care interesele lor converg. Nu există nici o garanție împotriva unei serioase rivalități de ordin teritorial, de loialități sau de piețe, din Balcani și Estul Europei până în Orientul Mijlociu extins, ba chiar și mai departe. Aceste lucruri trebuie abordate în troici – cazul Kosovo – sau în formula de cvartet – cazul Orientului Mijlociu, cu un succes care ar fi de sperat că va fi mai mare decât cel repurtat în trecutul recent. Recursul la ONU este, de asemenea, o opțiune importantă pentru minimizarea fricțiunilor și, în cazul în care apar crize, ca un loc al discuțiilor și negocierilor, care să încerce să evite confruntarea.

Cea mai importantă premisă pe care trebuie să o înțeleagă politicienii europeni este aceea că modul de a gândi politica externă de către Rusia vine, în cea mai mare măsură, din secolul al XIX-lea. Cea americană s-a format în secolul al XX-lea, „secolul Americii", în timp ce politica externă a Europei se bazează pe o viziune utopică de secol XXI. De aceea se ajunge la situația în care cei angrenați în dialog sau negociere vorbesc unii pe lângă alții, mai ales la summituri, de la Heiligendamm la Kennebunkport – un exercițiu care costă timp și care duce la neînțelegeri și, apoi, la resentimente.

O țară fără prieteni

Rusia, acest lup singuratic – iată o metaforă care nu inspiră încredere occidentalilor, și care, în același timp, nu ilustrează deloc o strategie viabilă pentru Rusia. Dezvoltarea a ceva care să aducă cu o strategie rusească coerentă în toate țările care se consideră membre ale Noului Vest, în opoziție cu Noua Rusie, va dura încă multă vreme, iar această strategie se va feri să recurgă la orice formă de neo-îngrădire, care nu ar putea să dea rezultate și ar duce la distanțări față de Europa și de Statele Unite. Cultivarea relațiilor cu Rusia va necesita un efort pe termen lung, unul dificil și, câteodată, dureros pentru Vest, dar el este pe cât de inevitabil, pe atât de promițător, iar în timp se va dovedi că a fost și în interesul Rusiei și al rușilor.

Mariajul bizar dintre mândrie și paranoia, atât de caracteristic pentru diplomația rusească de la țari până în ziua de astăzi, va fi unul care va persista. Vestul va trebui să se obișnuiască și să lucreze cu un ton mai agresiv și, poate, și cu substanța dură a discursului politic rusesc, atât de acasă, cât și din străinătate. Democrația autoritară are nevoie de imaginea unui dușman lipsit de scrupule. Între timp, forțele răului de afară au legitimat la rândul lor duritatea și asprimea în tratarea nemulțumirilor și a opoziției de acasă. Campania electorală din 2007, ca și campania prezidențială care i-a urmat, nu au fost aberante. Au fost orchestrate în așa fel încât să facă lumea să uite problemele lor materiale, un efort concertat pentru a atâța flacăra noului naționalism rusesc. Nu este greu de prevăzut ce vor însemna toate acestea pentru viitorul intern al Rusiei și pentru relațiile sale cu străinătatea, în primul rând cu Vestul. Se prevăd mai multe tactici în forță în interior, mai multe lupte în vârful piramidei puterii și o atmosferă aspră în relațiile internaționale.

Ceea ce a început la Conferința pentru Securitate de la München din 10 februarie 2007, când Putin și-a luat rămas bun de la imaginea sa de

politician agreabil, renunțând la un dialog cu mănuși și politeturi, s-a dovedit a fi o manevră vizând două ținte: nu doar tragerea unui foc în noua competiție cu Vestul, dar și primul act dintr-o dramă orchestrată de către Kremlin pentru publicul de acasă. Politica externă a Rusiei și puterea internă a Kremlinului sunt strâns legate între ele, ba, mai mult, sunt de fapt inseparabile. Vestul nu ar trebui să se aștepte la o domolire a tonului de confruntare al Kremlinului, fără ca înainte să nu aibă loc o îmblânzire a autoritarismului intern. Sau, invers, străinătatea nu ar trebui să se aștepte la o îmblânzire a tonului dur care prevalează în afacerile interne ale Rusiei fără să se instaureze o atmosferă a detensionării la nivelul relațiilor internaționale. Atât scena internă, cât și prezența pe cea internațională, sunt strâns corelate, în fond inseparabile. Mulți dintre cei care sunt angrenați în varii activități privind Rusia se iluzionează că pot să își vadă de treaba lor fără a ține cont de contextul politic mai larg. Această atitudine a funcționat pe vremea Uniunii Sovietice, atunci când Rusia era atât o amenințare fatală, cât și un furnizor de petrol și gaz natural în care puteai să ai încredere – însă juxtapunerea valorilor democratice și a intereselor economie nu poate să funcționeze într-un mediu în care fuzionările și achizițiile sunt negociate în fiecare zi și în care acțiunile sunt schimbate între marile companii zilnic cu o totală naturalețe și mobilitate. Regulile democratice ale jocului includ, după drepturile omului, transparența, deschiderea și preeminența legii.

Pentru moment, Kremlinul, care se bazează pe prețurile ridicate obținute pe energie și pe alte resurse strategice, nu se teme să conducă o țară care este lipsită de prieteni. În mare însă, cei care umblă pe coridoarele puterii din Kremlin sunt departe de a nu fi niște realiști sadea. Ei vor avea grijă să nu devină victimele propriei lor retorici, atunci când se va ajunge la probleme realmente grave. Ei au căpătat, mai mult prin practică decât studiind teoria, un simț foarte acut al intereselor naționale, simț pe care și l-au întărit în crizele prin care au trecut. E vorba de interese precum prezervarea esenței Sistemului de Non-proliferare, a parității nucleare cu Statele Unite atât în ceea ce privește stocurile de armament cât și controlul acestuia, protejarea Rusiei împotriva terorismului venind din sud, ținerea Chinei la o distanță sigură, cultivarea unei ambiguități constructive cu națiunile europene și, mai ales, cu cele membre ale Uniunii Europene, acestea constituind cea mai importantă și, până în prezent, aproape singura piață pentru petrolul și gazul natural al Rusiei. Capacitatea, într-un viitor previzibil, de a produce gaz natural lichefiat (LNG) și apariția unor noi facilități de transport mult mai flexibile ar putea să schimbe o parte a ecuației actuale. Dar, în mare, Rusia se va ghida după ceea ce clasa conducătoare

definește drept „interes național" în sensul cel mai larg al termenului, mergând de la echilibrul intern la ceea ce sovieticii obișnuiau să numească „corelarea forțelor" pe plan mondial, trecând de granițele Rusiei și de sfera ei de influență. Dacă europenii consideră că în toate acestea ies în pierdere, nu au pe nimeni altcineva pe cine să dea vina decât pe sine.

Relațiile din timpul Războiului Rece cu Uniunea Sovietică erau mult mai dure – un lucru care nu trebuie uitat – dar erau și mult mai simple. Relațiile cu Rusia de astăzi vor vedea atât zile bune, cât și zile rele. Pentru o lungă vreme de acum înainte, Rusia nu va fi o democrație de stil occidental. Însă Rusia va trece prin cicluri electorale. Liderii vor avea nevoie de monștrii pe care să dea vina și inamici pe care să îi arate cu degetul, așa cum sunt de multe ori tentați să facă și liderii occidentali. Dar, într-o lume fără de milă, ambele părți vor converge, în cele din urmă, asupra unui număr de obiective comune importante, trecând peste îngrijorări legate de securitate sau de probleme de o mai mică greutate. Avem de a face, de asemenea, cu o bază trainică în dezvoltarea sectorului de afaceri, în investițiile trans-frontaliere și în schimburile culturale. Plecând de la experiențe recente, se poate crede că odată cu trecerea unei anumite perioade de timp și cu răbdare, iar dacă este necesar, și cu câteva cuvinte spuse pe șleau, se va ajunge la stabilirea unui cod de comportament, care va a ajuta ambele părți să administreze relațiile dintre ele într-un mod rezonabil și profitabil – chiar dacă vor exista, desigur, diferende și diferențe majore.

Nu are nici un rost să te înfierbânți

Rusia a intrat în Consiliul Europei la mijlocul anilor '90, obligându-se să urmeze un set de puncte, care definesc un comportament civilizat și reținere pe plan politic. Scopul era acela de a crea o măsură de întărire a încrederii și a securității. Era, de asemenea, un standard față de care Rusia lui Elțîn vroia să fie comparată. Între timp, liderii Rusiei și înalții prelați ai valorilor europene nu sunt fericiți unii cu alții, iar acuzațiile de proastă purtare vin din toate părțile. În întregul Vest nu trebuie să se uite că Rusia nu este decât în al șaptesprezecea an al ei de libertate, că țara are o moștenire grea și că a avut o tinerețe care nu a fost deloc fericită. Cu timpul, și sub influența civilizatoare a forțelor pieței, a virtuților democratice precum predominanța statului de drept, a transparenței și a responsabilității, aceste valori se vor putea face simțite și vor transforma societatea, încet dar temeinic, așa cum au transformat excesele mai sălbatice ale capitalismului în întregul Occident – de fapt, construind Occidentul.

Între toate acestea, investițiile transfrontaliere vor fi de ajutor, deoarece companiile rusești vor continua să aibă nevoie de know-how-ul și de investițiile directe străine, în timp ce companiile occidentale care fac afaceri cu cele rusești vor trăi sub privirea vigilentă a instituțiilor specializate, de exemplu din America (Securities și Exchange Comission) sau din Germania (Bundesaufsichtsamt für das Finanzwesen), or nimeni în toate mințile nu vrea să fie prins de aceste venerabile instituții cu ocaua mică. Lucru valabil, de asemenea, când este vorba de marile burse occidentale, cum ar fi cea din New York, Chicago, Londra sau Frankfurt am Main. Ele au metodele lor brutale de a pedepsi pe oricine, mic sau mare, dacă nu se conformează regulilor. În locul reducerii critici publice în Rusia, ar fi mai eficient să se atragă atenția rușilor asupra detaliilor din codul de reguli occidentale. Pe vremea Uniunii Sovietice, Cortina de Fier separa două lumi diferite, iar afacerile se puteau face fără a se ține cont de represiunea sovietică. Astăzi, a gândi tot în termenii de atunci ar fi o iluzie periculoasă. Internetul, televiziunea globală și călătoriile spre orice destinație produc un univers interconectat de informații, care este aproape imposibil de controlat. Încă mai important este faptul că interdependența piețelor de capital din lume impune Rusiei în mod indiscutabil un set de reguli și reglementări care nu pot fi evitate, și care vor avea, foarte probabil, forța de a conduce la transformări revoluționare. Lumea de afaceri occidentală, chiar dacă arată un interes diminuat față de retorica drepturilor omului susținută de către liderii politici, trebuie să fie conștientă de necesitatea unei baze morale pentru derularea afacerilor într-un univers interconectat.

Schimburile culturale între elitele academice, între jurnaliști și manageri ar trebui încurajate. Hărțuirea de către FSB a activităților Consiliului Britanic pe teritoriul rusesc la începutul anului 2008 a fost contraproductivă din toate punctele de vedere, fie ele rusești sau străine. Teoria poziției de „lup singuratic" a Rusiei în lume o suna poate bine în urechile admiratorilor entuziaști ai organizației Nași, dar este perdantă pentru proiecția unei puteri soft. Este imposibil să joci pe de o parte pentru galerie, încingând sentimentele xenofobe, iar pe de alta să atragi, în același timp, investiții și investitori din străinătate. Mai devreme sau mai târziu, liderii moderni ai Rusiei vor trebui să depășească autoritarismul inerent unei instituții precum FSB-ul și să deschidă ferestrele și ușile. Uniunea Sovietică nu a lăsat în urmă nici o infrastructură civilă. Nu se va putea continua la nesfârșit cu o laudă de formă a virtuților societății civile. Realitatea se va schimba.

Între timp însă, este destul loc pentru cooperare. Ceea ce au în comun cele două părți este nevoia de stabilitate. Aceasta începe cu necesitatea

primordială de a face o joncțiune de forțe în lupta împotriva schimbărilor climaterice – deși politica oficială a Rusiei nu pare să fie împotriva perspectivei unei clime mai blânde în Siberia sau în alte teritorii. Există, în continuare, vechea agendă a controlului armamentului, provenind încă din timpul Războiului Rece, cât și una nouă, pusă la punct în perioada postsovietică. Cea veche conține Tratatul Interzicerii Testelor Nucleare, variatele tratate de limitare a armamentului strategic, Tratatul de neproliferare și aferenta construcție birocratică de control cu sediul la Viena, Agenția Internațională a Energiei Atomice (IAEA). Aceasta din urmă este însă și parte în o serie de probleme nou apărute. Nu doar pentru că sunt mulți „proliferatori", printre care unii precum Coreea de Nord și Iranul, dar mai sunt și alții, care așteaptă în culise. Pe de altă parte, în întreaga lume este o cerere tot mai mare de energie nucleară și de uraniul îmbogățit care să facă posibilă producerea ei. Să controlezi această proliferare pașnică, fără a permite unor ambiții militare să triseze, este o responsabilitate gigantică, care impune cea mai mare atenție din partea celor două superputeri originare, cât și o foarte strânsă cooperare între ele.

Sistemele de transport vor trebui să fie retrasate, pentru a face economie de energie și pentru a recurge la căile nordice, până acum acoperite de gheață, dar care în curând vor deveni accesibile, ca rezultat a încălzirii globale. Pirateria în forma sa tradițională, cât și în combinație cu terorismul modern sunt și ele o altă amenințare care solicită colaborarea celor două părți la nivelul supravegherii, schimbului de date și a acțiunilor comune de apărare.

Forajul marin pentru extragerea de petrol și de gaz natural, oricine va deține fundul mării, va constitui un alt efort în care Rusia va avea nevoie de cooperare din partea străinătății, în special din partea Norvegiei. Altminteri visul rusesc al bogățiilor din zăcămintele Știokman, aflate sub Cercul Polar, vor rămâne doar un vis pentru multă vreme de a cum încolo. Aceasta nu este decât o parte a marii afaceri dintre Rusia și Occident: energie din Rusia; tehnologie din Vest în formă de mașini-unelte, tehnologie a informației, avionică și nanotehnologie. Rusia, cu toți petrodolarii săi, are o imensă nevoie de importuri tehnologice din Europa și din Statele Unite. De la construcția de autostrăzi la cea de clădiri, de la rețele electrice la telecomunicații de cea mai mare rapiditate, Rusia este cu mult în urma necesităților și a posibilităților sale – dar și a așteptărilor populației.

Apoi, mai există importanta agendă a controlul migrației, a luptei împotriva crimei organizate, a traficului de persoane și de arme, cât și a pieței drogurilor, aflată în continuă creștere. La Reykjavik, în 1986, Gorbaciov și Ronald Reagan s-au întrebat când va lua sfârșit competiția

dintre ei. Răspunsul, au tras ei concluzia, ar fi fost o invazie de pe Marte. Între timp, marțienii au pătruns în cetate, și nici Rusia, nici Europa sau SUA, dar nici puterile ascendente din Asia nu au șanse prea mari să îi învingă dacă se retrag într-o poziție de izolare. Problema este una globală. Iar răspunsul trebuie și el să fie unul global. Instrumentele și instituțiile de care este nevoie sunt, în cel mai bun caz, unele incomplete, iar în cel mai rău caz, pur și simplu inexistente.

Rusia și Vestul

Întrebarea rămâne deschisă: mai are Vestul o agendă politică coerentă față de Rusia, un sistem de gândire, o structură de interese, o viziune globală care să îl definească? Răspunsul este unul negativ, dacă răspunsul vine din perspectiva Războiului Rece: principiul organizator era îngrădirea Uniunii Sovietice, iar odată cu Uniunea Sovietică a dispărut și respectivul principiu organizator. Răspunsul este, de asemenea, unul afirmativ, dacă perspectiva este una de „soft power" și unul al culturii politice, a societății deschise și a dreptului cetățenilor de a-și căuta fericirea.

Dar unde se situează din punct de vedere moral și politic Rusia între toate aceste elemente, atât acum, cât și în viitorul apropiat? Rusia a trecut cel puțin prin una, dacă nu mai multe crize majore, lucru care se poate vedea în gestica și în limbajul trupului generației mai în vârstă, în masivul exod al elitelor și în reflexul condiționat al serviciilor de securitate de a deține controlul. Rusia, în ciuda aparențelor, se întoarce la rădăcinile sale – acesta ar putea fi unul dintre răspunsuri, atât spionocrația din Kremlin și slăbiciunea societății civile pot fi citate ca dovezi, alături de povara istoriei și de vechiul instinct al rușilor de a se defini pe sine însăși în contrast cu Europa și cu Statele Unite ale Americii.

Mai există însă și un alt răspuns, care oferă mai multă speranță pentru Rusia și pentru vecinii săi. Nu acela al unei întoarceri la anii de plumb ai epocii Brejnev sau la cei ai opresiunii brutale de sub Stalin și Lenin. Rusia se reinventează, iar vastele resurse și bogățiile naturale din Siberia îi oferă posibilitatea, pe fundalul creșterii prețurilor în acest domeniu la nivel mondial, să își creeze un fundament financiar solid și să poată concura cu țările occidentale. Desigur, Moscova nu va accepta prea curând Uniunea Europeană ca pe un jucător important, cu drepturi indiscutabile pe scena mondială, dar va încerca, oricând va fi posibil, să urmeze varianta bilaterală. De asemenea, Moscova va încerca, oricând îi va fi posibil, să amplifice diferențele în sânul Europei, cât și pe cele dintre europeni și americani. Acesta este un tip de diplomație folosit în mod tipic de către o mare putere

în secolul al XIX-lea, dar la care se recurge în contextul existent în secolul al XXI-lea – și, de aceea, nu va putea să se dovedească o strategie victorioasă. Interdependența dintre țările cu un foarte înalt nivel de industrializare este mult prea vastă din perspectiva problemelor ridicate de globalizare, pedeapsa unilateralismului prea aspră, iar atractivitatea Occidentului în rândurile întregii populații rusești mult mai mare decât ce are de oferit China. Ideea care există la Moscova, că un conflict sistemic ar lua formă între țările care combină capitalismul cu autoritarismul și cele care optează pentru un capitalism liberal este una academică, pentru că ea ignoră geopolitica Asiei în genere și a Siberiei în particular.

De când Rusia a devenit parte a jocului puterii în Europa, respectiv de trei secole, cu toate elementele sale particulare, ea a fost o putere europeană, care deținea și un mare teritoriu asiatic. „Europa – casa noastră comună" a fost, pe vremea lui Gorbaciov, mai puțin un simplu slogan și mai mult o viziune. Astăzi, subtextul democratic al acestei viziuni a pălit, însă baza materială a crescut. Rusia și țările Europei, Rusia și Statele Unite vor împărți un același destin, indiferent dacă o vor sau nu.

EPILOG:
CUM SE CREEAZĂ UN PREȘEDINTE

„Să nu-mi faceți reproșuri pentru contradicțiile mele. Sunt conștient de ele și nu vreau să le ocolesc, deoarece ele există în toate cele ce descriu – vă spun acest lucru, o dată pentru totdeauna. Cum aș putea să vă ofer o idee reală despre ceea ce descriu, dacă nu m-aș contrazice la fiecare cuvânt așternut pe hârtie?"

Marchizul de Custine, *Scrisori din Rusia*

Primul ministru al Marii Britanii, Winston Churchill, a spus odată că a urmări mașinațiile politice ale Kremlinului se aseamănă cu urmărirea unei lupte între buldogi care se petrece sub un covor: cei dinafară aud o mulțime de mârâituri și lătrături, dar nu prea au idee despre cine iese victorios. Atât în vremurile Uniunii Sovietice, cât și în cele care au urmat, analogia aceasta a fost prezentă în mintea celor care au încercat să înțeleagă toate întorsăturile – și surprizele – care au dus, în cele din urmă, la nominalizarea lui Dmitri Medvedev de către președinte ca viitorul său succesor – în timp ce electoratului rus i se oferea, în continuare, șansa neobișnuită de a vota pe 2 martie 2008 – sau, desigur, de a se abține de la vot. În cazul lui Dmitri Medvedev, odată ce a fost uns de către Putin, la jumătatea lui decembrie 2007, drept succesor la președinție, adeziunea publică nu mai era o mare problemă. Medvedev, atunci când a intrat în cursa electorală, era practic singurul competitor. Susținerea din partea lui Putin i-a asigurat, de fapt, lui Medvedev cununa învingătorului. În plus, Kremlinul a recurs la presiuni atât blânde, cât și mai puțin blânde din

partea poliției și a serviciilor de informații interne, pentru a determina mass-media să păstreze un ton reținut, astfel încât nici un outsider nu a avut o șansă reală în derularea acestui proces electoral.

De fapt, alegerile au fost regizate, și nu aranjate. Imaginația rușilor aproape că nu a fost pusă la încercare. În afara lui Medvedev, ceilalți candidați înscriși pe buletinele de vot erau comuniști și naționaliști răsuflați și un puțin cunoscut liberal, care, de altfel, îl lăuda pe Medvedev. Nu au existat competitori cu reală greutate; ceilalți înscriși pe lista de candidați nu au servit decât scopului de a sublinia valoarea candidatului oficial al Kremlinului. Cu câteva săptămâni înainte de alegeri, Mihail Kasianov, care fusese până în 2004, prim-ministrul cu vederi reformiste al lui Putin și figura care întrunea cele mai multe speranțe ale marginalizaților liberali ruși, a fost obstrucționat să participe în alegeri, recurgându-se la o explicație formală: autoritățile au insistat că unele dintre semnăturile de susținere necesare pentru înscrierea la tribunal a candidaturii sale erau falsificate. Kasianov a afirmat că este vorba de o „campanie de presiuni coordonată" împotriva sa. Pentru a păstra o aparență de entuziasm din partea publicului, Kremlinul a exercitat presiuni asupra oamenilor să iasă la vot, încercând astfel să sublinieze caracterul popular al alegerilor. În cele din urmă, Medvedev a fost ales cu aproape 70% din voturi – o cifră extrem de depărtată de rezultatele de 99% anunțate de obicei în urma „alegerilor" găunoase din perioada sovietică. Interpretarea pesimistă este aceea că alegerile au fost o demonstrație a gradului de control pe care îl exercită Kremlinul asupra inimilor și minților rușilor. Interpretarea optimistă este aceea că Rusia se află în tranziție, că „democrația administrată", pentru a recurge la o sintagmă inventată de Kremlin, este una mai bună decât nici un fel de democrație, și că cel puțin principiile de bază ale legitimității democratice au fost îndeplinite. Doar timpul ne va arăta care dintre cele două interpretări coincide în mai mare măsură cu adevărul.

Dar a susține că alegerile nu au produs și surprize nu înseamnă însă că ceea ce urmează după ele, din punctul de vedere al politicilor și al personalităților implicate, ar ține de concluzii trase deja dinainte. Putin însuși, atunci când a fost întrebat dacă va deveni prim-ministru a răspuns: „Iată o idee foarte realistă." Dar pentru ruși și non-ruși, deopotrivă, gândul de a-l avea pe țarevici la Kremlin și pe țar la Casa Albă (numele sub care este cunoscut în genere sediul guvernului rus), sună bizar. Ultimul lucru pe care și-l doresc rușii este ca prețioasa stabilitate pe care au câștigat-o în ultimii circa opt ani să fie cumva periclitată. Nou descoperita bunăstare este, în cea mai mare măsură, rezultatul creșterii prețului petrolului. Dar,

în imaginația celor mai mulți ruși, ea este, înainte de toate, rezultatul capacităților lui Putin ca om de stat. O conducere dublă? Pentru cei mai mulți ruși asta ar suna ca un semnal ce anunță o nouă perioadă dificilă.

Cine este dl Medvedev?

Medvedev însuși pare să fi simțit că această întrebare neexprimată cu voce tare persistă în ceea ce îl privește atunci când, imediat după ce a mulțumit președintelui pentru nominalizarea sa, a adăugat că, desigur, odată ce va fi ales, va avea nevoie de sfaturile și sprijinul lui Vladimir Putin. Să fi fost această frază o măsură de modestie excesivă sau indicarea faptului că se căzuse deja de acord să renunțe la președinție înainte de încheierea mandatului, pentru a face loc predecesorului său, care să devină astfel succesorul său? Sau, cel mai probabil, să fi fost, pur și simplu, o simplă expresie a faptului că nici măcar stăpânii Kremlinului nu știu ce va aduce viitorul? Înainte și după alegeri, natura opacă a politicii rusești îi lasă pe ruși într-o stare de incertitudine, în care încearcă să ghicească ce se va întâmpla – lucru valabil și pentru restul lumii.

Lupta pentru președinție ar fi putut fi scurtată chiar de către președinte, dacă ar fi ascultat de sugestiile făcute, cu un timp înainte, de către partidul Rusia Unită, să se asigure că va avea o majoritate de două treimi în Dumă, pentru a putea apoi schimba litera Constituției – lucru perfect legal dacă o majoritate de două treimi dintre membrii Dumei o dorește – și să își permită astfel un al treilea mandat, eventual de o durată mai mare. O atare acțiune ar fi răspuns deziderатului general pentru stabilitate, ar fi prevenit orice lupte legate de succesiune și ar fi răspuns întrebării pe care și-o punea toată lumea cu privire la ce va urma să facă fostul președinte după ce va părăsi biroul cel mai venerat al Kremlinului, chiar dacă nu Kremlinul însuși.

Dar lucrurile s-au petrecut diferit. Putin a insistat de nenumărate ori, atât în cercuri private, cât și în public, că nu va încerca să schimbe Constituția și nici nu va accepta un al treilea mandat consecutiv în funcția de președinte al Federației Ruse. El a asigurat pe toată lumea că, deși nu va abandona Rusia, va părăsi cu certitudine Kremlinul. În mod deliberat a lăsat toate opțiunile deschise, gândindu-se că poporul rus nu va dori să renunțe în viitor la sfaturile și la autoritatea sa. Nu există nici un precedent pentru ceea ce a făcut Putin, nici în trecutul îndepărtat și nici în timpurile recente: este o zonă necunoscută încă atât de către ruși, cât și de restul lumii.

De-a lungul întregului an 2007, s-au auzit tot soiul de speculații privind persoana care îi va urma lui Putin ca președinte, cele mai vehiculate nume

fiind cele ale lui Dmitri Medvedev și Serghei Ivanov. La începutul verii lui 2007, Ivanov a fost promovat din funcția de ministru al apărării în aceea de prim adjunct al primului ministru, încredințându-i-se răspunderea de a construi o politică pentru viitorul industriei Rusiei – nanotehnologia captând imaginația multora și asigurându-și o bună parte din fonduri –, de a crea campioni naționali, de a atrage investiții străine directe și know-how, dar și de a-i ține la distanță pe străini de elementele-cheie ale puterii industriale.

Între timp, în 2006, Medvedev, un alt prim adjunct al primului ministru, a primit însărcinarea a patru mari „proiecte naționale": sănătatea, educația, agricultura și locuințele, în timp ce continua să reprezinte controlul Kremlinului asupra Gazpromului în consiliul de administrație al companiei. Lucrând la aceste patru dosare, toate convergând într-un fel sau altul spre combatere scăderii teribile a ratei demografice din Rusia, el a avut posibilitatea să câștige simpatia oamenilor de rând. În cele din urmă, s-a dovedit că Ivanov, cel mai serios pretendent dinăuntrul Kremlinului, fost spion și fost ministru al apărării, era prea asemănător cu Putin, prin trecutul său și prin modul de a gândi, avea legături prea trainice cu așa-numiții *siloviki*, constituind astfel o amenințare pentru actualul președinte și pentru viitorul său. Speranțele lui Ivanov de a fi nominalizat pentru succesiune au fost distruse de Putin la mijlocul lunii septembrie 2007.

Medvedev, pe de altă parte, nu punea asemenea probleme. Jurist prin formație, el i-a salvat o dată pielea politică a lui Putin, când acesta era investigat la Sankt Petersburg pentru niște tranzacții imobiliare discutabile. Fiind un om plăcut, liniștit și elegant, Medvedev a fost desemnat de ziarul *Boston Globe* drept cel mai bine îmbrăcat și cel mai stilat politician. Este versat în lumea economică și pare să înțeleagă care este rolul Rusiei în lume. La Forumul Economic Mondial de la Davos din februarie 2007, el și-a exprimat adeziunea pentru toate articolele credo-ului liberal. Medvedev s-a distanțat, de asemenea, de Putin, insistând că el crede în democrație pur și simplu, fără nici o altă specificație sau atribut – nu ca „democrația suverană" de tip rusesc a lui Putin – și că, în cele din urmă, el crede în puterea de reglementare a piețelor și în înțelepciunea birocrației de stat. Aceste lucruri nu trebuie să fie considerate ca o escapadă infidelă, ci ca un indiciu că Medvedev ar putea să fie mai mult decât portavocea stăpânului său. Experiența sa în a se ocupa de nevoile fundamentale ale oamenilor de pe întregul teritoriu trebuie să-i fi creat o imagine reală a țării, dincolo de strălucirea care îți ia ochii în Moscova sau Sankt Petersburg. La Davos, în 2007, el a vorbit despre necesitatea diversificării economiei ruse, a restaurării infrastructurii aflată într-o stare jalnică, despre

dezvoltarea capitalului uman. El știe prea bine că aceste lucruri nu se pot rezolva dintr-o mișcare și că ele vor costa multă vreme și multă energie, ca să nu mai discutăm de efortul unei serioase cooperări cu Occidentul. A menționat, de asemenea, pericolul unei dependențe unidimensionale a Rusiei de producția și de prețurile hidrocarburilor. În ceea ce privește calamitatea corupției, el a vorbit la fel de vehement ca Putin – și la fel de șocant ca Putin. Între toate acestea, declinul populației rusești și ceea ce trebuie făcut pentru a îl contracara a apărut a ca fiind grija sa cea mai importantă.

Desigur, Medvedev nu s-a prezentat ca un ideolog euroasiatic, ci ca un om de afaceri de factură occidentală. La Davos a apărut ca fiind cineva care părea să vorbească aceeași limbă și să împărtășească aceeași filozofie pro-afaceri, care purta costume elegante aduse de la Berlin și cămăși din Anglia, care era inteligent și avea o voce blândă, un domn cu maniere, cu o înclinație pentru muzica heavy-metal, care reprezenta fața civilizată, europeană a Rusiei postsovietice. Dacă s-ar fi organizat niște alegeri la Davos, Medvedev ar fi ieșit de departe primul.

Dar succesul de la Davos avea nevoie și de unul similar în Rusia, și Medvedev l-a avut, cu două săptămâni înainte de a fi ales președinte, la Krasnoiarsk, un oraș prosper din inima Siberiei, nu departe de Novosibirsk. El a prezentat acolo ceea ce în termeni occidentali ar fi catalogat drept o platformă electorală; s-a ținut la distanță de promisiuni precise, dar a indicat direcția generală pentru Rusia, desigur, în măsura în care prețele energetice mondiale vor fi în continuare benefice pentru miracolul economic rusesc. A vorbit de cele patru teme mari: infrastructura, inovația, investițiile și instituțiile. Dacă lui i-au trebuit circa patruzeci și cinci de minute ca să-și prezinte programul, Putin a câștigat la scenă deschisă, susținând o conferință de presă live la televiziunea națională, nu mai puțin de patru ore. Medvedev, mai mult decât probabil, nu va fi fost prea entuziast.

Medvedev a vorbit, de fapt, despre translarea bogăției publice în bunăstare privată. Pensiile ar trebui să fie dublate. Proprietatea privată ar trebui să fie protejată – „vom sprijini întreprinderile libere" – iar conservarea mediului înconjurător ar trebui să fie înscrisă în constituție. Programul său ar putea să fie cel mai bine descris ca fiind o economie socială de piață. „Wohlstand für alle"[1] – faimoasa formulă a lui Ludwig Erhard și-a găsit, în sfârșit, un ecou în Rusia.

Medvedev ia figura unui om pragmatic. În fața unei națiuni profund obosite de tot soiul de idei grandioase, el nu își irosește timpul cu ideologii.

[1] Bunăstare pentru toți (*n. trad.*)

Provine dintr-o familie din clasa de mijloc, aparținând unei tehno-elite cu înclinații liberale. Se prezintă ca fiind un tehnocrat, care se poziționează deasupra partidelor și exercițiului politic. Are el o viziune pentru întreaga națiune? Încă mai puțin decât Putin: „Fiecare națiune trebuie să aibă o multitudine de idei și obiective, care să unească oamenii din același stat, din aceeași țară." Afirmă că este deschis spre pluralism în zona ideilor și a conceptelor sociale. „Nu avem de ce să reinventăm ceva de mare importanță. Valorile de bază au fost de mult definite. Ceea ce este important este să le adaptăm la prezentul și viitorul Rusiei." Va avea el curajul și puterea de a reduce rolul serviciilor de informații și al poliției, deschizând în același timp Rusia forțelor liberale ale pieței? În anii '90, privatizarea a ajuns să aibă o proastă reputație, deoarece i-a sărăcit pe mulți și i-a îmbogățit doar pe puțini. În primii ani ai secolului al XXI-lea, mișcarea a fost una inversă, valul mergând în direcția corporațiilor de stat, a marilor firme naționale și a fondurilor suverane. Medvedev va trebui să dea piept nu doar cu cei care au pierdut în ultimele două decenii, dar și cu cei care au avut de câștigat. Șansa sa constă în a transforma marile câștiguri de pe urma petrolului și a gazului natural într-un fundament pentru o viitoare societate a clasei mijlocii. Iar pentru a transforma teoria în practică, va trebui să-și găsească aliați pentru realizarea tuturor acestor obiective, atât în Rusia, cât și în străinătate.

Crearea unui președinte

„Dima" Medvedev a fost, încă de la întoarcerea lui Putin de la Dresda la Sankt Petersburg, în 1989, un asistent și un consilier loial al acestuia, fiind cu mai mult de zece ani mai tânăr. La mijlocul anilor '90, el l-a urmat pe Putin la Moscova și apoi la Kremlin. Când Putin a fost uns de către bolnavul Elțîn ca viitorul președinte, Medvedev a organizat – și a câștigat – campania electorală dificilă din 1999–2000.

În ultimi ani, îmbinarea dosarelor-cheie privind bunăstarea publică cu cel al controlului suprem asupra Gazpromului l-a făcut o figură esențială pentru programul lui Putin. Deși a fost succesorul ales de Putin, este destul de puțin probabil că va fi și stăpânul absolut al Kremlinului. Administrația Kremlinului este o spionocrație, iar Medvedev, deși este nominal în vârful instituției, provine dintr-un trib diferit. Până acum, rolul său a fost acela de a fi luna de pe lângă soarele Putin. Ceea ce l-a făcut interesant pentru Putin ca potențial succesor este, în același timp, și partea sa cea mai vulnerabilă: nu are o relație de forță cu ministerele puterii (Ministerul Afacerilor Interne, Ministerul pentru Situații de Urgență, Ministerul Apărării, Ministerul Afacerilor Externe).

Medvedev va continua politicile lui Putin, iar Putin, oricare funcție o va ocupa, va continua să fie pentru o perioadă de timp autoritatea supremă. Dacă va dori să preia controlul asupra Casei Albe moscovite, unde este sediul prim-ministrului rus, va lua cu sine imensa sa popularitate și influență, care vor dura pentru unul sau doi ani. În cadrul acestei perioade va trebui să se hotărască cum va vrea să arate viitorul său. La Kremlin sau nu, Putin ar putea să restructureze organizarea procesului de guvernare în favoarea sa fără mari dificultăți și să păstreze pârghiile puterii – sau cele mai multe dintre ele. Partidul Rusia Unită ar trece într-o clipită orice lege prin Duma de Stat atunci când și dacă Putin o decide. Cât de radicală ar putea fi revizuirea structurii puterii dorită de Putin depinde de cât de mult se gândește să candideze din nou pentru președinție, în 2012 – sau oricând mai devreme. Întrebările rămân încă fără răspuns: poate Putin să fie sigur și mulțumit într-o poziție de rangul al doilea? Și se pot simți cei care decid asupra puterii la Moscova liniștiți având de a face cu o conducere bicefală? Și care este părerea poporului rus: își poate el imagina ca puterea supremă să își aibă reședința altunde decât la Kremlin?

Putin va rămâne, probabil, prima voce în ceea ce privește politica înaltă, relațiile la nivel mondial și confruntările ocazionale cu Vestul. Medvedev va întrupa încrederea și va fi un partener pentru lumea marilor afaceri, dovadă că, atunci când a fost numit de către Putin ca succesor, indexul bursier a crescut subit. Dar și el va trebui să se ocupe de probleme dificile și să ia în serios beteșugurile Rusiei vechi și noi.

Implicațiile pe care le aduce cu sine Dmitri Medvedev

Care sunt, așadar, implicațiile pentru politica externă pe care le aduce cu sine Dmitri Medvedev? Un răspuns scurt ar fi: aceleași, dar *sotto voce.*

Un răspuns elaborat ar trebui să plece dinăuntrul Rusiei și să ia în considerare vastele forțe ale țării și tot pe atât de vastele sale slăbiciuni, cât și structura puterii din fruntea țării. Medvedev și Putin vor avea nevoie unul de celălalt. Medvedev are nevoie de Putin deoarece altminteri ar rămâne singur înconjurat de haita de lupi, un rege fără de țară, care trage de pârghiile puterii fără mari rezultate, care nu este temut și, drept urmare, nici ascultat. Din această cauză, atunci când a fost nominalizat de Putin, la mijlocul lunii decembrie 2007, Medvedev a răspuns, aproape reflex, că va avea nevoie de Putin ca mentor și, cu toate rugămințile de rigoare, că dorește ca acesta să accepte postul de prim-ministru.

Dar și Putin, la rândul lui, are nevoie de un succesor care să nu constituie o amenințare pentru el, un succesor care a făcut dovada loialității sale și în care să poată să aibă încredere. Și aceasta nu doar într-o manieră formală, căci președintele în funcție se va încununa cu magia tradițională pe care i-o conferă simbolistica sceptrului și cea a mantiei țarilor, dar și în universul realității politice, pentru a-l proteja pe Putin de toți cei care vor voi să se răzbune pe președintele venit de la Sankt Petersburg pentru că le-a luat-o înainte, pentru că i-a demis sau i-a dat la o parte, cât și de mulții bărbați puternici care au un ghimpe împotriva celui care ieri deținea puterea supremă. Va face Putin o figură bună ca Numărul Doi al ierarhiei rusești? Sau va semnaliza că dorește să se întoarcă pe coridoarele aurite ale Kremlinului, la prestigiu și putere, trăgând astfel covorul de sub picioarele succesorului său? Când a fost întrebat dacă va voi să agațe un portret al lui Medvedev la Casa Albă, Putin a răspuns criptic: „Îl cunosc pe Dima de atâția ani, încât un portret al său ar fi de prisos." Dacă a fost o glumă, a fost o glumă cel puțin ambiguă.

Astfel încât întrebarea invariabilă este aceasta: va fi Dmitri Medvedev propriul său stăpân? Și, dacă va reuși să se emancipeze de sub prezența puternică a lui Putin, ca și de sub spionocrația din jurul Kremlinului, ce politici va susține? Totul este încă în mișcare, iar lumea s-ar putea să vadă exact de ceea ce ruși se tem cel mai mult: o competiție neplăcută pentru putere la cel mai înalt nivel. În mentalul public acest lucru este asociat cu noi vremuri de greutăți și probleme, în timp ce singurul lucru pe care și-l doresc toți rușii, de la vlădică la opincă, este: stabilitate, stabilitate și din nou stabilitate. Au trecut prin mult prea multe vremuri grele și tulburi în ultima sută de ani, incluzând și implozia economică de doar nouă ani în urma momentului scrierii acestei cărți, când petrolul ajunsese la zece dolari barilul și economia rusească era pe butuci – o perioadă care este încă proaspătă în mintea tuturor. Dacă stai să te gândești la prăbușirea Uniunii Sovietice, apoi la cea a economiei, concomitentă cu o creșterea galopantă a inflației, și compari toate acestea cu Germania Republicii de la Weimar, ajungi să îți dai seama cât de mare era miza cu doar câțiva ani în urmă și ce s-ar fi putut întâmpla, dar, din fericire, nu s-a întâmplat. Medvedev preia Rusia într-un moment în care aceasta dispune de mai bine de 600 de miliarde de petrodolari în visteria statului. Aceasta este partea pozitivă, iar toată opulența stridentă din centrul Moscovei și Sankt Petersburgului, ba chiar și cea din Siberia de Vest, precum într-un oraș petrolier cum este Khanty-Mansiisk, este aceeași bogăție care se regăsește la Paris și München, la Cannes și Baden-Baden, sau oriunde cei din clubul posesorilor de avioane private își dau întâlnire.

Dar mai există și o parte negativă, gravă. Economia Rusiei este un gigant unidimensional, care se bazează în mod exclusiv pe prețurile ridicate ale petrolului și gazului metan. În afara resurselor naturale și a robustei industrii de armament, Rusia nu mai are multe de oferit pe piețele lumii. Acasă, totul trebuie importat, de la fructe proaspete la computere. Companiile străine de abia încep să se instaleze în Rusia, temându-se încă de corupție, de regimul de taxe impredictibil și de extorcări. Cel mai mare semn de întrebare pentru toată lumea este însă nivelul prețului petrolului. Desigur, pe termen lung acesta ar urma să crească, iar Rusia poate furniza petrol pe piața mondială pentru decenii de acum încolo. Dar la ce preț? Ce s-ar întâmpla dacă tigrii economici din Orientul Îndepărtat ar trece, din nou, printr-o recesiune ușoară? Ce ar fi dacă criza financiară din 2007 ar începe să afecteze economia reală din Vest? În lumea de astăzi, petrolul a ajuns să fie o comoditate care se achiziționează pe moment, atunci când se resimte nevoia sa. Dată fiind inflexibilitatea piețelor petroliere, prețurile ar putea să scadă subit pentru o perioadă, ceea ce, de altfel, s-a mai întâmplat înainte, fapt care nu sună bine pentru Rusia. Într-adevăr, liderii de la Kremlin se tem cel mai mult de o repetare a căderii dezastroase a prețului energiei.

În plus, dacă creșterea veniturilor pe seama petrolului, din ultimi ani, a fost o oportunitate, Kremlinul nu a profitat la maximum de ea pentru a reforma țara din cap până în picioare. Nu se poate vorbi de un sistem judiciar care să își merite numele; Medvedev însuși vorbea despre „nihilismul legal" care bântuie țara. Iată o diferență crucială față de India și chiar de China. Corupția, o boală rusească veche de secole, s-a accentuat mai mult ca niciodată, însuși Putin văzându-se obligat să admită că el și administrația sa au eșuat în temperarea ei. Situația demografică este dezolantă, etnicii ruși împuținându-se constant, iar musulmanii înmulțindu-se constant. Cea mai mare parte a infrastructurii este într-o stare jalnică, inclusiv unele conducte mai vechi, care au avut de suferit din cauza subfinanțării și a neglijenței. Trenurile nu circulă decât încet, pentru a fi capabile să se miște totuși. Cea mai mare parte a traficului aerian intern, care leagă vastele teritorii ale Rusiei, se face cu foste bombardiere Iliușin, cărora li s-au instalat rânduri de scaune pentru pasageri, multe dintre avioane fiind mai vechi decât piloții care zboară cu ele. Patru din zece sate, conform spuselor lui Putin, nu au nici apă curentă și nici curent electric. Sărăcia este larg răspândită, în ciuda faptului că salariile și pensiile sunt, în sfârșit, plătite la timp și se află în creștere. Dar inflația și neliniștea socială – cum a fost, pentru scurtă durată, cazul în 2005 – sunt un spectru întunecat deasupra unei economii bazate pe resurse naturale și pe producția

de armament pentru export. Economia viitorului, fondată pe rezultatele științei, este încă foarte îndepărtată, dar este exact ceea ce a promis Medvedev țării, ca și Putin înaintea lui, că vrea să realizeze. Or, pentru a face acest lucru, este nevoie de ajutorul Vestului, atât în termeni de know-how, cât și de investiții directe.

Interesul național al Rusiei

Ce politică externă este de așteptat și care va fi rolul Rusiei în lume? Iată o întrebare care nu îl implică doar pe Medvedev, ci întreg *establishment*-ul rusesc, inclusiv Biserica Ortodoxă. De asemenea, este și o chestiune care ia în considerație provocările geopolitice și aspirațiile Rusiei. Dar, țarul fiind țar, nu este nejustificată întrebarea privind viziunea și planul de lungă durată ale lui Medvedev. Și care va fi poziția Rusiei în general în lume? Continuând starea de fapt actuală sau, din contra, încercând să schimbe situația și să anihileze, de data asta însă nu recurgând la tancuri și rachete, ci cu ajutorul petrolului, gazului și conductelor, înfrângerea suferită de imperiul care nu mai există în realitate, dar care se continuă încă în mintea rușilor? Împărtășește Medvedev punctul de vedere, adesea exprimat de Putin, că prăbușirea Uniunii Sovietice a fost unul dintre marile dezastre ale secolului al XX-lea, iar dacă o împărtășește, ce consecințe vor urma de aici?

Medvedev susține, filozofic, că imperiile apar și dispar, ceea ce contează fiind însă interesul național care continuă să existe în orice circumstanțe. El se referă la Rusia, nu la umbrele Uniunii Sovietice. Va trebui să acorde mult mai multă atenție țărilor din CSI, cu o Ucrainăcare dorește să se apropie de UE și chiar de NATO, dar și cu statele din Asia Centrală deținătoare de zăcăminte de petrol și gaz, care, după ce au scăpat de vechea lor dependență față de Uniunea Sovietică, încearcă acum să evite o nouă dependență față de Gazprom și Rosneft. Kremlinul va trebui să gândească și să se prezinte pe sine mai mult în termeni de afaceri și mai puțin în termeni imperiali. Nu trebuie uitate nici conflictele înghețate din Osetia de Sud, Abhazia, Nagorno-Karabah și Transnistria, care sunt toate incontrolabile. Medvedev nu va fi un personaj peste care se va putea trece cu ușurință, nici în interior și nici în lume. În timpul discuției purtate, de Ziua Internațională a Femeii, în 2007, între Putin și Angela Merkel, cancelarul Germaniei, primul a atenționat Vestul să nu îl subestimeze pe Medvedev: „El nu are de ce să mai facă dovada gândirii sale liberale, dar pot să vă spun că este un patriot rus – în sensul bun al cuvântului – tot atât de convins ca și mine. Nu cred că partenerii noștri vor găsi în el un

interlocutor mai puțin hotărât. El va avea o atitudine fermă în favoarea intereselor Federației Ruse pe scena internațională." Medvedev se va concentra pe transformarea imaginii Rusiei de „lup singuratic" pe care o prezenta lumii predecesorul său. Dar, în ceea ce privește substanța, el nu își poate permite să cedeze ceva – și nici nu o va face.

Pe scurt, străinătatea nu trebuie să se aștepte la mari schimbări și, indiscutabil, nu la o întoarcere cu 180 de grade. De asemenea, străinătatea trebuie să păstreze însă în minte ceea ce a spus Churchill drept concluzie la descrierea pe care a făcut-o Rusiei, prezentând-o ca fiind o ghicitoare împachetată într-un mister, ascunsă înăuntrul unei enigme: „Singura cheie este interesul național." Așa că trebuie să ne întrebăm, în cele din urmă, care este acest interes național al Rusiei? Să fie, în primul rând, din nou, o mare putere la nivel global, care să se asigure că nici o problemă importantă din lume să nu fie tranșată împotriva Rusiei. Declarația unilaterală de independență a Kosovo-ului, de la începutul anului 2008 este un caz elocvent în acest sens, pe care Kremlinul nu îl va ierta sau uita repede. Apoi, „grandoarea" Rusiei implică și faptul că alte puteri trebuie să păstreze o distanță respectoasă. Acest lucru ar trebui să fie înțeles de către Consiliul NATO, care pregătește aprobarea Planului NATO de Acțiune în Vederea Aderării[1] Ucrainei în viitorul apropiat și se gândește să facă același pas în cazul Georgiei. Dacă europenii nu au curajul să facă față unei adevărate confruntări, ar trebui să se mai gândească o dată. Chiar și americanii trebuie să reflecteze temeinic asupra pașilor pe care ar intenționa să îi facă. Într-o lume supusă problemelor crescânde, care decurg din schimbările climatice, din existența armelor de distrugere în masă, a terorismului, a crimei organizate, a statelor falimentare și a posibilității războiului cibernetic, au și ei, cu siguranță, lucruri mai importante de rezolvat, cum ar fi îngrădirea ambițiilor nucleare ale Iranului sau stoparea Coreei de Nord. Rusia va dori, la rândul ei, să se mențină Tratatul de Neproliferare din 1968, preeminența nucleară și poziția Rusiei printre puterile de rang mondial. China și Rusia au propus Washingtonului să se elaboreze un tratat prin care spațiul cosmic să rămână liber de instalații și echipamente militare, dar până în prezent nu există reacții.

Republica Populară Chineză constituie pentru Rusia o provocare pe termen scurt, iar pe termen lung o amenințare: exporturile de armament către China au fost reduse drastic, rușii nemaidorind să vândă armament de ultimă oră unei țări care are capacitatea de a replica tehnologiile de ultimă oră și care își aruncă umbra amenințător peste ținutul plin de bogății

[1] NATO Membership Action Plan (*n. trad.*)

al Rusiei, care este Siberia prost păzită și subpopulată. Este interesant de notat faptul că Serghei Ivanov a susținut la Conferința pentru Securitate ținută în 2008 la München că Rusia ar dori să meargă în continuarea agendei controlului armamentului din timpul Războiului Rece, urmărind realizarea unui sistem multilateral. Ivanov nu a intrat în amănunte, dar această declarație are sens doar dacă de data aceasta va fi inclusă și Republica Populară Chineză. Nici rușii și nici puterile occidentale nu au o idee clară cu privire la ceea ce intenționează China din punct de vedere militar, deoarece se ascunde în spatele perdelei de fum a declarațiilor care se vor liniștitoare, vorbind de pace și dezvoltare.

Interesul național al Rusiei a avut totdeauna o dimensiune legată de zona sudică, care se întinde mult dincolo de Munții Caucaz: Marele Joc din secolele al XIX-lea și al XX-lea este acum continuat, pe de o parte, cu Statele Unite ale Americii, dar, pe cealaltă parte, și cu Iranul și turbulențele militante cărora ruși le-au căzut victimă în Afganistan. Această dimensiune sudică, în cea mai mare măsură islamică, este foarte probabil că va deveni în anii următori mai amenințătoare, și aceasta nu doar din pricina terorismului și a răspândirii crimei organizate, a drogurilor și a traficului de persoane, dar și a bazarului mondial de armament provenit din Rusia și Ucraina. Pretenția de mare putere include și elemente precum bazele navale de pe coasta siriană a Mediteranei, rolul pe care Rusia îl joacă în cvartetul Orientului Mijlociu și puterea de veto în întregul Orient Mijlociu extins. În acest context, un lucru care nu este deloc pe placul Rusiei sau al Gazprom îl reprezintă proiectul UE de a construi o conductă sudică, Nabucco, cu ajutorul căreia Europa să devină mai puțin dependentă de livrările rusești de energie. Toate problemele care există în perimetrul Semilunei fertile sunt tot atâtea cauze de îngrijorare pentru Rusia.

Pe termen lung, interesul național al Rusiei o va forța să aibă relații mai bune cu europenii și, în orice caz, cu orice nouă administrație instalată la Washington. Schimbarea climatică, terorismul, jihadul islamic, spațiul cibernetic, drogurile, crima organizată – toate acestea forțează Rusia să acționeze într-un mod concertat cu Occidentul, cât și Occidentul cu Rusia. O relație sustenabilă pe termen lung se sprijină, însă, pe presupunerea că europenii și americanii vor încetini cursa lor spre Kremlin pentru a căpăta favoruri speciale. Iar elementul cel mai important este acela ca dușmănia reciprocă să ia sfârșit. Continuarea ei ar însemna să se înainteze pe o cale periculoasă, care poate duce la dezastru.

În acest context complex, Dmitri Medvedev nu este doar un moștenitor al lui Putin și al trecutului zbuciumat al Rusiei. El vrea să intre în istorie ca un mare reformator. Pe data de 14 februarie 2008, la Krasnoiarsk, în

campania electorală, el și-a început cuvântarea citând-o pe Ecaterina cea Mare: „Libertatea este sufletul a tot și toate, fără ea totul este mort. Vreau ca toată lumea să se supună legii, dar nu ca sclavi." Medvedev este omul care să susțină că libertatea este mai bună decât sclavia, că democrația este o forță constructivă, că societățile moderne au nevoie să îmbine libertatea și legea și că, înainte de toate, interesele fundamentale ale Rusiei și ale Vestului sunt compatibile și, în fond, de cele mai multe ori complementare. Restul nu este decât, din timp în timp, un inteligent conflict de management. De ce să nu îi urăm succes?

ABREVIERI

CEO – Chief Executive Officer / director executiv

CFE – Conventional Forces in Europe (Treaty) / Forțele Convenționale din Europa (Tratat)

CIS – Commonwealth of Independent States / Comunitatea Statelor Independente

CSCE – Conference for Security and Cooperation in Europe / Conferința pentru Securitate și Cooperare în Europa

FSB – Federalnaia Slujba Bezopasnosti / Serviciul Federal pentru Securitate

KGB – Komitet Gosudarstvennoi Bezopasnosti / Comitetul pentru Securitatea Statului

IAEA – International Atomic Energy Agency / Agenția Internațională pentru Energie Atomică

ICBM – Intercontinental Ballistic Missile / Rachetă balistică intercontinentală

LNG – Liquified Natural Gas / Gaz natural lichefiat

NAFTA – North American Free Trade Agreement / Acordul Nord American de Comerț Liber

NATO – North Atlantic Treaty Organization / Organizația Tratatului Atlanticului de Nord

NPT – Non-Proliferation Treaty / Tratatul de Neproliferare

OECD – Organization for Economic Cooperation and Development / Organizația pentru Cooperare Economică și Dezvoltare

OSCE – Organization for Security and Cooperation în Europa / Organizația pentru Securitate și Cooperare în Europa

PCA – Partnership and Cooperation Agreement / Acordul de Parteneriat și Cooperare

SEC – US Securities and Exchange Commission / Comisia de Valori Mobiliare și Burse a SUA

SCO – Shanghai Cooperation Organization / Organizația pentru Cooperare de la Shanghai

SALT – Strategic Arms Limitation Talks / Tratativele pentru Limitarea Armelor Strategice

START – Strategic Arms Reduction Treaty / Tratatul pentru Reducerea Armelor Strategice

WTO – World Trade Organization / Organizația Mondială a Comerțului

BIBLIOGRAFIE

Citate, Marchizul de Custine, *Scrisori din Rusia*. Rusia 1839. Phoenix London 2001 (lucrare publicată prima dată de Arthur Barker Ltd în 1953).

Cărți

Adomeit, Hannes: *Die Sowjetmacht in internationalen Krisen und Konflikten*. Verhaltenmuster, Handlungsprinzipien, Bestimmungsfaktoren. Reihe Internationale Politik und Sicherheit. Baden-Baden 1983.

Altrichter, Helmut: *Kleine Geschichte der Sowjetunion 1917–1991*. München 1993.

Aron, Leon: *Yeltsin: A Revolutionary Life*. 2000

Baker, Peter; Glassner, Susan: *Kremlin Rising: Vladimir Putin's Russia and the End of Revolution*. New York 2005.

Barysh, Katinka: *The EU and Russia: Strategic Partnership or Squabbling Neighbours*. London: Centre for European Reform 2006.

Beschloss, Michael R.; Talbott, Strobe: *At the Highest Levels. The Inside History of the End of the Cold War*. Boston 1993.

Brown, Archie; Shevtsova, Lilia: *Gorbachev, Yeltsin, and Putin: Political Leadership in Russia's Transition*. Brookings Institution 2001.

Conze, Eckart; Schlie, Ulrich, Seubert, Harald (Hg.): *Geschichte zwischen Wissenschaft und Politik*. Festschrift für Michael Stürmer zum 65. Geburtstag. SWP, Baden-Baden 2003.

Erffa, Wolfgang von: *Das Vermächtnis des Eisernen Emirs: Afghanistans Schicksal*. Böblingen 1989.

Finon, Dominique: *Russia and the „Gas OPEC": Real or Perceived Threat?* Ifri, Electronic Collection Russie. Nei Visions 2007.

Friedman, Thomas: *The World is Flat: A Brief History of the Globalized World in the 21st Century*. London 2005.

Goldfarb, Alex, Litvinenko, Marina: *Death of a Dissident: the Poisoning of Alexander Litvinenko and the Return of the KGB*. New York 2007.
Gratchev, Andrei: *L'Histoire Vraie de la Fin de l'URSS: Le Naufrage de Gorbachev*. Editions du Rocher 1992.
Grotzky, Johannes: *Herausforderung Sowjetunion: Eine Weltmacht sucht ihren Weg*. München 1991.
Hoffman, David E.: *The Oligarchs: Wealth and Power in the New Russia*. 2001
Jack, Andrew: *Inside Putin's Russia*. London 2004.
Kennedy, Paul: *The Rise and Fall of the Great Powers: Economic Change and Military Conflict from 1500 to 2000*. New York 1987
Kissinger, Henry. *Diplomacy*. New York 1994.
Korinman, Michel; Laughland, John (Eds.): *Russia: a New Cold War?* Vallentin Mitchell Publishers 2008.
Levgold, Robert (Ed.): *Russia's Foreign Policy in the Twentieth Century and the Shadow of the Past*. New York 2007.
Luks, Leonid: *Zwei Gesichter des Totalitarismus: Bolschewismus und Nationalismus im Vergleich*. Köln 2007.
Lyne, Roderic; Talbott, Strobe; Watanabe, Koji: Task Force Report to the Trilateral Commission: *Engaging with Russia: The Next Phase*. Trilateral Commission, June 30, 2006.
Horvath, Robert: *The Legacy of Soviet Dissent*. London 2005.
Kotkin, Stephen: *Russia under Putin: Democracy or Dictatorship?* Washington, D.C. 2007.
Leffler, Melvyn P.: *For the Soul of Mankind: the United States, the Soviet Union, and the Cold War*. New York 2007
The Military Balance 2007. IISS London 2007.
Nerlich, Uwe; Thomson, James A. (Eds.): *Das Verhältnis zur Sowjetunion: Zur politischen Strategie der Vereinigten Staaten und der Bundesrepublik Deutschland*. Reihe Internationale Politik und Sicherheit. Baden-Baden 1986.
Nerlich, Uwe (Ed.) *Die Einhegung sowjetischer Macht. Kontrolliertes militärisches Gleichgewicht als Bedingung europäischer Sicherheit*. SWP, Reihe Internatonale Politik und Sicherheit. Baden-Baden 1982
Politkovskaya, Anna: *Putin's Russia: Life in a Failing Democracy*. London 2007
Pravda, Alex (Ed.): *Leading Russia: Putin in Perspective*. Oxford, U.K. 2005.
Rahr, Alexander: *Wladimir Putin: Der „Deutsche" im Kreml*. München 2000.
Rahr, Alexander: *Russland gibt Gas*. München 2008.
Russia in Global Affairs, Vol. 3, No. 3. July-September 2005.
Sakwa, Richard: *Putin: Russia's Choice*. London 2003.
Scholl-Latour, Peter: *Russland im Zangengriff: Putins Imperium zwischen NATO, China und Islam*. München 2006.
Segbers, Klaus; De Spiegeleire, Stephan (Eds.): *Post-Soviet Puzzles: Mapping the Political Economy of the Former Soviet Union*.Vol. I: *Against the Background of the Former Soviet Union*. SWP, Aktuelle Materialien zur Internationalen Politik. Baden-Baden 1995.

Segbers, Klaus; De Spiegeleire, Stephan (Eds.): *Post-Soviet Puzzles: Mapping the Political Economy of the Former Soviet Union*. Vol. II: *Emerging Geopolitical and Territorial Units: Theories, Methods and Case Studies*. SWP, Aktuelle Materialien zur Internationalen Politik. Baden-Baden 1995.
Segbers, Klaus; De Spiegeleire, Stephan (Eds.): *Post-Soviet Puzzles: Mapping the Political Economy of the Former Soviet Union*. Vol. III: *Emerging Societal Actors – Economic, Social and Political Interests: Theories, Methods and Case Studies*. SWP, Aktuelle Materialien zur Internationalen Politik. Baden-Baden 1995.
Segbers, Klaus; De Spiegeleire, Stephan (Eds.): *Post-Soviet Puzzles: Mapping the Political Economy of the Former Soviet Union*. Vol. IV: *The Emancipation of Society as a Reaction to Systemic Change: Survival, Adoption to New Rules and Ethnopolitical Conflicts*. SWP, Aktuelle Materialien zur Internationalen Politik. Baden-Baden 1995.
Smith, Kathleen E.: *Mythmaking in the New Russia: Politics and Memory during the Yeltsin Era*. Ithaca, London 2002.
Stern, Jonathan: *The Future of Rusian Gas and Gazprom*. Oxford 2005
Shevtsova, Lilia: *Putin's Russia*. Washington, D.C. 2003
Shevtsova, Lilia: *Russia – Lost in Transition: The Yeltsin and Putin Legacies*. Washington, D.C. 2007
Stürmer, Michael: *Die Kunst des Gleichgewichts: Europa in einer Welt ohne Mitte*. Berlin/München. 2001.
Stürmer, Michael: *Welt ohne Weltordung: Wer wird die Erde erben?*, Hamburg 2007.
Talbott, Stobe: *The Russia's Hand*. New York 2002.
Trenin, Dmitri: *Getting Russia Right*. Washington, D.C. 2007
Trenin, Dmitri; Miller, Steven (Eds.): *The Rusian Military: Power and Policy*. The MIT Press 2004.
Trenin, Dmitri: *The End of Eurasia*. Washington, D.C. 2002.
Volkogonov, Dmitri: *Autopsy of an Empire: the Seven Leaders Who Built the Soviet Regime*. New York [u.a.] 1998.
Yergin, Daniel: *The Prize: the Epic Quest for Oil, Money and Power*. New York 1991.

Articole

Baran, Zeyno: „EU Energy Security: Time to End Rusian Leverage". *The Washington Quarterly* (2007)
Bremmer, Ian; Charap, Samuel: „The Siloviki in Putin's Russia: Who They Are and What They Want". *The Washington Quarterly* (2007)
Blackwill, Robert D.: „The Three Rs: Rivalry, Russia, Ran". *The National Interest* (2008).
Karaganov, Serghei: „Imperialism of the Fittest". *The National Interest*, no. 80 (2005)
Interviu cu Vladimir Putin în *Times*/Kremlin.ru, (2007)

MICHAEL STÜRMER

Putin

şi noua Rusie

Cine este Vladimir Vladimirovici Putin?

Bărbatul cu o privire de gheaţă, temut de marile puteri ale lumii, în prezent prim-ministru al Rusiei, s-a născut în 1952 la Sankt Petersburg, iar biografia sa este fascinantă (ştiaţi, de pildă, că bunicul său a fost bucătarul lui Lenin şi Stalin?). Maestru de judo, vorbitor a trei limbi străine, absolvent al Universităţii de Drept din oraşul natal, fostul membru KGB a condus destinele celei mai întinse ţări de pe glob între 2000 şi 2008, în calitate de preşedinte. A fost desemnat de prestigioasa revistă *Time* „personalitatea anului 2007" pentru extraordinara pricepere de lider şi pentru că a redat Rusiei demnitatea şi forţa politică pe plan internaţional.

O analiză strălucită a „fenomenului" Putin şi a rolului-cheie pe care Rusia îl joacă pe scena politicii mondiale.

Michael Stürmer (n. 1938), profesor de istorie la Universitatea Erlangen-Nürnberg, fost consilier, în anii '80, al cancelarului Helmut Kohl, s-a impus ca unul dintre cei mai reputaţi analişti ai situaţiei politice actuale. Este corespondent al cotidianului berlinez *Die Welt* şi autor al mai multor cărţi, printre care *The German Empire, 1870–1918* (2000) şi *Allies Divided* (1997), scrisă împreună cu Robert D. Blackwill.

INTERNATIONAL Bestseller

Află mai mult pe:

www.litera.ro

ISBN 978-973-675-562-0

9 789736 755620

Lei 9,90

Financiarul

Fotografia de pe coperta I: PHOTOLAND / CORBIS – Astakov Dmitri